

АГРОСВІТ

№10 травень 2024

Науково-практичний журнал



ISSN 2306-6792



9 772306 679204



ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П. Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 10 травень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 16.05.24 р.
Підписано до друку 16.05.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 16.6
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 1605/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 10 травень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Чорна А. О., Кудлаєнко С. В., Чорна Н. Ю., Келманович О.

Кадрове управління та його техніко-технологічне забезпечення як складова оперативного та стратегічного менеджменту 4

Россоха В. В., Нечипоренко О. М.

Побудова ланцюгів доданої вартості на засадах кластерної організації виробництва 12

Свиноус І. В., Левандівський О. Т., Ібатуллин М. І., Мединська Т. В., Гаврик О. Ю.

Зарубіжний досвід податкової політики місцевого самоврядування: перспективи застосування в Україні 20

Біляк Ю. В.

Виклики та стратегії управління конфліктом економічних інтересів: аналіз та рекомендації 26

Роганова Г. О.

Аналіз основних тенденцій розвитку українських компаній аграрної промисловості на Варшавській фондовій біржі 33

Бінерт О. В., Балаш А. Я., Лисюк О. В.

Керівництво та лідерство в організації як основа успішної управлінської діяльності 40

Капінос Н. О.

Особливості оцінки ефективності формування природоохоронного землекористування 45

Дрозд О. М.

Особливості формування ринку технічних культур в Україні 56

Лисюк В. С.

Агро-промисловий комплекс України — "драйвер" післявоєнного відновлення та розвитку національної економіки 61

Панченко В. Г., Пінчук Ю. В.

Роль політики сприяння експорту в індустріальному розвитку (на прикладі Азійських країн) 68

Кундицький О. О., Гаца А. М., Марунчак В. О.

Обґрунтування засобів нематеріальної та матеріальної мотивації працівників в сучасній організації 78

Лемешев О. О., Шматко Н. М.

Необхідність впровадження інформаційної системи управління бізнес-процесами підприємства 83

Малиновський Ю. В., Мусянович О. А., Битяк В. Ю., Дубравський А. В.

Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у процес організаційних змін на підприємствах у контексті євроінтеграції 92

Кафа Н. І., Пензрин С. М.

Виноробна промисловість України: сучасний стан та перспектива регіонального розширення 99

Попова О. П., Скубій О. А., Коцюбинська А. М., Стефківська Ю. А., Дубова І. Ю.

Показники стану та ефективності використання основних виробничих фондів Українського інституту експертизи сортів рослин 109

Кириченко С. О., Тарічева М. Ю.

Медичне страхування: перспективи та можливості для України 116

Марценюк О. В., Руда О. А., Гайдамащук Б. В.

Особливості розвитку майнового страхування в Україні: реалії та перспективи 122

CONTENTS:

<u>Chorna L., Kudlaenko S., Chorna N., Kelmanovich A.</u> PERSONNEL MANAGEMENT AND ITS TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL SUPPORT AS A COMPONENT OF OPERATIONAL AND STRATEGIC MANAGEMENT	4
<u>Rossokha V., Nechyporenko O.</u> CONSTRUCTION OF ADDED VALUE CHAINS ON THE BASIS OF THE CLUSTER ORGANIZATION OF PRODUCTION	12
<u>Svynous I., Levandyskyi O., Ibatullin M., Medynska T., Havryk O.</u> FOREIGN EXPERIENCE OF TAX POLICY OF LOCAL GOVERNMENT BODIES: PROSPECTS OF APPLICATION IN UKRAINE	20
<u>Biliak Y.</u> CHALLENGES AND STRATEGIES OF MANAGING THE CONFLICT OF ECONOMIC INTERESTS: ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS	26
<u>Rohanova H.</u> ANALYSIS OF THE MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL COMPANIES ON THE WARSAW STOCK EXCHANGE	33
<u>Binert O., Balash L., Lysiuk O.</u> MANAGEMENT AND LEADERSHIP IN THE ORGANIZATION AS THE BASIS FOR EFFECTIVE MANAGEMENT ACTION	40
<u>Kapinos N.</u> FEATURES OF ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE FORMATION OF NATURE PROTECTION LAND USE	45
<u>Drozd O.</u> FEATURES OF TECHNICAL MARKET FORMATION CULTURE IN UKRAINE	56
<u>Lysyuk V.</u> THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IS A "DRIVER" OF POST-WAR RECOVERY AND DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY	61
<u>Panchenko V., Pinchuk Y.</u> THE ROLE OF EXPORT PROMOTION POLICY IN INDUSTRIAL DEVELOPMENT (BASED ON THE EXAMPLE OF ASIAN COUNTRIES)	68
<u>Kundytskyi O., Gatsa A., Marunchak V.</u> JUSTIFICATION OF MEANS OF INTANGIBLE AND MATERIAL MOTIVATION OF EMPLOYEES IN THE MODERN ORGANIZATION	78
<u>Lemeshev O., Shmatko N.</u> THE NEED TO IMPLEMENT AN ENTERPRISE BUSINESS PROCESS MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM	83
<u>Malynovskyi Y., Musianovych O., Bytiak V., Dubravskyi A.</u> INTEGRATING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY INTO ORGANIZATIONAL CHANGE MANAGEMENT AT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION	92
<u>Kara N., Penhryn S.</u> UKRAINIAN WINE INDUSTRY: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR REGIONAL EXPANSION	99
<u>Popova O., Skubii O., Kotsiubynska L., Stefkivska Y., Dubova I.</u> INDICATORS OF THE STATE AND EFFICIENCY OF THE USE OF THE MAIN PRODUCTION ASSETS OF THE UKRAINIAN INSTITUTE FOR PLANT VARIETY EXAMINATION	109
<u>Kyrychenko S., Taricheva M.</u> HEALTH INSURANCE: PROSPECTS AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINE	116
<u>Martseniuk O., Ruda O., Hidamashchuk B.</u> FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PROPERTY INSURANCE IN UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS	122

УДК 331.1:061

Л. О. Чорна,
науковий співробітник кафедри управління бізнесом та розвитком села,
Сільськогосподарська академія Університету Вітаутаса Великого, м. Каунас, Литва;
д. е. н., професор, професор кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ "ВНЗ "МАУП", м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8724-9145>
С. В. Кудлаєнко,
д. е. н., професор кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ "ВНЗ "МАУП", м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2746-1814>
Н. Ю. Чорна,
к. е. н., доцент, Maccabi Health Care Services, Тель-Авів, Ізраїль
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2317-4399>
О. Келманович,
факультет економіки, Аріельський університету, м. Аріель, Ізраїль
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8618-9315>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.4

КАДРОВЕ УПРАВЛІННЯ ТА ЙОГО ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ОПЕРАТИВНОГО ТА СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

L. Chorna,
Senior Researcher of the Department of Business and Rural development Management,
Vytautas Magnus University Agriculture, Kaunas, Lithuania;
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management and Administration,
Zhytomyr Institute "Interregional Academy of Personnel Management"
S. Kudlaenko,
Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Department of Management and Administration,
Zhytomyr Institute "Interregional Academy of Personnel Management"
N. Chorna,
PhD in Economics, Associate Professor, Maccabi Health Care Services, Tel Aviv, Israel
A. Kelmanovich,
Department of Economics, Ariel University, Ariel, Israel

PERSONNEL MANAGEMENT AND ITS TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL SUPPORT AS A COMPONENT OF OPERATIONAL AND STRATEGIC MANAGEMENT

Управління персоналом належить до ключових галузей управлінської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, оскільки здійснює значний вплив на результати його ефективності та продуктивності.

Дослідження проблематики кадрового забезпечення суб'єктів господарювання в контексті його значення при здійсненні оперативного та стратегічного управління за умов використання різних техніко-технологічних засобів, які сприяють підвищенню ефективності управління персоналом, стали метою наукового пошуку. Досягнення завдань, які були передбачені для досягнення мети наукового пошуку, дозволили:

1) виконуючи дослідження теоретичних засад кадрового забезпечення встановити те, що управління персоналом є конкретною діяльністю, яка має спрямування щодо забезпечення суб'єктів господарювання кваліфікованими кадрами, які, у свою чергу, здатні виконувати свої трудові функціональні обов'язки якісно та при цьому ефективно використовувати свій потенціал;

2) провівши діагностику управління персоналом як важливої складової сучасного менеджменту суб'єктів господарювання: обґрунтувати сфери діяльності та управління; сформулювати та вирішити ключові завдання; визначити та ґрунтуватися у роботі з персоналом принципами менеджменту; застосовувати різні методи впливу на персонал; враховувати відповідні функції управління персоналом відповідно до теоретичних принципів менеджменту;

3) оцінивши сучасні кадрові технології управління, дійти висновку, що впровадження сучасних технологій управління персоналом є важливим напрямком розвитку бізнесу, який допомагає підприємствам стати більш конкурентоспроможними, адаптивними та привабливими для потенційних працівників.

Сучасні вимоги, які висуваються до "нового типу працівників" та які обумовлені конкретними позиціями, такими як працездатність у стресових умовах, креативність, ініціативність, адаптивність до змін, здатності опрацьовувати великі масиви інформації та до швидкого й ефективного прийняття рішень, а також до постійного навчання і т. і., відносяться до найважливіших завдань досліджень майбутнього через розробку ефективних системи управління персоналом, які б були адаптованими до потреб конкретних суб'єктів господарювання та ураховували його бізнес-інтереси й розроблені стратегічні принципи управління персоналом.

Personnel management is one of the key areas of management of any business entity, as it has a significant impact on the results of its efficiency and productivity.

The study of the problems of staffing of business entities in the context of its importance in the implementation of operational and strategic management under the conditions of the use of various technical and technological means that contribute to increasing the efficiency of personnel management became the goal of scientific research. Achieving the tasks that were foreseen to achieve the goal of scientific research allowed:

1) by conducting a study of the theoretical foundations of personnel support, establish that personnel management is a specific activity aimed at providing economic entities with qualified personnel who, in turn, are able to perform their labor functional duties qualitatively and at the same time effectively use your potential;

2) having conducted a diagnosis of personnel management as an important component of the modern management of business entities: justify the spheres of activity and management; form and solve key tasks; define and base the work with personnel on the principles of management; apply various methods of influence on personnel; take into account the relevant functions of personnel management in accordance with the theoretical principles of management;

3) after evaluating modern personnel management technologies, come to the conclusion that the introduction of modern personnel management technologies is an important direction of business development that helps enterprises become more competitive, adaptable and attractive to potential employees.

Modern requirements for the "new type of workers" and which are determined by specific positions, such as ability to work under stressful conditions, creativity, initiative, adaptability to changes, the ability to process large amounts of information and to make quick and effective decisions, as well as to constant learning etc., are among the most important tasks of future research through the development of effective personnel management systems that would be adapted to the needs of specific business entities and take into account their business interests and the developed strategic principles of personnel management.

Ключові слова: кадрове забезпечення, технології управління персоналом, складова операційного та стратегічного управління.

Key words: staff support, personnel management technologies, a component of operational and strategic management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління персоналом є ключовою галуззю управлінської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання та здійснює значний вплив на результати його ефективності та продуктивності. Така концепція охоплює різноманітні аспекти, які характеризуються еконо-

мічними, філософськими та психологічними вимірами. Крім того, головним призначенням системи управління персоналом є вдосконалення методів кадрової взаємодії та впровадження найновітніших як наукових, так і практичних досягнень, що мають здійснюватися на системній основі будь-який суб'єкт господарювання та з врахуванням, у першу чергу, базових теоретичних засад кадрової роботи, оскільки в умовах посиленої конкуренції кожне

суб'єкт господарювання шукає способи підвищення своєї конкурентоспроможності, а ефективне управління власним персоналом, що базується на сучасних технологіях, дозволяє це досягти.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблематики кадрового забезпечення займалися такі науковці як Е. М. Лібанова, А. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, А. В. Балабанова, А. М. Колот, О. А. Гришнова, Ю. С. Залознова, В. С. Васильченко та інші. У 50-их роках ХХ століття з'явилася концепція людського капіталу, яка передбачала, що продуктивні навички та права працівника формуються в результаті інвестиційний вкладень у такі сфери як освіта, охорона здоров'я та культурний розвиток, а процес використання їх навичок приносить і працівникам і їх роботодавцям значно вищий дохід, ніж за стандартних умов [1, 6, 8, 18]. Отже, саме працівник є носієм реальної, а також і потенційної, здатності щодо виконання цілеспрямованої ефективної роботи. Така здатність має назву "людський потенціал", який, через розглядання його у різних площинах, іноді викликає певну плутанину і підміну понять.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Методологічною основою дослідження стали результати досліджень з проблематики кадрового забезпечення та використання різного техніко-технологічного забезпечення з метою підвищення ефективності процесів, які пов'язані з управлінням персоналом. У дослідженні був використаний метод теоретичного дослідження для аналізу фактичного матеріалу

Метою дослідження є розгляд проблематики кадрового забезпечення суб'єктів господарювання в контексті його значення при здійсненні оперативного та стратегічного управління за умов використання різних техніко-технологічних засобів, які сприяють підвищенню ефективності управління персоналом. До завдань наукового дослідження, які пов'язані з досягненням поставленої мети, віднесено:

- 1) дослідити теоретичні засади кадрового забезпечення;
- 2) продіагностувати управління персоналом як важливу складову сучасного менеджменту суб'єктів господарювання;
- 3) оцінити сучасні кадрові технології управління, які сприяють забезпеченню ефективності процесів управління персоналом при

здійсненні оперативного та стратегічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналіз поняття "людський потенціал" дозволив встановити, що складовими кадрового потенціалу визначали участь працівників у вирішенні певних проблем, соціальні установки та контроль, мотивацію та мотиви адаптації праці, потреби та інтереси, цінності та ідеали, різні схильності (до ідентифікації, залучення та лояльності до підприємства). Частина науковців визначають "людський потенціал" як комплекс особистісних індивідуальних характеристик працівників підприємства, таких як відчуття, пам'ять, мислення, мова, темперамент, характер, здібності і т. і., реалізація яких під час виконання своїх виробничих функцій за певних умов підвищує ефективність; або як визнану доцільною діяльність людини, яка спрямована на встановлення потрібних вигод, ефективне функціонування суб'єкту господарювання; або це є певний набір характеристик (якісних та кількісних) певних співробітників, які будуть реалізовуватися на робочому місці та підвищувати його ефективність.

Поняття "людський потенціал" співставляють з поняттями "людський капітал" та "людські ресурси", бо належать вони до мінливих понять, які залежать від значної кількості факторів: внутрішньої ротації персоналу підприємства разом зі звільнення персоналу; змін через неактуальність знань та втрату навичок; конфліктів тощо. В. С. Васильченко переконаний, що формування або розвиток людського капіталу відбувається в результаті інвестицій та уроків, що фінансувалися за рахунок різних чинників (їх знань, мотивацій, навичок, умінь), які направлено використовуються для отримання економічно-обґрунтованих результатів та забезпечують зростання продуктивності праці. Збільшення людського капіталу, як стверджує В. А. Доманицький, дозволяє досягти соціальний ефект, основою якого є користь конкретній людині, підприємству та суспільству в цілому. Ю. С. Залознової стверджує, що термін "людські ресурси" доцільно застосовувати лише для макроекономічної характеристики людського фактору, а інші науковці взагалі наголошують на тому, що таке поняття як "людські ресурси" не знайшло потрібного синтезу, систематизації й формулювання.

Характеризуючи людський фактор підприємства, тобто його кадрове забезпечення, досить часто використовують такі терміни як "робоча сила", "людська сила", або "персонал". Ю. С. Залознова переконана, що ці терміни є синонімами та, головне, найбільше підходять для визначення характеристики людського фактору суб'єкта господарювання. Досліджуючи ці категорійні поняття ми з'ясували, що частина науковців:

1) поняття "персонал", "людська сила" та "робоча сила" вважали синонімами, бо характеризують вони склад персоналу підприємства, який виконує різні як виробничі так і економічні функції.

2) термін "робоча сила", яка є соціально-економічною категорією, визначає постійний штатний склад працівників, які мають належну кваліфікацію у результаті того, що пройшли попереднє навчання, здобули спеціальну освіту, володіють професійними навичками та досвідом, тобто є фахівцями в певній галузі, та перебувають у трудових відносинах з суб'єктом господарювання;

3) термін "персонал" визначає: склад колективу підприємства, до якого належать і технічний та операційний персонал, що включає певну категорію тих, хто працює на умовах об'єднання за професійною або іншою ознаками; або співробітників підприємства, які є конкретними для суб'єкта господарювання, що володіють певною працездатністю, яку використовують в своїй компетенції; або є найважливішим ресурсом підприємства, який на даний час має форму людського капіталу з певним потенціалом.

Перехід до побудови управлінських та бізнес-моделей, основою яких є розвиток суб'єктів господарювання, надає можливості до виявлення, розвитку, об'єднання і належного винагородження внеску працівників. Старі засади управління персоналом зазнають руйнування, а поява нових технологій призвела до удосконалення принципів управління персоналом (наприклад, таких як принцип співпраці, прозорості, відкритості, співтовариства, самовизначення та інших), тобто минулі підходи до управління персоналом поступаються місцем більш соціально-направленим та спільним через те, працівники суб'єктів господарювання сьогодні натхнені своєю відкритістю, автономією, участю та гнучкістю. Роботодавці мають визнавати цінність індивідуального внеску, винахідливості, ініціативи та захопленості, які є рушійною силою інноваційної стратегії суб'єктів господарювання.

Отже, персонал підприємства є головною складовою будь-якого суб'єкта господарювання, який має досить складну структуру взаємодії між собою. Системний аналіз надав усі підстави розглядати персонал як систему взаємних та пов'язаних компонентів, які доцільно розділити за різними ознаками, такими як організаційна, яка дозволяє визначити склад та управлінські рівні взаємних та пов'язаних ланцюгів управління; функціональна — розподіл керівних обов'язків між структурними підрозділами та керівництвом; рольова — визначає ролеві функції та взаємодію колективу під час творчої складової трудової діяльності та у аспекті комунікації; соціальна — характеризує склад персоналу суб'єкта господарювання за соціальною ознакою, тобто статтю, віком, професією, кваліфікацією та інші; штатна — регулює питання складу підрозділів, переліку посад, розмірів заробітних плат та загального фонду оплати праці. Таким чином, управління персоналом є конкретною діяльністю, яка має спрямовання щодо забезпечення суб'єктів господарювання кваліфікованими кадрами, які, у свою чергу, здатні виконувати свої трудові функціональні обов'язки якісно та при цьому ефективно використовувати свій потенціал.

Управління персоналом належить до складових сучасного менеджменту суб'єктів господарювання [2, 15, 17, 19], тому це дозволяє:

1) визначити сфери діяльності та управління: по-перше — пошук та адаптація персоналу, що є процесом входження нових працівників до лав трудового колективу та знайомство зі специфікою роботи суб'єкта господарювання; по-друге — оперативна робота з персоналом, яка передбачає процеси, що пов'язані із навчанням та розвитком персоналу, проведенням оперативної оцінки персоналу, організацією праці працівників та їх мотивацією; по-третє — стратегічна робота з персоналом, яка пов'язана з плануванням персоналу;

2) сформувати та вирішити ключові завдання, такі як розробка спільної стратегії; визначення кадрових потреб з врахуванням кваліфікаційних вимог; створення штатного розкладу, який доповнюється деталізованими посадовими інструкціями щодо передбачених вимог, вмінь та навичок; організація та проведення процесів, які пов'язані з підбором та формуванням трудового колективу; розвиток кадрового резерву, ротації персоналу та упередження кадрових втрат кадрів; організація робочих процесів, які пов'язані з виробництвом та його управлінням шляхом забезпечення належних умов праці та процесів аналізу якості викона-

ної роботи; планування доцільності здійснення професійного навчання персоналу та підвищення його кваліфікаційного рівня; обрання та впровадження системи оцінювання персоналу та його кар'єрного зростання; мотивування працівників шляхом впровадження різних стимулів тощо;

3) визначити та ґрунтуватися у роботі з персоналом принципами менеджменту, серед: підбір персоналу за основі визначених критеріїв ділових та особистісних якостей; поєднання у колективі досвідчених фахівців та молоді; відповідність виконуваної роботи або функціональних обов'язків здібностям працівника; підвищення кваліфікації персоналу на постійній основі; заміщення працівників, які є відсутніми з різних причин; кар'єрне професійне зростання на основі критеріїв об'єктивності; довіри та контролю щодо виконання обов'язків; внутрішнє змагання серед працівників за посади керівного складу; дотримання норм та принципів законодавства у сфері праці щодо прийнятих управлінських та кадрових рішень і т. і.;

4) застосовувати різні методи впливу на персонал, а саме: економічні методи, які пов'язані із матеріальним стимулюванням працівників шляхом їх участі у розподілі прибутку, систем заохочень та покарань, елементів соціального забезпечення, оплати харчування та медичної страховки і т. і.; адміністративні методи, які реалізуються через видання та оприлюднення різних наказів, розпоряджень та вказівок з метою необхідності дотримання трудової дисципліни та визначення критеріїв відповідальності за допущені різні порушення; соціально-психологічні методи, які ґрунтуються на визнанні соціологічно-психологічні закони, з метою мінімізації проявів у трудовому колективі особистісних конфліктів, формуванням корпоративної культури та управлінням кар'єрою кожного працівника підприємства;

5) враховувати відповідні функції управління персоналом відповідно до теоретичних принципів менеджменту, а саме: функція планування, яка передбачає постановку цілей, формування правил та послідовних дій, розробку планів та прогнозування можливостей у майбутньому щодо персоналу; функція організації, яка передбачає персоналізацію завдань на основі поділу між працівниками, відділами, делегування, а також розробки каналів управління та координація роботи працівників; функція керівництва, яка передбачає урегулювання питань щодо визначення стандарту критеріїв кандидата для процесів підбору та відбору працівників, вимог до виконува-

ної роботи та її оцінки, доцільності навчання та розвитку кар'єри персоналу, а також консультування працівників підприємства; контрольна функція, яка передбачає визначення відхилень у роботі працівників щодо кількісної величини, відповідності встановленим стандартам й нормам, рівня продуктивності; функція регулювання, яка передбачає коригування робіт працівників та визначених вимог до них за потреби.

Ресурсне забезпечення суб'єктів господарювання для здійснення своєї діяльності, як правило, виражається у грошовій формі, але ресурси людської праці потребують додаткових критеріїв оцінювання через те, що вони поєднують як цінність, так і людські активи підприємства. Це пояснюється тим, що без необхідних спеціалістів будь який суб'єкт господарювання не здатен досягнути поставлених цілей, і саме через це необхідні для нього спеціалісти мають цінність. Крім того, під впливом основ ринкової економіки суб'єкти господарювання передбачають потребу в оптимізації своїх рішень у системі управління персоналом. Це пов'язано з тим, що працівники є їх головним ресурсом, а поза цього — є споживачі, якість та конкурентоспроможність, яких також забезпечує персонал.

Сучасні технології, такі як штучний інтелект, аналітика даних, хмарні технології та автоматизація процесів, змінюють спосіб функціонування бізнесу. Впровадження цих технологій у сферу управління персоналом дозволяє підприємствам ефективніше використовувати ресурси та оптимізувати робочі процеси. Отже, провадження сучасних технологій управління персоналом є важливим напрямком розвитку бізнесу, який допомагає підприємствам стати більш конкурентоспроможними, адаптивними та привабливими для потенційних працівників.

Сьогодні значні зрушення у роботі з кадрами викликані впливом новітніх технологій в менеджменті, які маю назву "управлінням людськими ресурсами" та входить в систему стратегічного менеджменту [3—5, 7, 9—14, 16]. Це пояснюється тим, що сучасний ринок праці зазнає швидких змін і через це суб'єкти господарювання мають готуватися та адаптуватися до нових ринкових вимог й тенденцій шляхом використання цих новітніх технологій управління персоналом, які дозволяють своєчасно реагувати на ці зміни, прогнозувати кадрові потреби та ефективно управляти доцільними змінами. Економічні реалії сьогодення встановлюють нові вимоги і до кадрової роботи через

те, що знання, вміння та навички працівників швидко втрачають свою актуальність. Отже, система управління персоналом сьогодні має стимулювати самовдосконалення персоналу для забезпечення бізнесу щодо відповідності вимогам часу.

Важливою складовою в управлінні персоналом є процес створення колективу, який включає процеси з відбору та реалізації персоналу. Аналіз практик зовнішнього відбору персоналу, дозволяє виділити такі технології:

1) скринінг, що є найпростішим способом відбору персоналу, який має усі ознаки формалізованості, бо ґрунтується на освіті, віці, родинних стосунках, трудовому стажу, кваліфікації і т. і. претендента;

2) рекрутинг або "поглиблений підбір", що передбачає визначення особистісних якостей та професійних здібностей претендента, які визначають рекрутингові агентства з метою пошуку фахівців потрібної кваліфікації середнього рівня управління для суб'єктів господарювання, враховуючи їх конкретні вимоги до характеру та досвіду претендентів. Метод Executive Search можна віднести до технології рекрутингу, бо є доцільним для застосування тоді, коли є потреба у підборі керівного персоналу та фахівців для рідкісних спеціальностей, а також тоді, коли відбувається ініціативний пошук кандидатів за умов не активності пошуку роботи ними;

3) хедхантинг, який належить до найскладніших технологій відбору, має спрямованість на залучення конкретного фахівця з встановленим високим рівнем професіоналізму та кваліфікації шляхом його переходу від одного суб'єкту господарювання до іншого.

Багато суб'єктів господарювання використовують технічні засоби, які здатні оцінити лояльність співробітників. Систему Vibralmage можна віднести до найновіших розробок, яка здатна забезпечити безконтактний та нефізичний аналіз емоційного стану претендента на вакантне місце. Також для оцінки відданості співробітників використовують новітню технологію Mystery Shopping ("Loyalty Scoring"), яка передбачає залучення професіоналів-агентів, які імітують зовнішню взаємодію та оцінюють дії співробітників з метою отримання інформації про лояльність працівників до роботодавця, його чесність та надійність.

Отже, пошук персоналу з навичками, досвідом та іншими важливими характеристиками, які є необхідними для суб'єктів господарювання, належить до ключових елементів стратегічного управління персоналом. Ефективне уре-

гулювання цього кадрового процесу вище керівництво суб'єктів господарювання намагається через створення "бренду компанії", тобто цінність, яка характеризує репутацію компанії як роботодавця.

Підсистема управління персоналом, яка направлена на розвиток персоналу, також використовує різні сучасні методи навчання працівників з метою кращого управління їх компетентностями:

1) "тренінг", який є методом інформаційного мінімуму та максимуму вправ для відпрацювання навиків роботи та розвитку навиків у великій групі осіб;

2) "Кейс Стаді", яка належить до інтерактивних технологій навчання менеджерів у короткостроковому періоді на основі бізнес-ситуацій з метою їх навчання здійснювати аналіз інформації, її сортування для вирішення поставлених завдань, виявлення ключових проблем та вибором оптимальних та обґрунтованих рішень;

3) "коучинг", яка є різновидом консультативної підтримки та засобом сприяння допомогти щодо пошуку рішень або подолання будь-якої складної ситуації не за рахунок нових знань та навичок працівника, а на основі допомоги працівникові самостійно знайти ці рішення та закріпити їх на практиці;

4) "E-learning", який відноситься до масових методів дистанційного навчання для великої кількості людей шляхом використання електронних книг, відео уроків та комп'ютерних вправ;

5) самонавчання, яке має індивідуальний порядок його здійснення за умови стимулювання навчання на основі використання різноманітних матеріалів, таких як книги, документація, аудіо-, відео— і мультимедійні програми.

Отже, управління персоналом суб'єктів господарювання в якості функції його оперативного управління може бути і значимою частиною стратегічного менеджменту, а для досягнення синергетичного ефекту в роботі персоналу є необхідність у забезпеченні таких умов:

— по-перше, адаптаційний розвиток системи управління персоналом суб'єктів господарювання до змін зовнішнього та внутрішнього ринків праці;

— по-друге, наявності функціональної та гнучкої організаційної системи роботи суб'єктів господарювання;

— по-третє, використання суб'єктами господарювання платіжних систем, основою яких є принцип комплексного обліку для кожного працівника його трудового внеску та рівня ком-

петентності при визначенні оцінки результатів його роботи та оплати праці;

— по-четверте, сприяння зростанню участі працівників в обговоренні проблемних та важливих для суб'єктів господарювання рішень;

— по-п'яте, делегування повноважень, що є усі підстави віднести до найскладніших принципів при управлінні персоналом суб'єктів господарювання;

— по-шосте, наявність та функціонування багатопрофільної комунікативної системи у суб'єктів господарювання, яка здатна стати визначальним чинником загальної стратегічної моделі HR-менеджменту і т. і.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМУ

Отже, через нові вимоги, які висуваються до професійного рівня працівників, їх освіти й компетентностей та які обумовлені конкретними позиціями, такими як працездатність у стресових умовах, креативність, ініціативність, адаптивність до змін, здатності опрацьовувати великі масиви інформації та до швидкого й ефективного прийняття рішень, а також до постійного навчання і т. і., будуть відноситися до найважливіших завдань досліджень майбутнього щодо розробки ефективних системи управління персоналом, які б до того були адаптованими до потреб конкретних суб'єктів господарювання та ураховували його бізнес-інтереси й розроблені стратегічні принципи управління персоналом.

Література:

1. Балабанова А. В., Стельмашенко О. В. Стратегічне управління персоналом підприємства в умовах ринкової економіки: монографія. Донецьк: Вид-во ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2010. 229 с.
2. Гриньова В. М., Новікова М. М., Небилиця О. А. Управління кар'єрним зростанням персоналу підприємства: монографія. Харків: Вид-во ХНЕУ, 2013. 180 с.
3. Грідін О. В. HR-менеджмент в сучасних організаціях: особливості та перспективи впровадження. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 185. С. 160—172.
4. Данилюк В. Роль HR-служби в управлінні людськими ресурсами. Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Тернопіль, 28 травня 2021 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2021.
5. Жавела К. А., Жавела А. К. Сучасні концепції та інноваційні технології в системі управління персоналом. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 22. С. 73—78.
6. Захарчин Г., Поплавська Ж. Управління персоналом в контексті сучасних викликів. Актуальні проблеми економіки. 2017. № 4. С. 125—133.
7. Іляш О. І. Майбутнє HR-менеджменту: тенденції, ризики, мотивація. Наукове електронне фахове видання. Київ, 2018. Вип. 10. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2018/5.pdf (дата звернення: 18.04.2024).
8. Книш П. Сучасні концептуальні підходи до управління людськими ресурсами. Державне управління та місцеве самоврядування. 2014. Вип. 3 (22). С. 234—244.
9. Лобза А. В., Юрченко К. А. Сучасні персонал-технології як засіб забезпечення ефективності системи найму та адаптації персоналу: вітчизняний та зарубіжний досвід. Молодий вчений. 2015. № 26. С. 74—80.
10. Мажник Л. О. Стратегічний розвиток технології управління персоналом підприємства. Управління розвитком. 2011. № 22. С. 95—96.
11. Новікова М. М., Мажник Л. О. Технологія управління персоналом: теоретичні та методичні аспекти: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 215 с.
12. Осипенко А. М. Значення та розвиток хедхантингу на вітчизняних підприємствах. Управління розвитком. 2014. № 3. С. 87—89.
13. Саллівен Д. Стратегічна роль HR-служби, розуміння ролі управління людськими ресурсами в контексті моделі "П'ять рівнів вкладу HR". URL: <http://www.management.com.ua/hrm/hrml25.html> (дата звернення: 18.04.2024).
14. Снігур Х. Впровадження інноваційних технологій в систему управління персоналом. Бізнес-Інформ. 2014. № 10, pp. 143.
15. Стахів О. Проведення оцінки персоналу на підприємстві з метою стимулювання працівників до підвищення кваліфікації. Україна: аспекти праці. 2010. № 1. С. 29—35.
16. Третяк О. П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві. Науковий вісник НАТУ України. 2014. Вип. 24.4. С. 389—397. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvntu_2014_24 (дата звернення: 18.04.2024).
17. Тужилкіна О. В. Підвищення вагомості нематеріальних чинників мотивації праці у

формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Економіка. Івано-Франківськ: Плай, 2019. Випуск 7. С. 135—139.

18. Костишина Т. А., Писаренко В. П., Нестуля О. О., Нестуля С. І. Управління персоналом: теоретичні аспекти та стратегії розвитку: монографія / за ред. проф. Т. А. Костишиної. Полтава, 2014. 604 с.

19. Шевчук І. В., Бодак В. І. Роль бізнес-етики в управлінні персоналом. Економічний форум. 2016. № 3. С. 361—364.

References:

1. Balabanova, L.V. and Stel'mashenko, O.V. (2010), *Stratehichne upravlinnia personalom pidpriemstva v umovakh rynkovoї ekonomiky* [Strategic management of enterprise personnel in the conditions of a market economy], DonNUET im. M. Tuhana-Baranovskoho, Donetsk, Ukraine.

2. Hryn'ova, V.M. Novikova, M.M. and Nebulytsia, O.A. (2013), *Upravlinnia kar'iernym zrostantiam personalu pidpriemstva* [Management of the career growth of the company's personnel], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

3. Hridin, O.V. (2017), "HR management in modern organizations: peculiarities and prospects of implementation", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 185, pp. 160—172.

4. Danyliuk, V. (2021), "The role of the HR service in human resources management", *Aktual'ni problemy menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v umovakh innovatsijnoho rozvytku ekonomiky: materialy II Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* [Actual problems of management and public administration in the conditions of innovative economic development: materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation], ZUNU, Ternopil', Ukraine.

5. Zhavela, K.A. and Zhavela, A.K. (2019), "Modern concepts and innovative technologies in the personnel management system", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 73—78.

6. Zakharchyn, H. and Poplavs'ka, Zh. (2017), "Personnel management in the context of modern challenges", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 125—133.

7. Ilyash, O.I. and Blokhin, P.V. (2018), "Future of hr management: tendencies, risks, motivation", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/5.pdf (Accessed 18.04.2024).

8. Knysh, P. (2014), "Modern conceptual approaches to human resources management", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, vol. 3 (22), pp. 234—244.

9. Lobza, A.V. and Yurchenko, K.A. (2015), "Modern personnel technologies as a means of ensuring the effectiveness of the personnel recruitment and adaptation system: domestic and foreign experience", *Molodyj vchenyj*, vol. 26, pp. 74—80.

10. Mazhnyk, L.O. (2011), "Strategic development of enterprise personnel management technology", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 22, pp. 95—96.

11. Novikova, M.M. and Mazhnyk, L.O. (2012), *Tekhnolohiia upravlinnia personalom: teoretychni ta metodychni aspekty* [Personnel management technology: theoretical and methodical aspects], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

12. Osypenko, A.M. (2014), "Significance and development of headhunting at domestic enterprises", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 3, pp. 87—89.

13. Salliven, D. (2016), "The strategic role of the HR service, understanding the role of human resources management in the context of the "Five levels of HR contribution" model", available at: <http://www.management.com.ua/hrm/hrml25.html> (Accessed 18.04.2024).

14. Snihur, Kh. (2014), "Implementation of innovative technologies in the personnel management system", *Biznes-Inform*, vol. 10, pp. 143.

15. Stakhiv, O. (2010), "Conducting personnel evaluation at the enterprise with the aim of stimulating employees to improve their qualifications", *Ukraina: aspekty pratsi*, vol. 1, pp. 29—35.

16. Tret'iak, O.P. (2014), "Modern personnel technologies in the personnel management system at the enterprise", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 24.4, pp. 389—397, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltsu_2014_24 (Accessed 18.04.2024).

17. Tuzhyllkina, O.V. (2019), "Increasing the importance of intangible factors of labor motivation in the formation of human capital of a modern enterprise in Ukraine", *Visnyk Prykarpats'koho natsional'noho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. Ekonomika*, vol. 7, pp. 135—139.

18. Kostyshyna, T.A. Pysarenko, V.P. Nestulia, O.O. and Nestulia, S.I. (2014), *Upravlinnia personalom: teoretychni aspekty ta stratehii rozvytku* [Personnel management: theoretical aspects and development strategies], Poltava, Ukraine.

19. Shevchuk, I.V. and Bodak, V.I. (2016), "The role of business ethics in personnel management", *Ekonomichnyj forum*, vol. 3, pp. 361—364.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024 р.

УДК 339.138:633.1

В. В. Россоха,д. е. н., професор, головний науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва,
ННЦ "Інститут аграрної економіки"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9208-8948>**О. М. Нечипоренко,**

д. е. н., заступник директора з наукової роботи, ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.12

ПОБУДОВА ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ НА ЗАСАДАХ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

V. Rossokha,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher of the Department
of Economics of Agrarian Production, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy"

O. Nechyporenko,

Doctor of Economic Sciences, Deputy Director on Scientific Work, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy"

CONSTRUCTION OF ADDED VALUE CHAINS ON THE BASIS OF THE CLUSTER ORGANIZATION OF PRODUCTION

Окреслено проблеми аграрного сектору, зумовлені низьким рівнем внутрішнього споживання продукції й надмірною концентрацією сировини в експорті. З'ясовано логістичні втрати при реалізації зерна на зовнішньому ринку. Доведено закономірність глибокої переробки сировини й реалізації продукції з високою доданою вартістю. Обґрунтовано сутність і напрями формування ланцюгів доданої вартості для підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва. Висвітлено результати видів і вартості продукції глибокої переробки зернових культур. Визначено перспективні ринкові ніші для реалізації продукції на зовнішньому ринку, що спираються на внутрішнє споживання зерна для підвищення доданої вартості при виробництві продукції свинарства в межах програми "Нове свинарство 2025" й біоетанолу. Встановлено, що при використанні 15 млн тонн зерна на вирощування 2,7 млн тонн свиней у живій вазі додана вартість зросте від 96,9 до 380,9, або на 284 млрд грн (7,5 млрд дол. США). Значну додану вартість за рахунок зростання ціни виробленої продукції і зниження логістичних витрат генерує переробка зерна на біоетанол. Одна тонна виробленого із зерна кукурудзи біоетанолу збільшує додану вартість на 13 тис. 170 грн. Економія при транспортуванні 1 млн тонн біоетанолу порівняно з не переробленою сировиною на його виготовлення становить 20 млн дол. США. Запропоновано територіальну кластерну модель успішного виконання програми "Нове свинарство 2025" й формування ланцюга високої доданої вартості.

The problems of the agricultural sector caused by the low level of internal consumption of products and the excessive concentration of raw materials in exports are outlined. Logistical losses during the sale of grain on the foreign market have been identified. The regularity of deep processing of raw materials and sale of products with high added value has been proven. The essence and directions of the formation of added value chains for increasing the economic efficiency of agro-industrial production are substantiated. The results of the types and cost of products of deep processing of grain crops are highlighted. Prospective market niches for the sale of products on the foreign market, which rely on the internal consumption of grain to increase the added value in the production of pig farming products within the framework of the

"New pig farming 2025" program and bioethanol have been determined. It was established that when using 15 million tons of grain to grow 2.7 million tons of pigs in live weight, the added value will increase from 96.9 to 380.9, or by 284 billion UAH (7.5 billion US dollars). In order to increase the number of pigs to 22.8 million heads, it is necessary to have 760 thousand sows, the arrangement of which requires 3.8-4.6 billion investments, and 760 thousand hectares of arable land for growing grain crops. In this way, Ukraine will fully supply the domestic market with pork meat and supply pork to foreign markets. Significant added value due to the increase in the price of manufactured products and a decrease in logistics costs is generated by the energy independence industry, which is formed by processing grain into bioethanol, the waste from the production of which can be fed to pigs and, accordingly, reduce the cost of pork. One ton of bioethanol produced from corn grain increases the added value by 13,170 UAH. Savings in the transportation of 1 million tons of bioethanol compared to unprocessed raw materials for its production is 20 million dollars. USA. The potential of the territorial consolidation of the efforts of interconnected branches of the ecosystem for the cluster organization of the production of agro-industrial products is summarized. A territorial cluster model is proposed, the core of which in the network of productions, which includes agriculture, grain production, pig farming, bioenergy, fertilizer production, is pig farming for the successful implementation of the program "New Pig Farming 2025" and the formation of a chain of high added value.

Ключові слова: сировина, зерно, переробка, продукція, ринок, експорт, логістика, свинарство, біоетанол, додана вартість, ефективність.

Key words: raw materials, grain, processing, production, market, export, logistics, pig farming, bioethanol, added value, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наразі український агропродовольчий комплекс є сировинним придатком розвинених країн світу, оскільки 80% експорту становить сировина, і лише 20% продукти її переробки. За надмірної концентрації сировини в експорті агропродовольчої продукції країна щорічно втрачає 30 млрд дол. США експортної виручки, 30 тис. потенційних робочих місць і 5% зростання ВВП [1].

У 2023 році частка агропродовольчої продукції у загальній структурі експорту України становила 62%. Значну частку, що сягає майже 24% в експорті продукції займають зернові культури. Через те, що із загального обсягу зерна на внутрішнє споживання використовується лише близько 25%, а решта постачається на зовнішні ринки, його виробництво стало проблемою для внутрішнього і зовнішнього ринку. Попит на його перевезення щорічно не задовольняється майже на 20%. Втрати українських товаровиробників через неефективну логістику, за даними логістичної компанії GEFCO, оцінюються на рівні 20 дол. США на кожній тонні. Логістичний складник у вартості зерна з транзакційними витратами становить близько 35%. При середній світовій ціні на зернові культури 350 дол. США логістичні витрати сягають 122,5 дол. США. За оцінками Світового банку, це призводить до недоотримання аграріями від 0,6 до 1,6 млрд дол. США щорічно [1—3].

Експорт українського зерна, частка якого в аграрному експорті становить майже 40%, з яких частка ЄС перевищує половину, призвів до суттєвого зниження цін на зернові культури в європейських країнах. Це зумовлено асиметрією між європейським і українським сільським господарством, що базується на якості землі, вартості робочої сили, масштабі виробництва, що водночас викликає протести польських, угорських і словацьких фермерів та погрози блокування через зерно вступ України до ЄС [4]. Хоча в зерновій суперечці Польща та інші сусіди України домоглися від ЄС додаткових 100 млн євро агро-субсидій, значну частку з яких отримала Польща [5],

З огляду на зазначене, сільськогосподарським товаровиробникам слід не лише шукати канали й ринки реалізації вирощеної продукції, а передусім забезпечити переробку сировини власного виробництва, що сприятиме підвищенню рівня прибутку від її реалізації кінцевому споживачу. Продукція агропродовольчого комплексу лише тоді стає повноцінним товаром, якщо вона реалізується на зовнішньому ринку як продукт глибокої переробки з високою доданою вартістю, що приносить значно вищий розмір доходу. Важливу роль у цьому процесі відіграють ланцюги доданої вартості, побудовані на засадах кластерного утворення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Термін "ланцюг створення вартості" як повний комплекс видів діяльності, необхідних для трансформації концепції товару чи послуги через різні етапи виробництва на продукт кінцевого споживання запропонували Р. Каплінські та М. Морріс [6, с. 4]. Додану вартість в динаміці зростаючої складності сучасного споживчого попиту, отриману кожною стадією ланцюжка вартості агропродовольчої продукції з визначенням фермерської частки, опрацьовує М. Е. Куканя [7]. Теоретико-методологічні підходи з використанням концептуальних підходів до формування доданої вартості в аграрному секторі економіки ґрунтовно розглядають І. І. Кравчук та І. А. Кравчук [8]. Формування вартості в сільському господарстві та доданої вартості в агропродовольчій сфері досліджують В.В. Россоха, О.М. Нечипоренко [9]. Ланцюговий підхід до створення доданої вартості на технологічній єдності та взаємозалежності природно-біологічного та переробного виробництва в аграрній сфері пропонують Д. Ф. Крисанов, О. М. Варченко [10]. Притаманність агропродовольчого ланцюга доданої вартості інтеграційним відношенням, побудованим за товарним принципом, що дають змогу оцінити горизонтальні та вертикальні зв'язки підприємств, обґрунтовує А. Гуторов [11].

При ґрунтовному опрацюванні авторами зазначених питань, за межами досліджень залишилась проблема побудови ланцюгів доданої вартості на засадах кластерної моделі в агропромисловому виробництві.

Основоположником кластерної концепції розвитку виробничих мереж вважають М. Портера [12]. Теоретичні основи кластерної організації виробництва в Україні розвинули в своїх наукових працях С. І. Соколенко й М. П. Войнаренко [13, 14]. Вітчизняні ініціативи щодо мережевої організації агропромислового виробництва за кластерними підходами, переваги і принципи функціонування аграрних кластерів та типи агропромислових кластерів за функціональною спрямованістю розглядають М. Ф. Кропивко та О. В. Ковальова [15]. Дослідження кластерів як інноваційної організаційно-економічної форми ефективного аграрного виробництва в системі сталого розвитку з обґрунтуванням заходів впровадження кластерної моделі здійснює Ю. В. Кернасюк [16]. Потенціал кластерів в аграрній економіці та основні проблеми формування та функціонування кластерних утворень окреслюють Банера Н. П., Гречух Р. А., Мотиль Т. Н. [17]. З огляду на зазначене, актуальним

для сучасного етапу економічного розвитку сільського господарства видається питання прикладних аспектів формування та функціонування агропромислового кластера.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Обґрунтування напрямів формування ланцюгів доданої вартості на засадах кластерної організації в агропромисловій сфері регіону з метою підвищення економічної ефективності виробництва.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні теоретичні питання доданої вартості та кластерної організації виробництва опрацьовано методом факторного аналізу та синтезу, порівнянь і аналогій. Розрахунок доданої вартості при споживанні зерна для відгодівлі свиней й забезпечення зростаючого світового споживання м'яса та промислової переробки зерна на біоетанол здійснено за відповідним алгоритмом розрахунково-конструктивним методом.

1. Визначаємо поголів'я тварин для забезпечення зростаючого річного фонду світового споживання свинини за формулою

$$K_c = (F_c : I_c) / R_c$$

де K_c — поголів'я тварин, млн голів; F_c — фонд споживання продукції, млн тонн; I_c — коефіцієнт виходу м'яса з однієї голови свині; R_c — вага свині, кг.

2. Обсяг зерна для годівлі поголів'я тварин визначаємо за формулою

$$V_p = (D_v \cdot Q) \times K_c$$

де V_p — обсяг зерна для відгодівлі свиней, млн тонн; D_v — обсяг зерна у денному загальному раціоні свиней, кг; Q — кількість днів відгодівлі.

3. Розрахунок доданої вартості від використання зерна в Україні для відгодівлі та реалізації свиней визначаємо за формулою

$$W_p = (K_c \cdot R_c \cdot P_n) - (V_p \cdot P_m)$$

де W_p — додана вартість, млн грн; P_n — ціна тонни свиней у живій вазі, грн, P_m — ціна тонни зерна, грн.

4. Розрахунок доданої вартості від переробки зерна на біоетанол здійснюємо за формулою

$$W_b = (F_b - 3P_m)$$

де W_b — додана вартість, грн; F_b — ціна тонни біоетанолу, грн, $3P_m$ — вартість трьох тонн зерна, грн.

Для побудови ланцюга доданої вартості в агропромисловому виробництві на засадах кластерного утворення використано системно-функціональний підхід та метод моделювання,

а для формулювання висновків — метод узагальнення наукових положень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Додана вартість являє собою новостворену вартість, якої набула сировина у процесі проходження ланцюга від виробника до кінцевого споживача. Кожна із цих стадій пов'язана з певними витратами, але надає продукту додаткових споживних якостей й підвищує ціну товару. Величину доданої вартості кінцевому споживачу визначає глибина перероблення сировини, структура асортименту і якість виробленої продукції.

За рахунок глибокої переробки (біопереробки) з кукурудзи, наприклад, можна отримати 15—20 видів продукції з високою доданою вартістю. Якщо вартість тонни кукурудзи становить 190 дол. США, то виробленого з неї крохмалю — 420, біоетанолу — 630, глюкози — 840, олії кукурудзяної — 850, фруктози — 1050, а лимонної кислоти — 1100 дол. США. Результатами глибокого перероблення п'яти таких експортних культур, як кукурудза, пшениця, ячмінь, соя та ріпак) визначено й такі показники щорічного економічного зростання [18]:

- частка доданої вартості в аграрному виробництві — до 28%;
- експортна виручка — до 41 млрд дол. США, що становить додатково 30 млрд дол. США;
- податкові надходження — до 55 млрд грн;
- збільшення робочих місць в аграрному секторі — на 26,5 тис.;
- додатковий приріст ВВП — на 5%.

Загалом варіантів отримання продуктів переробки у межах одного заводу з безвідходним виробництвом безліч. При цьому використання промислових біотехнологій забезпечує баланс трьох вимірів ефективності: економічної, соціальної й екологічної, а глибина перероблення сировини зменшує частку сільського господарства у ланцюгу доданої вартості. Якщо в 1993 р. у США частка ферм у ланцюжку вартості агропродовольчої продукції становила 19,3%, а 80,7% припадало на сфери виробництва і реалізації харчових продуктів, то в 2014 р. вона знизилась до 14,3%, а інших сфер зросла до 85,7% [7, с. 27].

Отже, сутність доданої вартості полягає в тому, що кожен з етапів ланцюга підвищує цінність і вартість товару для кінцевого споживача й виручку від його реалізації. Додана вартість — це критерій виміру діяльності учасників ланцюга та оцінки їхнього внеску у ство-

рення робочих місць, виручку і частку від реалізації продукції та податкових надходжень. Водночас це показник, що надає інформацію для ухвалення управлінських рішень щодо важелів впливу на ефективне використання ресурсів виробництва [9].

Значну частку доданої вартості країни отримують на зовнішньому ринку, а тому спрямовують виробництво на перспективні ринкові ніші. Так, у 2022 році вся світова торгівля свининою становила понад 11 млн тонн, із них 4,9 млн тонн (45%) припадало на Європейський Союз. За прогнозом Організації економічного співробітництва (ОЕСР) ФАО, до 2030 року у світі споживання свинини збільшиться до 16,5 млн тонн. Тобто щороку споживання свинини зростатиме в середньому на 2 млн тонн. Щорічна глобальна торгівля свининою потребуватиме додатково 20 млн голів свиней. Проте, через екологічні проблеми (у Данії на одного мешканця припадає 3 свині) у 2022 р. на закриття свинокомплексів європейські країни надали фермерам 430 млн євро субсидій, а в 2023 р. для зменшення поголів'я свиней до рівня самозабезпечення населення власною продукцією — 1 млрд євро [19].

За нашими розрахунками, для виробництва 2 млн тонн свинини у забійній вазі необхідно виростити 2,7 млн тонн свиней у живій масі (2 млн тонн: 0,73). Для цього потрібно мати поголів'я 22,8 млн голів (2,7 млн тонн: 120 кг ваги свині). У загальному раціоні свиней слід забезпечити 1,8 кг зерна в день (1,8 x 365), або 657 кг на рік. Для вирощування 22,8 млн голів необхідно 15 млн тонн зерна (22,8 x 657). Вартість такого обсягу зерна становить 96,9 млрд грн (15 x 6460 грн/т), або 2,6 млрд дол. США. Вартість такого обсягу свинини 380,9 млрд грн (2 млн тонн x 190450 грн/т), або 10,1 млрд дол. США. Таким чином, додана вартість становить 284 млрд грн (380,9 — 96,9), або 7,5 млрд дол. США.

Проте для нарощення поголів'я свиней до 22,8 млн голів необхідно мати маточне поголів'я свиноматок. За умови, що кожна свиноматка народжує в рік 30 поросят, досягнення кількості 22,8 млн голів може забезпечити 760 тис. свиноматок (22,8 млн гол: 30). Якщо свиноматка зі своїм потомством за рік споживає до 10 тонн кормів, з яких 80% зерно, або умовно вирощений на одному гектарі землі урожай, то для поголів'я свиноматок із щорічним приплодом і відгодівлі поросят необхідно 760 тис. га ріллі для вирощування зернових культур.

Свинарство — це один із небагатьох шляхів вирішення проблеми експорту зерна й один із

Таблиця. 1. Динаміка використання квоти на експорт до ЄС спирту етилового (CN2207 та CN2208) (за даними митної системи TARIC)

Рік	Квота	Експорт	В середньому за місяць	Приріст, %	Залишок квоти
2021	100000	27518	2293	11	72482
2020	85400	24786	2066	307	60614
2019	70800	6083	507	4	64717

Джерело: [24].

нескладних системних бізнесів, де всі виробничі процеси типові й повторюються. Таке виробництво потрібно лише налаштувати з дотриманням технологічних процесів. Тому в країнах ЄС свинарство — це сімейний бізнес. Для започаткування цього бізнесу в Україні на одну свиноматку зі шлейфом потрібні інвестиції у розмірі 5—6 тисяч євро для будівництва нових приміщень, закупівлі обладнання та породної свині. На облаштування 760 тис. свиноматок потрібно 3,8—4,6 млрд дол. США. При правильній організації бізнесу свинарство забезпечує майже 200% рентабельності виробництва, що дає змогу повернути інвестиції на свиноматку за два роки. Розвитку галузі свинарства в Україні сприяє й програма "Нове свинарство 2025", що передбачає чотирикратне збільшення поголів'я свиней, експорт понад 2 млн тонн свинини та 6 млрд євро доданої вартості щороку [20, 21].

Впродовж останнього десятиліття споживання від 10% до 30% свинини в Україні забезпечував імпорт. Якщо у 2020 р. фактичне споживання м'яса на одну особу становило 18,8 кг, або 67,1% до норми в 28 кг, а в 2021 році 19,9 кг (71,1%), то в європейських країнах — 40 кг, а там, де свинарство є однією з провідних галузей — 60—80 кг/рік. Причини такого стану в Україні криються в низькій купівельній спроможності населення і високій ціні на свинину. Купити свинину за кордоном виявляється дешевше, ніж на внутрішньому ринку.

Проте, Україна імпортує свинину з країн, де значно дорожчі корми, вища зарплата, а свинина коштує значно дешевше. У 2019 році ціни на корми в Україні були на 30% дешевші, ніж в ЄС, а в собівартості свиней витрати кормів в Україні були на 40% вищі. Завдяки збалансованам за всіма інгредієнтами раціонів, на одну й ту ж саму кількість кормів Бельгія й Нідерланди виробляють м'яса свиней майже у два рази більше, ніж Україна. Загальні перевитрати кормів на свинарство в країні становить 8 млрд грн щороку, що впливає на ціну за 1 кг свинини. Очевидно, що створення внутрішнього ринку свинини сприятиме зниженню ціни й

наближенню споживання м'яса свиней до науково обґрунтованої норми [22].

В умовах блокування експорту зернових культур, дорогої логістики, природно переробляти зерно на біоетанол, який можна експортувати й отримувати додану вартість. Нині Україна 7—8 млн тонн кукурудзи відправляє в Китай для виробництва біоетанолу, яке генерує додану вартість. Відходи цього виробництва — спиртову барду — згодовують свиням і таким чином знижують собівартість свинини. Якщо використовувати відходи від виробництва біоетанолу в Україні, то собівартість свинини буде нижчої, а її ціна дешевшою. При побудові взаємозв'язків між цими галузями виробництва на кластерних засадах, в такий спосіб можна створити ще кілька доданих вартостей всередині країни і експортувати замість зерна спирт, свинину, м'ясні вироби і сукупно, й навіть без біоетанолу щороку збільшувати держбюджет України на 6 млрд євро доданої вартості і вдвічі більше з біоетанолом.

У 2021 р. світовий ринок паливного етанолу оцінювали у 86 млрд дол. США, а за прогнозами до 2031 р. він досягне 134,5 млрд дол. США, зростаючи у середньому на 4,6% щорічно. Потреба внутрішнього ринку нашої країни в паливному етанолі оцінюється в 300 тис. тонн на рік [23]. В Україні вже сформувалась дієва галузь енергонезалежності. Станом на 2022-й рік потужності виробництва біоетанолу у нас становили 381 тис. тонн на рік. Відповідне обладнання встановлено також на 22 агропідприємствах.

За даними Української асоціації виробників біоетанолу, у 2019 р. виробництво його становило близько 80 тис. тонн, у 2020 р. — 73 тис. тонн, а в 2021 р. — 77 тис. тонн. Україна експортувала біоетанол тільки до країн ЄС. Проте безмитна квота на його експорт протягом 2019—2021 рр. повністю не використовувалася (табл. 1).

Оскільки для виробництва тонни біоетанолу потрібно близько трьох тонн зерна кукурудзи, то при вартості тонни біоетанолу 32 550 грн, а трьох тонн зерна кукурудзи 19 380 грн (3 x 6460 грн/т), додана вартість становить 13 170 грн. З огляду на величину витрат на перевезення, замість 3 млн тонн зерна необхідно транспортувати лише 1 млн тонн біоетанолу, що значно знижує навантаження на транспорт. Скорочення лише логістичних втрат, які становлять 20 дол. США на кожній тонні зерна, при транспортуванні 1 млн тонн біоетанолу замість 3 млн тонн зерна економиться 40 млн дол. США (3x20 — 1x20). З огляду на високий

врожай кукурудзи у 2023 р. в Південній Америці, великі перехідні запаси в США, дотації на її вирощування в розвинених країнах, кукурудза у 2024 р. може стати найменш рентабельною культурою серед інших товарних позицій.

Заводи із виробництва біоетанолу створюють високу додану вартість та мають сотні висококваліфікованих робочих місць. Ці переробні комплекси випускають також високобілкову кормову добавку DDGS та зріджений вуглекислий газ CO₂. У 2021 р. підприємства, що входять до Європейської асоціації поновлюваних етанолів, виробили 4,4 млн тонн етанолу і 4,48 млн тонн високобілкового корму для тварин. Близько 85% етанолу призначалося для використання як паливе. Близько 10% європейського біоетанолу виготовляють з української кукурудзи.

В агропромисловому виробництві вагомого значення набуває потенціал територіальної консолідації зусиль взаємопов'язаних галузей, які органічно доповнюють екосистему створення високої доданої вартості в мережі: землеробство → зерновиробництво → свинарство → біоенергетика → виготовлення кормових добавок і органічних добрив з відходів виробництва, що забезпечується формуванням виробничого територіального кластера. За визначенням, виробничий кластер — це група економічно пов'язаних підприємств, інших юридичних осіб та інститутів, що знаходяться у територіальній близькості. Завдяки такому неформальному об'єднанню всі його учасники отримують ряд виробничих переваг при забезпеченні умов стабільності й гармонійності розвитку території.

Виробничий територіальний кластер підприємств агропромислового виробництва можна представити у вигляді моделі. Для успішного виконання програми "Нове свинарство 2025" ядром кластера обрано галузь свинарства, яку зерновиробництво забезпечує кормами, а завод з виробництва біоетанолу — сировиною (рис. 1).

Кластерна модель організації агропромислового виробництва сприяє подоланню ізолюваності й розрізненості підприємств та об'єднанню їхніх зусиль для підвищення рівня доданої вартості й розвитку території.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Сировинна спрямованість діяльності агропродовольчого комплексу України зумовлює

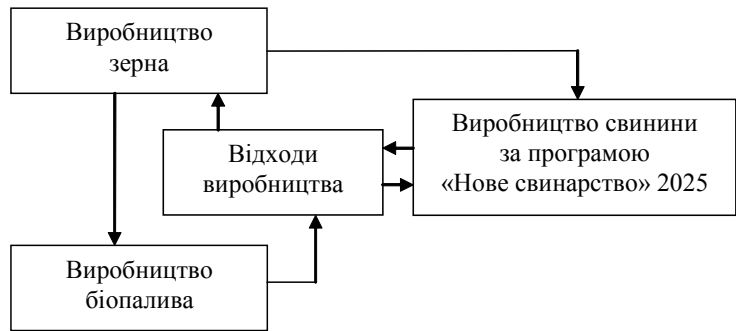


Рис. 1. Кластерна модель організації виробництва доданої вартості

низку проблем, пов'язаних з пошуком каналів і ринків збуту, високими логістичними й транзакційними витратами на реалізацію, низькою доданою вартістю виробленої продукції.

Величину доданої вартості визначає глибина переробки сировини власного виробництва, що надає продукту додаткових споживчих якостей для споживачів, а також асортимент і якість виробленої продукції.

Глибина переробки продукції з високою доданою вартістю сприяє підвищенню рівня прибутковості виробництва, ефективності розвитку аграрної сфери економіки й зайнятості населення.

При використанні 15 млн тонн зерна кукурудзи на відгодівлю 22,8 млн голів свиней для виробництва 2 млн тонн свинини у забійній вазі в межах реалізації програми "Нове свинарство 2025" зростання доданої вартості становитиме 284 млрд грн, або 7,5 млрд дол. США.

Виробництво тонни біоетанолу за технологією переробки трьох тонн зерна кукурудзи забезпечує збільшення доданої вартості на 13 170 грн. Скорочення логістичних витрат при транспортуванні 1 млн тонн біоетанолу замість 3 млн тонн зерна економить 40 млн дол. США.

Формування виробничого територіального кластера у мережі: землеробство → зерновиробництво → свинарство → біоенергетика → виготовлення кормових добавок і органічних добрив з відходів виробництва спрямоване на подолання ізолюваності й об'єднання зусиль підприємств-учасників для підвищення рівня доданої вартості, економічної ефективності й розвитку території.

Подальшого дослідження потребують операції з розподілу прибутків учасників мережі територіального кластерного об'єднання.

Література:

1. Бататін О. Перспективи виробництва біоетанолу в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/2/694505/>.

2. Ливч Д. Логістика "з'їдає" всі гроші аграріїв. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693517/>.

3. Колодійчук В. А. Логістичні витрати у зернопродуктовому підкомплексі АПК. Проблеми і перспективи розвитку ринку аграрної продукції України: матеріали круглого столу присвяченого 20-річчю заснування кафедри міжнародної економіки, туризму та менеджменту ЗЕД. Дубляни: ЛНАУ, 2015. С. 77—81. URL: <http://lnau.lviv.ua/lnau/files.pdf>.

4. Зануда А., Власов Д. Чому українське зерно стало проблемою для Європи і України. Пояснюємо причини і наслідки. BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cg31jlg4l4do>.

5. Зануда А. Як найбільше багатство України може перешкодити її вступу до ЄС. BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crg1zr7pddlo>.

6. Kaplinsky R., Morris M. A Handbook for Value Chain Research. Ottawa: International Development Research Center, 2001. 113 p.

7. Cucagna M. E. Value adding in the agri-food value chain. The International Food and Agribusiness Management Review. 2016. Vol. 21 (3), P. 26—32.

8. Кравчук І. І., Кравчук І. А. Концептуальні підходи до формування доданої вартості в аграрному секторі економіки. Ефективна економіка. 2018. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6479>.

9. Россоха В. В., Нечипоренко О. М. Формування вартості та доданої вартості в агропродовольчій сфері. Агросвіт. 2024. № 1. С. 3—10.

10. Крисанов Д. Ф., Марченко О. М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та побудови. Економіка і прогнозування. 2017. № 1. С. 72—91.

11. Гуторов А. О. Теоретичні засади розвитку агропродовольчих інтеграційних відносин. Проблеми економіки. 2019. № 3 (41). С. 37—46.

12. Porter M. On Competition. Boston: Harvard Business School, 1998, 608 p.

Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: The Free Press, 1985 (2nd ed. New York: Free Press, 1998. 592 p.).

13. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці. Київ: Логос, 2004. 711 с.

14. Войнаренко М. П. Кластери в інституційній економіці: монографія. Хмельницький: ХНУ. ТОВ "Тріада-М", 2011. 502 с.

15. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому

виробництві. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 18—30.

16. Кернасюк Ю. В. Кластери як інноваційна організаційно-економічна форма ефективного аграрного виробництва в системі сталого розвитку. Економіка АПК. 2020. № 9. С. 86—94.

17. Банера Н. П., Гречух Р. А., Мотиль Т. Н. Кластери в аграрній економіці: потенціал, напрямки зниження фінансових ризиків. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. Вип. 37. С. 41—47.

18. Бататін О. "Велика агропереробка": як збільшити додану вартість в агросекторі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>.

19. Галка М. Світовий ринок свинини: хто втрачає, а хто знаходить. Agrotimes. URL: <https://agrotimes.ua/opinion/svitoviy-rynok-svynyny-hto-vtrachaye-a-hto-znahodyt/>.

20. Руженкова О. Свинарство стає прибутковим: рентабельність виробництва досягає 300% — асоціація "М'ясної галузі". Interfax-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/934496.html>.

21. Рентабельність свинарства перейде 100% в 2022 році. MeatNevs. URL: <https://association-mg.com.ua/novyny/483-rentabelnist-svynarstva-pereide-100protsent-v-2022-rotsi>.

22. М'ясна галузь України — від дефіциту сировини до лідерства у глобальному ринку. MeatNevs. URL: <https://association-mg.com.ua/novyny/603-vid-deficytu-do-globalnogo-liderstva>.

23. Бататін О. "Велика агропереробка": де втрачають гроші українські аграрії? Latifundist. URL: <https://latifundist.com/blog/read/2919-velika-agropererobka-de-vtrachayut-groshi-ukrayinski-agrariyi>.

24. Циганков П., Миколаєнко Т. Біоетанол. Стан та оцінка галузі в Україні. Latifundist. URL: <https://latifundist.com/analytics/30-bioetanol-stan-ta-otsinka-galuzi-v-ukrayini>.

References:

1. Batatin, O. (2022), "Prospects for bioethanol production in Ukraine", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/2/694505/> (Accessed 05 Mar 2024).

2. Lyvch, D. (2022), "Logistics "eats up" all the money of agrarians", Ekonomichna Pravda, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/7/693517/> (Accessed 05 Mar 2024).

3. Kolodijchuk, V. A. (2015), "Logistics costs in the grain product sub-complex of the agro-

industrial complex", Materialy kruglogo stolu prysvyachenogo 20-richchyu zasnuvannya kafedry mizhnarodnoyi ekonomiky, turyzmu ta menedzhmentu ZED [Problems and prospects of the development of the market of agricultural products of Ukraine: materials of the round table dedicated to the 20th anniversary of the establishment of the Department of International Economy, Tourism and Management], LNAU, Dublyany, pp. 77—81, available at: <http://lnau.lviv.ua/lnau/files.pdf> (Accessed 05 Mar 2024).

4. Zanuda, A. and Vlasov, D. (2023), "Why Ukrainian grain became a problem for Europe and Ukraine. We explain the causes and consequences", BBC NEWS Ukrayina, available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cg31j1g4l4do> (Accessed 05 Mar 2024).

5. Zanuda, A. (2024), "How the greatest wealth of Ukraine can hinder its accession to the EU", BBC NEWS Ukraina, available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crg1zr7pddlo> (Accessed 05 Mar 2024).

6. Kaplinsky, R. and Morris, M. (2001), A Handbook for Value Chain Research, International Development Research Center, Ottawa, Canada.

7. Cucagna, M.E. (2016), "Value adding in the agri-food value chain", The International Food and Agribusiness Management Review, vol. 21 (3), pp. 26—32.

8. Kravchuk, I. I. and Kravchuk, I.A. (2018), "Conceptual approaches to the formation of value added in the agrarian sector of the economy", Efektyvna ekonomika, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6479> (Accessed 05 Mar 2024).

9. Rossokha, V. V. and Nechyporenko, O. M. (2024), "Formation of value and the added cost in the agricultural sphere", Agrosvit, vol. 1, pp. 3—10.

10. Krysanov, D. F. and Marchenko, O. M. (2017), "Agri-food chains: key issues of creation and construction", Ekonomika i prognovannya, vol. 1, pp. 72—91.

11. Gutorov, A. O. (2019), "Theoretical foundations of the development of agro-product integration relations", Problemy ekonomiky, vol. 3 (41), pp. 37—46.

12. Porter, M. (1998), On Competition. Boston: Harvard Business School. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. The Free Press, 2nd ed. New York.

13. Sokolenko, S. I. (2004), Klastery v globalnij ekonomici [Clusters in the global economy], Logos, Kyiv, Ukraine.

14. Vojnarenko, M. P. Klastery v institucijnij ekonomici: monografiya [Clusters in institutional

economy: monograph], XNU. TOV "Triada-M", Khmelnytskyj, Ukraine.

15. Kropyvko, M. F. and Kovalova, O. V. (2017), "The essence of the cluster as the newest network organization of joint activity in agro-industrial production", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 18—30.

16. Kernasyuk, Yu. V. (2020), "Clusters as an innovative organizational and economic form of efficient agricultural production in the system of sustainable development", Ekonomika APK, vol. 9, pp. 86—94.

17. Banera, N. P., Grechuh, R. A. and Motyl, T. N. (2023), "Clusters in the agrarian economy: potential, directions for reducing financial risks", Naukovi zapysky Lvivskogo universytetu biznesu ta prava, vol. 37, pp. 41—47.

18. Batanin, O. (2022), "Great agroprocessing": how to increase added value in the agricultural sector", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/> (Accessed 05 Mar 2024).

19. Galka, M. (2023), "World pork market: who loses and who gains. Agrotimes", Agrotimes, available at: <https://agrotimes.ua/opinion/svitovyj-rynok-svynyny-hto-vtrachaye-a-htoznahodyt/> (Accessed 05 Mar 2024).

20. Ruzhenkova, O. (2024), "Pig farming becomes profitable: profitability of production reaches 300% — "Meat industry" association", Interfax-Ukrayina, available at: <https://interfax.com.ua/news/interview/934496.html> (Accessed 05 Mar 2024).

21. Meat Industry Association (2022), "The profitability of pig farming will reach 100% in 2022", MeatNevs, available at: <https://association-mg.com.ua/novyny/483-rentabelnist-svynarstva-pereide-100protsent-v-2022-rotsi> (Accessed 05 Mar 2024).

22. Meat Industry Association (2024), "The meat industry of Ukraine — from shortage of raw materials to leadership in the global market", MeatNevs, available at: <https://association-mg.com.ua/novyny/603-vid-deficytu-do-globalnogo-liderstva> (Accessed 05 Mar 2024).

23. Batatin, O. (2023), "Great agroprocessing": where do Ukrainian farmers lose money?" Latifundist, available at: <https://latifundist.com/blog/read/2919-velika-agropererobka-de-vtrachayut-groshi-ukrayinski-agrariyi> (Accessed 05 Mar 2024).

24. Tsygankov, P. and Mykolaenko, T. Bioethanol. State and assessment of the industry in Ukraine. Latifundist, available at: <https://latifundist.com/analytics/30-bioetanol-stan-ta-otsinka-galuzi-v-ukrayini> (Accessed 05 Mar 2024).
Стаття надійшла до редакції 08.05.2024 р.

УДК 336.225.2:352.07(4)(477)

І. В. Свиноус,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

О. Т. Левандівський,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5819-8377>

М. І. Ібатулін,

д. е. н., професор кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8765-6261>

Т. В. Мединська,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7998-4107>

О. Ю. Гаврик,

к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9816-0253>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.20

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

I. Svytnous,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian University

O. Levandyskyi,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

M. Ibatullin,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Administrative Management and Foreign Economic Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

T. Medynska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Economic Security, Banking and Insurance Business, Lviv University of Trade and Economics

O. Havryk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian University

FOREIGN EXPERIENCE OF TAX POLICY OF LOCAL GOVERNMENT BODIES: PROSPECTS OF APPLICATION IN UKRAINE

У статті розглядаються основні напрями податкової політики місцевого самоврядування розвинених країн з погляду перспектив застосування зарубіжного досвіду у України, з прикладу США, Німеччини.

Узагальнюючи досвід та традиції, що склалися у найбільш розвинених країнах до кінця XX ст. у справі реформування податкових систем, можна зробити висновок, що у місцевому рівні зростає роль податків як самостійних джерел доходів бюджету. Це з збільшенням кількості громадських функцій місцевого самоврядування. Крім того, за ра-

хунок збільшення податкової бази розширюються можливості органів місцевого самоврядування у справі фінансового забезпечення. У місцевих бюджетах з'являється більше можливостей самофінансування, що позитивно позначається на соціально-економічному становищі місцевої території. Самостійна податкова політика на місцях дозволяє органам місцевого самоврядування не лише здійснювати свою традиційну діяльність у сфері освіти, охорони здоров'я, екології, а й брати участь у процесах фінансування та підтримки сприятливого інвестиційного клімату, а також збільшення кількості робочих місць у відповідному регіоні.

Доцільність даного аналізу обумовлена необхідністю підвищення ефективності проведеної податкової політики України на місцевому рівні і низьким ступенем осмислення даного питання в сучасній вітчизняній політичній думці. Оцінка досвіду проводилася за такими базовими характеристиками податкової системи: рівні податкової системи, характер та метод оподаткування, склад місцевих податків, ступінь самостійності органів місцевого самоврядування з питань встановлення місцевих податків. За підсумками аналізу досвіду розвинених країн виділяються основні тенденції розвитку податкової політики місцевого самоврядування України: проведення самостійної податкової політики на місцевому рівні, що дозволяє збільшити фінансово-економічну самостійність територіального освіти, і навіть одночасна реалізація принципу бюджетного федералізму.

Таким чином, вивчення та адаптивне застосування досвіду податкової політики та складалася в зарубіжних країнах з розвинутою економікою практики у сфері встановлення та стягування податків дозволить вивести податкову систему України на якісно новий рівень розвитку з тенденцією нарощування обсягів податкового потенціалу та успішного зростання економіки країни.

The article examines the main directions of the tax policy of local self-government in developed countries from the perspective of the prospects of applying foreign experience in Ukraine, using the example of the USA and Germany.

Summarizing the experience and traditions that developed in the most developed countries by the end of the 20th century. in the case of reforming tax systems, it can be concluded that the role of taxes as independent sources of budget revenues is growing at the local level. This is with an increase in the number of public functions of local self-government. In addition, due to the increase of the tax base, the possibilities of local self-government bodies in the matter of financial support are expanded. Local budgets have more opportunities for self-financing, which has a positive effect on the socio-economic situation of the local territory. An independent local tax policy allows local self-government bodies not only to carry out their traditional activities in the fields of education, health care, and ecology, but also to participate in the processes of financing and supporting a favorable investment climate, as well as increasing the number of jobs in the respective region.

The expediency of this analysis is due to the need to increase the effectiveness of the implemented tax policy of Ukraine at the local level and the low level of understanding of this issue in modern domestic political opinion. The evaluation of experience was carried out according to the following basic characteristics of the tax system: levels of the tax system, the nature and method of taxation, the composition of local taxes, the degree of independence of local self-government bodies in matters of setting local taxes. According to the results of the analysis of the experience of developed countries, the main trends in the development of the tax policy of local self-government of Ukraine are distinguished: the implementation of an independent tax policy at the local level, which allows to increase the financial and economic independence of territorial education, and even the simultaneous implementation of the principle of budgetary federalism.

Thus, the study and adaptive application of the experience of tax policy and practices developed in foreign countries with developed economies in the field of setting and collecting taxes will allow to bring the tax system of Ukraine to a qualitatively new level of development with a tendency to increase the amount of tax potential and successful growth of the country's economy.

Ключові слова: податкова політика, податкова система, місцеве самоврядування, досвід розвинених країн, США, Німеччина.

Key words: tax policy, tax system, local self-government, experience of developed countries, USA, Germany.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Швидкі темпи розвитку сучасного світу зумовлюють необхідність постійного вдосконалення суспільно-політичних відносин на всіх рівнях державного устрою, зокрема, і у сфері податкового забезпечення місцевого самоврядування, яка є важливим елементом суспільного устрою, оскільки рівень соціально-політичних відносин та їх стан на місцях служать найбільш надійними індикаторами добробуту населення країни в цілому, а податкова політика, що проводиться на місцях, є регулятором цих

відносин. У зв'язку з цим у процесі реформування і вдосконалення податкової системи уряди країн повинні своєчасно реагувати на виклики і знаходити шляхи вирішення проблем, що виникають.

Розвиток системи оподаткування має безпосередній вплив на формування системи місцевого самоврядування та супроводжується перетворенням податкової політики та системи місцевих податків і зборів. Більшість країн мають багаті традиції податкового забезпечення фінансування місцевих територіальних фор-

мувань, що дозволяє їм проводити вивірену і збалансовану податкову політику. Останнє, у свою чергу, спрямоване на підтримку сприятливого клімату та стабільності у сфері соціально-політичних відносин на низових рівнях державного устрою, що, зрештою, сприяє підтримці сталої політичної атмосфери в масштабах усієї країни, оскільки рівень загального добробуту населення залежить насамперед стану на місцях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам удосконалення формування системи місцевого оподаткування приділялося в дослідженнях як І. Букина, О.А. Івашко, О.М. Пастернака та інші. Однак незважаючи на те, що вченими вже досліджено багато питань у цій сфері, дослідження особливостей принципів оподаткування на рівні адміністративно-територіальних утворень зарубіжних країн потребують подальшого вивчення з метою вдосконалення та упровадження цього досвіду для України.

МЕТА

На основі узагальнення досліджень провідних країн світу запропоновувати рекомендації щодо удосконалення справлення місцевих податків, як складової дохідної частини бюджетів об'єднаних територіальних громад.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність удосконалення податкової політики місцевого самоврядування України диктується недостатньо ефективним функціонуванням системи органів управління об'єднаних територіальних громад, що пояснюється у тому числі і недостатнім фінансуванням місцевих бюджетів, а також обмеженою кількістю джерел фінансування. Таким чином, функції місцевого самоврядування можуть зводитися до формального адміністрування, тоді як зарубіжні моделі функціонування місцевого самоврядування демонструють наявність широкого спектру повноважень у питаннях управління підлеглою територією [1].

Нині одним із найважливіших питань є недостатнє забезпечення фінансової самостійності територіальних громад, для вирішення якого, на наш погляд, є актуальним розгляд закордонного досвіду, у тому числі й у сфері забезпечення місцевого оподаткування. Провідні країни світу, податкові системи яких вже були в основному сформовані до другої половини ХХ ст., нагромадили значний теоретичний

і практичний досвід реформування та проведення податкової політики, удосконалення податкової системи та податкового забезпечення, який представляє інтерес при вирішенні сучасних проблем податкового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування на сучасному етапі розвитку України.

Серед основних напрямів у світовій податковій політиці другої половини ХХ — початку ХХІ ст. можна виділити формовану урядами різних країн завдання щодо оптимізації податкових систем у таких напрямках, як зниження витрат на податкове адміністрування, встановлення податкових пільг для створення сприятливого інвестиційного клімату та подальшого залучення зарубіжних інвестицій, зменшення податкового навантаження, підтримка малого та середнього підприємництва, тощо [2].

Слід при цьому брати до уваги той факт, що податкові системи розвинених західних країн мають подібності та відмінності за низкою базових параметрів, що характеризують особливості податкової політики: за рівнями податкової системи, за характером та методом оподаткування, за складом місцевих податків, за рівнем самостійності органів місцевого самоврядування у питаннях встановлення місцевих податків.

Незважаючи на високу соціальну значущість, у вітчизняній політологічній літературі приділяється недостатня увага процесу імплементації закордонного досвіду податкової політики та податкового забезпечення місцевого самоврядування. Податкова політика на місцевому рівні не отримує належного теоретичного осмислення у рамках вітчизняної політичної думки. Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду у сфері податкової політики місцевого самоврядування, з урахуванням негативних та позитивних сторін, відповідають завданням сучасної економічної науки та становлять одне з найактуальніших завдань для дослідників.

Зважаючи на те, що найважливішим фактором функціонування національної економіки країни є податкова система, робота якої безпосередньо пов'язана з проведеною державою податковою політикою.

Вважаємо, що досвід формування системи оподаткування місцевого самоврядування США, Німеччини може бути використаний у України. Вибір саме цих країн обумовлений такими причинами: рівень розвитку економіки (за даними Світового банку, дані країни входять до топ-10 рейтингу країн світу за розміром ВВП); ступінь ефективності податкового механізму на місцевому рівні (частка податкових доходів місцевих бюджетів у цих країнах

знаходиться на досить високому рівні, що підтверджує ефективність податкової політики, що проводиться); відносна схожість податкових систем визначених країн із податковою системою України [3].

Переходячи до розгляду особливостей податкових систем цих країн, слід зазначити, що у реалізації їхньої податкової політики місцевого самоврядування важливу роль відіграє розгорнута система місцевих податків і зборів.

Податкова система США складається з трьох рівнів: федерального, регіонального (штати) та місцевого (муніципальні утворення). У сфері оподаткування встановлено верховенство федерального законодавства та Конституції, що наділяє федеральний уряд широкими повноваженнями у питаннях податкової політики. Законодавчі органи на рівні штатів мають право вводити податки, які не вступають у суперечність із федеральними, а органи місцевого самоврядування можуть стягувати податки, що не суперечать законодавству штатів, а штати та місцеві органи влади можуть видавати власні законодавчі акти, що регулюють порядок та умови оподаткування на підвладній території [4].

Податкова система США переважно спрямовано стягування прямих податків із переважним використанням прогресивного методу оподаткування. Важливою особливістю податкової системи навіть є можливість паралельного використання податкових баз (паралельне оподаткування) різних рівнях податкової системи.

На місцевому рівні муніципалітетів діють свої органи управління, які, реалізуючи податкову політику, надають послуги у межах територіальної освіти. До податків, які мають право встановлювати місцева влада, ставляться прибутковий податок, прибуток корпорацій, майнові податки, акцизи, податки спадщину і дарування, податку з продажу, екологічні податки, податку паливо.

Майновий податок вважається основним місцевим податком та стягується з фізичних та юридичних осіб, які володіють власністю [5]. Він може також стягуватися лише на рівні штатів, але з федеральному рівні. Власність поділяється на види: нерухомість (земля та нерухомі пристосування, зведені з метою її поліпшення) та особиста власність. Вартість власності є основою визначення майнового податку.

У багатьох штатах крім аналогічного регіонального податку також стягується місцевий податок з продажу. Доходи від цього податку повертаються штатом органу місцевого самоврядування, від якого вони надійшли.

Регіональна та місцева влада має право стягувати податок з активів, до яких може відноситися не тільки майно населення та організацій, а й природні ресурси, що добуваються з надр територіального утворення [6].

Місцеві органи влади ліцензують право продажу окремих продуктів, спиртних напоїв, тютюнових виробів, володіння ресторанами, право користування авто— та мототехнікою, право утримання домашніх тварин. Збори від ліцензування також є джерелами доходів місцевих бюджетів. Таким чином, місцеві податки у Сполучених Штатах Америки відрізняються відомою самостійністю та становлять основу доходної частини місцевих бюджетів. У той самий час у практиці муніципальних утворень широко практикується така форма, як федеральне субсидування. Слід також зазначити, що, незважаючи на відносно високі ставки, податкове навантаження США визнано у світі однією з найнижчих серед індустріальних країн, а місцеві органи влади мають тут широкі повноваження у сфері встановлення та стягування податків, що дозволяє їм проводити податкову політику, що відповідає вимогам населення адміністративно-територіального утворення.

Щодо європейських країн, то тут слід наголосити, що специфіка забезпечення їх фінансово-економічної самостійності місцевих бюджетів полягає в активному горизонтальному фінансовому вирівнюванні доходів. Структура місцевих податків, їх величина і у доходах муніципальних бюджетів затверджується на законодавчому рівні урядом та її представниками на місцях, і навіть затверджується величина дотацій для муніципалітетів. Таким чином, вирішальний вплив на податкову політику місцевих органів самоврядування надає центр, що проявляється у факті залежності від дотацій бюджетів верхнього рівня, а перерозподіл фінансових коштів відбувається у вигляді горизонтального вирівнювання [7].

Система податкового забезпечення Німеччини відрізняється високим податковим навантаженням, що забезпечує стабільний дохід до державного бюджету, а також складною та розгалуженою податковою системою. Остання спрямована на опосередковане оподаткування з величезним переважанням прогресивного способу і з трьох рівнів: федерального, регіонального (федеральні землі), місцевого (громади). Слід зазначити, що у Німеччині прийнято класифікувати податки за різними критеріями, зокрема за доходною компетенцією. За цим критерієм виділяють: федеральні податки та збори, податки федеральних земель, спільні (загальні) податки, муніципальні податки, церковний податок.

У системі оподаткування Німеччини нараховується близько 45 видів податків, що є джерелом приблизно 80% державних доходів. Домінуючі позиції в податковому законодавстві у цій країні займає федерація, яка має із землями спільні податки. Податкова система побудована тут таким чином, що найбільші джерела можуть формувати кілька бюджетів (два чи три) одночасно, причому вони забезпечують при цьому фінансування всіх трьох рівнів управління. Це знаходить підтвердження у процесі розподілу прибуткового податку, який розподіляється між усіма рівнями у наступній пропорції: 42,5% отримує федеральний бюджет, 42,5% іде у регіональний бюджет, 15% отримує громада (місцевий бюджет). Податок на корпорації спрямовується до бюджетів першого та другого рівня в рівних пропорціях. Збір податку підприємницьку діяльність відповідно до законодавству здійснюється місцевими органами управління. Останнім дістається половина, а друга половина перераховується до федерального бюджету та бюджетів земель. Податок на додану вартість розподіляється за трьома бюджетами, а пропорції його розподілу можуть змінюватись і періодично переглядатися, оскільки він є регулюючим джерелом доходу [8].

До місцевих податків Німеччини ставляться: промисловий податок, податку майно, податки певні види діяльності (відкриття питного закладу, податку з власників собак та інших).

Промисловий податок є важливим джерелом доходів місцевих бюджетів. Їм оподатковуються фізичні особи та підприємства, які здійснюють свою діяльність на території земель та громад.

Незважаючи на всю складність та суворість податкової системи Німеччини, вже в період її становлення та на початковому етапі розвитку вкоренилися найважливіші принципи побудови системи оподаткування, керуючись якими вдається проводити вивірену та збалансовану податкову політику.

Відмінною особливістю німецького оподаткування є прагнення відповідності між податковим тягарем і рівнем послуг, що надаються державою. Однією з особливостей є ще й те, що громади разом із першими двома рівнями мають свої місцеві бюджети та виступають носіями певних суспільно-соціальних функцій. Процес фінансового вирівнювання між землями Німеччини відбувається у вигляді передачі податкових доходів фінансово благополучних регіонів землям, які мають права на вирівнювання, після чого землі розподіляють отримані

кошти між бюджетами громад. Ці кошти також можна доповнити дотаціями із коштів федерального бюджету.

Таким чином, специфіка податкової політики Німеччини полягає у проведенні принципу вертикального та горизонтального вирівнювання бюджетів окремих територіальних утворень у вигляді перерозподілу податкових надходжень через федеральний бюджет на користь найбільш розвинутих територіальних одиниць.

Аналізуючи податкову політику і податкові системи різних країн, можна відзначити, що кожна з них розвивалася своїм особливим шляхом, їх економічні системи в цілому формувалися в різних соціально-політичних умовах, що наклало відбиток не тільки на податкову політику, що проводиться ними, і принципи побудови податкових систем, а й на взаємини між владою держави та платниками податків. Наявність широкої мережі місцевих податків і зборів у системах розвинутих країн є базовою складовою систем органів місцевого самоврядування та дозволяє їм відігравати значну роль у реалізації податкової політики. Важливим напрямом реформування податкових систем є децентралізація територіального управління та перерозподіл владних повноважень.

Узагальнюючи досвід та традиції, що склалися у найбільш розвинених країнах до кінця XX ст. у справі реформування податкових систем, можна зробити висновок, що у місцевому рівні зростає роль податків як самостійних джерел доходів бюджету, що пов'язано із збільшенням кількості громадських функцій місцевого самоврядування. Крім того, за рахунок збільшення податкової бази розширюються можливості органів місцевого самоврядування у справі фінансового забезпечення. У місцевих бюджетах з'являється більше можливостей самофінансування, що позитивно позначається на соціально-економічному становищі місцевої території. Самостійна податкова політика на місцях дозволяє органам місцевого самоврядування не лише здійснювати свою традиційну діяльність у сфері освіти, охорони здоров'я, екології, а й брати участь у процесах фінансування та підтримки сприятливого інвестиційного клімату, а також збільшення кількості робочих місць у відповідному регіоні.

У міру збільшення суспільної значущості органів місцевого самоврядування набула розвитку система бюджетного федералізму, основою якої є фінансове вирівнювання. Суть його полягає у здатності до розподілу податкових доходів між різними рівнями державного управління.

ВИСНОВКИ

Посилення фінансово-економічної самостійності і тим самим розширення можливостей повноцінної реалізації повноважень на місцях є позитивними тенденціями на шляху будь-якої країни до реалізації одного з найважливіших принципів побудови системи місцевого управління — принципу самофінансування. Однак, враховуючи швидкі темпи розвитку сучасного світу в умовах глобальної ринкової економіки, слід мати на увазі, що ці процеси можуть суперечити принципам бюджетного федералізму, а значить, що розвиток податкової системи та податкова політика, що проводиться державою, повинні відповідати інтересам усіх рівнів. Також необхідно брати до уваги досвід розвинутих країн у сфері використання систем дотаційного фінансування певних напрямів у сфері соціально-економічної діяльності органів місцевого самоврядування. У процесі проведення податкової політики з метою оптимізації податкової системи конкретної територіальної громади важливим є пошук оптимального співвідношення у податковому обтяженні з боку державної та місцевої влади та, як наслідок, визначення балансу у впливі на соціально-політичну та економічну обстановку у конкретному регіоні з боку органів центральної влади та органів місцевого самоврядування. Це, зрештою, знаходить своє вираження не лише в оцінці реального рівня демократизації влади на місцях, а й у її фінансовій самостійності.

Таким чином, вивчення та адаптивне застосування досвіду податкової політики та склалася в зарубіжних країнах з розвинутою економікою практики у сфері встановлення та стягування податків дозволить вивести податкову систему України на якісно новий рівень розвитку з тенденцією нарощування обсягів податкового потенціалу та успішного зростання економіки країни.

Література:

1. Вінницька О. А., Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А. Місцеві податки як джерело доходів місцевих бюджетів. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: Економічні науки. 2021. № 11 (1). С. 18—24.
2. Вінницька О. А. Місцеві податки в доходах місцевих бюджетів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 12. С. 254—257.
3. Гостєва О. Ю. Місцеві податки в зарубіжних країнах: досвід та напрями застосування в Україні. Економіка та право. 2016. № 3. С. 134—139.
4. Калустян Я. В. Оцінка систем місцевого оподаткування зарубіжних країн. Інноваційна економіка. 2013. № 11. С. 200—205.
5. Цимбалюк І. О., Підцерковний Б. В. Роль податків у забезпеченні фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 2 (22). С. 179—187.
6. Бондарук Т. Г. Зарубіжний досвід використання місцевих податків. Формування ринкової економіки в Україні, 2018. № 5. С. 42—46.
7. Дмитровська В. С. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. 2017. Вип. 4. Т. 2. С. 20—26.
8. Поляк А. В. Досвід місцевого оподаткування Німеччини та його використання в процесі реформування податкової системи України. Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 4 (1). С. 188—194.

References:

1. Vinnyts'ka, O.A. Korniienko, T.O. and Chvertko, L.A. (2021), "Local taxes as a source of income for local budgets", Mizhnarodnyj naukovej zhurnal "Internauka". Serii: Ekonomichni nauky, vol. 11 (1), pp. 18—24.
 2. Vinnyts'ka, O.A. (2015), "Local taxes in the revenues of local budgets", Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment, vol. 12, pp. 254—257.
 3. Hostieva, O.Yu. (2016), "Local taxes in foreign countries: experience and directions of application in Ukraine", Ekonomika ta pravo, vol. 3, pp. 134—139.
 4. Kalustian, Ya.V. (2013), "Assessment of local taxation systems of foreign countries", Innovatsijna ekonomika, vol. 11, pp. 200—205.
 5. Tsymbaliuk, I.O. and Pidtserkovnyj, B.V. (2014), "The role of taxes in ensuring the financial autonomy of local self-government bodies", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 2 (22), pp. 179—187.
 6. Bondaruk, T.H. (2018), "Foreign experience of using local taxes", Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini, vol. 5, pp. 42—46.
 7. Dmytrovs'ka, V.S. (2017), "Foreign experience of local taxation", Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu: nauk. zb, vol. 4, no. 2, pp. 20—26.
 8. Poliak, A.V. (2014), "The experience of German local taxation and its use in the process of reforming the tax system of Ukraine", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, vol. 4 (1), pp. 188—194.
- Стаття надійшла до редакції 08.05.2024 р.

УДК 336

Ю. В. Біляк,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9766-4780>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.26

ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТОМ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ: АНАЛІЗ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Y. Biliak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

CHALLENGES AND STRATEGIES OF MANAGING THE CONFLICT OF ECONOMIC INTERESTS: ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS

Конфлікт інтересів є ситуацією, що сприяє збільшенню ризику корупції та вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією порушень закону. Ці обставини полягають у суперечності між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями. Таким чином, конфлікт інтересів виникає, коли особисті фактори можуть впливати на об'єктивність та неупередженість прийняття рішень та їх змісту або на вчинення певних дій. Стаття присвячена аналізу ситуацій, коли виникають конфлікти між різними економічними інтересами. Розходження можуть виникати через протиріччя між цілями, стратегіями, або іншими факторами, які впливають на економічні процеси. Такий аналіз може допомогти зрозуміти природу конфліктів та шляхи їх вирішення. Тобто, конфлікти інтересів є важливою проблемою в багатьох сферах, включаючи політику, бізнес, медицину, науку тощо, і вони потребують уважного вирішення для збереження довіри та ефективності відповідних систем. В статті зауважено, що у бізнесі конфлікт інтересів виникає, коли особа обирає особисту вигоду замість обов'язків перед своїм роботодавцем чи організацією, в якій вона є зацікавленою стороною, або якимось чином використовує своє становище для особистої вигоди. Також в статті наведені більш розповсюджені форми конфлікту інтересів.

The seriousness of a conflict of interest and the risks it creates really depend on the context and nature of the conflict. In organizations where decisions are made on the basis of objectivity, integrity and openness, conflict of interest can become a serious challenge that requires careful consideration and management. A conflict of interest is a situation that increases the risk of corruption and corruption or corruption-related violations of the law. These circumstances consist of a conflict between a person's private interests and his official powers. Thus, a conflict of interest arises when personal factors can influence the objectivity and impartiality of decision-making and their content or the performance of certain actions. Conflict of interests can arise for various reasons, sometimes it is a necessary result of the complexity of modern life and professional activity. However, the ability to recognize these conflicts and act in accordance with established ethical standards and professional norms is important. If conflicts of interest are properly disclosed and managed, they can be resolved without significant problems. The seriousness of a conflict of interest and the risks it creates really depend on the context and nature of the conflict. The article is devoted to the analysis of situations where conflicts between different economic interests arise. Differences may arise due to contradictions between goals, strategies, or

other factors that affect economic processes. Such an analysis can help to understand the nature of conflicts and ways to resolve them. That is, conflicts of interest are an important problem in many fields, including politics, business, medicine, science, etc., and they need to be carefully addressed to preserve the trust and efficiency of the relevant systems. It is clear that a conflict of interest can lead to legal consequences, as well as the loss of a job. However, if there is a perceived conflict of interest and the person has not yet acted maliciously, that person can be removed from the situation or decision-making process in which the potential conflict of interest may arise. Using the previous example of a board member who owns a trucking company, one could simply remove oneself from all decisions that could positively or negatively affect one's business. The article notes that in business, a conflict of interest occurs when a person chooses personal gain over responsibilities to their employer or an organization in which they are a stakeholder, or in some way uses their position for personal gain. The article also lists more common forms of conflict of interest.

Ключові слова: конфлікт інтересів, економічний конфлікт інтересів, фінансовий конфлікт інтересів, фінансова безпека, корупція.

Key words: conflict of interests, economic conflict of interests, financial conflict of interests, financial security, corruption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Кожна особа має різні професійні і особисті ролі та інтереси, і іноді вони можуть суперечити один одному. Конфлікт інтересів може виникати з різних причин, інколи він є необхідним результатом складності сучасного життя та професійної діяльності. Однак важливою є здатність розпізнавати ці конфлікти та діяти відповідно до встановлених стандартів етики і професійних норм. Якщо конфлікти інтересів правильно розкриваються і керуються, вони можуть бути вирішені без значних проблем. Серйозність конфлікту інтересів і ризики, які він створює, дійсно залежать від контексту та характеру конфлікту. В організаціях, де рішення приймаються на основі об'єктивності, інтегритету та відкритості, конфлікт інтересів може стати серйозним завданням, яке потребує ретельного вивчення та управління. Серед найлегше визначених конфліктів інтересів можна відзначити економічні відносини, такі як пряме працевлаштування, оплата за консультації, участь у компаніях, гонорари, авторство патентів або оплата участі у конференціях. Однак можуть існувати також конфлікти інтересів, що виникають в результаті дружби, інтелектуальної конкуренції, академічних змагань або релігійних переконань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Достатня кількість досліджень в Україні зосереджена на теоретичних аспектах причин виникнення конфліктів інтересів. Увага до вивчення та запобігання конфліктам інтересів ви-

являється не тільки з боку органів влади, але і з боку наукової спільноти. Різноманітні аспекти проблеми конфлікту інтересів вивчають такі вчені, як Василевська Т.Е. [2], С.В. Джумагелдієва Г.Д., Орленко Я.Ю., Сергієнко І.Г. [3], Дзьобаня О.П., Сосніна О.В. [4], Лопушинський І.П. [5], Липовська Н.А. [6], Токар-Остапенко О.В. [7] та інші відомі науковці.

Хоча вказані науковці внесли значний внесок у вивчення конфлікту інтересів, вітчизняна управлінська наука досі лише частково розглядала проблеми, пов'язані з особливостями конфліктів інтересів, їх уникнення та подолання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є вивчення проблеми конфлікту інтересів, аналіз причин і умов виникнення цього явища, а також виявлення основних заходів для його врегулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління ризиком конфлікту інтересів полягає в прийнятті заходів для запобігання, виявлення та вирішення конфліктів інтересів у всіх аспектах діяльності організації. Сюди можна включати встановлення етичних стандартів, політик і процедур, що регулюють конфлікти інтересів, проведення навчань та інформування працівників про їхні обов'язки та відповідальності, а також створення механізмів для виявлення та вирішення конфліктів інтересів у випадку їх виникнення.

Отже, індивідуальні характеристики суб'єкта та його положення в економічній системі визначають спосіб, яким він реалізує свої інте-

реси. Шляхом просування власних цілей він може стати у конфлікт з іншими суб'єктами або суспільством загалом, оскільки економічні відносини завжди містять в собі протиріччя. Очевидно, що для задоволення своїх потреб суб'єкти вступають у взаємодію, що в кінцевому підсумку представляє собою взаємодію їхніх економічних інтересів. Іншими словами, у кожного суб'єкта можуть бути як спільні, так і протилежні інтереси порівняно з іншими суб'єктами. Розуміння економічного інтересу та його узгодження з цінностями є основою для формування мотивів. Мотиви виникають майже одночасно з появою потреб і інтересів та проходять певні етапи, аналогічні формуванню цих потреб. Мотив можна розглядати як своєрідну відповідь людини на свої інтереси, тобто на усвідомлені потреби. Згідно з мотивом відбувається певна дія, яка призводить до конкретного результату в задоволенні потреби. Отже, утворюється послідовна ланка: потреба породжує інтерес, що спонукає мотивацію до певних дій, які призводять до конкретних результатів, задовольняючи виниклу потребу.

Конфлікт інтересів можна представити як ситуацію, коли існує розбіжність між економічними інтересами підприємства (організації) і особистими економічними інтересами акціонерів, ради директорів та співробітників. Ця розбіжність може виникати через різні цілі, пріоритети та інші фактори, що впливають на економічну діяльність організації. Конфлікт інтересів виникає, коли організація або особа опиняються у ситуації недовіри через зіткнення особистих або корисливих інтересів з їхніми професійними обов'язками або відповідальністю. Це може стати результатом того, що компанія або особа мають певні інтереси, такі як фінансові вигоди, соціальний статус, знання, взаємовідносини або репутація, які можуть піддавати сумніву їхню здатність діяти, робити судження або приймати рішення безпристрасно. Але важливо також пам'ятати, що деякі конфлікти інтересів можуть бути менш очевидними або складними для виявлення, тому важливо підтримувати культуру відкритості, де працівники можуть вільно обговорювати свої питання та обґрунтування без страху або відчуття вини. Всі ці заходи сприяють забезпеченню того, що рішення приймаються об'єктивно та враховують інтереси всіх сторін. Наведемо елементарні приклади конфлікту інтересів:

1. Представлення інтересів члена сім'ї в суді: якщо адвокат або юрист представляє інтереси члена своєї власної сім'ї в судовому процесі, це може порушити обов'язок забезпечити об'єк-

тивне та безперешкодне представлення інтересів клієнта.

2. Відкриття бізнесу, який конкурує зі штатним роботодавцем: якщо співробітник вирішить відкрити бізнес, який прямо конкурує з бізнесом його поточного роботодавця, це може створити конфлікт інтересів та порушити довіру та відносини з роботодавцем.

3. Консультація клієнта щодо інвестування в компанію, якою володіє дружина або чоловік: якщо фінансовий консультант або фінансовий аналітик радить клієнту інвестувати в компанію, яка належить його дружині або чоловікові, це може викликати сумніви у відсутності об'єктивності та незалежності консультанта.

4. Наймання некваліфікованого родича чи друга: якщо менеджер або роботодавець наймає некваліфіковану особу, просто тому, що вона є його родичем чи другом, це може підірвати ефективність робочого колективу та створити негативне враження серед інших працівників.

5. Самоусунення зі справи через конфлікт інтересів: коли виникає ситуація конфлікту інтересів, сторону, яка в ньому перебуває, часто просять самоусунутися з участі у справі або ситуації, щоб уникнути можливих проблем або конфліктів. Це може бути вимога, що ставить-ся законом або етичними стандартами.

Отже, конфлікт інтересів виникає тоді, коли особисті інтереси людини або організації конфліктують з їхньою здатністю вживати об'єктивні рішення або діяти неупереджено. Це може статися, наприклад, коли особа в політичній владі має інтерес у прийнятті рішень, які користуються підтримкою виборців чи бізнес-партнерів, незалежно від того, чи ці рішення є найкращими з точки зору загального блага чи законності. Тобто, конфлікти інтересів є важливою проблемою в багатьох сферах, включаючи політику, бізнес, медицину, науку тощо, і вони потребують уважного вирішення для збереження довіри та ефективності відповідних систем. У бізнесі конфлікт інтересів виникає, коли особа обирає особисту вигоду замість обов'язків перед своїм роботодавцем чи організацією, в якій вона є зацікавленою стороною, або якимось чином використовує своє становище для особистої вигоди.

Управління конфліктом полягає у виявленні коренів конфлікту, розумінні його характеристик та вжитті відповідних заходів для вирішення проблеми. Класифікація конфліктів може допомогти організаціям ефективніше керувати ними, враховуючи їх особливості та специфіку. Наведемо кілька основних типів кон-

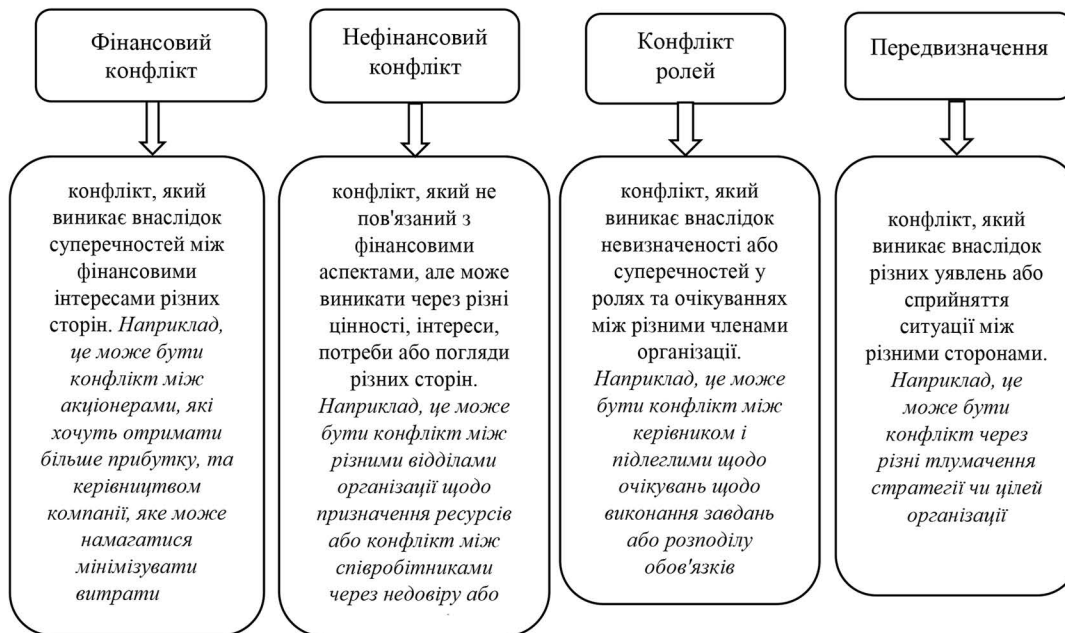


Рис. 1. Основні типи конфліктів, які можуть виникати в організаціях

фліктів, які можуть виникати в організаціях (Рис. 1).

Окрім цих чотирьох категорій, також потрібно враховувати потенційні конфлікти, спричинені володінням офіційною інформацією. Закон України "Про запобігання корупції" виокремлює два види конфлікту інтересів [1]:

"...Потенційний конфлікт інтересів — у особи наявний приватний інтерес у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень" [1].

"...Реальний конфлікт інтересів — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень" [1].

"...Приватний інтерес означає будь-який майновий чи немайновий інтерес особи. Цей інтерес може бути обумовлений особистими, сімейними, дружніми або іншими особистими зв'язками з фізичними або юридичними особами, а також іншими обставинами. Невід'ємною складовою конфлікту інтересів є включеність службових/представницьких обов'язків та можливість впливу приватного інтересу на об'єктивність або безпристрасність у прийнятті рішень, у вчиненні чи невчиненні дій під час виконання цих обов'язків. Враховуючи наведені визначення, конфлікт інтересів може виникну-

ти у випадку, коли особа має приватний інтерес, володіє службовими повноваженнями та використовує їх у сфері, де існує її особистий інтерес" [1]. Ці службові повноваження характеризуються дискреційним вибором дій, коли особа може самостійно обирати з декількох юридично допустимих варіантів. Така сукупність факторів створює передумови для того, щоб стверджувати, що приватний інтерес особи може впливати на об'єктивність та безпристрасність у виконанні нею службових обов'язків, тому в особи виникає конфлікт інтересів. Наприклад, володіння офіційною інформацією та її використання для особистої вигоди може створювати серйозні конфлікти інтересів, особливо у державному секторі. Це може стати причиною порушення закону, етичних стандартів та довіри до державних інституцій. У державному секторі часто існують вищі стандарти етики та відповідальності, оскільки чиновники мають доступ до конфіденційної та "чутливої" інформації, яка призначена для використання в рамках своїх службових обов'язків. Використання цієї інформації для особистих цілей, наприклад, для отримання фінансової або іншої вигоди, є неприпустимим і може призвести до серйозних наслідків. Також, управління конфліктом інтересів у державному секторі включає в себе ретельний нагляд, контроль та забезпечення відповідності з усіма законодавчими та етичними вимогами. Важливо, щоб чиновники розуміли свої обов'язки та відповідальність за правильне використання офіційної інформації та уникання конфліктів інтересів. Запровадження ефективних ме-

ханізмів контролю, навчання та усвідомлення стандартів етики може допомогти уникнути потенційних конфліктів і зберегти довіру до державних інституцій та їхніх працівників. Важливо наголосити про те, що уявні конфлікти можуть мати такі ж наслідки, як і фактичні конфлікти, оскільки вони можуть спричиняти непорозуміння, недовіру та інші негативні наслідки, які можуть вплинути на репутацію та відносини з оточуючими. Зважаючи на те, що громадськість та інші спостерігачі можуть формувати свою думку лише на основі доступної інформації та спостережень, важливо бути уважним та обережним у спілкуванні та діяльності, щоб уникнути непорозуміння та неправильних вражень. Для управління уявними конфліктами інтересів важливо встановити відкрите спілкування, пояснювати свої дії та мотивації, а також намагатися забезпечити доступ до необхідної інформації та пояснень там, де це можливо. Крім того, будь-яка діяльність повинна відповідати етичним стандартам та нормам, щоб уникнути неправильного сприйняття або виникнення уявних конфліктів.

Конфлікт інтересів у бізнесі може виникнути, коли особисті інтереси або цілі одного члена організації суперечать цілям або інтересам самої організації. Це може бути в результаті вирішення питання на користь особистої вигоди чи підозрілих практик, які ведуть до фінансових вигід для конкретної особи на шкоду компанії. Варто зауважити, що всі члени правління корпорації мають фідучіарні обов'язки, що означає, що вони зобов'язані діяти в інтересах корпорації та її акціонерів. Порушення цих обов'язків через конфлікт інтересів може мати серйозні наслідки для організації та її керівників, включаючи юридичні та репутаційні проблеми. Одним із прикладів може бути член правління компанії зі страхування майна, який голосує за запровадження нижчих премій для компаній, що мають автопарк, хоча насправді вони володіють компанією з вантажівок. Навіть якщо встановлення нижчих премій не є поганим діловим кроком для страховика, це все одно можна вважати конфліктом інтересів, оскільки член правління особливо зацікавлений у результаті. Цей приклад ілюструє ситуацію конфлікту інтересів досить чітко. У цьому випадку, член правління страхової компанії має особистий інтерес у зменшенні премій для компаній з автопарками, оскільки він володіє компанією, яка надає послуги автоперевезень. Таке голосування за нижчі премії може бути спрямоване на збільшення прибутку його власної компанії за рахунок зменшення витрат на стра-

хові виплати. Навіть якщо запровадження нижчих премій може мати певний комерційний сенс для страхової компанії, важливо враховувати, що таке голосування може викликати підозру в конфлікті інтересів. Член правління повинен відсторонитися від голосування з питань, які можуть вплинути на його особисті інтереси або інтереси компанії, якою він володіє тому що має зацікавленість у ній. Такий підхід допомагає забезпечити чесність, прозорість та дотримання фідучіарних обов'язків. У юридичних сферах, участь адвоката або будь-якої зацікавленої сторони у судовому процесі, які мають інтерес у результаті судового розгляду, буде розглядатися як конфлікт інтересів, і така участь буде заборонено. Крім того, судді, які мають стосунки з однією зі сторін, залучених у справі або позові, самовідмовляються від голосування у справі.

Зрозуміло, що конфлікт інтересів може мати юридичні наслідки, включаючи можливу втрату роботи. Проте, якщо передбачається конфлікт інтересів і особа діяла чесно, можна вжити заходів, щоб уникнути ситуацій або прийняття рішень, де може виникнути потенційний конфлікт інтересів. Використовуючи попередній приклад члена правління, який володіє компанією з вантажних автомобілів, можна було б просто усунути себе від усіх рішень, які могли б позитивно чи негативно вплинути на особистий бізнес.

Наведемо більш розповсюджені форми конфлікту інтересів.

1. Самообслуговування — дуже поширений тип конфлікту інтересів, особливо у випадках, коли керівні працівники використовують своє положення для отримання особистої вигоди за рахунок компанії, яку вони представляють. Це може стати проблемою, оскільки такі дії можуть призвести до шкоди компанії, а також порушити довіру споживачів, клієнтів та інвесторів.

2. Видача подарунків: прийняття подарунків може також викликати конфлікт інтересів, тому що вони можуть впливати на об'єктивність та незалежність прийняття рішень. Багато компаній мають політику щодо прийняття подарунків, щоб уникнути подібних ситуацій і зберегти довіру та інтегритет своїх працівників.

3. Використання конфіденційної інформації для особистої вигоди представляє серйозний конфлікт інтересів і може мати серйозні правові наслідки. Внутрішня торгівля, коли співробітник використовує невідому громадськості конфіденційну інформацію про підприємство для вигоди на фінансових ринках, є одним з

таких прикладів. Наприклад, у Сполучених Штатах, інсайдерська торгівля, як вона називається, регулюється законодавством і є серйозним злочином. Особи, які використовують конфіденційну інформацію для отримання фінансової вигоди, можуть бути піддані штрафам, втраті фінансових активів та навіть позбавленню волі. Це підкреслює важливість етичних та правових стандартів управління конфіденційною інформацією та необхідність забезпечення дотримання цих стандартів у всіх сферах бізнесу, особливо в фінансовій галузі.

4. Наймання родича та доброзичливе ставлення до нього на роботі, що називається "кумівством", може призвести до потенційного конфлікту інтересів. Наприклад, фінансовий радник має обов'язок надавати клієнтам об'єктивні поради та рекомендації, що відповідають їхнім фінансовим потребам, метам та обставинам. Якщо фінансовий радник рекомендує клієнтам купувати фінансові продукти, які не відповідають їхнім інтересам, але приносять раднику більшу комісію, це створює конфлікт інтересів. В такій ситуації радник може бути спонуканий віддавати перевагу своїм власним фінансовим інтересам над інтересами своїх клієнтів, що може призвести до необґрунтованих ризиків або втрат для клієнтів. Такі дії порушують довіру та етичні стандарти професійної поведінки фінансових радників і можуть мати серйозні наслідки, включаючи юридичну відповідальність та втрату репутації. Фінансові радники повинні завжди ставити інтереси своїх клієнтів на перше місце і діяти з максимальною прозорістю та чесністю. Доречний буде реальний приклад конфлікту інтересів. Скандал з Enron у 2001 році. Enron Corporation була американською енергетичною компанією з головним офісом в Х'юстоні, штат Техас. На початку 2000-х років Enron була однією з найбільших компаній у світі та відома своїми інноваційними підходами до торгівлі енергією та фінансовим операціям. Проте в 2001 році Enron стала банкрутом в результаті одного з найвидатніших корпоративних скандалів в історії. Виявилося, що компанія використовувала низку шахрайських бухгалтерських методів та шахрайських фінансових операцій, щоб штучно збільшити свій фінансовий стан і зробити компанію більш прибутковою, ніж вона насправді була. Один з основних методів, які використовував Enron, полягав у тому, що компанія приховувала збитки та борги, переводячи їх на спеціальні структури, відомі як спеціальні призначені підприємства (Special Purpose Entities — SPEs). Це дозволило Enron маскувати свій справжній фінан-

совий стан, що призвело до штучного зростання її акційної вартості. Коли ці маніпуляції були розкриті, Enron заявила про банкрутство, а її акції втратили практично всю свою вартість. Цей скандал призвів до великого розголосу і до серйозних реформ у сфері корпоративного управління та фінансового регулювання, а також до численних судових процесів проти керівників Enron, деяких з яких було засуджено до тюремного ув'язнення.

Отже, перейдемо до актуального фінансового конфлікту інтересів, який може виникати в різних ситуаціях і мати різні форми. Важливо розуміти, що цей конфлікт не обов'язково обмежується тільки особистими фінансовими інтересами, але також може включати інтереси подружжя, партнера або будь-якої організації, з якою є стосунки. Прямий фінансовий конфлікт інтересів може виникнути, наприклад, коли приймається рішення, яке безпосередньо впливає на дохід, фінансовий стан чи інші фінансові інтереси. Наприклад, маємо фінансовий конфлікт інтересів, якщо власник підприємства приймає рішення про закупівлю товарів чи послуг для цього підприємства. А непрямої фінансовий конфлікт інтересів може виникнути, коли власник має потенційні інтереси через зв'язки з іншими особами чи організаціями. Наприклад, якщо подружжя працює в компанії, яка веде бізнес з організацією власника, це може створити фінансовий конфлікт інтересів, оскільки інтереси можуть впливати на рішення, які приймає власник. Важливо враховувати потенційні конфлікти інтересів у всіх аспектах комерційної діяльності та приймати заходи для їх виявлення та управління, забезпечуючи об'єктивність і довіру у діяльності організації.

До речі, фінансовий інтерес може мати різні прояви і не обов'язково виражатися безпосереднім "переходом готівки". Він може включати будь-які фінансові обставини або умови, які можуть впливати на фінансовий стан чи дохід. Наприклад:

1. Вартість майна або активів: можна мати фінансовий інтерес у те, в що вкладені, тобто підвищенні вартості майна, такого як нерухомість або акції. Це може призвести до конфлікту інтересів, якщо ваші дії або рішення можуть впливати на ціну цих активів.

2. Обороти бізнесу: якщо власник бізнесу має ще інші, додаткові інвестиції, виникне фінансовий інтерес у збільшенні обороту та прибутку цих підприємств. Тобто власник може бути схильним до прийняття рішень, які сприятимуть зростанню обороту свого бізне-

су, навіть якщо це може мати негативний вплив на інші сторони.

3. Доходи та інвестиції: фінансові інтереси також можуть бути пов'язані з доходами від різних джерел, таких як дивіденди від акцій або відсотки від інвестицій. Це може впливати на рішення щодо управління цими інвестиціями.

У кожному з цих випадків важливо розуміти, яким чином фінансові інтереси можуть впливати на рішення власника та його дії і як це може впливати на виникнення конфлікту інтересів. Якщо знати про ці потенційні конфлікти, можна управляти ними ефективніше та діяти з більшою об'єктивністю.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, для ефективного управління конфліктом інтересів необхідно застосовувати такі дії:

- виключення особи з виконання завдань, проведення дій, прийняття рішень або участі в них у випадку реального або потенційного конфлікту інтересів.

- здійснення зовнішнього контролю за виконанням особою відповідних завдань, дій або ухвалення рішень.

- перегляд обсягу службових повноважень особи.

- обмеження доступу особи до певної інформації.

- переведення особи на іншу посаду.

- звільнення особи, якщо це необхідно.

Таким чином, конфлікт інтересів є ситуацією, що сприяє збільшенню ризику корупції та вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією порушень закону і виникає, коли особисті фактори можуть впливати на об'єктивність та неупередженість прийняття рішень та їх змісту або на вчинення певних дій.

Література:

1. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII "Про запобігання корупції" (із змінами та доповненнями). URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/63780.html>

2. Василевська Т.Е. Конфлікт інтересів на державній службі: етичні аспекти. Науково інформаційний вісник Академії національної безпеки. 2014. № 1. С. 106—120.

3. Джумгельдієва Г.Д., Орленко Я.Ю., Сергієнко І.Г. Механізм врегулювання конфлікту інтересів в системі державного управління. Державне управління: удосконалення та роз-

виток. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1386>

4. Дзьобань О.П., Соснін О.В. Інформаційна безпека: нові виміри загроз, пов'язаних з інформаційно-комунікаційною сферою. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2015. № 60. С. 24—34.

5. Лопушинський І.П. Конфлікт інтересів на державній службі: проблеми законодавчого врегулювання в Україні. URL: http://www.br-com.ua/referats/Dergh_reguluvanya/66731.htm

6. Липовська Н. А., Квеліашвілі І. М. Формування управлінської культури керівників територіальних органів Державної фіскальної служби України. Аспекти публічного управління. 2015. Т. 3. № 11—12 (2015). С. 60—69.

7. Токар -Остапенко О.В. Урегулювання конфлікту інтересів на державній службі: можливості застосування європейського досвіду в Україні: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2013. 48 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (Accessed 25 April 2024).

2. Vasilevskaya, T.E. (2014), "Conflict of interest in the public service", *Naukovo informatsijnyj visnyk Akademii natsional'noi bezpeky*, vol. 1, pp. 106—120.

3. Dzhumageldieva, G.D. Orlenko, Y. Yu. and Serghienko, I.G. (2019), "Mechanism of conflict of interest management in public administration", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1386> (Accessed 25 April 2024).

4. Dzoban, O.P. and Sosnin, O.V. (2015), "Information security: new dimensions of information and communication threats", *Humanitarnyj visnyk ZDIA*, vol. 60, pp. 24—34.

5. Lopushinsky, I.P. (2010), "Conflict of interests in the civil service: problems of legislative regulation in Ukraine", *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly*, vol. 117, pp. 11—18.

6. Lipovskaya, N.A. and Kveliashvili, I.M. (2015), "Formation of managerial culture of heads of territorial bodies of the State Fiscal Service of Ukraine", *Aspekty publicnoho upravlinnia*, vol. 11—12, pp. 60—69.

7. Tokar-Ostapenko, O.V. (2013), *Urehuvannia konfliktu interesiv na derzhavnij sluzhbi: mozhlyvosti zastosuvannia ievropejs'koho dosvidu v Ukraini* [Settlement of conflict of interests in the civil service: possibilities of applying the European experience in Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2024 р.

УДК 336.7: 336.64

Г. О. Роганова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, Національний університет харчових технологій
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3758-9675>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.33

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЙ АГРАРНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ВАРШАВСЬКІЙ ФОНДОВІЙ БІРЖІ

H. Rohanova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Finance, National University of Food Technologies

ANALYSIS OF THE MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL COMPANIES ON THE WARSAW STOCK EXCHANGE

Статтю присвячено дослідженню питання діяльності українських аграрних компаній на Варшавській фондовій біржі. Приведено аналіз останніх наукових публікацій, пов'язаних із дослідженням активності крупних агрохолдингів України на світових торговельних майданчиках. З'ясовано, що наслідком експортної орієнтованості аграрного сектору є їх вихід на IPO на світових фондових біржах, зокрема 11 публічних агрокомпаній є суб'єктами фондових індексів. На Варшавській фондовій біржі українські компанії харчової промисловості представлені часткою 35% та формують 97,4% другого національного індексу Варшавської фондової біржі (WIG Ukraine). В статті наведено загальну характеристику акцій українських компаній аграрної промисловості Варшавської фондової біржі, з'ясовано рівні капіталізації компаній, волатильність цін їх акцій, здійснено візуалізацію поведінки цін акції за останні 10 років та їх прогнозування за допомогою побудови ліній тренду. З'ясовано, що наслідками військових дій на території України є зменшення обсягів виробництва продукції, обмеження експорту сільськогосподарської продукції, суттєве падіння курсів акцій українських агрокомпаній на міжнародних торговельних майданчиках, їх капіталізації.

The purpose of the article is to analyze the main trends in the activity of Ukrainian agricultural companies on the Warsaw Stock Exchange over the past 10 years and identify opportunities for their development.

The methodological basis of the research results is the following methods: generalization — for critical analysis of the content of modern scientific publications on the study of the activities of companies on the stock markets; graphical — for visualizing the dynamics of share prices; analytical and tabular — for analysis of share prices and capitalization of companies; calculation and analytical — when determining deviations in the value of shares over the past 10 years; trend — for forecasting the prices of shares of research objects; generalization and prognostic — during the formation of conclusions from this study.

The analysis of the latest scientific publications related to the study of the activity of large agricultural holdings of Ukraine on world trading platforms is provided. It has been found that the export orientation of the agricultural sector of Ukraine is the result of the IPO of companies on world stock exchanges, in particular, 11 public agricultural companies are subjects of stock indices. On the Warsaw Stock Exchange, Ukrainian companies of the agricultural industry are represented by a share of 35% and form 97.4% of the second national index of the exchange (WIG Ukraine). The article provides a general description of the shares of such companies, their capitalization levels are clarified, the level of volatility of share prices is revealed, and the behavior of share prices over the past 10 years is visualized.

It was found out that the consequences of military operations on the territory of Ukraine, which led to a decrease in the volume of production, limiting the export of agricultural products, resulted in a significant drop in the share prices of Ukrainian agricultural companies on international trading platforms, and a decrease in their capitalization. The construction of trend lines using polynomial functions with a 100-day forecast made it possible to make assumptions about the fall in the share price of such companies as KERNEL HOLDING S.A. and IMC S.A.

Prospects for further research are to determine the potential of Ukrainian agricultural companies by analyzing the dynamics of company revenues and price multipliers.

Ключові слова: аграрна компанія, підприємство харчової промисловості, фондова біржа, фондовий ринок, ціна акції, капіталізація, трендовий аналіз.

Key words: agricultural company, food industry enterprise, stock exchange, stock market, share price, capitalization, trend analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Деякі українські емітенти вже використовували міжнародні майданчики для емісії своїх цінних паперів, бо не вистачало внутрішнього інвестора або були інші перепони для випуску цінних паперів на українських фондових біржах. IPO є необхідними, але для їх реалізації під час воєнного стану немає сприятливих умов [1]. Станом на 2020 р. вихід на ринок IPO здійснили 28 компаній з базовими українськими активами, при цьому 13 компаній скористалися послугами Варшавської фондової біржі (WSE). Першою українською компанією, яка на ринку IPO залучила фінансування на суму 11 млн дол США, стала у 2005 р. компанія "Ukrproduct", що функціонує в галузі харчової промисловості. Загалом харчова галузь займала 11% в структурі IPO українських компаній [2]. У 2022 р. 28 компаній з базовим українським капіталом провели IPO, залучивши близько 2,6 млрд дол. США інвестицій, з них 11 компаній (майже 40%) розмістили свої акції на Варшавській фондовій біржі, 9 компаній (32%) — на Лондонській фондовій біржі [3, с. 23]. Також варто зазначити, що акції підприємств MHP S.A., Astarta Holding N.V, Ferrexpo plc, Kernel Holding S.A., Ukrproduct Group Ltd, що ведуть економічну діяльність на території України, представлено на Українській фондовій біржі як акції іноземних емітентів [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Опис сучасного стану операторів фондового ринку України, аналіз основних статистичних показників їх діяльності за останні 8—10 років надано у роботі [4]. Наведені положення свідчать про непривабливість фондових бірж

для ефективної торгівлі, у тому числі і для агрокомпаній. Так, аналіз стану фондового ринку України за останні 5 років було здійснено авторами роботи [5] та встановлено скорочення кількості фондових бірж та неоднорідність коливань індексів провідних фондових бірж в період світової пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення росії в Україну. Праця [6] містить дослідження впливу цінової динаміки акцій вітчизняних компаній агросектору економіки на формування їх ринкової капіталізації. Автором статті [7] досліджено фактори, особливості та обмеження формування ринкової капіталізації агрокомпаній (холдингів) України, акції яких торгуються на міжнародних фондових біржах. Автори статті [1] зосередили свою увагу на дослідженні проблематики функціонування фондового ринку України шляхом здійснення аналізу показників ринку акцій та облігацій за 2017—2022 років; особливу увагу приділили виокремленню проблеми, які виникли в результаті військової агресії. У дослідженні [8] автор дійшов висновку, що для недопущення поглиблення кризового стану в корпоративному аграрному секторі, поряд із державними стратегіями й цільовими програмами, мають бути розроблені та/або уточнені стратегії управління ринковою капіталізацією корпоративних аграрних підприємств, які базуватимуться на стратегічному ризик-менеджменті, антикризовому управлінні, міжнародному інвестиційному менеджменті й поведінкових фінансах.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз основних тенденцій діяльності українських компаній на Варшавській фондовій біржі за останні 10 років та виявлення можливостей їх розвитку.

Таблиця 1. Періодична статистика Варшавської фондової біржі станом на 02.04.2024

Кількість компаній, шт	Капіталізація (млн злотих)
<i>Всього</i>	
410	1 574 511,41, з неї:
368 польських і 42 іноземних компаній	812 203,80 польських і 762 307,61 іноземних компаній
<i>Головний ринок</i>	
308	1 541 084,83
271 польська і 37 іноземних компаній	780 160,73 польських і 760 924,10 іноземних компаній
<i>Паралельний ринок</i>	
102	33 426,58
97 польських і 5 іноземних компаній	32 043,07 польських і 1383,51 іноземних компаній

Джерело: складено на основі статистичних даних Варшавської фондової біржі [10].

МЕТОДОЛОГІЯ

Методологічну основу результатів дослідження становлять наступні методи: узагальнення — для критичного аналізу змісту наукових сучасних публікацій з дослідження капіталізації компаній на фондових ринках; графічного — для візуалізації динаміки цін на акції аграрних компаній України, що торгуються на Варшавській фондовій біржі; аналітичний та табличний — для аналізу цін акцій об'єктів дослідження, репрезентованих на міжнародних біржах; розрахунково-аналітичний — при визначенні відхилень балансової вартості акцій від різного роду цін акцій за останні 10 років агрокомпаній, акції яких входять в індекс WIG Ukraine; узагальнення та прогностичний — під час формуванні висновків з даного дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні аграрний сектор є переважно експортно орієнтованим. Крупні аграрні холдинги пройшли IPO на світових фондових біржах, зокрема, на Варшавській фондовій біржі котируються акції компаній Agroton, Astarta Holding N.V., Kernel Holding S.A., Milkiland, IMC, KSG Agro S.A., Ovostar, Agroliga; на Лондонській фондовій біржі — Миронівський хлібопродукт, Ukrproduct; на Парижській фондовій біржі — Agrogeneration [7, с. 398]. Найбільший рівень ринкової капіталізації до повномасштабного вторгнення мали Kernel Holding S.A. (679 млн дол. США), MHP S.A. (374 млн дол. США), Astarta Holding N.V. (148 млн дол. США) [9]. Протягом 2008-2022 рр. відбулися процедури злиття та поглинання Landkom International PLC, JOSC "Sugar Union "Ukrros", PJSC "Dakor West", Land West Company PLC; дефолту Sintal Agriculture PLC та Mriya Agro Holding PLC, технічного дефолту Agroton PLC, делістингу — Avangardco Investments Public Limited тощо. Отже, станом на 01.01.2023 р. суб'єктами фондових індексів є 11 публічних агрокомпаній:

AgroGeneration, Agroliga Group PLC, Agroton PLC, Astarta Holding N.V., Industrial Milk Company S.A., Kernel Holding S.A., KSG Agro S.A., MHP S.A., Milkiland N.V., Ovostar Union N.V., Ukrproduct Group Ltd. [8, с. 370]. Станом на 1.04.2024 р. українські компанії харчової промисловості на Варшавській фондовій біржі представлені часткою в 35% [10].

Періодичну статистику найбільшої фондової біржі Східної та Центральної Європи (яка посіла друге місце в Європі за кількістю IPO в 2013 році (після Лондонської фондової біржі)) — Варшавської фондової біржі (Warsaw Stock Exchange (далі — WSE) станом на 02.04.2024 р. наведено в табл.1.

Торги на WSE провадяться на двох майданчиках: основному — Main List та альтернативному — New Connect. Процедура лістингу на другому майданчику є спрощена, адже від емітента вимагається менший обсяг інформації, та незначний капітал, який складає не більше декількох мільйонів євро, тобто він розрахований на молоді компанії (Startup) [11].

У березні 2024 року загальна вартість обороту акцій на основному ринку WSE склала 33,3 млрд злотих, що на 34,3% більше, ніж торік, а вартість обороту електронної книги замовлень збільшилася на 30,7% у річному обчисленні до 32, 2 млрд. злотих. Середньоденний оборот акцій з електронної книги замовлень становив 1,61 млрд. злотих, що на 50,3% більше, ніж минулого року [12].

Оскільки ринкову кон'юнктуру на фондовій біржі визначають загальні тренди, то фінансовий менеджмент корпоративних аграрних підприємств має враховувати динаміку курсів акцій як основних емітентів на біржі, так і їх галузевих представників. Відтак узагальнювальними індикаторами цього виступають фондові біржові індекси [8, с. 389]. Індекс WIG Ukraine є другим національним індексом Варшавської фондової біржі. У кошику цього індексу сьогодні знаходяться цінні папери 8-ми

Таблиця 2. Загальна характеристика акцій українських компаній аграрної промисловості на Варшавській фондовій біржі

№ з/п	Назва компанії	Країна реєстрації	Кількість робітників	Тикер	Дата лістингу	Кількість акцій в обороті	Капіталізація, mln PLN	Частка WIG Ukraine, %
Сектор "food"								
1	KERNEL HOLDING S.A. (далі – KERNEL)	Luxembourg	10679	KER	11.2007	293 429 230	2 658,47	40,9
2	OVOSTAR UNION PUBLIC COMPANY (далі – OVOSTAR)	Cyprus	1367	OVO	06.2011	6 000 000	402,00	7,6
3	MLK FOODS PUBLIC COMPANY (далі – MILKILAND)	Cyprus	1997	MLK	12.2010	31 250 000	18,56	1
Сектор "agricultural products and fishing"								
4	IMC S.A. (далі – IMCOMPANY)	Luxembourg	1681	IMC	05.2011	35 500 464	356,78	17,6
5	ASTARTA HOLDING PLC (далі – ASTARTA)	Cyprus	4250	AST	08.2006	25 000 000	150,6	26,3
6	AGROTON PUBLIC LIMITED (далі – AGROTON)	Cyprus	1779	AGT	11.2010	21 670 000	65,88	2
7	KSG AGRO S.A. (далі – KSGAGRO)	Luxembourg	338	KSG	05.2011	15 020 000	23,12	2

Джерело: побудовано автором на основі даних [10], [15] станом на 01.04.2024 р.

Таблиця 3. Описова статистика поведінки цін акцій українських аграрних компаній на Варшавській фондовій біржі

№ з/п	Назва компанії	Ціна акції (ціна щоденного закриття), PLN				Кількість щоденних контрактів	
		Мін значення	Макс значення	Розмах варіації	Сер значення	Макс значення	Сер значення
Сектор “food”							
1	KERNEL	6,34	80	73,66	41,8	8230	597,1
2	OVOSTAR	38,6	128,05	89,45	79,0	465	5,5
3	MILKILAND	0,21	12	11,79	1,6	2738	45,2
Сектор “agricultural products and fishing”							
4	IMCOMPANY	4,38	34,9	30,52	13,1	578	23,2
5	ASTARTA	9,8	72	62,2	35,2	2507	116,3
6	AGROTON	0,8	11,1	10,3	3,7	2584	78,1
7	KSGAGRO	0,38	10,8	10,42	2,1	3721	47,7

Джерело: складено автором на основі даних Варшавської фондової біржі (WSE) за період 2014 (січень) — 2024 (березень) рр.

українських компаній, 7 із яких є саме аграрними компаніями і об'єктами нашого подальшого дослідження (табл. 2).

Базовою датою індексу є 31.12.2010 р., а його базова вартість складає 1 000 пунктів [13]. З цього рівня WIG Ukraine до початку 2014 р. впав до 500 п., потім рухнув майже до 200 пунктів у зв'язку із військовими діями на сході України. Далі до 2017 р. тривало відновлення, потім до початку 2020 р. була негативна динаміка, далі навесні 2021 р. спостерігалось зростання з рівня 300 до 750 пунктів [14]. Станом на 2.04.2024 року вартість індексу дорівнювала — 224,86 [15].

Дослідимо діяльність цих сімох українських компаній, акції яких представлено на Варшавській фондовій біржі (табл. 2), в розрізі

двох секторів діяльності компаній за принципом зменшення їх капіталізації.

Ринкова капіталізація є наслідком фінансової стратегії емітента. Розмір ринкової капіталізації характеризує потенціал зростання компанії-емітента, його інвестиційну привабливість та рівень ризику для його акцій [7, с. 395]. Так, станом на 1.04.2024 р. найбільшу капіталізацію, як і більшу

кількість акцій (293429,23 тис шт), має KERNEL з показником 2658,47 млн злотих (приблизно 665 млн дол США), найменшу капіталізацію — KSGAGRO зі значенням 23,12 млн злотих (приблизно 5,8 млн дол США). Найменшу кількість акцій в обороті має OVOSTAR з показником у 6 млн шт., які, до речі, є найбільш дорогівартісними (див. табл. 3). Під час первинного розміщення більшість акцій аграрних підприємств були переоцінені через включення у структуру власності сільськогосподарських земельних угідь, права власності на які емітенти фактично не мали. Як наслідок, лише у одного аграрного холдингу (OVOSTAR) поточна ринкова ціна акцій близька до балансової, оскільки під час лістингу акції були оцінені коректно [7, с. 399].

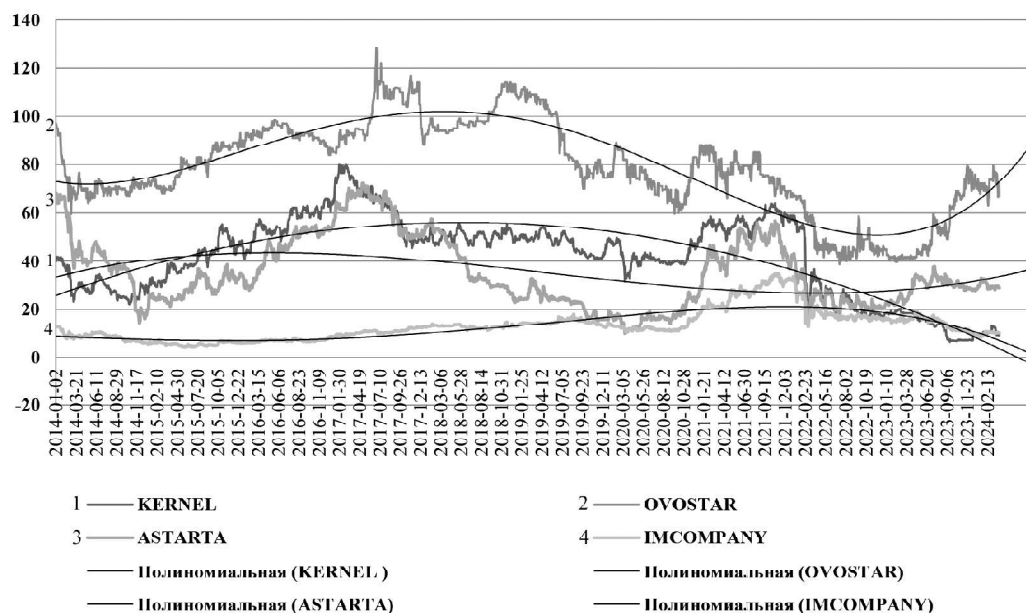


Рис. 1. Динаміка цін акцій вітчизняних компаній з найбільшою капіталізацією за період 2014 (січень) – 2024 (березень) рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Варшавської фондової біржі (WSE, 2024).

За попередньо розрахованими коефіцієнтами варіації найбільш волатильними, а відповідно більш ризиковими, були ціни таких компаній як MILKILAND, KSGAGRO — компанії з найменшою капіталізацією серед своїх секторів; найменш волатильними (найменш ризиковими серед досліджених компаній) акції OVOSTAR. Приблизно однаковий рівень волатильності мають: 1) KERNEL та AGROTON; 2) IMCOMPANY та ASTARTA.

Ринкова вартість акцій компаній залежить від багатьох факторів, але пер за все від коливань біржових курсів, додаткової емісії акцій або їх викупу компаніями. Найбільш дорогавартісними були акції OVOSTAR з максимальним значенням 128,05 злотих, найбільш дешевими — акції компаній MILKILAND та KSGAGRO з показниками 0,21 та 0,38 злотих відповідно. Аналіз динаміки цін об'єктів дослі-

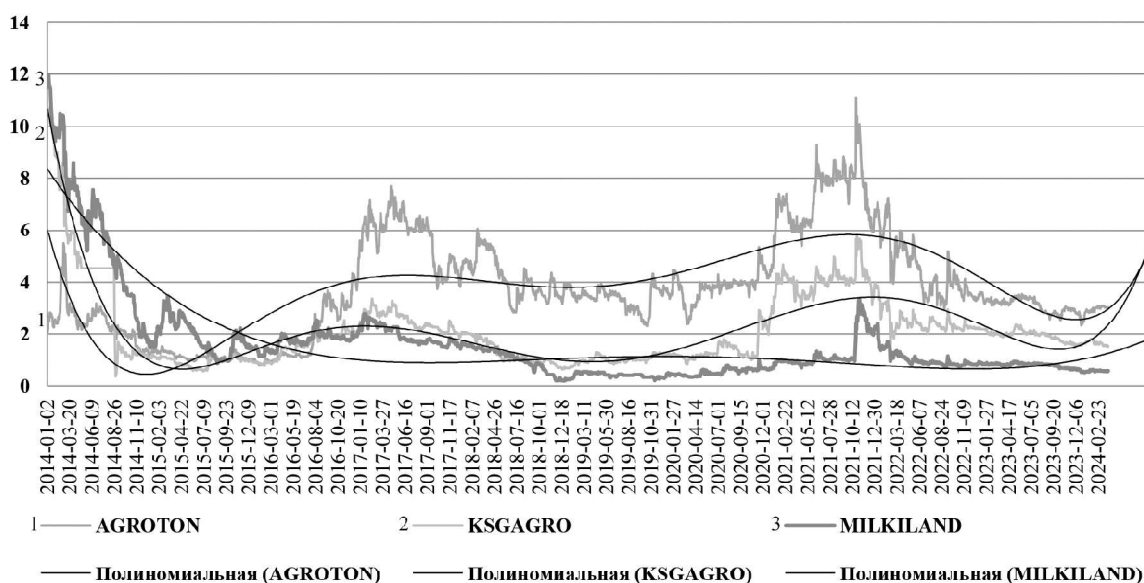


Рис. 2. Динаміка цін акцій вітчизняних компаній з меншою капіталізацією за період 2014 (січень) – 2024 (березень) рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних Варшавської фондової біржі (WSE, 2024).

Таблиця 4. Результати прогнозування цін на акції об'єктів дослідження за допомогою побудови ліній тренду

№ з/п	Назва компанії	Рівняння лінії тренду (поліноміальна функція)	Коефіцієнт достовірності апроксимації
1	KERNEL	$Y = -2E - 05x^2 + 0,0548x + 25,786$	0,688
2	OVOSTAR	$Y = -3E - 11x^4 - 1E - 07x^3 + 0,0002x^2 - 0,0249x + 72,837$	0,796
3	IMCOMPANY	$Y = -4E - 12x^4 + 1E - 08x^3 - 1E - 06x^2 - 0,0051x + 8,6293$	0,681
4	ASTARTA	$Y = 8E - 17x^6 - 7E - 13x^5 + 2E - 09x^4 - 3E - 06x^3 + 0,0024x^2 - 0,6661x + 83,793$	0,661
5	AGROTON	$Y = 8E - 18x^6 - 6E - 14x^5 + 2E - 10x^4 - 3E - 07x^3 + 0,0002x^2 - 0,0586x + 6,0711$	0,576
6	KSGAGRO	$Y = 9E - 18x^6 - 7E - 14x^5 + 2E - 10x^4 - 3E - 07x^3 + 0,0003x^2 - 0,0853x + 10,771$	0,847
7	MILKILAND	$Y = 2E - 12x^4 - 1E - 08x^3 + 3E - 05x^2 - 0,0231x + 8,3651$	0,791

Джерело: побудовано автором а основі даних Варшавської фондової біржі (WSE, 2024).

дження представлено на рис. 1—2 (розподіл компаній здійснено по рівню їх капіталізації). Візуалізація даних свідчить про циклічність коливань ринкової вартості акцій досліджуваних компаній. Побудова ліній тренду за допомогою поліноміальних функцій 4—6 ступеня (табл. 4) з прогнозом на 100 днів дозволяє зробити припущення по падіння курсі акцій таких компаній як KERNEL та IMCOMPANY.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наслідком військових дій на території України є не тільки падіння курсів акцій українських агрокомпаній на міжнародних торговельних майданчиках, а й зменшення обсягів виробництва продукції, неможливість розробляти довгострокові стабільні інвестиційні стратегії, обмеження експорту сільськогосподарської продукції через блокаду портів, кордонів та підвищення збитковості аграрних підприємств України за період 2022—2023 рр. Деякі українські компанії втратили частину земель, мали й мають обмежений доступ до елеваторів та інших господарських об'єктів, не мали можливості експортувати продукцію до укладання зернової угоди.

Окрім того, довоєнні проблеми України залишилися невирішеними: коливання попиту на сільськогосподарську продукцію на світових ринках, зростання цін на енергоресурси, низькій рівень нормативно-правової бази, відсутність нових фінансових інструментів, переважна частка у обсязі торгів військових облігацій, нестабільність валютних курсів, недосконалість земельної реформи, недостатній рівень знань населення про рівень можливої доходності від інвестування у фондовий ринок України. Все це відповідним негативним чином відбивається на обсягах торгів, ринкових курсах акцій та капіталізації компаній агропромислового комплексу України.

Перспективи подальших розвідок полягають у визначення потенціалу українських аграрних компаній шляхом аналізу динаміку доходів компанії та цінових мультиплікаторів.

Література:

1. Проць Н., Теслюк С., Проць В. (2024). Проблематика функціонування фондового ринку України в умовах воєнного стану. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 4, 36 66-74. DOI:<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-04-66-74>.
2. Танклевська, Н. С., Ярмоленко, В. В. (2021). Сучасний стан та проблеми функціонування фондового ринку в Україні. Ефективна економіка. № 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.1
3. Юр'єва П.Б., Шевчук О.І. IPO: загальносвітові тенденції розвитку та українські реалії. Цифрова економіка та економічна безпека. 2 (02), 2022. С. 21—26.
4. Шапран Є. М., Сергієнко О. А., Савченко Р. О. Фондові біржі — оператори регульованого фондового ринку України напередодні 2024 року. Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference "Innovative Development in the Global Science" (January 26—28, 2024). Boston, USA. С. 64—70.
5. Попадинець І.Р., Гавадзин Н.О., Марків М.М., Григорська Н.О. Преспективи розвитку біржового ринку України в післявоєнний період. Актуальні питання у сучасній науці, № 4 (10). 2023. С. 44—55.
6. Фесіна Ю. Аналіз цінової динаміки акцій вітчизняних компаній на міжнародних біржах як основа формування їх ринкової капіталізації. Економічний форум, 4, 2023. С. 148—154
7. Мостова А.Д. Теоретичні аспекти ринкової капіталізації корпоративних аграрних підприємств в Україні. Наукові перспективи, 9 (39), 2023. С. 292—404.

8. Гуторов А. О. Фондові біржові індекси в управлінні ринковою капіталізацією корпоративних аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Т. 8. № 1. С. 267—372. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-55>

9. Тульчинська С.О., Кривда О.В. Капіталізація агропромислових компаній в умовах макроекономічної нестабільності. Економіка та суспільство, 59, 2024.

10. Сайт Варшавської фондової біржі. URL: <https://www.gpw.pl/list-of-companies> (дата звернення: 1.04.2024).

11. Стрипа Н. В., Ливдар М.В. Варшавська фондова біржа як можливий шлях до розвитку українського ринку капіталів. Управління економічними процесами на макро- і мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, 24—25 квітня 2018 р., Львів. — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. — С. 44—45.

12. Investor Activity On GPW Group Markets — March 2024. URL: https://www.gpw.pl/ri-press-releases?ph_main_01_start=show&cmn_id=115236&title=Investor+Activity+On+GPW+Group+Markets++%E2%80%93+March+2024 (дата звернення: 1.04.2024).

13. На Варшавской бирже запустили украинский индекс. URL: <https://minfin.com.ua/2011/05/04/374771/> (дата звернення: 1.04.2024).

14. Рекордна доходність українських акцій: як пройшов їх 2021 рік у Варшаві та чому 2022-й буде іншим. URL: <https://ucap.io/wig-ukraine-2022/> (дата звернення: 1.04.2024).

15. WIG Ukraine (WIGUA). URL: <https://ru.investing.com/indices/wig-ukraine> (дата звернення: 1.04.2024).

References:

1. Prots, N., Tesliul, S. and Prots, V. (2024), "The problems of the functioning of the stock market of ukraine under the conditions of war state", Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University, Vol 4, 36, pp. 66—74.

2. Tanklevs'ka, N. and Yarmolenko, V. (2021), "Current situation and problems of stock market functioning in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.1

3. Yuryeva, P., and Shevchuk, O. (2022), "IPO: global development trends and ukrainian realities", Digital Economy and Economic Security, vol. (2 (02), pp. 21—26.

4. Shapran, E., Sergienko, O. and Savchenko, R. (2024), "Stock exchanges — operators of the regulated stock market of Ukraine on the eve of

2024", Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference Innovative Development in the Global Science, Boston, USA, Jan 26—28, pp. 64—70.

5. Popadynets, I., Havadzyn, N., Markiv, M. and Hryhorska, N. (2023), "Prospects for the development of the stock Market of Ukraine in the post-war period", Current issues in modern science, vol. 4 (10), pp. 44—55.

6. Fesina, Yu. (2023), "Analysis of stock price dynamics of domestic companies on international stock exchanges as the basis for their market capitalization formation", Economic Forum, vol. 1 (4), pp. 148—154.

7. Mostova, A. (2023), "Theoretical aspects of market capitalization of corporate agricultural enterprises in Ukraine", Scientific perspectives, vol. 9 (39), pp. 292—404.

8. Hutorov, A. (2023), "Stock market indices in the market capitalization management of corporate agricultural enterprises", Ukrainian journal of applied economics and technology, vol. 8 (1), pp. 267—372.

9. Tulchynska, S., and Kryvda, O. (2024), "Capitalization of agricultural companies in conditions of macroeconomic instability", Economy and Society, vol. 59.

10. Warsaw Stock Exchange website (2024), available at: <https://www.gpw.pl/list-of-companies> (Accessed 1 Apr 2024).

11. Strypa, N. and Lyvdar, M. (2018), "The Warsaw Stock Exchange as a possible way to the development of the Ukrainian capital market", Management of economical processes at the macro- and microlevels: problems and prospects of solution: materials of the III International Scientific and Practical Internet Conference of Young Scientists, Lviv, Apr 24—25, pp. 44—45.

12. GPW (2024), "Investor Activity On GPW Group Markets — March 2024", available at: https://www.gpw.pl/ri-press-releases?ph_main_01_start=show&cmn_id=115236&title=Investor+Activity+On+GPW+Group+Markets++%E2%80%93+March+2024 (Accessed 1 Apr 2024).

13. Minfin (2011), "Ukrainian index launched on the Warsaw Stock Exchange", available at: <https://minfin.com.ua/2011/05/04/374771/> (Accessed 1 Apr 2024).

14. Val'd, B. (2022), "Record yield of Ukrainian shares: how 2021 was in Warsaw and why 2022 will be different", available at: <https://ucap.io/wig-ukraine-2022/> (Accessed 1 Apr 2024).

15. WIG Ukraine (2024), available at: <https://ru.investing.com/indices/wig-ukraine> (Accessed 1 Apr 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.

УДК 005.9:316.46

О. В. Бінерт,

к. е. н., доцент, Львівський національний університет природокористування

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5436-0106>**Л. Я. Балаш,**

к. е. н., доцент, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5950-5236>**О. В. Лисюк,**

к. е. н., доцент, Львівський національний університет природокористування

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5121-359X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.40

КЕРІВНИЦТВО ТА ЛІДЕРСТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

O. Binert,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management
named after prof. E.V. Hraplyvyy, Lviv National Environmental university

L. Balash,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Law and Management
in the Field of Civil Defense, Lviv State University of Life Safety

O. Lysiuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Entrepreneurship and Trade,
Lviv National Environmental university

MANAGEMENT AND LEADERSHIP IN THE ORGANIZATION AS THE BASIS FOR EFFECTIVE MANAGEMENT ACTION

У статті розглянуто природу та сутність керівництва та лідерства в контексті організаційного розвитку. На основі системного аналізу показано, що лідерство і керівництво є об'єктивно різноспрямованими функціями організаційного функціонування та розвитку. А також обґрунтовано, що лідерство є тим видом діяльності, який вбирає всю управлінську систему та допомагає досягти високої ефективності в функціонуванні підприємств.

Досягнення економічного зростання в Україні неможливе без здійснення ефективної та результативної управлінської діяльності в усіх галузях економіки. Тому значення керівництва та лідерства у підприємствах і організаціях є та залишається актуальним питанням сьогодення.

Від керівника вимагається застосовувати гнучкі й динамічні методи управління, виявляти індивідуальні особливості персоналу, підтримувати і розвивати горизонтальні зв'язки. Результати управління вимірюються ефективністю підприємства і, відповідно, перебувають у прямій залежності від особистості керівника, від його творчого потенціалу, від здатності налагоджувати взаємодії з колективом та розвивати здібності кожного.

В статті проаналізовано процес ефективності функціонування керівництва в сучасних організаціях та розглянута порівняльна характеристика феноменів лідерства й керівництва. Обґрунтовано основні причини виникнення труднощів в роботі керівників.

Досліджено, що сучасне суспільство вимагає належної підготовки керівників, які б ефективно здійснювали управління підприємством, організовували діяльність своїх працівників та реагували на перебіг подій у разі виявлення негативних тенденцій.

Проведено аналіз між поняттями керівник та лідер. Та доведено, що керівник повинен до кожної людини знаходити підхід, створити умови для ефективного виробництва, мотивувати працівників до діяльності, прагнути до лідерських здібностей, а лідер — це член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної і досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної діяльності людей для найшвидшого і успішного досягнення спільної мети.

The article examines the essence of management and leadership in the context of organizational development. Based on the systemic analysis, it was shown that leadership and management are objectively multidirectional functions of the functioning and development of the organization. It has also been proven that leadership is a type of activity that absorbs the entire management system and helps to achieve high efficiency in the functioning of enterprises. The article analyzes approaches to defining the terminology "leadership" and "management".

Achieving economic growth in Ukraine is impossible without the implementation of effective and efficient administrative activity in all sectors of the economy. Therefore, the importance of management and leadership in companies and organizations is the issue remains relevant today.

From the head required to apply flexible and dynamic management techniques to identify individual characteristics of staff to maintain and develop horizontal connections. Results are measured performance management company and, accordingly, are directly dependent on the manager's personality, his creativity, the ability to establish interaction with the team and develop the abilities of everyone.

The paper analyzes the process efficiency of management in modern organizations and detailed comparative description of the phenomena of leadership and management. The basic causes of the difficulties in the head.

Investigated that modern society requires proper training managers who effectively exercised management, organized activities and their employees respond to the developments in the case of negative trends.

The analysis between a manager and leader. And proved that the manager must for every person to find an approach to create conditions for efficient production and motivate workers to work, to strive for leadership development, and leader — a member of the group who spontaneously comes to the role of informal leader in terms of certain, specific and very significant situation to ensure the organization of joint activities of people to speedily and successfully achieve a common goal.

Ключові слова: керівник, керівництво, лідер, лідерство, управлінська діяльність, ефективність підприємства.

Key words: manager, management, leader, leadership, management activities, the effectiveness of enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Досягнення економічного зростання в Україні неможливе без здійснення ефективної та результативної управлінської діяльності в усіх галузях економіки. Тому значення керівництва та лідерства у підприємствах є та залишається актуальним питанням сьогодення.

Від керівника вимагається застосовувати гнучкі й динамічні методи управління, виявляти індивідуальні особливості персоналу, підтримувати і розвивати горизонтальні зв'язки. Результати управління вимірюються ефективністю підприємства і, відповідно, перебувають у прямій залежності від особистості керівника, від його творчого потенціалу, від здатності налагоджувати взаємодії з колективом та розвивати здібності кожного.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженнями питання важливості впливу лідерства на ефективність управління підприємствами та організаціями займалися такі вчені, як П. Друкер, Р.-А. Дафт [2], Дж. Террі, А. В Єременко [3], Т. С. Кабаченко [4], Р. Ділтс, Я. Морено, І. Кузьмін та ін. Зокрема, у працях А. Конишевої, А. Макаренка, М. Кондраттева [6], В. Сухомлинського, А. Шигапової розкрито проблеми виховання лідера в колективі. П. Друкер, Р.-А. Дафт, Дж. Террі, Р. Танненбаум, І. Вешлер, Ф. Масарик, О. Евтихов,

В. Б. Балдер, А. Джуелл, Дж. А. Гібсон, Дж. В. Нюстром, К. Девіс.

Вітчизняні науковці досліджували проблему керування людьми як із соціально-економічного, так і соціально-психологічного аспектів, фіксуючи увагу не тільки на їхній подібності, але і їхній специфіці.

У дослідженнях А. Карамушки [5], С. Вітківського та ін. керівництво розглядається як засіб впливу на людей, врахування потреб та мотивів працівників, спрямований на досягнення певної мети організації, тобто керівництво є важливим елементом процесу управління, під яким розуміють безпосереднє управління людьми. Одне з останніх досліджень проблеми лідерства, проведене американськими ученими Дж. Кузеном і Б. Позером, доводить наявність у лідерів чотирьох позитивних рис: чесності, уміння прогнозувати, здатності надихати людей і компетентності.

Мері Паркер Фоллетт, американський політолог, продовжує думку, вважаючи, що лідерські якості в сучасній ситуації можуть виявлятися де завгодно, незалежно від посади і становища людини. Вона зауважує, що лідерство полягає у здатності піднятися над ситуацією, побачити й оцінити картину в цілому, а також у здатності організовувати людей для досягнення спільної мети.

У своїй новій книзі "Восьма звичка" Стівен Кові [7] поняття "лідерство" пов'язує з початком нового століття, що під знаком інтернету, автоматизації і аутсорсинга виробничих функцій висуває нові вимоги до мотивації. Він говорить про те, що індустріальне століття "батого

і прямика" закінчилося. Настало століття інтелектуальне. Зараз необхідні правильні стосунки з людьми, з колегами, з якими ти взаємодієш.

Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено ефективності функціонування керівництва та лідерства в управлінні підприємствами та організаціями. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження процесу ефективності функціонування керівництва в сучасних організаціях та порівняльна характеристика феноменів лідерства та керівництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне суспільство вимагає належної підготовки керівників, які б ефективно здійснювали управління підприємством, організовували діяльність своїх працівників та реагували на перебіг подій у разі виявлення негативних тенденцій. Сучасний керівник — це комунікативно компетентна людина, котра володіє і загальними основами науки управління, і специфічними знаннями та вміннями в сфері стратегії управління, інновації, маркетингу, управління працівниками та виробництвом [1]. Ефективність та результативність організації залежить від:

- вміння керівника створити сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі;
- зацікавити роботою працівників;
- виявити свої лідерські здібності;
- застосовувати мотиваційні та управлінські методи;
- вміння спілкуватися та вирішувати конфліктні ситуації або не допускати їх виникнення та ін.

Керівник, на думку автора, повинен до кожної людини знайти підхід, створити умови для ефективного виробництва, мотивувати працівників до діяльності, прагнути до лідерських здібностей.

Лідерство — це здатність особи за рахунок особистих якостей здійснювати вплив на поведінку окремих осіб та груп працівників з метою зосередження їх зусиль на досягненні цілей організації [8, с. 221].

Лідер — це член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної і досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної діяльності людей для найшвидшого і успішного досягнення спільної мети. Лідер є стратегом, який здатний

побачити і правильно оцінити те, що знаходиться поза підприємством. Лідерство необхідне людям для досягнення своїх цілей з мінімальними втратами — так вважають деякі науковці.

В ході вивчення проблеми лідерства вченими було запропоновано багато різних визначень даного поняття. В своїх визначеннях лідерства багато авторів намагались чітко сформулювати той особливий компонент, який вносить сам лідер. Наприклад, Катц і Кан розглядають лідерство як "елемент, який справляє вплив і проявляється незалежно від механічного виконання повсякденних доручень організації. Автор далі розвиває думку: "Лідерство — це здатність підняти людське бачення на рівень більш широкого кругозору, вивести діяльність людини на рівень більш високих стандартів, а також здатність сформувати людський індивід". Згідно з Дж. Террі, лідерство — це вплив на групи людей, який спонукає їх до досягнення спільної мети. Р. Танненбаум, І. Вешлер і Ф. Массарик визначали лідерство, як міжособова взаємодія, яке проявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікаційного процесу і направлене на досягнення цілей. Щодо теорії Р. Дафта, то він зазначає, що лідерство як "взаємини між лідером і членами групи, що впливають один на одного і спільно прагнуть до реальних змін і досягнення результатів, що відображають спільні цілі" [2, с. 20].

Здатність раціонально на належним чином використовувати владу є важливою складовою психологічної структури індивідуальності лідера. Далі на рисунку 1 відобразимо ознаки ефективності проявів лідерства.

Узагальнюючи різні визначення можна вивести єдине, яке на думку автора буде відповідати самої суті цього поняття. Лідерство — це тип управлінської взаємодії, заснований на поєднанні різних джерел влади в залежності від конкретної ситуації та спрямований на спонукання людей для досягнення спільних цілей та нових ідей. Іншими словами лідерство — стосунки домінування і підпорядкування, впливу і прямування в системі міжособистісних стосунків в групі, які ведуть до наміченої мети. Звідси лідер — це член групи, за яким вона визнає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; індивід, здатний виконувати центральну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємостосунків у групі.

Лідерство підсилює управлінські дії керівника у таких вирішальних діях, як визначення цілей, координатія зусиль підлеглих, оцінка результатів їхньої роботи, стимул та мотивація діяльності, забезпечення групової синергії, відстоювання інтересів групи за її межами та визначення стратегії її

розвитку тощо. Таким чином, можна виділити основні рекомендації, що сприяють збереженню та зростанню значимості керівника-лідера в колективі: завжди ставте себе на місце підлеглого, створіть у підлеглого відчуття причетності до прийняття рішення, не перекладайте відповідальність за свої проблеми на підлеглого.

На відміну від лідерства, керівництво є суто управлінським феноменом. Керівництво — це вид управлінської діяльності, який на засадах лідерства та влади забезпечує виконання функцій менеджменту, формування методів менеджменту та їх трансформацію в управлінські рішення шляхом використання комунікацій. Аналізуючи інтелектуальні здібності керівника, можна зробити такі висновки, в першу чергу судити по тому, яких людей він наблизив до себе. Якщо ці люди вірні та талановиті, то можна завжди бути впевненим у прозорості та розумі керівника, бо він зумів розпізнати їх здібності та утримати їх відданість. Якщо ж це не так, то керівник — невдаха, бо першу велику помилку він вже зробив, коли вибрав поганих помічників. Можна досить чітко оцінити свого найближчого помічника, якщо спостерігати ієрархію його цінностей щодо свого статусу у підлеглій структурі. Якщо він більш хвилюється про себе, ніж про керівника або загальну справу та кожного разу шукає лише свою користь, він ніколи не буде надійним помічником, і на нього ніколи не можна покластися. Бо його посада потребує хвилювання не про суто свої інтереси, а про загальний добробут структури.

Зазначимо, що й керівник зі свого боку повинен намагатися підтримувати відданість свого помічника, оцінюючи його заслуги матеріальними та моральними відзнаками та заохоченнями; наближувати його до себе дружніми стосунками та почуттям подяки, поділяти з ним обов'язки та повагу. Щоб він бачив таке відношення, був морально і матеріально задоволений і при цьому не прагнув нових корисливих інтересів, а пов'язував свій успіх тільки з успіхом керівника і остерігався будь-яких негараздів як начальника, так і всієї структури в цілому. Саме тоді керівник та помічник можуть бути впевненими один в одному і досягти великих успіхів у загальній справі.

На підставі проведених опитувань виокремлено такі основні причини виникнення труднощів в роботі керівників:

— обмануті очікування. Управлінський досвід переконує, що більшість керівників-початківців



Рис. 1. Ефективність лідерства

за своїм характером є типовими "спринтерами", здатними викладатися на короткій дистанції, відразу очікуючи винагороди. А реальна практика потребує готовності до роботи на довгій дистанції, тривалого й неухильного наближення до результату через подолання різноманітних перешкод, затрачаючи на це значно більше інтелектуальних, емоційних сил, ніж отримуючи віддачі. До того ж, під час ділових ігор у навчальних закладах майбутні фахівці часто грають ролі керівників високого рангу. Саме тому, влаштувавшись на роботу, вчорашній "генеральний директор" чи "керівник велетенської корпорації" буває розчарований, коли йому пропонують посаду керівника нижчого рангу та ще й ставляться до нього як до новачка. Важливою обставиною є і те, де він починає кар'єру. У великій організації домінує тяжіння до "стандартизації" співробітників. У невеликих організаціях молодому фахівцю майже відразу доручають самостійні справи і прийняття відповідальних рішень, що сприяє збагаченню його управлінського досвіду. Результати досліджень засвідчують: пропрацювавши 5—10 років і досягнувши за цей час середніх ступенів ієрархічної градації, фахівці доходять висновку, що робота у великих організаціях більш відповідальна і творча, ніж у дрібних фірмах;

— соціально-психологічна глухота молодих фахівців на виробництві проявляється у їх небалості до важливості міжособистісних зв'язків. Вони ігнорують той факт, що взаємини в організації є основою продуктивної роботи. Без розуміння принципів спілкування та взаємодії у групі неможливо забезпечити ефективне вико-

нання завдань керівництва та зберегти гармонію в колективі. Молоді керівники, які переважно спираються лише на наукові підходи до управління, часто ігнорують реальні соціально-психологічні аспекти роботи в групі, що може шкодити їх власній кар'єрі та діяльності організації. Нерозуміння цих аспектів часто призводить до конфліктів із підлеглими та загальними проблемами в організації, іноді займає деякий час, перш ніж керівники реалізують, що успіх залежить від збалансованого поєднання між особистими та професійними відносинами;

— пасивність не завжди є допустимою для молодих керівників, навіть якщо це не співпадає з загальним стереотипом про їх активність. Часто саме пасивність заважає їм досягти успіху, бо вона перешкоджає прояву ініціативи та креативності;

— ігнорування реальних критеріїв оцінювання може призвести до несправедливого визначення керівників. Незважаючи на те, що організації намагаються визначити об'єктивні показники успішності, дуже часто вирішальним фактором залишається особиста симпатія начальства. Це може призвести до недоліків у системі оцінки, оскільки деякі важливі аспекти роботи керівника залишаються за межами уваги.

Отже, проблеми, пов'язані з ефективним управлінням та раціональним використанням влади вимагають глибокого вивчення феноменів лідерства та керівництва.

Усюди, де збираються разом більше ніж дві людини, виникає проблема лідерства. В процесі формування колективу деякі її учасники починають грати активнішу роль, ніж інші, їм надають перевагу, до їх слів прислухаються з великою повагою, вони набувають домінуючого положення. Таким чином відбувається розділення учасників колективу на тих, що ведуть і ведених, тобто на лідерів і послідовників [3].

Зазначимо ще й такий цікавий момент, якщо людина не прагне стати лідером, вона ніколи ним не стане, якщо оточуючі не сприймуть її як лідера. А от у керівництві справа йде зовсім інакше. Менеджер нерідко призначається на свою посаду незалежно від того, сприймають його підлеглі відповідним цій ролі чи ні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Зрозуміло, від рівня мислення керівника-лідера, постійної орієнтації на власне удосконалення і розвиток персоналу, ініціативності залежить ефективність діяльності підприємства і добробут працівників. Таким чином, ке-

рівник підприємства, щоб стати справжнім лідером, повинен постійно навчатися, самодосконалюватися, працювати над собою. Це постійно повторював один із найуспішніших бізнесменів другої половини ХХ ст. К. Мацусіта. "Із покірним духом і відкритим розумом можна вчитись на будь-якому досвіді і в будь-якому віці. Маючи високі гуманістичні ідеали, людина здатна пережити і успіх, і невдачу, вчитися на тому й іншому і постійно зростати".

Література:

1. Бабинець М. Ділове спілкування у професійній діяльності менеджерів. Видавництво УжНУ "Говерла". 2009. 150—155.
2. Дафт А. Уроки лідерства. Київ: 2016. 480 с.
3. Єременко А. В. Роль емоційного інтелекту у професійній компетентності керівника. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2017. Вип.1, т. 2. С. 150—155.
4. Кабаченко Т. С. Психологія управління: Підручник. Київ: 2017. 384 с.
5. Карамушка А. М. Психологія управління: Навч. посібник. К.: Міленіум, 2003. 260 с.
6. Кондраттєв М. Ю., Іллін В. А. Азбука соціального психолога-практика. Київ: 2017. 464 с.
7. Stephen R. Covey The 8th Habit: From Effectiveness to reatness. November 9. 2004.
8. Рульєв В. А., Гуткевич С. О. Менеджмент: навч. посібник К.: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.

References:

1. Babynets', M. (2009), Dilove spilkuvannia u profesijnij diial'nosti menedzheriv [Business communication in professional activities of managers], UzhNU, Uzhhorod. Ukraine, pp. 150—155.
 2. Daft, L. (2016), Uroky liderstva [Leadership lessons], Kyiv, Ukraine.
 3. Yeremenko, L. V. (2017), "The role of emotional intelligence in the professional competence of the manager", Psykholohichni nauky, vol.1(2), pp. 150—155.
 4. Kabachenko, T. S. (2017), Psykholohiia upravlinnia [Management psychology], Kyiv, Ukraine.
 5. Karamushka, L. M. (2003), Psykholohiia upravlinnia [Management psychology], Milenium, Kyiv, Ukraine.
 6. Kondrattiev, M. Yu., and Yllin, V. A. (2017), Azbuka sotsialnoho psykhologa-praktyka [ABC of social psychologist-practitioner], Kyiv, Ukraine.
 7. Stephen, R. (2004), Covey The 8th Habit: From Effectiveness to reatness.
 8. Rul'iev, V. A., and Hutkevych, S. O. (2011), Menedzhment [Management], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 30.04.2024 р.*

УДК 332.2:332.3

Н. О. Капінос,
к. е. н., доцент, Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9354-5311>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.45

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

N. Kapinos,
PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University

FEATURES OF ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF THE FORMATION OF NATURE PROTECTION LAND USE

У статті констатовано, що зміна типу землекористування та виду господарської діяльності найчастіше призводить до непередбачуваних наслідків для локальних екосистем. Існує необхідність проведення попередніх розрахунків та аналізу порівняння різних видів економіко-екологічної трансформації з урахуванням вигод та витрат не тільки для бізнесу та населення, а й загалом для земельного устрою та системи землекористування. Обґрунтовано, що альтернативним виразом екологічного ефекту є втрата економічного ефекту, пов'язаного з необхідністю збереження якості природного середовища землекористування та сталого продукування її екосистем, в тому числі підтримання умов дикої природи тощо. Розроблено логічно-змістовну схему оцінки екосистемних послуг природоохоронного землекористування, як доданку до вартості земельного капіталу яка включає такі види: інтегральна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ІВОЕППЗ) та вартісна цінність біорізноманіття застосовуються для обґрунтування альтернативних варіантів їх використання; поелементна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ПВОЕППЗ) пов'язана з урахуванням цінності конкретних соціально-значущих нетоварних екосистемних послуг, а також з оцінками, що проводяться на міжнародному рівні. Інтегральна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування базується на теорії екологічної ренти та механізмі її вираження — альтернативної вартості з урахуванням ефективності відтворення в економічній та екологічній сферах. З'ясовано, що вартість землекористування екологічної мережі при існуючому використанні земель складає 3772,9 тис. грн (22 606 грн/га) та за проектом — 28804,1 тис. грн (18 899 грн/га). Вартість землекористування екологічної мережі за проектом зростає у 7,6 рази в порівнянні із фактичним використанням земель на час формування екомережі. Зміни зменшення вартості землекористування екологічної мережі в Сумській області в розрахунку на 1 га пояснюються залученням до загальної площі лісгосподарського землекористування площею 304,7 га та сільськогосподарського землекористування площею 447,7 га, яке за вартістю є значно менше ніж інші типи та підтипи. Вартість екосистемних послуг створювана землекористуванням екологічної мережі Сумської області при існуючому використанні земель складає 9854,1 тис. грн (59 042 грн/га) та за проектом змінилася і склала 75366,5 тис. грн (49 450 грн/га), що у 7,6 рази більше ніж на час розроблення проекту.

The article states that changes in the type of land use and economic activity often lead to unpredictable consequences for local ecosystems. There is a need for preliminary calculations and analysis of the comparison of various types of economic and environmental transformation, taking into account the benefits and costs not only for business and the population, but also for the land structure and land use system in general. It is substantiated that an alternative expression of the environmental effect is the loss of economic effect associated with the need to preserve the quality of the natural environment of land use and the sustainable production of its ecosystems, including the maintenance of wildlife conditions, etc. A logical and meaningful scheme for assessing ecosystem services of conservation land use as an addition to the value of land capital has been developed, which includes the following types: integrated value assessment of ecosystem services of conservation land use (IVESULU) and the value of biodiversity are used to justify alternative options for their use; elemental value assessment of ecosystem

services of conservation land use (EVA) is associated with the value of specific socially significant non-commodity ecosystem services. The integral valuation of ecosystem services of conservation land use is based on the theory of ecological rent and the mechanism of its expression — the alternative value, taking into account the efficiency of reproduction in the economic and environmental spheres. It has been found that the cost of land use of the ecological network under the existing land use is 3772.9 thousand UAH (22 606 UAH/ha) and under the project — 28804.1 thousand UAH (18 899 UAH/ha). The cost of land use of the ecological network under the project increases by 7.6 times compared to the actual use of land at the time of the ecological network formation. Changes in the decrease in the cost of land use of the ecological network in Sumy region per 1 ha are explained by the inclusion of forestry land use of 304.7 ha and agricultural land use of 447.7 ha, which is much less expensive than other types and subtypes. The value of ecosystem services created by the land use of the ecological network of Sumy region under the existing land use is UAH 9854.1 thousand (UAH 59,042/ha) and under the project has changed and amounted to UAH 75366.5 thousand (UAH 49,450/ha), which is 7.6 times more than at the time of project development. The land use of the ecological network in Sumy region under the current state of land use according to cadastral data is medium stable ($K_{ek.st} = 0.57$). The ecological stability of the ecological network land use according to the design data of the regional scheme for the formation of the ecological network land use remains medium stable ($K_{ek.st} = 0.59$). As a result, the index of ecological stability of land use is 1.04, the index of economic stability of land use is 7.6, and the index of stability of environmental services is also 7.6. As a result, the integral index (I_{int}) for assessing the effectiveness of the formation of environmental land use as part of the ecological network of Sumy region is 1.3, which is greater than one, so planning decisions on the formation of land use in the ecological network should be considered positive.

Ключові слова: природоохоронне землекористування, оцінка ефективності, екологічна мережа, вартість, екосистемні послуги, екологічна стабільність, інтегральна оцінка.

Key words: conservation land use, efficiency assessment, ecological network, cost, ecosystem services, ecological stability, integrated assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зміна типу землекористування та виду господарської діяльності найчастіше призводить до непередбачуваних наслідків для локальних екосистем. Існує необхідність проведення попередніх розрахунків, аналізу та порівняння різних видів економіко-екологічної трансформації з урахуванням вигод та витрат не тільки для бізнесу та населення, а й загалом для земельного устрою та системи землекористування. Основною проблемою відтворення екологічних ресурсів (екосистемної продукції та екосистемних послуг) природоохоронного землекористування є недооцінка їхньої економічної цінності, обумовлена методологічним безсиллям перед вартісною оцінкою колосальної складності природоохоронного землекористування, його функцій та взаємозв'язків. Одночасно неконструктивну роль можуть зіграти різного роду оцінки, які абсолютизують економічну цінність природоохоронного землекористування, виводячи його за реальні вартісні та фінансові відносини і зводячи цим нанівець значення останнього у прийнятті глобальних та локальних управлінських рішень для сталого розвитку.

Останнім часом найбільшого поширення в науковій літературі щодо вартісної оцінки природоохоронного землекористування, біорізноманіття та екосистемних послуг набула концепція загальної економічної цінності землекористування (ЗЕЦЗ) [1] та пов'язаний з нею метод "витрати — вигоди". Отримані в результаті застосування цього підходу вартості екосистемних послуг природних благ, які спочатку взагалі не мали ціни або вона була занижена, вже в ряді випадків вплинули на прийняття більш екологічно спрямованих рішень. Використання цих підходів допомагає підвищити конкурентоспроможність землепорядних проєктів (програм), визначити еколого-економічні ефекти та вигоди від реалізації в порівнянні з техногенними проєктами.

Разом з тим, концепція загальної економічної цінності землекористування (ЗЕЦЗ) містить дискусійні положення. Насамперед, вона передбачає просте підсумовування вартості та функцій (послуг) екосистем землекористування без урахування того, що насправді одна функція може забезпечувати надання кількох екосистемних послуг, або того, що забезпечення однієї послуги (функції) поза реалізацією іншої неможливо. Так, послуга з очищення води болотами зумовлена функцією депонування вуглекислого газу. Депонування вуглекислого газу, з одного боку, виступає функцією, що забезпечує надання суспільству низки екосистемних послуг (продукування кисню, забезпечення приросту біомаси насаджень та ін.), а з іншого — одночасно є послугою з накопичення (консервації) вуглецю протягом тривалого часу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розроблення методичного підходу до інтегральної оцінки ефективності формування природоохоронного землекористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз семантики слів "функція" та "послуга" свідчить про те, що розмежування понять "функція екосистеми землекористування" та "екосистемна послуга землекористування" є досить умовним. Тому оцінка, заснована на прямому підсумовуванні вартості функцій і послуг, виявиться завищеною. Крім того, в концепції загальної економічної цінності землекористування є економічно некоректне підсумовування цінності земельних та інших природних ресурсів (наприклад, від прямого використання лісу та вторинного — збирання ягід, грибів тощо) або продуктів сільського господарства, вироблених в результаті людської праці та трансформованих у готову для споживання продукцію.

Проблемним є також врахування економічної цінності у вартості використання екосистемних послуг (прямой та непрямої вартості одночасно, хоча іноді разом їх отримати непросто), вартості невикористання (відкладеної альтернативи та існування). Остання досить важко оцінюється, тому найчастіше виключається з розрахунків. Тим більше проблематичним представляється оцінка можливих втрат (шкоди), пов'язаних із порушенням екологічної рівноваги та скороченням біорізноманіття, враховуючи, що деякі види екосистемних послуг та біоресурсів відтворити чи замінити неможливо.

Не заперечуючи можливості вимірювання різноманітних аспектів земельних та інших природних благ, у тому числі на основі концепції загальної економічної цінності землекористування, слід наголосити, що субстанцію економічної цінності цих благ визначає земельний капітал та рента, на підставі якої він розраховується. Адже, за дослідженнями А.М. Третьака "земельний капітал — це сукупність благ (земельних), якими розпоряджається людина на відповідних правах (або які вона може використовувати) і які являють собою синтез природної енергії в різних формах та людських здібностей (праця, інтелект людини), а також земельні поліпшення та інше предметне багатство (споруди, шляхова, інженерна, меліоративна інфраструктура і т. п.), що нерозривно пов'язане із

землекористуванням чи ділянкою землі та раніше створене людиною у вигляді матеріальних і нематеріальних засобів, ресурсів, інформації" [2]. Далі він констатує "... основними складовими земельного капіталу є: 1) природний капітал, який включає земельні та інші природні ресурси і синтез природної енергії; 2) інтелектуальний капітал, який вкладається у планування використання і охорони земель та інших природних ресурсів, землеустрій, землевпорядкування, земельний кадастр та іншу земельну інформацію і на підставі яких визначаються категорії земель та їх нецільове, функціональне і дозволене використання, права власності на землю та земельні ділянки, права користування та інші; 3) майновий капітал, який включає шляхову, інженерно-технологічну та меліоративну інфраструктуру землекористування, і впливає на його продуктивність" [2].

Тому усвідомлення важливості процесу перетворення природної енергії в життєві земельні блага є важливим у формуванні та функціонуванні земельного капіталу в розвитку економіки землекористування.

В цілому при виборі методологічного підходу до оцінки природоохоронного землекористування і його екосистемних послуг мова повинна йти не стільки про "створення" економічних вигод для споживачів, скільки необхідність задоволення нового виду людських потреб — екологічних, які з'явилися наслідком зростаючої обмеженості екологічних ресурсів.

Реалізацію вартісних відносин, що формують економічну цінність екологічних ресурсів, виражає класична теорія земельної ренти та її сучасна інтерпретація — концепція відтворювальної ренти, у складі якої виділяється екологічна рента [3]. Відповідно до цієї концепції, ключовою категорією, що відображає економічну цінність екосистемних послуг землекористування, є земельний капітал, у якому екологічна складова враховується з допомогою зниженої норми дисконту.

Першість категорії "земельний капітал" і похідний характер екологічної ренти (як вартісного вираження екосистемних послуг землекористування) ще раз підкреслює перевагу цілого над частиною і те що, що звичайна сума елементів не є цілим.

Альтернативним виразом екологічного ефекту є втрата економічного ефекту, пов'язаного з необхідністю збереження якості природного середовища землекористування та сталого продукування її екосистем, в тому числі підтримання умов дикої природи тощо. На рис. 1 приведено логічно-змістовну схему оцінки



Рис. 1. Логічно-змістовна схема вартісної оцінки екосистемних послуг природоохоронного землекористування

екосистемних послуг природоохоронного землекористування, як доданку до вартості земельного капіталу.

Залежно від цілей вартісної оцінки екосистемних послуг природоохоронного землекористування та сфери застосування результатів використовуються такі її види:

а) інтегральна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ІВОЕППЗ) та вартісна цінність біорізноманіття застосовуються для обґрунтування альтернативних варіантів їх використання;

б) поелементна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ПВОЕППЗ) пов’язана з урахуванням цінності конкретних соціально-значущих нетоварних екосистемних послуг, а також з оцінками, що проводяться на міжнародному рівні.

Інтегральна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ІВОЕППЗ) базується на теорії екологічної ренти та механізми її вираження — альтернативної вартості з урахуванням ефективності відтворення в економічній та екологічній сферах. Вона проводиться за чотирма основними типами природних екологічних систем, які є базовою основою природоохоронного землеко-

ристування: лісовими, лучними, природними болотними і водними. Якщо спостерігається поєднання екосистем, наприклад ліс, що росте на болоті, оцінка проводиться для кожної екосистеми, а потім підсумовується.

Поелементна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ПВОЕППЗ) заснована на оцінці величини депонування двоокису вуглецю лісовими, природними болотними і ґрунтово-рослинними екологічними системами, сорбційної (водоочисної) функції боліт, асиміляційного потенціалу лісових екологічних систем, у методологічному відношенні пов’язана з концепцією загальної економічної цінності землекористування (ЗЕЦЗ).

Поелементна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ПВОЕППЗ) заснована на оцінці величини депонування двоокису вуглецю лісовими, природними болотними і ґрунто-

во-рослинними екологічними системами, сорбційної (водоочисної) функції боліт, асиміляційного потенціалу лісових екологічних систем, у методологічному відношенні пов’язана з концепцією загальної економічної цінності землекористування (ЗЕЦЗ).

Для оцінки ефективності планувальних рішень на час розроблення схеми формування екологічної мережі як базової основи природоохоронного землекористування та за схемою приведеною в табл. 1 розроблено укрупнені показники вартості землекористування, які розраховано з використанням відповідних джерел [4, 5].

Вартість типів (підтипів) землекористування визначена згідно положень Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок за такою формулою 1 [7]:

$C_n = N_{рд} \times K_{м1} \times K_{м2} \times K_{м3} \times K_{м4} \times K_{цп} \times K_{мц} \times K_{ні}$ (1),
де C_n — нормативна грошова оцінка земельної ділянки, грн/га;

$N_{рд}$ — норматив капіталізованого рентного доходу за одиницю площі згідно з додатками 1 та 2 Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок;

$K_{м1}$ — коефіцієнт, який враховує розташування території територіальної громади в ме-

Таблиця 1. Укрупнені нормативи екологічної та економічної оцінки типів (підтипів) землекористування залежно від рівня інтенсивності використання земель та інших природних ресурсів Сумської області

№ п/п	Типи (підтипи) за рівнем інтенсивності землекористування	Коеф. ек. стаб. ($K_{ек.ст}$)*	Бал антропогенного навантаження*	Вартість землекористування, грн/га
1	Сільськогосподарського призначення:			
2	в т. ч.: сінокосно-пасовищний підтип	0,40	3,2	8849
3	Лісогосподарського призначення:			
4	в т. ч.: природно-заповідний	0,90	1,5	44289
5	природоохоронний	0,75	2,0	22144
6	рекреаційний	0,55	2,5	14124
7	лісогосподарський	0,70	2,5	6676
8	Водогосподарський			
9	в т.ч.: водогосподарський	0,80	2,0	15852
10	природоохоронний	0,90	1,0	22144
11	Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	0,90	1,5	44289
12	Змішаний підтип (водоохоронні зони)	0,45	3,5	22144
13	Природоохоронний (прибережні захисні смуги)	0,70	3,0	14124

Джерело: розроблено автором з використанням джерела: [6].

жах зони впливу великих міст (додаток 3 Методики);

Км2 — коефіцієнт, який враховує курортно-рекреаційне значення населених пунктів (додаток 4 Методики);

Км3 — коефіцієнт, який враховує розташування території територіальної громади в межах зон радіаційного забруднення (додаток 5 Методики);

Км4 — коефіцієнт, який характеризує зональні фактори місця розташування земельної ділянки (додатки 6 і 7 Методики);

Кцп — коефіцієнт, який враховує цільове призначення земельної ділянки відповідно до відомостей Державного земельного кадастру. Коефіцієнт, який враховує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням (Кмц), для земель лісогосподарського призначення визначається за такою формулою 2:

$$Кмц = Клк \times Клс \quad (2),$$

де Клк — коефіцієнт, який враховує категорію лісів, приймається відповідно до додаток 13 Методики;

Клс — коефіцієнт, який враховує фактичну лісистість території, приймається відповідно до додаток 14;

Коефіцієнт, який враховує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням (Кмц), для земель водного фонду приймається для земельних ділянок із водними об'єктами загальнодержавного значення — 1,2, для інших земельних ділянок — 1;

Кмц — коефіцієнт, який враховує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням (додатки 8, 10 і 11 Методики);

Кні — добуток коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель за період від затвердження нормативу капіталізованого рентного доходу до дати проведення оцінки.

В табл. 2 приведено дані нормативів капіталізованого рентного доходу та коефіцієнтів Сумської області.

Використовуючи дані табл. 2 та формулу 1 нами розраховано вартість типів (підтипів) землекористування за рівнем його інтенсивності. На основі даних вартості типів (підтипів) землекористування проведені розрахунки вартості землекористування екологічної мережі Сумської області, яке повністю відноситься до природоохоронного (табл. 3).

Аналіз розрахунку даних свідчить, що вартість землекористування екологічної мережі при існуючому використанні земель складає 3772,9 тис. грн (22 606 грн/га) та за проектом — 28804,1 тис. грн (18 899 грн/га). Вартість землекористування екологічної мережі за проектом зростає у 7,6 рази в порівнянні із фактичним використанням земель на час формування екомережі. Зміни зменшення вартості землекористування екологічної мережі в Сумській області в розрахунку на 1 га пояснюються залученням до загальної площі лісогосподарського землекористування площею 304,7 га та сільськогосподарського землекористування площею 447,7 га, яке за вартістю є значно менше ніж інші типи та підтипи.

Формування екологічної надбудови до вартості, про яку йде мова, можливо здійснити за допомогою врахування ігнорованої в сучасних оціночних моделях категорії "земельного капіталу" та підпорядкованої категорії "екосистемних послуг" [9].

Земельний капітал є сукупність активів екосистеми землекористування. Усю сукупність останніх А.М. Третяк [2] класифікує на 3 складових. Відповідно до класифікації природних ресурсів за критерієм вичерпності [10] першу складову — "земельні та інші природні ресурси", можна поділити на 3 блоки: 1) невичерпні природні ресурси (потoki різного роду енергій:

Таблиця 2. Нормативи капіталізованого рентного доходу та коефіцієнти в розрізі Сумської області

№ п/п	Нормативи та коефіцієнти	Сумська область
1	2	
1	Нрд - земель житлової та громадської забудови	870000
2	Нрд - земель рекреаційного призначення	870000
3	Нрд - земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики та іншого призначення	870000
4	Нрд - земель сільськогосподарського призначення	27 520
5	Нрд - земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	73 815
6	Нрд - земель оздоровчого призначення	47 081
7	Нрд - земель історико-культурного призначення	74 566
8	Нрд - земель лісогосподарського призначення	5976
9	Нрд - земель водного фонду	13 210
10	Км1	1,2
11	Км2	1,0
12	Км3	1,0
13	Км4 - земель житлової та громадської забудови, рекреаційного призначення, промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики та іншого призначення	1,5
14	Км4 - земель сільськогосподарського призначення	1,0
15	Км4 - земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	1,0
16	Км4 - земель оздоровчого призначення	1,0
17	Км4 - земель історико-культурного призначення	1,0
18	Км4 - земель лісогосподарського призначення	1,0
19	Км4 - земель водного фонду	1,0
20	Кцп - земель сільськогосподарського призначення, крім земель дослідних і навчальних цілей і пропаганди передового досвіду ведення с. г.	1,0
21	Кцп - земель дослідних і навчальних цілей і пропаганди передового досвіду ведення с. г.	0,7
22	Кцп - земель нетрадиційного землекористування*	1,5
23	Кцп - земель запасу	0,1
24	Кцп - земель житлової забудови (присадибна ділянка)	1,0
25	Кцп - земель громадської забудови	0,7
26	Кцп - земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного і історико-культурного призначення	0,5
	Кцп - земель лісогосподарського призначення	1,0
	Кцп - земель водного фонду рибогосподарських потреб	1,2
	Кцп - земель водного фонду культурно-оздоровчих потреб, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей	0,5
	Кцп - земель транспорту, зв'язку, енергетики та іншого призначення	0,5
	Кмц - сільськогосподарських орних земель	0,7708
	Кмц - сільськогосподарських сінокосяно-пасовищних	0,233
	Кмц - земель лісогосподарського призначення	0,931
	Кмц - земель водного фонду	1,0
	Кні - сільськогосподарських угідь	1,15
	Кні - інших земель	1,0

* Доповнено автором із врахуванням пропозицій джерела [8] та на основі даних джерела [7].

енергії сонця; та відливів, течій; 2) вичерпні невідновні природні ресурси ("підґрунті", викопні природні ресурси, такі, як горючі корисні копалини, рудні метали, самородні метали, дорогоцінні та виробні камені, нерудні корисні копалини); 3) вичерпні поновлювані природні ресурси (ґрунті, водні, атмосферні ресурси, живі організми, природні ландшафти). Останній блок за своєю суттю є сукупністю екосистемних структур та набору асоційованих з ними послуг, які природне середовище земле-

користування надає людині. Останні одержали у науковій літературі назву екосистемних послуг. В даний час немає загальноприйнятої класифікації екосистемних послуг, однак ми погоджуємося із класифікацією українських вчених, приведеною у праці "Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні" [10].

Відповідно до цієї класифікації всі екосистемні послуги діляться на такі, що забезпечують, що регулюють, підтримують і культурні (рекреаційні, естетичні, освітні та інші послуги, які надає нам екосистема природоохоронного землекористування). Частина цих послуг має пряме економічне вираження, оскільки безпосередньо включається і враховується у створенні ланцюжка доданої вартості товарів та послуг. Це послуги прямого забезпечення та частина культурних послуг. Решта ж послуг ігнорується економічною системою, оскільки вигоди, які отримує від землекористування, суспільство сприймає як дар природи. Основна мотивація розвитку концепцій земельного капіталу та екосистемних послуг полягала в тому, щоб дати можливість природоохоронному землекористуванню конкурувати з іншими типами землекористування (сільськогосподарський, промисловий тощо). Включаючи екосистемні послуги у базовий аналіз "витрати-вигоди", землекористувач може усвідомити, що найчастіше землемістка господарська діяльність, вигідна на перший погляд, виявляється для суспільства загалом збитковою.

Необхідність екологізації економіки землекористування вимагає її кардинальної трансформації за багатьма напрямками, але одна з ключових трансформаційних змін може бути пов'язана зі створенням специфічної позаринкової екологічної надбудови до вартості земель та інших природних ресурсів і системи операцій із земельними ділянками. Для цього бажано змінити сам підхід до формування вартості традиційно безкоштовних природних благ землекористування. Сьогодні вартість землекористування наділена двома ключовими атрибутами — угоди із земельними ділянками, але в ній не відображається надзвичайно важливий позаринковий інституційний аспект — потреба суспільства у стійкості та екологічному балансі. Останній аспект доцільно додати як "екологічну надбудову" до вартості за допомогою втручання держави [11]. Змінену таким чином вартість називають суспільною цінністю.

Еколого-економічна оцінка земель в Україні застосовується у практиці землекористування досить часто: так визначають величину шкоди/збитків від деградації, забруднення ґрунтів та земель, розраховують платежі за викиди, скиди, розміщення твердих відходів промисловими підприємствами тощо. Проте необхідно визнати, що ці типи оцінки використовують у своїй основі традиційні економічні ставлення до вартості і не оперують концепцією суспільної цінності, що включає у собі екологічний блок. Остання зможе стати ефективною базою для адекватної еколого-економічної оцінки збитків (потенційної чи реальної) від деградації земель або знищення їх потенціалу воєнними діями на території України, а також базою для формування природоохоронного землекористування чи інноваційного механізму компенсацій, які будуть спрямовані на стимулювання раціонального землекористування.

Про важливість оцінки вартості екосистемних послуг говорить такий приклад. Так, було зроблено кілька спроб оцінки глобальної вартості екосистемних послуг (Costanza et al., 2011; Costanza et al., 2014) [11]. Відповідно, в 1997 року загальна вартість потоку екосистемних послуг оцінювалася в 46 трлн дол. США на рік (у доларах 2007 року). У 2014 році аналогічна оцінка, яка враховує оновлену статистику та методологію, показала, що ця вартість становить 125 трлн дол. США/рік (у доларах 2007 року). Було також проведено оцінку втрат екосистемних послуг з 1997 по 2011 рік внаслідок змін у землекористуванні, що зафіксувала дані втрати в діапазоні 4,3 — 20,2 трлн дол. США/рік. Для порівняння, світовий ВВП за оцінкою Світового Банку у 2017 році становив близько 80,7 трлн дол. США [12].

Враховуючи, різноманітні функції природоохоронного землекористування (забезпечення екологічної стабільності та сталого розвитку землекористування, захист від ерозії земель (ґрунтів), збереження біорізноманіття, депонування CO₂, водорегулювання, рекреація і оздоровлення тощо) "суспільна економічна його цінність складається із вартості використання та вартості невикористання території, що володіє функціями земельного капіталу" [8]. В цьому зв'язку, для визначення вартості еко-

Таблиця 3. Розрахунок вартості землекористування екологічної мережі Сумської області за типами (підтипами) землекористування

Типи (підтипи) землекористування та угіддя	Вартість, грн/га	Площа, га	Вартість землекористування, грн
1) Вартість землекористування при існуючому використанні земель			
Сільськогосподарського призначення:			
в т. ч.: сінокосно-пасовищний підтип	8849	63,0	557487
Лісогосподарського призначення:			
в т. ч.: природно-заповідний	44289	34,6	1532399
природоохоронний	22144	9,8	217011,2
Водогосподарський			
в т. ч.: водогосподарський	15852	0	0
природоохоронний	22144	0,5	11072
Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	44289	7,5	332167,5
Змішаний підтип (водоохоронні зони)	22144	49,3	1140416
Природоохоронний (прибережні захисні смуги)	14124	2,2	31072,8
Всього	22 606	166,9	3772909
1) Вартість землекористування за проектом			
Сільськогосподарського призначення:			
в т. ч.: сінокосно-пасовищний підтип	13274	447,7	5942770
Лісогосподарського призначення:			
в т. ч.: природно-заповідний	44289	34,6	1532399
природоохоронний	22144	68,9	1525722
рекреаційний	14124	52,2	737272,8
лісогосподарський	6676	304,7	2034177
Водогосподарський			0
в т. ч.: водогосподарський	15852	32,7	518360,4
природоохоронний	22144	62,6	1386214
Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	44289	176,5	7817009
Змішаний підтип (водоохоронні зони)	22144	305,5	6764992
Природоохоронний (прибережні захисні смуги)	14124	38,6	545186,4
Всього	18 899	1524,1	28804103

стемних послуг, як "доданку до земельного капіталу і вартості природно-ресурсного потенціалу" [8] нами пропонується використати капіталізовану земельно-екологічну ренту, яка розраховується за формулою 3 [3]:

$$R_{екол} = R_0 \times \frac{K_{ек}}{K_{екол}} - R_0 = R_0 \times \left(\frac{K_{ек}}{K_{екол}} - 1 \right) \quad (3),$$

де $R_{екол}$ — екологічна рента;

R_0 — диференціальна земельна рента;

$K_{ек}$ — капіталізатор економічної сфери для і-го типу землекористування (прийнятий для нормативної грошової оцінки на рівні 0,03, а для ринкової (експертної) на рівні 0,05);

$K_{ек,i}$ — капіталізатор, значення якого обертено пропорційне терміну відтворення споживаної природної речовини, що складає основу екосистеми землекористування і-го типу (підтипу) (рекомендується на рівні 0,01 (100 років відтворення ґрунтів сільськогосподарських угідь в природних умовах; для лісових земель на рівні 0,02 (50 років відтворення лісових культур)).

Для оцінки вартості екосистемних послуг на час розроблення схеми формування екологічної мережі як базової основи природоохоронного землекористування та за схемою наведе-

ною в табл. 4 приведено укрупнені показники вартості екосистемних послуг землекористування, які розраховано з використанням даних земельної диференціальної ренти.

На основі даних табл. 4 проведені розрахунки ефективності екосистемних послуг землекористування екологічної мережі Сумської області за їх потенційною вартістю (табл. 5).

Аналіз даних таблиці свідчить, що вартість екосистемних послуг створювана землекористуванням екологічної мережі Сумської області при існуючому використанні земель складає 9854,1 тис. грн (59 042 грн/га) та за проектом змінилася і склала 75366,5 тис. грн (49 450 грн/га), що у 7,6 рази більше ніж на час розроблення проекту.

Використовуючи розраховані показники екологічної стабільності економічної та

Таблиця 4. Укрупнені нормативи потенційної вартості екосистемних послуг землекористування в розрізі його типів (підтипів) залежно від рівня інтенсивності використання земель та інших природних ресурсів Сумської області

№ п/п	Типи (підтипи) за рівнем інтенсивності землекористування	Коеф. ек. стаб. ($K_{ек.ст}$)*	Земельна диференціальна рента (R_0), грн/га	Екологічна рента ($R_{еко}$), грн/га	Потенційна вартість екосистемних послуг (Век.с.п), грн/га
1	Сільськогосподарського призначення:				
2	в т. ч.: сіноко-пасовищний підтип	0,40	268	536	53 600
3	Лісогосподарського призначення:				
4	в т. ч.: природно-заповідний	0,90	886	1772	88600
5	природоохоронний	0,75	443	886	44300
6	рекреаційний	0,55	282	564	28200
7	лісогосподарський	0,70	134	268	13400
8	Водогосподарський				
9	в т.ч.: водогосподарський	0,80	480	960	31 680
10	природоохоронний	0,90	671	1342	134 200
11	Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	0,90	886	1772	88600
12	Змішаний підтип (водоохоронні зони)	0,45	443	886	44300
13	Природоохоронний (прибережні захисні смуги)	0,70	282	564	28200

ефективності екосистемних послуг землекористуванням здійснимо розрахунок інтегрального індексу (Іінт) планувальних рішень щодо підвищення ефективності землекористування екологічної мережі Сумської об-

Таблиця 5. Розрахунок ефективності екосистемних послуг землекористування екологічної мережі Сумської області за їх вартістю

Типи (підтипи) землекористування та угіддя	Вартість екосистемних послуг землекористування, грн/га	Площа, га	Вартість екосистемних послуг землекористування, грн
1) Вартість екосистемних послуг землекористування при існуючому використанні земель			
Сільськогосподарського призначення:			
в т. ч.: сіноко-пасовищний підтип	53600	63,0	3376800
Лісогосподарського призначення:			
в т. ч.: природно-заповідний	88600	34,6	3065560
природоохоронний	44300	9,8	434140
Водогосподарський			
в т.ч.: водогосподарський	31680	0	0
природоохоронний	134200	0,5	67100
Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	88600	7,5	664500
Змішаний підтип (водоохоронні зони)	44300	49,3	2183990
Природоохоронний підтип (прибережні захисні смуги)	28200	2,2	62040
Всього	59 042	166,9	9854130
1) Вартість екосистемних послуг землекористування за проектом			
Сільськогосподарського призначення:			
в т. ч.: сіноко-пасовищний підтип	53600	447,7	23996720
Лісогосподарського призначення:			
в т. ч.: природно-заповідний	88600	34,6	3065560
природоохоронний	44300	68,9	3052270
рекреаційний	28200	52,2	1472040
лісогосподарський	13400	304,7	4082980
Водогосподарський			
в т.ч.: водогосподарський	31680	32,7	1035936
природоохоронний	134200	62,6	8400920
Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	88600	176,5	15637900
Змішаний підтип (водоохоронні зони)	44300	305,5	13533650
Природоохоронний підтип (прибережні захисні смуги)	28200	38,6	1088520
Всього	49 450	1524,1	75366496

ласті, як природоохоронного, за формулою 4 [13]:

$$I_{\text{нт}} = VI_{\text{ек.ст}} \times I_{\text{екон.ст}} \times I_{\text{ек.с.п}} / 3 \quad (4),$$

де $I_{\text{ек.ст}}$ — індекс екологічної стабільності землекористування, який розраховується за формулою 5 [14]:

$$K_{\text{ек.ст}} = \frac{K_{\text{ек.ст.2}}}{K_{\text{ек.ст.1}}} \quad (5),$$

де $K_{\text{ек.ст.1}}$ — коефіцієнт екологічної стабільності землекористування, на рік розроблення проекту розвитку землекористування екологічної мережі;

$K_{\text{ек.ст.2}}$ — екологічної стабільності землекористування, по проекту розвитку землекористування екологічної мережі;

$I_{\text{екон.ст}}$ — індекс економічної стійкості землекористування, який розраховується за формулою 6 [13]:

$$I_{\text{екон.ст}} = \frac{B_{i2}}{B_{i1}} \quad (6),$$

де B_{i1} — вартість землекористування за показниками нормативної грошової оцінки земель при існуючому використанні земель, на рік

розроблення проекту розвитку землекористування екологічної мережі;

B_{i2} — вартість землекористування за показниками нормативної грошової оцінки землекористування по проекту розвитку землекористування екологічної мережі;

$I_{\text{ек.с.п}}$ — індекс стійкості екосистемних послуг землекористування, який розраховується за формулою 7 [13]:

$$I_{\text{ек.с.п}} = \text{Век.с.п.і} / \text{Век.с.п.п} \quad (7),$$

де Век.с.п.і — вартість екосистемних послуг створювана землекористуванням при існуючому використанні земель, на рік розроблення проекту розвитку землекористування екологічної мережі;

Век.с.п.п — вартість екосистемних послуг створювана землекористуванням по проекту розвитку землекористування екологічної мережі.

За дослідженнями А.М. Третьяка та Т.М. Прядки [14] для інтегральної оцінки впливу зміни територіальних факторів земельного устрою (до яких відноситься землекористування екологічної мережі як екологічного каркасу) на ефективність землекористування використовуються вартісні показники (в тому числі вартість

землекористування) територіальної оцінки ефективності. Оскільки, природоохоронне землекористування екологічної мережі формує природно-екологічну підсистему земельного устрою, то для оцінки ефективності землекористування екологічної мережі використаємо показники територіальної вартості землекористування.

Так, на основі даних коефіцієнта екологічної стабільності ($K_{\text{ек.ст}}$) приведених в табл. 1, проведений розрахунок (табл. 6) екологічної стабільності землекористування екологічної мережі в Сумській області станом на 2020 р. та проектного згідно даних регіональної схеми.

Аналіз табл. 6 свідчить, що землекористування екологічної мережі в Сумській області при існуючому стані використанні земель за даними кадастрового обліку відноситься до середньо стабільного ($K_{\text{ек.ст}} = 0,57$). Екологічна стабільність

Таблиця 6. Розрахунок екологічної стабільності землекористування екологічної мережі в Сумській області станом на 2020 р.

Типи (підтипи) землекористування	Коеф. ек. стаб. ($K_{\text{ек.ст}}$) типів земель	Площа (П), тис. га	Добуток (П x $K_{\text{ек.ст}}$)
<i>1) Екологічна стабільність землекористування екологічної мережі за даними ДЗК</i>			
Сільськогосподарського призначення:		63,0	
в т. ч.: сінокосно-пасовищний підтип	0,40	63,0	25,2
Лісгосподарського призначення:		44,4	
в т. ч.: природно-заповідний	0,90	34,6	31,14
природоохоронний	0,75	9,8	7,35
Водогосподарський		0,5	
в т.ч.: водогосподарський	0,80	0	
природоохоронний	0,90	0,5	0,45
Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	0,90	7,5	6,75
Змішаний підтип	0,45	49,3	23,175
Природоохоронний (прибережні захисні смуги)	0,70	2,2	1,54
Всього	0,57	166,9	95,605
<i>2) Екологічна стабільність землекористування екологічної мережі згідно проектних даних згідно регіональної схеми</i>			
Сільськогосподарського призначення:		447,7	
в т. ч.: сінокосно-пасовищний підтип	0,40	447,7	179,08
Лісгосподарського призначення:		460,4	
в т. ч.: природно-заповідний	0,90	34,6	31,14
природоохоронний	0,75	68,9	51,675
рекреаційний	0,55	52,2	28,71
лісгосподарський	0,70	304,7	213,29
Водогосподарський		95,3	
в т.ч.: водогосподарський	0,80	32,7	26,16
природоохоронний	0,90	62,6	56,34
Природно-заповідного призначення (ПЗФ)	0,90	176,5	158,85
Змішаний підтип (водоохоронні зони)	0,45	295,5	132,975
Природоохоронний (прибережні захисні смуги)	0,70	38,6	27,02
Всього	0,59	1524,1	905,24

землекористування екологічної мережі згідно проектних даних згідно регіональної схеми формування землекористування екомережі залишається середньостабільним ($K_{\text{ек.ст}} = 0,59$).

Використовуючи дані табл. 3, 5 і 6, здійснимо розрахунок індексів екологічної стабільності землекористування (Іек.ст), економічної (Іекон.ст) та стабільності екосистемних послуг (Іек.с.п).

1) $\text{Іек.ст} = \text{Кек.ст.проектний} / \text{Кек.ст.існуючий} = 0,59 / 0,57 = 1,04$

2) $\text{Іекон.ст} = \text{В проектна} / \text{В існуюча} = 28804,1 \text{ тис. грн} / 3772,9 \text{ тис. грн} = 7,6$.

3) $\text{Іек.с.п} = \text{Век.с.п. проектна} / \text{Век.с.п. існуюча} = 75366,5 \text{ тис. грн} / 9854,1 \text{ тис. грн} = 7,6$.

В результаті інтегральний індекс (Іінт) оцінки ефективності землекористування екологічної мережі Сумської області складає:

$\text{Іінт} = 1,04 \times 7,6 \times 7,6 / 3 = 60,1 / 3 = 3,92 \setminus 3 = 1,3$

Отже, інтегральний індекс (Іінт) оцінки ефективності природоохоронного землекористування в складі екологічної мережі Сумської області складає 1,3, і є більше одиниці то планувальні рішення щодо формування землекористування екологічної мережі слід рахувати позитивними.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано, що альтернативним виразом екологічного ефекту є втрата економічного ефекту, пов'язаного з необхідністю збереження якості природного середовища землекористування та сталого продукування її екосистем, в тому числі підтримання умов дикої природи тощо. Розроблено логічно-змістовну схему оцінки екосистемних послуг природоохоронного землекористування, як доданку до вартості земельного капіталу та яка включає такі види: інтегральна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ІВОЕППЗ) та вартісна цінність біорізноманіття застосовуються для обґрунтування альтернативних варіантів їх використання; поелементна вартісна оцінка екосистемних послуг природоохоронного землекористування (ПВОЕППЗ) пов'язана з урахуванням цінності конкретних соціально-значущих нетоварних екосистемних послуг, а також з оцінками, що проводяться на міжнародному рівні.

З'ясовано, що вартість землекористування екологічної мережі при існуючому використанні земель складає 3772,9 тис. грн (22 606 грн/га) та за проектом — 28804,1 тис. грн (18 899 грн/га). Вартість землекористування екологічної мережі за проектом зростає у 7,6 рази в порівнянні із фактичним використанням земель на час формування екомережі. Зміни зменшення вартості землеко-

ристування екологічної мережі в Сумській області в розрахунку на 1 га пояснюються залученням до загальної площі лісгосподарського землекористування площею 304,7 га та сільськогосподарського землекористування площею 447,7 га, яке за вартістю є значно менше ніж інші типи та підтипи. Вартість екосистемних послуг створювана землекористуванням екологічної мережі Сумської області при існуючому використанні земель складає 9854,1 тис.грн (59 042 грн/га) та за проектом змінилася і склала 75366,5 тис. грн (49 450 грн/га), що у 7,6 рази більше ніж на час розроблення проекту. Землекористування екологічної мережі в Сумській області при існуючому стані використанні земель за даними кадастрового обліку відноситься до середньо стабільного ($K_{\text{ек.ст}} = 0,57$). Екологічна стабільність землекористування екологічної мережі згідно проектних даних згідно регіональної схеми формування землекористування екомережі залишається середньо стабільною ($K_{\text{ек.ст}} = 0,59$). В результаті одержано індекс екологічної стабільності землекористування, який дорівнює 1,04, індекс економічної стабільності землекористування — 7,6 та індекс стабільності екологічних послуг теж — 7,6. В підсумку інтегральний індекс (Іінт) оцінки ефективності формування природоохоронного землекористування в складі екологічної мережі Сумської області складає 1,3, і є більше одиниці, отже планувальні рішення щодо формування землекористування екологічної мережі слід рахувати позитивними.

Література:

1. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія. Херсон: Грінв Д.С., 2012. 440 с.
2. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2011. 520 с.
3. Третяк А.М., Третяк В.М., Капінос Н. О., Прядка Т.М., Третяк Н.А. Відтворювальна вартість землекористування: еколого-економічні та соціальні засади формування. Агросвіт. 2023. № 21. С. 15—24.
4. Порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 22.08.2013 року № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1573-13#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
5. Довідник показників нормативної грошової оцінки земель населених пунктів. Єдиний державний веб-портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/dataset/e306e6a5-eb59-4bc7-aa3e-fb8f12dd7599> (дата звернення: 19.04.2024).

6. Третяк А.М., Третяк В.М., Колганова І.Г., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Лобунько Ю.В. Стандартизація та нормування у землеустрої: навч. посіб. III-є доповнене видання. Біла Церква: ТОВ "Білоцерківдрук", 2023. 284 с.

7. Методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2021 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.04.2024).

8. Ляшинський В.Б. Еколого-економічні засади формування альтернативного землекористування в Україні: дис... докт. філос. Київ, 2023, 265 с.

9. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні. Агросвіт. 2024. № 8. С. 4—14.

10. Третяк А.М., Третяк В.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. Земельні ресурси та їх використання: навч. пос. Біла Церква: ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 303 с.

11. Robert Costanza, Rudolph de Groot, Paul Sutton, Sander van der Ploeg, Charolyn J. Anderson, Ida Kubishevsk, Steven Farber, R. Kerry Turner. Changes in the global value of ecosystem services. Global Environmental Change. 2014. № 26, P. 152—158. URL: <https://www.sciencedirect.com/getaccess/pii/S0959378014000685/purchase> (дата звернення: 24.04.2024).

12. World Development Indicators database. Gross domestic product 2022. URL: <https://data-bank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>. (дата звернення: 24.04.2024).

13. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Оцінка ефективності управлінських дій щодо формування збалансованого землекористування. Агросвіт. 2022. № 4. С. 3—9.

14. Третяк А.М., Прядка Т.М. Методика територіальної оцінки ефективності розвитку земельного устрою сільських територій. Агросвіт. 2024. № 5. С. 4—13.

References:

1. Tretiak, A.N. (2012), *Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia* [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration] Hrin' D.S., Kherson, Ukraine.

2. Tretiak, A.N. (2011), *Zemel'nyj kapital: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia* [Land capital: theoretical and methodological foundations of formation and functioning] SPOLOM, Lviv, Ukraine.

3. Tretiak, A.N., Tretiak, V.N., Kapinos, N. A., Priadka, T.N. and Tretiak, N.A. (2023), "Reproductive

value of land use: ecological, economic and social principles of formation", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 15—24.

4. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2013), Order "The procedure for normative monetary assessment of non-agricultural lands (except lands of settlements)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1573-13#Text> (Accessed 17 April 2024).

5. The only government open data web portal (2024) "Directory of indicators of normative monetary assessment of lands of settlements", available at: <https://data.gov.ua/dataset/e306e6a5-eb59-4bc7-aa3e-fb8f12dd7599> (Accessed 19 April 2024).

6. Tretiak, A.N., Tretiak, V.N., Kolhanova, I.H., Priadka, T.N., Kapinos, N.A. and Lobun'ko, Yu.V. (2023), *Standartyzatsiia ta normuvannia u zemleustroi* [Standardization and rationing in land management], 3rd ed, TOV "Bilotserkivdruk", Bila Tserkva, Ukraine.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "Methodology of normative monetary assessment of land plots", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-2021-%D0%BF#Text> (Accessed 19 April 2024).

8. Liashyns'kyj, V.B. (2023), "Ecological and economic principles of the formation of alternative land use in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation. National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

9. Tretiak, A.N., Tretiak, V.N. and Tretiak, N.A. (2024), "Land management mission for the development of ecosystem services in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 8, pp. 4—14.

10. Tretiak, A.N., Tretiak, V.N., Trofymenko, P.I. and Trofymenko, N.V. (2022), *Zemel'ni resursy ta ikh vykorystannia* [Land resources and their use], TOV "Bilotserkivdruk", Bila Tserkva, Ukraine.

11. Costanza, R. de Groot, R. Sutton, P. van der Ploeg, S. Anderson, Ch. J. Kubishevsk, I. Farber, S. and Turner, R. K. (2014), "Changes in the global value of ecosystem services. Global Environmental Change", vol. 26, pp. 152—158, available at: <https://www.sciencedirect.com/getaccess/pii/S0959378014000685/purchase> (Accessed 24 April 2024).

12. World Development Indicators database (2023), "Gross domestic product 2022", available at: <https://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (Accessed 24 April 2024).

13. Tretiak, A.N., Tretiak, V.N., Priadka, T.N., Kapinos, N. A. and Tretiak, N.A. (2022), "Evaluation of the effectiveness of management actions regarding the formation of balanced land use", *Ahrosvit*, vol. 4, pp 3—9.

14. Tretiak, A.N. and Priadka, T.N. (2024), "Methodology of territorial assessment of the effectiveness of the development of the land system in rural areas", *Ahrosvit*, vol.5, pp. 4—13.

Стаття надійшла до редакції 02.05.2024 р.

УДК 338.439.5

О. М. Дрозд,

к. с.-г. н., Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5142-9242>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.56

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

O. Drozd,

PhD in Agricultural Sciences, Western Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

FEATURES OF TECHNICAL MARKET FORMATION CULTURE IN UKRAINE

У статті висвітлено особливості та теоретичні аспекти функціонування ринку технічних культур в Україні на сучасному етапі розвитку. Досвід виявив, що сучасна ринкова система краще, ніж інші, пристосована для використання досягнень науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва, що сприяє, у кінцевому рахунку, більш повного задоволення потреб споживачів.

Створення ринку технічних культур, як однієї з ланок розвитку ринкових відносин в Україні на сучасному етапі є досить важливою проблемою агропромислового комплексу. Позиції України на світовому ринку технічних культур характеризуються зростаючими виробничими показниками, збільшенням переробних потужностей, швидкими темпами модернізації технологічних процесів.

Але разом з тим в країні не сформована чітка фінансова політика з підтримки інноваційних підприємств, підприємств з більш глибокою переробкою сировини. А також в Україні не сформована інформаційна складова інфраструктури ринку, що значно ускладнює прийняття вірних управлінських рішень. У статті здійснено аналіз ринку технічних культур в Україні. Для вирішення поставленої мети використовувались такі методи наукового дослідження: системний підхід до вивчення економічних явищ, а також економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, методи аналізу.

The article highlights the peculiarities and theoretical aspects of the functioning of the technical crops market in Ukraine at the current stage of development. Experience has shown that the modern market system is better than others, adapted to use the achievements of scientific and technical progress, intensification of production and, ultimately, to more fully satisfy the needs of consumers.

Creating a market for technical crops, as one of the links in the development of market relations in Ukraine at the current stage, is a rather important problem of the agro-industrial complex.

More than 30 industrial crops are grown in Ukraine. The leading technical crops in Ukraine, which occupy the largest cultivated areas, are sugar beet, sunflower and rapeseed.

Ukraine's position in the world market of technical crops is characterized by growing production indicators, an increase in processing capacities, and a rapid pace of modernization of technological processes

At the same time, mechanisms are involved in the agricultural market, which have their own characteristics in relation to one or another product, since the organization of technical crops markets is quite closely dependent on a number of processing enterprises that have their own specific work.

The most important feature of the formation of market relations in the agrarian sector of the economy is that agriculture, more than any other industry, depends on other market structures, and the market of industrial crops, in particular, depends directly on the processing industry. A whole complex of processing enterprises is involved here, primarily oil processing and sugar beet complexes, as the largest and most powerful in Ukraine.

But at the same time, the country has not formed a clear financial policy to support innovative enterprises, enterprises with deeper processing of raw materials. Also, the informational component of the market infrastructure is not formed in Ukraine, which greatly complicates the adoption of correct management decisions. The article analyzes the market of technical crops in Ukraine. The following methods of scientific research were used to solve the set goal: a systematic approach to the study of economic phenomena, as well as economic-statistical, calculation-constructive, analysis methods.

Ключові слова: технічні культури, аграрний сектор економіки, ринок, галузі рослинництва, розвиток.

Key words: technical crops, agrarian sector of the economy, market, crop production, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сектор технічних культур України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства, формує істотну частку доходів сільськогосподарських товаровиробників, визначає стан і тенденції розвитку аграрного сектору. Величезну роль в цьому аспекті відіграє формування та функціонування аграрного ринку, що пояснюється необхідністю докорінних економічних перетворень в аграрному секторі у зв'язку з переходом до ринкових відносин, соціально-економічними інтересами товаровиробників у сільському господарстві та пов'язаних з ним сферах, прагнень до зростання добробуту народу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми формування й розвитку ринку сільськогосподарської продукції ґрунтовно висвітлені у працях економістів-аграрників, а саме: В.М. Алексійчука, С.Л. Дусановського, М.Ф. Кропивка, Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка, М.К. Пархомця, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка, М.М. Федорова та інших вчених. Окремі аспекти вивчення ринку технічних культур й економічній ефективності виробництва та переробки технічних культур відображено в наукових працях В.І. Бойка, Л.М. Васильєва, О.О. Чередніченко та ін.

Водночас, в сучасних умовах, більш поглиблених наукових досліджень потребують питання пов'язані з вивченням особливостей формування і функціонування ринку технічних культур. Оскільки потенціал ринку технічних культур є надзвичайно перспективним, особливо у світлі біотехнологічної революції та створенні нових видів товарів з біосировини, що продукують технічні культури.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та виявлення особливостей функціонування ринку технічних культур в Україні на сучасному етапі розвитку аграрного ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринок є складною системою економічних відносин на усіх стадіях відтворювального процесу, заснованих на інтеграції інтересів ринкових суб'єктів у сфері виробництва, розподілу, перерозподілу і споживання, розвитку економічного і соціального середовища, закономірностей та свідомої діяльності членів суспільства. Створення ринку технічних культур, як однієї з ланок розвитку ринкових відносин в Україні на сучасному етапі є досить важливою проблемою агропромислового комплексу. Розвиток вітчизняної еко-

**Таблиця 1. Динаміка виробництва основних технічних культур
в господарствах усіх категорій в Україні, тис. га**

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Зернові та зернобобові культури	14945,5	14738,4	14349,5	14607,3	14847,7	15279,4	15364,7	14607,3
Технічні культури	8339,5	8350,3	8656	9161,2	9203	9026	9127	9161,2
соняшник	5149,2	3953,1	5904,5	5943,1	6458,4	5849,3	6383,3	6509,7
Цукровий буряк	333,3	213,3	292,4	318,1	279,1	220,6	218,9	226,6
соя	1803	1991,1	1846,3	1994,1	1709,4	1579,6	1340,5	1280,3
рапс	881,4	667,8	456	789,1	1042,4	1285,4	1115,2	1009,5
льон олійний	34,4	62,3	66,8	47,3	32,1	17,7	13,5	27,9
льон довгунець	1,4	1,9	2	1,5	1,3	0,9	0,8	0,4

Джерело: сформовано автором, за даними Держкомстат [8].

номіки, в тому числі і ринку технічних культур, на даному етапі обмежується експортом сільськогосподарської сировини та мізерними обсягами готової продукції з доданою вартістю [7].

Оскільки багато галузей національної економіки розвиваються не ізольовано, то можна стверджувати, що сільське господарство є основою добробуту й основним джерелом зростання інших сфер діяльності, у т.ч. сільськогосподарського машинобудування, виробників мінеральних добрив, засобів захисту рослин, послуг агротехсервісу, торгівлі тощо [4, с. 63]. Розвиток ринку технічних культур характеризується досить сильною взаємодією системи суміжних ринків. У результаті взаємодії з ринком техніки, ринком землі, ринком насіння, ринком праці, ринком засобів захисту рослин, ринком палива та інших матеріальних ресурсів і засобів виробництва здійснюється виробничий процес, виготовляється та переробляється продукція.

Особливо тісно пов'язаний ринок сировини технічних культур й підприємствами переробки продукції, що часто формується міжгалузевими структурами, котрі представлені окремими суб'єктами ринкових відносин: державними підприємствами, акціонерними товариствами, кооперативними об'єднаннями та ін. Разом з тим в аграрному ринку задіяні механізми, які мають свої характерні риси стосовно того чи іншого продукту, оскільки організація ринків технічних культур досить тісним чином залежить від цілої низки переробних підприємств, що мають свою специфіку роботи.

Найважливіша особливість формування ринкових відносин в аграрній сфері економіки полягає в тому, що сільське господарство більше ніж будь-яка інша галузь, залежить від інших структур ринку, а ринок технічних культур зокрема, залежить безпосередньо від

переробної галузі. Тут задіяний цілий комплекс переробних підприємств, насамперед олійно переробний та цукробуряковий комплекси як найбільші й найпотужніші в Україні.

Найстарішою і найпотужнішою в Україні є цукробурякова галузь. На території 19 областей нашої держави знаходяться близько 200 цукрових заводів. Найбільше їх зосереджено в правобережному Лісостепу. Цукрова промисловість — важлива комплексуюча галузь, що сформується з цілої ланки заводів з глибокої переробки сировини.

Відходи (дефектний цукор, меляса) цукрових та цукрорафінадних заводів слугують сировиною в свою чергу для цілого ряду суміжних підприємств, що виробляють спирт, дріжджі, вітаміни, тощо. Інші відходи, наприклад, жом, використовуються відгодівельними господарствами.

В областях, де вирощуються олійні культури, розміщені основні підприємства олійно-жирової промисловості. Це пов'язано із значними сировинними затратами. Близько 90 % усієї олії в країні виробляють з насіння соняшнику. Основні райони виробництва олії — Донбас і Придніпров'я, центри — Дніпро, Запоріжжя, Пологи (Запорізька область), У Причорномор'ї за обсягом виробництва олії попереду Одеська область, у правобережному Лісостепу — Вінницька область.

Слід зауважити, що олійно-жирова промисловість має широкі виробничо-територіальні зв'язки з іншими галузями господарства. Відходи виробництва, особливо макуха, використовуються у тваринництві. Олія — цінний харчовий продукт і водночас важлива сировина для виготовлення маргарину, консервів, мила, а також допоміжний матеріал у металургійній, лакофарбовій, шкіряній та інших галузях промисловості.

Галузі, що зайняті переробкою технічних культур мають в Україні найкращі перспективи розвитку. Практично кожна агропромислова зона має свій власний набір технічних культур. У майбутньому це дозволить поглиблювати спеціалізацію виробництва, уникати внутрідержавної конкуренції, вдосконалювати територіальну організацію агропромислового комплексу.

Незважаючи на те, що Україні вирощується понад 30 технічних культур. Провідними технічними культурами в Україні, є буряки цукрові, соняшник, соя, ріпак та льон. На дані культури з року в рік припадає 98 % посівних площ, які відводяться під всі технічні культури (табл.1). Вирощують також сафлор, арахіс, рицину, лялеманцію, кунжут, рижій, цикорій, гірчицю білу та сизу, льон, коноплі, тютюн та хміль. Ефіро-олійні та лікарські культури займають порівняно незначні площі, проте значення їх, особливо в медицині та парфумерній промисловості, досить велике.

Серед технічних культур в Україні традиційно відводять особливе місце олійним. Пропозицію на ринку олійних культур формують аграрні формування різних форм власності, загалом понад 50 тис. підприємств із земельним банком від 100 до понад 10 000 га. Особливістю вирощування цих культур є те, що на експорт частіше всього відправляються продукти переробки, а не насіння. Ключове значення відводиться соняшникові. Так, частка експорту соняшнику (у вигляді олії та шроту) відносно внутрішнього виробництва становить близько 97%. В Україні насіння ріпаку та сої донедавна вважались експортно спрямованою сировиною й експортувалась більше 90% закордон. У 2023 році вдалось переробити близько 23,3 % всього ріпаку, тому можна констатувати, що розпочалось формуватися переробна галузь ріпаку, з поступовим нарощуванням експорту ріпакової олії та шроту.

Масова частка технічних культур у виробництві продукції сільського господарства в останні роки зростає. Поряд із збільшенням виробництва продукції технічних культур, найважливішим завданням є підвищення якості і зменшення витрат на всіх стадіях виробництва.

В історичному аспекті вирощування технічних культур на терені нашої держави має різну історію. Деякі технічні культури мають багатовікову історію вирощування в Україні (льон, коноплі), деякі з них розпочато вирощування з початку 19 ст. (цукровий буряк, соняшник,

хміль), деякі (бавовна, тютюн) — з найновіших часів.

До перспективних технічних культур в Україні нині експерти аграрного ринку відносять льон, зокрема олійний і льон-довгунець, який використовується для виробництва волокна. Виробництво льону знайоме українському аграрію дуже давно й має вже більше ніж тисячолітню історію вирощування. Але за часів незалежної України льонарство зазнало занепаду, тільки останнє десятиріччя спостерігається його відновлення. При цьому перевагу надають льону олійному, тоді як льон довгунець протягом століть вирощували виключно за для отримання тканини.

На сьогодні ринок діє в середовищі невпорядкованого ринкового господарювання для якого характерний диспаритет цін, високий рівень монополії окремих посередницьких груп і структур, неплатежі за ускладненими договорами з підприємствами переробки та ін.

Одним з слабких місць формування в Україні як продовольчого ринку так і ринку технічних культур зокрема полягає в тому, що не створена повноцінна інформаційна складова ринку. Існуюча в Україні система збору та обробки інформації Держкомстату про стан ринків та цін спрямована, головним чином, на забезпечення нею державних управлінських органів. Звіти подаються в органи Держкомстату самими агентами ринку — виробниками, переробниками сільськогосподарської продукції, тому не завжди достовірні.

В той же час кожен безпосередньо учасник ринку зацікавлений в отриманні об'єктивної та оперативної інформації про стан на ринках сільгосппродукції і продовольства не лише на місцевому, а також на регіональному, національному, світовому рівнях. Більш реальна за змістом інформація необхідна для розробки заходів державного регулювання.

Згідно з офіційними даними Державної служби статистики України у 2022 році, так за роки повномасштабного вторгнення росії статистичні дані не оновлювалися та не оприлюднювалися.

ВИСНОВКИ

Світовий досвід переконливо довів, що формування ефективного ринку технічних культур, є доволі складною справою, оскільки вимагає вирішення багатьох доволі суперечливих завдань. На ньому потрібно зберегти дієву досконалу конкуренцію, одночасно створити можливості поза ринкового узгод-

ження дій ринкових відносин. Потрібно формувати чітку й виважену фінансову політику інноваційного розвитку ринку технічних культур та переробки сировини з стратегічною ціллю вихід на міжнародний ринок з продуктом з доданою вартістю. Необхідно задіяти стимули нарощування чи стабілізації обсягів виробництва, не допускаючи при цьому надмірних запасів, що не знаходять збуту. Підтримання внутрішньої конкуренції потрібно узгодити з захистом вітчизняного виробника від зовнішніх конкурентів. Заходи державного регулювання не повинні ставати на заваді підприємницькій ініціативі, творчим пошукам, розробці та здійсненню інноваційних проєктів, створення продукту з високою доданою вартістю.

Глобалізація в агробізнесі відбувається на фоні світової біотехнологічної революції, в якій величезну роль відіграє сировина з технічних культур. Тому й попит на який формує підприємницьких інтерес спонукає агровиробників шукати нішові технічні культури для забезпечення сировиною підприємства переробки.

Література:

1. Сафонова В. Є., Бобров В. Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: Ч. 2. Київ: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. 530 с.
2. Саблук П. Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: практичний посібник, Київ: ІАЕ, 2000. 556 с.
3. Супіханов Б. К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія. 2-е видання, допов. та переробл. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 530 с.
4. Ніценко В. С. Теоретичні засади функціонування вертикально інтегрованих структур в агропромисловому комплексі. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 63—69.
5. Лихочвор В. В., Петриченко В. Ф. Рослинництво. Сучасні інтенсивні технології вирощування основних польових культур. Львів: НВФ "Українські технології", 2006. 730 с.
6. Семенда Д. К., Семенда О. В., Семенда О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку технічних культур в Україні. Агросвіт. № 6. 2019. С. 65—74.
7. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату в Україні в кінці XIX на початку XX ст. Київ 1952 р. С. 38—39.
8. Державна служба статистики України. Державна служба статистики: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2024).

9. Чехова І. В. Особливості функціонування ринку олійних культур в Україні. Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН. 2022. № 32. С. 154—161.

10. Тимур Д. Мірзоєв Сучасний стан і перспективи виробництва нішевих технічних культур. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 1 (271). С. 6—14.

References:

1. Safonova, V. Ye. and Bobrov, V. Ya. (2017), *Osnovy rynkovoi ekonomiky i pidpriemnytstva* [Basics of market economy and entrepreneurship], DP "Vyd. dim "Personal", Kyiv, Ukraine.
 2. Sabluk, P. T. (2000), *Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii* [Formation and functioning of the market of agro-industrial products], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
 3. Supikhanov, B. K. (2009), *Rozvytok rynkiv ahrarynoi produktsii* [Development of agricultural products markets], 2nd ed, NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
 4. Nitsenko, V. S. (2014), "Theoretical principles of functioning of vertically integrated structures in the agro-industrial complex", *Ekonomika APK*. vol. 2, pp. 63—69.
 5. Lykhochvor, V. V. and Petrychenko, V. F. (2006), *Roslynnytstvo. Suchasni intensyvni tekhnolohii vyroshchuvannia osnovnykh polovykh kultur*. [Plant growing. Modern intensive technologies for growing the main field crops], NVF "Ukrainski tekhnolohii", Lviv, Ukraine.
 6. Semenda, D. K., Semenda, O. Vs. and Semenda, O. V. (2019), "The current state and trends in the development of the technical crops market in Ukraine", *Ahrosvit*. vol. 6, pp. 65—74.
 7. Nesterenko O. O. (1952), *Rozvytok kapitalistychnoi promyslovosti i formuvannia proletariatu v Ukraini v kintsi XIX na pochatku XX st.* [The development of capitalist industry and the formation of the proletariat in Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.], Kyiv, Ukraine.
 8. State Statistics Service of Ukraine (2024), <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 April 2024).
 9. Chekhova, I. V. (2022), "Peculiarities of the functioning of the market of oil crops in Ukraine", *Naukovo-tekhichniy biuleten Instytutu oliinykh kultur NAAN*. vol. 32, pp. 154—161.
 10. Mirzoiev, T. D. (2024) "The current state and prospects for the production of niche technical crops". *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 1 (271), pp. 6—14.
- Стаття надійшла до редакції 02.05.2024 р.*

УДК 330.3

В. С. Лисюк,
к. е. н., докторант, Університету "КРОК", м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3805-6937>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.61

АГРО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ — "ДРАЙВЕР" ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Lysyuk,
PhD in Economics, Doctoral candidate of "KROK" University, Kyiv

THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IS A "DRIVER" OF POST-WAR RECOVERY AND DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Аграрно-промисловий сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави.

У складних економічних умовах, незважаючи на всі труднощі і військову агресію, агропромисловий комплекс став єдиною галуззю української економіки, яка збільшила обсяги продовольчого виробництва та експорту.

Зростання випуску аграрної продукції неможливо без впровадження нових високоефективних інноваційних технологій, що, в свою чергу, потребує удосконалення аграрної політики.

Аграрна політика держави повинна бути спрямована на подальше зміцнення статусу країни як світового виробника і постачальника продовольства, переорієнтацію на експорт готової до вживання продовольчої продукції з високою доданою вартістю, а не аграрної сировини.

В статті досліджено стан АПКУ, роль держави в розвитку аграрної сфери, стан та напрямки експорту сільсько-господарської продукції, обґрунтовано основні шляхи щодо удосконалення аграрної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення України.

The agricultural and industrial sector is an important strategic branch of the Ukrainian national economy, which ensures food security and food independence of our state.

Agriculture is a system-forming part of the national economy that forms the basis for preserving the sovereignty of the state — food and economic security, and ensures the development of technologically related branches of the national economy.

Ukraine has favorable conditions for the development of the agricultural sector, which makes it possible to ensure domestic consumption of high-quality and ecologically clean agricultural products and to increase their supply to the world market. Ukraine has a strong agricultural and production potential, the export of agricultural products is one of the main sources of foreign currency income for the budget.

In difficult economic conditions, despite all difficulties and military aggression, the agro-industrial complex became the only branch of the Ukrainian economy that increased the volume of food production and export.

The agro-industrial complex of Ukraine has an underestimated production and export potential, which can make a significant contribution to the economic growth of Ukraine. The growth of the production of agricultural products is impossible without the introduction of new highly effective innovative technologies, which, in turn, requires the improvement of agrarian policy. The introduction of advanced technologies for conducting agribusiness requires significant investments, both domestic and foreign.

The state's agrarian policy should be aimed at further strengthening the country's status as a world producer and supplier of food, and reorientation towards the export of ready-to-use food products with high added value, rather than raw agricultural materials.

The further development of the agro-industrial complex requires the development of partnership relations between farms and the state as an economic entity. In order to increase the efficiency of the agricultural sector, the state should cancel a number of regulatory legal acts, reduce the pressure of regulatory bodies, and simplify the system of taxation of the industry.

The article examines the state of the agro-industrial sector of Ukraine, the role of the state in the development of the agricultural sector, the state and directions of export of agricultural products, and substantiates the main ways to improve agrarian policy in the conditions of war and post-war recovery of Ukraine.

Ключові слова: АПК, рентабельність, основні засоби, знос основних засобів сільського господарства, монокультурність, аграрна політика, агрохолдинг, шляхи розвитку АПКУ.

Keywords: AIC (agro-industrial complex), profitability, fixed assets, depreciation of fixed assets of agriculture, monoculture, agrarian policy, agrobolding, ways of development of AIC (agro-industrial complex of Ukraine).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Нині АПКУ функціонує у складних умовах. Аналіз стану АПКУ дає підстави стверджувати, що агропромисловий комплекс відчуває нестачу фінансових ресурсів, недостатню підтримку держави щодо свого розвитку, характеризується відсталою МТБ, застарілими технологіями, розривом логістичних зв'язків, інфраструктури, не вирішенням проблем, пов'язаних з земельною реформою.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню стану АПК України, аграрній політиці, ролі та місцю аграрного сектору в міжнародній торгівлі присвячено наукові праці Матросової А.М., Гееця В.М., Халатур С.В., Слободянок Н.О., Воронич М.М., Кіндзерського Ю. В. та ін. Дослідження вказаних вчених мають суттєве теоретичне та практичне значення, проте питання щодо АПКУ як "драйвера" післявоєнного зростання української економіки висвітлено недостатньо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Аналіз стану АПКУ, пропозицій щодо можливостей у забезпеченні стійкого економічного зростання України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

АПК України є одним з найбільших комплексів в економіці України. В АПК України зайнято 35% усіх працюючих в сфері матеріального виробництва, зосереджено чверть усіх виробничих фондів. Із сільськогосподарської сировини виробляється приблизно 70% усього набору предметів споживання, що виробляються в країні [1, с. 84].

До АПК належать три основні галузі: перша галузь АПК — тракторне та сільськогосподарське машинобудування для харчової промисловості; друга галузь — це рослинництво, тваринництво, рибальство та лісове господарство; третя галузь АПК — це харчова промисловість, холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство, торговельні та інші підприємства й організації, що здійснюють доведення кінцевого продукту до споживача,

Таблиця 1. Продукція сільського господарства в Україні за 2000—2020 рр.

Роки	Продукція с/г. усього		Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	Всього млн грн	Частка у ВВП, %	Всього млн грн	Частка в с/г, %	Частка у ВВП, %	Всього млн грн	Частка в с/г, %	Частка у ВВП, %
2000	151022	88,8	92839	61,47	54,59	58183	38,53	34,21
2001	85796	42,02	49075	57,20	24,03	36721	42,8	17,98
2002	86784	38,43	48113	55,44	21,31	38671	44,56	17,13
2003	77271	28,90	41105	53,20	15,38	36166	46,8	13,78
2004	92531	26,81	55638	60,13	16,12	36893	39,87	10,67
2005	179606	40,69	114480	63,74	25,93	65126	36,26	14,75
2006	184096	33,83	116598	63,33	21,43	67498	36,67	12,40
2007	172130	23,9	105980	61,57	14,70	66150	38,43	9,18
2008	201564	21,26	136277	67,61	14,37	65287	32,39	6,89
2009	197935	21,67	129908	65,63	14,22	68028	34,37	7,45
2010	194887	17,39	124554	63,91	11,12	70332	36,09	6,28
2011	233696	17,32	162436	69,51	12,04	71260	30,49	5,28
2012	223255	15,30	149233	66,84	10,23	74021	33,16	5,07
2013	252859	16,61	175845	69,56	11,55	76964	30,44	5,06
2014	251439	15,84	177708	70,68	11,20	73730	29,32	4,65
2015	239467	12,04	168439	70,34	8,47	71028	29,66	3,57
2016	254554	10,67	183767	72,85	7,70	69110	27,15	2,90
2017	248954	8,34	178438	70,18	5,98	69248	27,82	2,32
2018	269368	7,57	196639	73,0	5,58	70079	27,0	1,97
2019	273139	6,87	200179	73,3	5,03	70219	28,7	1,77
2020	245552	5,82	175957	71,7	4,17	68464	28,3	1,62

Джерело: сформовано автором за джерелом [4].

включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю та громадське харчування. До кожної із зазначених галузей відносяться також відповідні сфери науки та підготовка кадрів [2].

Кожна з галузей АПК України виконує свою роль у процесах відтворення економіки, але основою є сільськогосподарське виробництво, що обумовлено тим, що кінцевим продуктом АПК є сільськогосподарська продукція [3].

Проведені дослідження за 2000—2020 рр. свідчать, що валове виробництво сільськогосподарської продукції за цей період зросло майже вдвічі і становило у 2020 р. майже 6% від ВВП країни. Однак, слід відмітити, що починаючи з 2005 р. спостерігається тенденція зниження її частки з 40,69% до 5,82% у 2020 р., тобто майже в 7 разів (табл. 1).

В 2020 р. частки продукції рослинництва та тваринництва в продукції сільського господарства склали відповідно 72% та 28%, а у ВВП — відповідно 4% та майже 2%. За 2000—2020 рр. частка продукції тваринництва у сільськогосподарській продукції скоротилася майже в 1,4 рази. Скорочення цієї продукції тільки за 2013—2020 рр. на 11% призвело до зменшення її частки в сільськогосподарській продукції на 7%, а у ВВП — в 3 рази. Стосовно продукції рослинництва, то, починаючи з 2006 р., спостерігається тенденція скорочення її частки як у виробництві сільськогосподарської продукції та ВВП відповідно в 1,13 рази та 5 разів [4]. Візуально динаміка часток продукції рослинництва і тваринництва за 2000—2020 рр. подано на рис. 1.

Аналіз рентабельності виробництва продукції сільського господарства характеризується в досліджуваному періоді то хвилями зростання, то спадами. Рекордний рівень рентабельності був досягнутий в 2015 р. — 43%. Починаючи з 2015 р. спостерігається зниження рівня рентабельності до 18,6% у 2020 р., тобто більше як вдвічі (2,3 рази) (розрах. автора за [4]). даними статистики). При рекордному рівні рентабельності у 2015 р. рентабельність у виробництві соняшника склала 78,4%, що перевищувала рентабельність сільськогосподарської продукції майже вдвічі. Однак, за 2015—2019 рр. рівень рентабельності знизився майже в 3,5 рази з деяким незначним зростанням в 1,68 рази в 2020 р. Загалом рівень рентабельності у виробництві зернових, соняшника за 2000—2020 рр. знизився відповідно більше як втричі та більше як в 1,5 рази (розрах. автора за [4]).

Однак, незважаючи на тенденцію зниження рівня рентабельності зернових та соняшника, спостерігалася позитивна тенденція. Середня рентабельність у виробництві цих культур за 2000—2020 рр. становила відповідно 24,03% та 47,6% (розрах. автора [4]).

Натомість рентабельність у тваринництві, зокрема ВРХ, свиней, виробництві м'яса птиці за цей період виявилася негативною. Збитковість коливалася в межах 16,9—44,3% у виробництві ВРХ, свиней та птиці — 0,2—3,3%. Середній рівень збитковості склав у виробництві ВРХ — 29,5%, свиней — 5%, птиці — 4%. Стосовно динаміки рентабельності у вироб-



Рис. 1. Динаміка часток продукції рослинництва та тваринництва у сільськогосподарській продукції, %

Джерело: сформовано за джерелом [4].

ництві молока, то, починаючи з 2007 р. спостерігається нерівномірна тенденція її зростання з 11% у 2014 р. до 20,4% у 2020 р., тобто майже в 2 рази (розрах. автором за [4]).

Проведені дослідження засвідчили, що тваринництво в Україні перебуває в глибокій кризі: спостерігається стала тенденція скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин. За 2000—2021 рр. поголів'я ВРХ скоротилося майже в 4 рази, в т.ч. корів — більше як в 3 рази, поголів'я свиней скоротилося майже в 1,5 рази. Натомість, поголів'я птиці зросло за цей період майже вдвічі. В 2019р. вперше в історії України обсяг виробництва молока становив менше ніж 10 млнтон. Загалом за 2001—2021рр. об-

сяг виробництва молока скоротилося більше як в 1,5 рази (розрах. автора за [4]). На жаль, постійні бомбардування з боку Росії, призвели до знищення пасовищ, загинелі поголів'я худоби і, як наслідок, подальше скорочення поголів'я худоби буде простежуватися.

В агросекторі спостерігається доволі стійка відносна монокультурність. Основну товарну масу та грошовий виторг забезпечують декілька продуктів рослинництва: кукурудза, пшениця, ріпак, соняшник та соя. Зернові культури, соняшник, ріпак та соя вирощуються на площі майже 25 млн га, що становить 87,3% усієї посівної площі. Зернові культури вирощують на площі, що становить при-

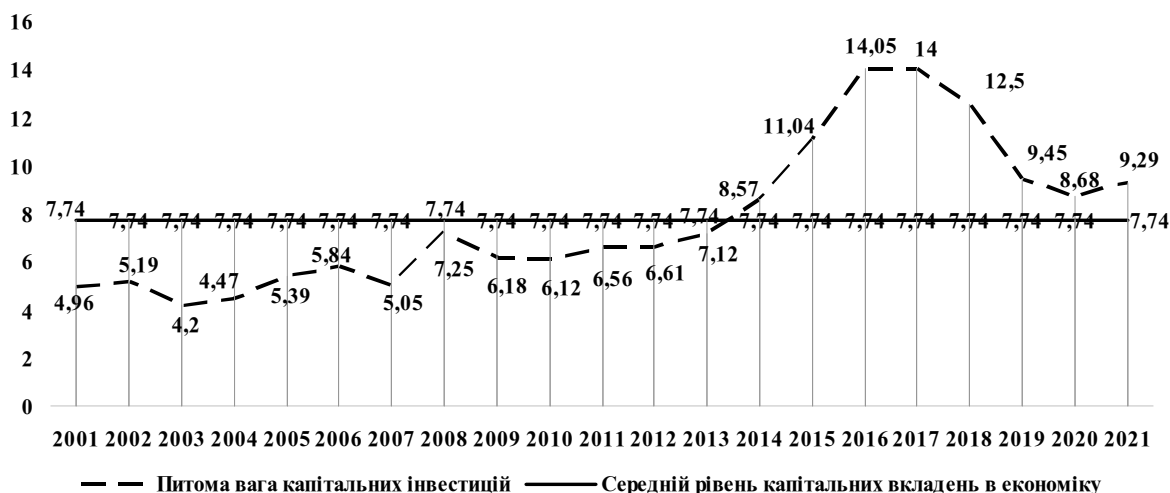


Рис. 2. Частка капітальних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство в обсязі капітальних інвестицій в економіку за 2001—2021 рр., %

Джерело: сформовано за джерелом [4].

близно 63% усієї посівної площі [4]. Військова агресія Росії призвела до замінування частини сільськогосподарських угідь і, як наслідок, до скорочення виробництва сільськогосподарської продукції та можливостей її експорту.

Дослідження засвідчили, суттєві недоліки в стані та розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства. Ступінь зносу основних засобів в сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві в 2020 р. склала майже 50% і упродовж 2000—2020 рр. коливалася в межах 32,6—52,2%. Середньорічний коефіцієнт оновлення основних засобів за цей період склав 7,83. Це означає, що для повного оновлення основних засобів в сільському господарстві буде потрібно 13 років. Незважаючи на зростання капітальних вкладень в сільське, лісове, рибне господарство за 2001—2021 рр. майже в 9,5 рази, їх питома вага коливалася в межах від 5% до 9,3% від усіх капітальних вкладень в економічну діяльність. Слід відмітити, що, починаючи з 2017 р. спостерігається стійка тенденція зниження частки капітальних вкладень в сільське, лісове, рибне господарство з 14,05% до 9,3%, тобто більше як в 1,5 рази (розрах автором за [4]). Візуально динаміку капітальних вкладень в сільське, лісове та рибне господарство подано на графіку 2.

Аналіз засвідчив про недостатню фінансову підтримку держави щодо розвитку АПК. Розмір державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні порівняно з іншими країнами ЄС, США є суттєво меншим і складає всього 10% проти 40% в США, 35% — в країнах ЄС, 70% — в Японії [5, с. 195].

Відзначимо, що Україна зарекомендувала себе на зовнішніх ринках як надійний постачальник якісної сільськогосподарської продукції. За 2002—2021 рр. експорт сільськогосподарської продукції зріс майже в 12 разів (11,6 рази). Позитивне сальдо балансу сільськогосподарської продукції зросло більше як в 15 разів (15,65 рази). За 9 місяців 2022 р. експорт склав 48,3%, а імпорт — 11%, тобто спостерігається позитивна тенденція зростання сільськогосподарської продукції в експорті усієї української продукції [4].

Найбільшу питому вагу в експорті української продукції займає продукція рослинного походження — майже 23% в 2021 р., друге місце займає експорт жирів та олій тваринного та рослинного походження — понад 10% і третє місце — експорт готових харчових продуктів — майже 6% [4]. Експорт цих продуктів характеризується позитивною динамікою і в 2022 р.

В експорті продукції I групи домінує експорт м'яса та харчових субпродуктів — 63% (2021 р.). В експорті продукції II групи домінують зернові культури, їх частка склала в 2021 р. майже 80% [4].

Виявлені в результаті дослідження недоліки в стані та функціонуванні АПКУ вимагають суттєвих змін в проведенні аграрної політики. Аграрна політика держави і відповідно державних інституцій, відповідальних за її здійснення, повинна бути спрямована на зростання виробництва сільськогосподарської продукції, її рентабельності на оновлених та модернізованих виробничих та переробних потужностях АПК.

Рентабельність сільськогосподарської продукції повинна передусім досягти рівня 2018 р. (43%), надой молока знов досягти рівня 2019 р. Розвиток виробництв АПК потребує спрощення доступу до фінансування та кредитування, державної підтримки в створенні якісно нової матеріально-технічної бази в аграрному секторі. Пропонуємо державну підтримку в АПК збільшити вдвічі і довести в подальшому до рівня країн ЄС (35%). В умовах активної фази війни особливо передбачити пільгове кредитування, збільшити допомогу в закупівлі добрив. Високі процентні ставки та відсутність заставного майна унеможливають малому та середньому агробізнесу здійснювати навіть просте відтворення.

Розширення асортименту хімічної продукції для потреб АПК, зокрема, перехід від виробництва азотних до виробництва переважно комплексних та органічних мінеральних добрив, перехід до крапельного зрошення, безвідходних технологій, створення власних виробництв засобів захисту рослин і ґрунтів, харчових домішок для тваринництва, виробництво альтернативних і відновлювальних джерел енергії (біоетанолу, біогазу, синтез-газу) сприятиме зростанню виробництва сільськогосподарської продукції. Створення та розвиток генетичного банку зберігання селекційних зразків рослинництва сприятиме розвитку селекційної бази і як результат сприятиме зростанню урожайності.

Зростання випуску аграрної продукції неможливо без впровадження нових високоефективних інноваційних технологій, що, в свою чергу, потребує удосконалення аграрної політики у сфері науки, освіти та інновацій. Проведення реформи у сфері аграрної освіти сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, які працюють в аграрному секторі України.

Впровадження передових технологій ведення агробізнесу потребує значних інвестицій як внутрішніх, так і іноземних. Вважаємо, що прямі іноземні інвестиції повинні надходити у вигляді:

- монетарних коштів;
- нової технології, ноу-хау, патентів для проведення модернізації, реконструкції сільського господарства, створення високоефективних вітчизняних сільськогосподарських підприємств на території України.

Збільшення прямих іноземних інвестицій в АПК України сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної продукції, виходу на нові ринки та освоєння їх. З метою стимулювання інвесторів здійснювати інвестиції в сільське господарство державі доцільно прийняти законодавство щодо страхування можливих втрат та загроз інвесторів під час активної фази війни.

АПК України має недооцінений виробничий та експортний потенціал, який може зробити значний внесок в економічне зростання України. Аграрну політику потрібно сконцентрувати на розвиток переробної галузі, на стимулювання переробки аграрної сировини всередині країни і продаж за кордон готової продукції з більшою доданою вартістю. Так, кукурудзу і пшеницю потрібно переробляти на біоетанол, спирт, крохмаль, корм для сільськогосподарських тварин, білки для косметичної, фармацевтичної та харчової промисловості [6, с. 114].

Аграрна політика держави повинна бути спрямована на подальше зміцнення статусу країни як світового виробника і постачальника продовольства, переорієнтацію на експорт готової до вживання продовольчої продукції з високою доданою вартістю, а не аграрної сировини, створення національного виробництва продовольства за повним циклом — власне виробництво повного спектру агротехніки, агрохімії, харчосмакових добавок, обладнання та збору, переробки, зберігання і транспортування продовольчої і агропродукції.

Міністерству інфраструктури потрібно здійснювати:

- максимальну локалізацію технологічних ланцюгів виробництва всередині країни;
- активізувати створення регіональної мережі сховищ і баз для тривалого зберігання запасів продовольства і агросировини, захищених від вибухових зруйнувань;
- розбудувати швидку логістику для зростання експортних надходжень.

Подальший розвиток АПК потребує розвитку партнерських відносин між фермерськими господарствами та державою як економічного суб'єкта.

З метою зростання ефективності аграрної сфери держава (Податковий інститут) повинна скасувати низку регуляторних нормативно-правових актів, зменшити тиск контролюючих органів, спростити систему оподаткування галузі. Провести прозору, зрозумілу для суспільства земельну реформу, визначитися щодо доцільності/недоцільності формування та розвитку агрохолдингів в Україні.

В Україні нині й досі точаться дискусії щодо ролі в агропромисловому виробництві великих агрохолдингів, які мають як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, агрохолдинги автоматизують процеси в сільському господарстві, мають фінансові можливості для будівництва нових тваринних ферм, вкладати інвестиції у розвиток інфраструктури для переробки сировини, вибудовувати цілу систему комплексів тощо. 80—90% м'ясо-молочної продукції, що продається у супермаркетах Європи та США, виробляється великими аграрними компаніями [1, с. 88].

З іншого боку, великі агрохолдинги поглинають "невеликі господарства", що веде до значного скорочення робочих місць, перетворюють сільське господарство України на агробізнес, мета якого — отримання прибутку. Більшість агрохолдингів не несе соціальної відповідальності за порушення сівозміни, виробництво ГМ-культур, скорочення нерентабельних ділянок виробництва тощо.

Напроти, розвиток фермерства та невеликих агропідприємств, забезпечує зростання робочих місць у селах, сприяє створенню соціальної інфраструктури [7].

Як слушно зауважив директор Українського інституту аналізу менеджменту та політики Р. Бортник, у світі не існує жодної аграрної супердержави, тому необхідно трансформувати країну в агроіндустріальну державу. Україна лише як аграрна країна — це депресивний стан економіки, низький рівень доходів населення, падіння конкурентоспроможності виробництва та втрата позицій держави на світових ринках [1, с. 88—89].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В результаті проведеного дослідження констатуємо, що основними можливостями АПК

в зростанні конкурентоспроможності України є:

- імплементація чинного законодавства в АПК України до стандартів ЄС;
- вдосконалення аграрної політики;
- пільгове кредитування сільськогосподарських підприємств;
- розвиток партнерських відносин "державо-фермерські господарства";
- страхування сільськогосподарських ризиків;
- зростання фінансової допомоги з боку держави сільськогосподарським виробникам;
- формування нових логістичних зв'язків і будівництво сільськогосподарських терміналів на західних кордонах країни.

Література:

1. Матросова Л.М. Проблеми розвитку агропромислового сектору України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. Економіка та управління національним господарством. 2020. Випуск 42. С. 83—90. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/42_2020.pdf (дата звернення: 25.04.2024).
2. Роль АПК в економіці України. URL: <http://www.novageografia.com> (дата звернення: 25.04.2024).
3. Іванюта В.Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/10.pdf (дата звернення: 25.04.2024).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 25.04.2024).
5. Халатур С.М. Особливості та шляхи фінансування розвитку сільського господарства в Україні. Бізнес-Інформ. 2017. №4. С. 194—199.
6. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 2. С. 101—117.
7. Четыре проблемы, которые способны затормозить украинское сельское хозяйство. URL: <https://www.businessviews.com.ua> (дата звернення: 25.04.2024).

References:

1. Matrosova, L.M. (2020), "The main problems of the development of the agricultural complex of Ukraine as the direction of the increasing of the economy's competitiveness", *Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom*, vol. 42,

pp. 83—90, available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/42_2020.pdf (Accessed 25.04.2024).

2. novageografia (2023), "The role of agriculture in the economy of Ukraine", available at: <http://www.novageografia.com> (Accessed 25.04.2024).

3. Ivaniuta, V.F. (2016), "Agriculture sector as the basis of rural economy under european integration process", available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/10.pdf (Accessed 25.04.2024).

4. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 25.04.2024).

5. Khalatur, S.M. (2017), "Features and ways of financing the development of agriculture in Ukraine", *Biznes-Inform*, vol. 4, pp. 194—199.

6. Kindzers'kyj, Yu. (2022), "Post-war recovery of Ukrainian industry: challenges and features", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 32, no. 2, pp. 101—117.

7. BusinessViews (2015), "Four problems that can slow down Ukrainian agriculture", available at: <https://www.businessviews.com.ua> (Accessed 25.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 09.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 339.9+331.5:336.5

В. Г. Панченко,
д. е. н., Маріупольський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5578-6210>
Ю. В. Пінчук,
магістр з товарознавства та експертизи в митній справі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0488-0585>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.68

РОЛЬ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ ЕКСПОРТУ В ІНДУСТРІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ АЗІЙСЬКИХ КРАЇН)

V. Panchenko,
Doctor of Economic Sciences, Mariupol State University
Y. Pinchuk,
Master in Commodity science and expert examination in customs

THE ROLE OF EXPORT PROMOTION POLICY IN INDUSTRIAL DEVELOPMENT (BASED ON THE EXAMPLE OF ASIAN COUNTRIES)

Мета статті полягає у визначенні специфіки реалізації політики стимулювання експорту як складової заохочення індустріального розвитку в обраних азійських країнах. Встановлено, що визначення дієвого механізму, за допомогою якого країни, що ставлять за мету досягнення індустріального розвитку, а відтак намагаються збалансувати вигоди від відкритості та нарощення експортного потенціалу, так і залишилось предметом для численних дискусій, адже кожен досвід є унікальним. Було встановлено, що: (1) стратегія розширення попиту за рахунок нарощення експорту дозволяє подолати залежність від обмеженого потенціалу внутрішнього ринку; (2) стратегія поміркованого імпортозаміщення передбачає поступове нарощення присутності національних виробників в ринкових нішах, вже зайнятих імпортною продукцією, а зниження витрат за рахунок нових порівняльних переваг і нової спеціалізації може призвести до подальшого сукупного збільшення частки експортного ринку; (3) стратегія нарощення експорту в умовах загострення іноземної конкуренції та в умовах технологічного розвитку може призвести до зростання продуктивності, яке неможливо отримати за рахунок обмеженого потенціалу внутрішнього ринку; (4) стратегія просування експорту передбачає модернізацію виробництва, що відповідає міжнародним стандартам, а відтак підвищення продуктивності із поступовою інтеграцією в глобальні ланцюги створення вартості; (5) стратегія експортної експансії передбачає виважений контроль за витратами, що дозволяє отримувати цінові переваги; (6) експортоорієнтована стратегія розвитку збільшує надходження іноземної валюти, що, в свою чергу, уможливорює нарощення високотехнологічного імпорту для модернізації національної виробничої бази; (7) динамічно зростаюча віддача від ефекту масштабу, зміна структури експорту (особливо в Малайзії, Таїланді та Індонезії, де на початковому етапі переважав сировинний експорт) позитивно впливали на темпи економічного зростання; (8) експортоорієнтована стратегія стимулює більший притік ПІІ порівняно із політикою імпортозаміщення; (9) геополітичні чинники детермінують відмінності в інтенсивності притоку ПІІ в азійському регіоні.

The purpose of the article is to determine the specifics of the implementation of the export promotion policy as a component of encouraging industrial development in selected Asian countries. Post-war growth in East Asia played a huge role in world economic history also because the developing countries in the region successfully industrialized, becoming among the leading exporters of manufactured goods. The East Asian model of economic system was built on the special role of the state and its relationship with the private sector, corporate ownership and control. But the policy of promoting exports and import substitution has become important for the implementation of industrial development. China's industrial transformation and industrial modernization is the process of transition to a new type of industrialization and urbanization. The meaning of China's new industrialization can be summarized as the implementation of the dual upgrading of the industrial chain and value chain in the global production sharing system. The Export Processing Zone emerged as trade in processed products grew rapidly in the 1990s. Centralized processing greatly facilitated movement through the supply chain and contributed to increased exports. Having identified economic development as the main national task, the state sought to concentrate limited financial, material and human resources in strategically important sectors that became leaders in growth and structural modernization. In South Korea and Taiwan, in close cooperation with national private companies, the government was able to create and develop a wide range of manufacturing industries, including technologically advanced heavy industries, that became highly competitive in world markets.

Economic development and export promotion in Asian countries have been facilitated by the creation of special zones: (1) tax-free zones and free ports, which are used to facilitate (external) trade, improve refinancing opportunities for enterprises and increase the attractiveness of these zones for foreign and domestic investment; (2) import or export processing zones that favor the production and processing of imported and exported goods; (3) enterprise zones (zones of free economic activity), created as an instrument of regional policy; (4) free banking and insurance zones created to enhance the international competitiveness of local banks and insurance companies, as well as to improve the transfer of know-how and the dissemination of technical knowledge; (5) technological zones (technopolises) are scientific-industrial complexes in which new types of goods are developed and introduced into commercial use.

It was found that, regardless of the announced strategic goals, free economic zones in China and the Republic of Korea, as well as in Malaysia, aimed to attract more high-quality enterprises with foreign investment, and to attract foreign investment they used the introduction of attractive tax incentive policies. The entire process of import substitution can be divided into two historical phases. The first phase of import substitution includes the production of technically simple consumer goods for short-term use. The second brings to the fore the production of durable consumer goods, as well as necessary means of production.

The motives for pursuing industrial policy are identified: (1) strategic support for certain sectors of the economy or individual enterprises (development of national "champions", support for a young industry; (2) development of transport and infrastructure; (3) support for science and education; (4) stimulation of innovation; (5) creating institutional prerequisites for the development of competitive industries; (6) accelerating the pace of economic growth. In China and the Republic of Korea, the key task of strategic support for a particular industry, regardless of whether this process is the cultivation of a national "champion", support for a young industry or the development of a strategic sector. economics is: (1) determining the basic strategic principles of development; (2) developing tools (development strategy, government order); (3) coordinating a large number of economic agents.

In a global world, with constantly changing conditions and influencing factors, import substitution and export promotion strategies can be complementary. Import substitution can be considered as a prior strategy for stimulating exports, with a consistent system of relationships between them, and under certain conditions the above-mentioned strategies can be implemented along the way. It should be noted that both strategies are incompatible with free trade policies through the effect of price distortion and cost structure. The main goal of both import substitution and export promotion policies is to move away from specialization based on comparative advantage in favor of protecting and promoting specific individual industries in order to gain long-term competitive advantages in the process of industrialization.

Ключові слова: економічний розвиток, модернізація, торговельна політика, митна політика, індустріальна політика, лібералізація, протекціонізм, податкова політика, вільна економічна зона, зона експортної переробки, стимули, пільги, експорт, імпорт, ПІІ, Китай, Південна Корея, Малайзія, Тайвань, азійські країни, міжнародна конкуренція, міжнародна торгівля, регулювання, глобальні ланцюги створення вартості.

Keywords: economic development, modernization, trade policy, customs policy, industrial policy, liberalization, protectionism, tax policy, free economic zone, export processing zone, incentives, benefits, export, import, FDI, China, South Korea, Malaysia, Asian countries, international competition, international trade, regulation, global value chains.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз дієвої практики індустріалізації вказує на те, що саме експортна орієнтація, а не лібералізація торгівлі є критично важливою для

реалізації успішної політики економічного розвитку. Історично політика експортної експансії прискорює економічне зростання в усіх країнах, де вона адаптується. Водночас зростання

Таблиця 1. Хронологія змін в торговельній політиці в обраних країнах

Індонезія	Республіка Корея	Малайзія	Китай	Таїланд	Сінгапур
1948-1966 Політика економічного націоналізму; націоналізація голландських компаній	1961-1973 Початкове нарощення експортного потенціалу	1950-1970 Експорт природних ресурсів	1953-1957 Політика імпортозаміщення	1955-1970 Експорт природних ресурсів	1959-1964 Трудомістке імпортозаміщення
1967-1973 Часткова лібералізація торгівлі	1973-1979 Вибіркове просування експорту продукції важкої й хімічної промисловості	1971-1985 Імпортозаміщення і просування експорту через Зони експортної переробки/Експортні переробні зони	1958-1972 Просування експорту	1971-1980 Імпортозаміщення	1967-1973 Просування працевітного експорту
1974-1981 Нафтовий бум	1980-1990 Поступова лібералізація торгівлі і менша селективність у виборі експорт-орієнтованих галузей	1986-1995 Поступова лібералізація торгівлі і заохочення експорту	1973-1976 Політика форсованої індустріалізації	1980-1995 Просування експорту і поступова лібералізація торгівлі	1973-1984 Модернізація і диверсифікація структури експорту
1986-1998 Поступова лібералізація торгівлі і заохочення експорту	1990-1998 Торговельна лібералізація і високо-технологічний експорт	-----	1981-по т.ч Високо-технологічна індустріалізація	-----	1985-т.ч. Просування високо-технологічного експорту і стимулювання експорту послуг

Джерело: [14].

експорту призводило до економічного розвитку лише в тих країнах, де аграрний сектор демонстрував щонайменше помірну продуктивність, а уряд впроваджував реформи економічної модернізації та диверсифікації, створюючи відповідні інституційні умови, що сприяли інноваційному розвитку та адаптації у виробництво технологічних вдосконалень, зростанню інвестицій в інфраструктуру та транспортні мережі, використовуючи потенціал внутрішнього ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню ролі ресурсних та інституційних факторів у стимулюванні економічного розвитку присвячено дослідження К. ААбдуллахі та Дж. Пірі [1], М. Гріффітс [1], Р. Абханкьяра [2], М. Бу [3], Дж. Чайлдс [4]. Б. Кліфт і К. Волл [5] відзначили роль політики економічного патріотизму в стимулюванні економічного процвітання, що відзначається Р. Деліосом [6] як вирішальний фактор набуття Китаєм ознак індустріального розвитку. Дж. Ішам, М. Вулкок, А. Прітчетт, Г. Басбі [7] відстоювали важливість ресурсного забезпечення розвитку експортноорієнтованих галузей, тоді як Т. Гілфа-

сон і Г. Зоєга [8] надають першість інституційному супроводу розвитку. Ч. Секкі і А. Беладонна [9], Ю. Кіндзерський [10; 11; 12] дослідили особливості реалізації структурної політики як складової політики індустріальних трансформацій. Інституційні пастки розвитку розкрили А. Пан, С. Фенг, Х. Ху і Й. Лі [13] і Дж. Стадвелл [14]. Політику експансії зовнішніх ринків О. Іващенко [15], Н. Резнікова [16; 17; 18] і О. Булатова [18] розглядають як важливий чинник глобального домінування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у визначенні специфіки реалізації політики стимулювання експорту як складової заохочення індустріального розвитку в обраних азіатських країнах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом XIX і XX століть державна політика сприяння динамічному розвитку порівняльних переваг уможливила проходження всіх етапів індустріалізації країн, що нині відносяться до групи країн із передовою економікою. Зміна позицій країн в міжнародному поділі праці вимагала послідовних змін у міжнародній торго-

Таблиця 2. Характеристика індустріальної політики в обраних азійських країнах

Політика/Країна	Республіка Корея	Тайвань	Сінгапур
Підтримка молодих галузей	Активна, масштабна	Активна, масштабна	Відсутня
Просування експорту	Активна, масштабна	Активна, масштабна	Масштабне, здебільшого непряме
Розвиток державних корпорацій (корпорацій за участю держави) у виробничому секторі	Потужний в окремих секторах економіки, здебільшого секторах стратегічного значення	Потужний в ключових секторах економіки	Потужний в капітало-надлишкових індустріях
Створення великих компаній в приватному секторі	Активне, масштабне	Більшість великих компаній вже належали до категорії державних підприємств	Більшість великих компаній вже були або державними підприємствами, або ТНК
Фокус на розвиток малих і середніх підприємств	Помірковане просування	Просування каналами стимулювання державних інвестицій в R&D та інфраструктурні проекти	Помірковане просування
Корпоративна реструктуризація приватного сектору	Масштабне застосування	Помірне застосування	Часткове застосування
Залучення ТНК	Не заохочувалось за винятком обмежених обраних секторів	Не заохочувалось за винятком обмежених обраних секторів	Масштабне залучення
Стимулювання розвитку НДДКР	Під керівництвом приватного сектору	Під керівництвом державного сектору	Під керівництвом державного сектору
Особливості імплементації політики	Республіка Корея	Тайвань	Сінгапур
Централізована координація політики	Потужна координація	Потужна координація	Потужна координація
Поглиблення взаємодії уряду та приватного сектору	Несистематична	Поміркована	Незначна роль місцевого приватного сектору
Зростання ролі асоціацій приватного сектору	Зростання ролі під керівництвом уряду	Зростання ролі під керівництвом уряду	Незначна роль місцевого приватного сектору

Джерело: укладено за [14; 26; 27; 28].

вельній та комерційній політиці, спрямуванні державних інвестицій та політиці державних стимулів. На кожному етапі індустріалізації пріоритетним був захист молодих галузей із числа ключових секторів економіки, а потому він був замінений системою стимулів для створення конкурентоспроможної експортної структури промисловості [19—22]. Хоча Республіка Корея й Тайвань свого часу проводили політику імпортозаміщення, економічне зростання, досягнуте ними, було результатом реалізації експортоорієнтованої політики. На відміну від латиноамериканських країн, при впровадженні принципів селективної промислової політики, вони вдавались до використання кількісного контролю в більшій мірі, ніж тарифної політики та політики ефективних обмінних курсів в рамках політики конкурентних девальвацій (див. Табл. 1).

Фактично, їм вдалося одночасно підтримувати стимули для нарощування експорту і проводити вибіркове заміщення імпорту [23—25]. По суті, кількісні обмеження імпорту створювали захищений внутрішній ринок для експор-

терів, що було одним із інструментів механізму стимулювання розвитку експортоорієнтованих секторів економіки. В Республіці Корея у період 1967—1973 років в переліку заборонених для імпорту товарів налічувалось понад 15 000 позицій [14, с. 173].

В Тайвані кількісні обмеження імпорту були визначені не тільки за групами товарів, але й за країнами походження, причому більшість трудомістких імпортованих товарів з інших країн, що розвиваються, були заборонені, з тим щоб захистити молоді галузі від іноземної конкуренції. Основна відмінність між другою фазою імпортозаміщення у галузях важкої промисловості, зокрема, у хімічній, в країнах Східної Азії та в країнах Латинської Америки полягала в тому, що з самого початку підприємства важкої та хімічної промисловості Східної Азії мали експортувати левову частку їхнього виробництва. Захист був знятий з важкої та хімічної промисловості лише через 7 років після того, як вони набули безпеліційних ознак конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.

Імпортотаміщення та експортна орієнтація розглядаються як дві альтернативні стратегії індустріалізації. Країни Східної Азії зазвичай поєднують елементи як імпортозаміщення, так і експортної орієнтації (див. Табл.2). Перш ніж приступити до експортно-орієнтованого виробництва у 1970-х роках, орієнтованого на електроніку та текстиль, Малайзія у 1957—67 роках зосередилася на імпортозаміщенні. У 1981 році країна розпочала ще один раунд імпортозаміщення з акцентом на галузях важкої промисловості, за яким із середини 1980-х років послидувала фаза експортоорієнтованого розвитку із упором на розвиток вітчизняних технологій.

Таїланд вдавався до обмеження імпорту з метою захисту національної промисловості, зокрема, з метою захисту автоскладальної промисловості був повністю заборонений імпортованих та уживаних автомобілів. Крім того, було обмежено ввезення будівельних матеріалів (сталевих прутків та цементу), цукру, столового срібла для готелів, сантехніки, кормів для тварин, низки сільськогосподарських та продовольчих товарів. Кількість впроваджених в Кореї обмежень на імпортовані значно перевищувала показники в Таїланді, де вже у 1980 році обмеження на імпортовані не перевищували позначку у кілька відсотків. У Кореї контроль над імпортом посилювався на початку 1960-х років, і протягом приблизно десяти років, починаючи з середини 1960-х років, коефіцієнт лібералізації імпорту (частка імпортованої продукції, що не потребує дозволів на ввезення), становив 50 % [14, с. 162]. На етапі поступової лібералізації торгівлі, що впроваджувалася корейським урядом, частка імпортованої продукції, що не потребувала дозволів на ввезення, зростала: до 70 % до початку 1980-х років, 90 % до середини 1980-х років і 95 % до 1990-их років. Хоча в цей час корейський уряд просував лібералізацію імпорту, контроль над імпортом із Японії він зберігав. Ще на початку 1990-их років імпортовані близько 250 товарів (зокрема, автомобілі, телевізори, відеокамери та різні електроприлади) з Японії був заборонений, а ще 490 товарів не заохочувалися до ввезення. Приводом для впровадження такої селективної політики по відношенню до Японії стало те, що Республіка Корея не повинна була імпортувати товари з країни, у торгівлі з якою зафіксовано великий торговий дефіцит.

Фактично, лише власникам ліцензій, які надавав корейський уряд, було дозволено імпортувати товари в Республіку Корея. Перші ліцензії на торгівлю із південно-корейськими

компаніями японські компанії отримали лише у лютому 1993 року, і вони призначалися лише для експорту товарів із Республіки Кореї. Ще одним обмежувальним заходом стали мінімальні експортні вимоги для імпортерів. Республіка Корея потерпала від дефіциту поточного рахунку платіжного балансу приблизно до 1978 року, і уряд чинив тиск на імпортерів, щоб вони інвестували у розвиток національної промисловості частину заробленої іноземної валюти.

Попри розповсюджений міф про те, що успішний індустріальний розвиток Сінгапуру є результатом реалізації політики невтручання, практика засвідчує інше: насамперед у секторах, які вважались критично важливими, уряд Сінгапуру створив державні підприємства (так звані корпорації, пов'язані з державою, скорочено GLC), а не заохочував ТНК. Всесвітньо відома авіакомпанія Singapore Airlines є державним підприємством, а такі галузі, як суднобудування та телекомунікації, також контролювались державними підприємствами, у результаті чого утворився потужний сектор державних підприємств. Наприклад, у період з 1970 по 1990 рік частка державного сектора у валовому накопиченні основного капіталу в Республіці Корея становила близько 10 %, тоді як відповідний показник у Сінгапурі перевищував 30-36 % у 1960-і роки, 27 % у 1970-ті роки і 30% у 1980-ті роки. Прикметно, що майже всі великі компанії у Сінгапурі, які не є дочірніми компаніями БНП (тоді — ТНК), є державними підприємствами. При цьому впровадження дружньої політики по відношенню до ТНК не означало, що Сінгапур потурав політиці невтручання. Замість того, щоб не втручатися у ППІ та дозволяти ТНК вирішувати, що робити, уряд Сінгапуру старанно працював над залученням ППІ до певних сфер, що вважались важливими для країни, шляхом інвестування у розвиток відповідної інфраструктури, у розвиток ринку праці, а також внесення змін до митної політики і бюджетно-податкової політики, надаючи пакет фінансових стимулів у разі зацікавленості в пропонованих проєктах. При цьому уряд Сінгапуру впроваджував по відношенню до населення схеми примусового заощадження та масштабні програми державного житлового будівництва в умовах державної власності на землю.

Індонезія заохочувала іноземні інвестиції із 1967 року, ухваливши "Закон № 1 про прямі іноземні інвестиції (ППІ)", який містив закритий список для ППІ. Уряд також надав податкові пільги (до п'яти років податкових канікул та

додаткові п'ятирічні податкові канікули для реінвестування чистого прибутку та дивідендів, а також акцизи на засоби виробництва) інвесторам з метою стимулювання створення переробних виробництв, продукція яких могла б конкурувати на зовнішніх ринках. У 1968 році Індонезія видала "Закон № 6 про внутрішні інвестиції". Як і у "Законі № 1", національні приватні компанії отримали податкові пільги. На перший погляд, зазначені Закони про інвестиції напряму не пов'язані із забезпеченням системи експортних стимулів. Проте у цієї політики було чітке цілепокладання: експортній експансії мало передувати задоволення внутрішнього попиту і реалізація політики імпортозаміщення. На початку 1970-х років арабо-ізраїльські конфлікти на Близькому Сході призвели до ембарго ОПЕК на видобуток нафти. Зростання цін на продукти нафтопереробки принесло значні доходи країнам-експортерам нафти, до числа яких відносилась й Індонезія. Отримання непередбачених валютних доходів від експорту нафти фактично дестимулювало ініціативи із імпортозаміщення (чому сприяло укріплення національної валюти, що робило імпорт більш доступним) і змінило підхід уряду Індонезії до сприйняття ролі іноземних інвестицій: з тих пір вони почали сприйматись виключно як одне із альтернативних джерел капіталу. Втім вже після 1982 року, коли ціни на нафту були стабілізовані, що вплинуло на притік валюти, уряд Індонезії був змушений погодитись на політику дерегуляції та лібералізації. З 1985 по 1987 рік було видано низку постанов про заохочення й підтримку інвестицій. Одними із найважливіших з них були пакети дерегуляції для галузей автомобілебудування, машинобудування та електроустаткування (запроваджені в січні 1987 р.), для гірничодобувної промисловості, сільського господарства та охорони здоров'я (запроваджені у червні 1987 р.). Уряд також знизив імпортне мито на деякі товари, включаючи текстиль та сталь. Щоб прискорити експорт, відповідно до Постанови уряду № 22 у 1986 році було створено Митну зону (англ. Bond Zone). Компанії, що працювали у цій зоні, отримали різні податкові та митні пільги для підтримки своєї експортної діяльності, адже митна зона передбачала: відсутність ввізного мита та відсутність податку на додану вартість; скасування податку з продажу предметів розкоші; звільнення від сплати акцизу при ввезенні товарів або матеріалів для переробки та при ввезенні ідакцизних товарів для подальшої переробки; спрощення ввезення машин. Це впевнено засвідчило, що

Індонезія змінює свою політику імпортозаміщення на політику, орієнтовану на стимулювання експорту. Головні пільги передбачали несплату митних платежів на території зони, до того моменту поки не буде вирішено постачати переупаковані чи додатково перероблені товари на митну територію країни. Крім того, на продаж було виставлено пакет державних акцій деяких великих держпідприємств, включаючи PT Telkom (ДП телекомунікацій), PT Indosat (ДП супутникового оператора), кількох державних банків, виробників цементу, телекомпаній та газової компанії. У 1993 році було впроваджено нову форму окремої зони експортної переробки — Порт ввезення експортної продукції (Entrepot Produksi Tujuan Ekspor або EPTE). Експортоорієнтована політика в Індонезії стала тригером економічного зростання [14, с. 111—187].

Прикметно, що країни Східної Азії сповідували вибіркоковий підхід до ПП як інструменту досягнення цілей своєї промислової політики. Республіка Корея та Тайвань запроваджували методи для використання ресурсів багатонаціональних підприємств (БНП) без входження в їх капітал: це як ліцензування технологій, управлінська та технічна допомога з боку японських компаній, таких як Nippon Steel та Kawasaki Shipbuilding для створення галузей світового масштабу. Республіка Корея та Тайвань також широко використовували спеціальні економічні зони (СЕЗ) і зони експортної обробки (ЗЕП) з метою залучення ПП для нарощування експортного потенціалу, але за умови локалізації виробництва. Уряд Китаю на всіх рівнях та у всіх сферах активно пропонував потенційним іноземним інвесторам перенести своє виробництво до Китаю, використовуючи такі стимули, як податкові канікули у вільних економічних зонах (ВЕЗ) та промислових парках.

Визначення дієвого механізму, за допомогою якого країни, що ставлять за мету досягнення індустріального розвитку, а відтак намагаються збалансувати вигоди від відкритості та нарощення експортного потенціалу, так і залишилось предметом для численних дискусій, адже кожен досвід є унікальним. Тим не менш очевидні і спільні риси: (1) стратегія розширення попиту за рахунок нарощення експорту дозволяє подолати залежність від обмеженого потенціалу внутрішнього ринку; (2) стратегія поміркованого імпортозаміщення передбачає поступове нарощення присутності національних виробників в ринкових нішах, вже зайнятих імпортною продукцією, а зниження витрат

за рахунок нових порівняльних переваг і нової спеціалізації може призвести до подальшого сукупного збільшення частки експортного ринку; (3) стратегія нарощення експорту в умовах загострення іноземної конкуренції та в умовах технологічного розвитку може призвести до зростання продуктивності, яке неможливо отримати за рахунок обмеженого потенціалу внутрішньому ринку; (4) стратегія просування експорту передбачає модернізацію виробництва, що відповідає міжнародним стандартам, а відтак підвищення продуктивності із поступовою інтеграцією в глобальні ланцюги створення вартості; (5) стратегія експортної експансії передбачає виважений контроль за витратами, що дозволяє отримувати цінові переваги; (6) експортоорієнтована стратегія розвитку збільшує надходження іноземної валюти, що, в свою чергу, уможливорює нарощення високо-технологічного імпорту для модернізації національної виробничої бази; (7) динамічно зростаюча віддача від ефекту масштабу, зміна структури експорту (особливо в Малайзії, Таїланді та Індонезії, де на початковому етапі переважав сировинний експорт) позитивно впливали на темпи економічного зростання; (8) експортоорієнтована стратегія стимулює більший притік ПІІ порівняно із політикою імпортозаміщення; (9) геополітичні чинники детермінують відмінності в інтенсивності притоку ПІІ в азіатському регіоні.

Існують суттєві національні відмінності у способах просування експорту, підвищення його технологічності з метою стимулювання модернізації національної економіки в умовах форсованої індустріалізації. Серед них виокремлюємо такі: (1) селективний імпорتنний тарифний захист для стимулювання продажів на внутрішньому ринку, доходи від яких частково спрямовуються для перехресного субсидування експорту (Китай, Республіка Корея); (2) доступність кредитів для експортерів, що уможливорює нарощення експорту продукції (всі азіатські країни); податкові пільги для інвесторів у вигляді податкових канікул або пільг для стимулювання прискореної амортизації (всі азіатські країни); (3) використання системи прямого контролю в тих секторах, де надавались пільги на отримання ліцензій експортерам або на імпорт технологій (Республіка Корея, Китай); (4) форсоване фінансування компаній-«чемпіонів» (Республіка Корея, Китай); (5) надання субсидій на будівництво інфраструктурних об'єктів, а також Зон експортної переробки (Малайзія, Таїланд, Китай); (6) стимулювання НДДКР у державних інститутах із врахуван-

ням потреб форсованої індустріалізації; (7) для розвитку інноваційного та наукового потенціалу надання податкових пільг для реалізації приватних ініціатив у сфері НДДКР (Республіка Корея, Китай, Сінгапур); (8) використання інструментів політики регуляторної конкуренції, зокрема, "перегонів по низхідній", що передбачало впровадження системи адміністративного контролю за динамікою реальної заробітної плати (Республіка Корея, Китай, Малайзія) або за рахунок субсидування заробітної плати (програми державного житлового будівництва у Сінгапурі).

ВИСНОВКИ

Успіх у реалізації окреслених політик задля здійснення форсованої модернізації економіки, залежав від: інституційного підґрунтя; часових рамок; стимулювання внутрішньої конкуренції за обмежені фінансові ресурси. Республіка Корея зазвичай розглядається як зразок успішності реалізації моделі східно-азіатської промислової політики. Свідомо обмежений за часом характер підтримки, яка надавалась компаніям (як, зокрема, в межах спеціального імпортного тарифного захисту для розвитку молодих галузей промисловості), став тригером для підвищення конкурентоспроможності та продуктивності. Уряди свідомо стимулювали конкурентну боротьбу за обмежені ресурси допомоги, як це було передбачено системою експортного таргетування в Республіці Корея або конкурсним відбором під назвою "вимоги до продуктивності" у Тайвані, де доступ до дефіцитних ліцензій або пільгових кредитів надавався в обмін на досягнення конкретних показників нарощення експортних продажів.

Для стимулювання економічного розвитку уряд має реалізовувати політику, спрямовану на трансформацію структури вітчизняного виробництва та експорту з урахуванням новітніх трендів світової економічної кон'юнктури, що вимагає динамічних адаптацій торговельних режимів. Політика, необхідна для початку індустріалізації, така як імпортозаміщення, не підходить для її продовження, коли необхідно перейти до експортоорієнтованого економічного зростання, щоб розширити виробництво та підвищити його ефективність. У Кореї та Тайвані державні стратегії індустріального розвитку і торговельної політики змінювалися кожні чотири роки, щоб максимально використовувати наявний ресурсний (сировинний, фінансовий, технологічний, інноваційний, людський) потенціал.

Література:

1. Abdullahi K.T., Phiri J. Study on the Rise of China as a Dangerous Superpower. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/330543814_Study_on_the_Rise_of_China_as_a_Dangerous_Superpower/citations
2. Abhyankar R. The Government of India's Role in Promoting Innovation through Policy Initiatives for Entrepreneurship Development. 2014. URL: <https://timreview.ca/article/818>
3. Bu M. China in 2020: A New Type of Superpower. 2015. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt127wj9.1>
4. Childs J. Geography and resource nationalism: a critical review and reframing. *The Extractive Industries and Society*. 2016. Vol. 3 (2). P. 539—546.
5. Clift B., Woll C. Economic patriotism: reinventing control over open markets. *Journal of European Public Policy*. 2012. Vol. 19 (3). P. 307—323.
6. Dellios R. China: The 21st Century Superpower? 2005. URL: <https://www.casaasia.es/pdf/9200595422AM1127202862621.pdf>
7. Isham J., Woolcock M., Pritchett L., Busby G. The Varieties of Resource Experience: Natural Resource Export Structures and the Political Economy of Economic Growth. *The World Bank Economic Review*. 2005. Vol. 19 (2). P. 141—174.
8. Gylfason T., Zoega G. Inequality and Economic Growth: Do Natural Resources Matter? 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/4811896_Inequality_and_Economic_Growth_Do_Natural_Resources_Matter
9. Secchi C., Belladonna A. Infrastructure in a Changing World: Trends and Challenges. Milan: Ledizioni, 2020. 216 p. URL: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/ispireport-infrastructure_2020.pdf
10. Кіндзерський Ю. Структурна політика в контексті всеохоплюючої індустріалізації: виклики і пріоритети. Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність: Матеріали II міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 26—27 червня 2020 р.). Дніпро: СПД "Охотник", 2020. С. 203—207.
11. Кіндзерський Ю. Контраверсійність політики індустріальних трансформацій в Україні в контексті досягнення цілей інклюзивності. Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. Київ: "Компрінт", 2020. С. 19—22.
12. Кіндзерський Ю. Деіндустріальні трансформації в Україні: інституційні передумови виникнення та подолання. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Глобальні економічні виклики та можливості у цифрову епоху: Матеріали I Міжнародного економічного форуму*. Київ, 2019. Вип. I. Ч. I. С. 40—41.
13. Pan A., Feng S., Hu X., Li Y. How environmental regulation affects China's rare earth export? *PLoS ONE*. 2021. Vol. 16 (4). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250407>
14. Стадвелл Д. Чому Азії вдалося. Успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу. Київ: Наш Формат, 2017. 448 с.
15. Іващенко О.А., Резнікова Н.В. Еволюція форм економічної експансії: неопротекціонізм як інструмент глобального домінування. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 4—8.
16. Резнікова Н.В. Економічні виклики неозалежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії. Стратегія розвитку України. *Економіка, соціологія, право*. 2013. № 1. С. 181—187.
17. Резнікова Н.В. Теоретико-методологічні засади визначення економічної залежності в умовах двополярного зонування світової економіки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 4 (63). С. 38—42.
18. Reznikova N., Bulatova O., Panchenko V. The policy of economic nationalism: from origins to new variations of economic patriotism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 (4). P. 51—59.
19. Панченко В.Г., Резнікова Н.В. Регіональні торговельні угоди як інструмент політики економічного патріотизму в контексті інтеграційного неопротекціонізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15 (Ч. 2). С. 67—71.
20. Панченко В.Г., Резнікова Н.В. Неопротекціонізм як інструмент усунення внутрішньої суперечності лібералізму. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5781>
21. Панченко В. Г. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика. Київ: Аграр Медіа Груп, 2018. 618 с.
22. Панченко В.Г., Резнікова Н.В. Політика економічного націоналізму: від витоків до нових варіацій економічного патріотизму. *Економіка і держава*. 2017. № 8. С. 4—8.
23. Резнікова Н.В., Панченко В.Г. Методологічні засади економічного націоналізму. *Економіка і держава*. 2017. № 7. С. 4—8.
24. Панченко В. Г. Форми прояву неопротекціонізму в політиці економічного патріотизму: аналіз сучасного досвіду розвинених

країн у стимулюванні економічного зростання. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 4. С. 27—32.

25. Панченко В.Г. Економічний патріотизм в політиці США та ЄС: стимулювальний потенціал неопротекціонізму. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. 2017. Вип. 14. С. 140—148.

26. Warwick K. Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends. 2013. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Beyond-industrial-policy-Emerging-issues-and-new-Warwick/83b79499f83b737d975b811b85cf7240c4e0c5e0>

27. Digital Infrastructure Policy and Regulation in the Asia-Pacific Region. 2019. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/AsiaPacific/SiteAssets/Pages/Events/2019/RRITP2019/ASP/ITU_2019_Digital_Infrastructure_28Aug2019FNL.pdf

28. Takeyama, Y. Reform of State Owned Enterprises: A Big Challenge to the Vietnamese Economy. 2018. URL: http://www.iima.or.jp/Docs/newsletter/2018/NL2018No_12_e.pdf

References:

1. Abdullahi, K.T. and Phiri, J. (2019), "Study on the Rise of China as a Dangerous Superpower", available at: https://www.researchgate.net/publication/330543814_Study_on_the_Rise_of_China_as_a_Dangerous_Superpower/citations (Accessed 6 Ap 2024).

2. Abhyankar, R. (2014), "The Government of India's Role in Promoting Innovation through Policy Initiatives for Entrepreneurship Development", available at: <https://timreview.ca/article/818> (Accessed 5 Ap 2024).

3. Bu, M. (2015), "China in 2020: A New Type of Superpower", available at: <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt127wj9.1> (Accessed 5 Ap 2024).

4. Childs, J. (2016), "Geography and resource nationalism: a critical review and reframing", *The Extractive Industries and Society*, vol. 3 (2), pp. 539—546.

5. Clift, B. and Woll, C. (2012), "Economic patriotism: reinventing control over open markets", *Journal of European Public Policy*, vol. 19 (3), pp. 307—323.

6. Dellios, R. (2005), "China: The 21st Century Superpower", available at: <https://www.ca-saasia.es/pdf/9200595422AM1127202862621.pdf> (Accessed 5 Ap 2024).

7. Isham, J. Woolcock, M. Pritchett, L. and Busby, G. (2005), "The Varieties of Resource Experience: Natural Resource Export Structures

and the Political Economy of Economic Growth", *The World Bank Economic Review*, vol. 19 (2), pp. 141—174.

8. Gylfason, T. and Zoega, G. (2003), "Inequality and Economic Growth: Do Natural Resources Matter", available at: https://www.researchgate.net/publication/4811896_Inequality_and_Economic_Growth_Do_Natural_Resources_Matter (Accessed 6 Ap 2024).

9. Secchi, C. and Belladonna, A. (2020), "Infrastructure in a Changing World: Trends and Challenges", available at: https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/ispi_report-infrastructure_2020.pdf (Accessed 7 Ap 2024).

10. Kindzers'kyy, Yu. (2020), "Structural policy in the context of inclusive industrialization: challenges and priorities", *Materialy II Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi. Sotsial'no-humanitarni doslidzhennya ta innovatsiyna osvityna diyal'nist'* [Proceedings of the II International Scientific Conference. Socio-humanitarian research and innovative educational activities], SPD "Okhotnyk", Dnipro, Ukraine, pp. 203—207.

11. Kindzers'kyy, Yu. (2020), "Controversy of the policy of industrial transformations in Ukraine in the context of achieving the goals of inclusiveness", *Zbirnyk tez mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Natsional'ni ekonomichni stratehiyi rozvytku v hlobal'nomu sere-dovyshchi* [Proceedings of the international scientific-practical conference. National economic development strategies in the global environment], Komprint, Kyiv, Ukraine, pp. 19—22.

12. Kindzers'kyy, Yu. (2019), "Deindustrial transformations in Ukraine: institutional prerequisites for the emergence and overcoming", *Materialy I Mizhnarodnoho ekonomichnoho forumu. Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnya. Hlobal'ni ekonomichni vyklyky ta mozhlyvosti u tsyfrovu epokhu* [Proceedings of the First International Economic Forum. Economy. Finances. Business. Management. Global Economic Challenges and Opportunities in the Digital Age], Kyiv, Ukraine, vol. 1 (1), pp. 40—41.

13. Pan, A. Feng, S. Hu, X. and Li, Y. (2021), "How environmental regulation affects China's rare earth export", *PLoS ONE*, vol. 16 (4), available at: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250407> (Accessed 9 Ap 2024).

14. Stadvell, D. (2017), *Chomu Azii vdalosia. Uspikhy i nevdachi najdynamichnishoho rehionu svitu* [Why Asia succeeded. Successes and failures of the most dynamic region of the world], Nash Format, Kyiv, Ukraine.

15. Ivashchenko, O. and Reznikova, N. (2016), "Evolution of economic expansion forms: neo-protectionism as an instrument for global dominance", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 4—8.

16. Reznikova, N. (2013), "Economic challenges of independence: conflict of interest in the context of global interaction", *Development strategy of Ukraine. Economics, sociology, law*, vol. 1, pp. 181—187.

17. Reznikova, N. (2014), "Theoretical and methodological principles of determining economic dependence in the conditions of bipolar zoning of the world economy", *Foreign trade: economics, finance, law*, vol. 4, no. 63, pp. 38—42.

18. Reznikova, N., Bulatova, O. and Panchenko, V. (2018), "The policy of economic nationalism: from origins to new variations of economic patriotism", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4 (4), pp. 51—59.

19. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2017), "Regional trade agreements as an instrument of economic patriotism policy in the context of integration neo-protectionism", *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 15 (2), pp. 67—71.

20. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2016), "Neo-Protectionism as an Instrument for Eliminating the Internal Contradiction of Liberalism", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/'op=1&z=5781> (Accessed 7 Ap 2024).

21. Panchenko, V. (2018), *Hlobal'ni vymiry neoprotektsionimu: teoriya i praktyka* [Global dimensions of neoprotection: theory and practice], Agrar Media Group, Kyiv, Ukraine.

22. Panchenko, V. and Reznikova, N. (2017), "The policy of economic nationalism: from origins to new versions of economic patriotism", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 4—8.

23. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2017), "Methodological principles of economic nationalism", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 4—8.

24. Panchenko, V. (2018), "Manifestations of neo-protectionism in the policy of economic patriotism: analysis of contemporary practices of developed countries in stimulating economic growth", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 27—32.

25. Panchenko, V. (2017), "Economic patriotism in US and EU policy: the stimulating potential of neo-protectionism", *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*, vol. 14, pp. 140—148.

26. Warwick, K. (2013), "Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends", available

at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Beyond-industrial-policy-Emerging-issues-and-new-Warwick/83b79499f83b737d975b811b85-cf7240c4e0c5e0> (Accessed 9 Ap 2024).

27. ITU (2019), "Digital Infrastructure Policy and Regulation in the Asia-Pacific Region" available at: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/AsiaPacific/SiteAssets/Pages/Events/2019/RRITP2019/ASP/ITU_2019_Digital_Infrastructure_28Aug2019FNL.pdf (Accessed 7 Ap 2024).

28. Takeyama, Y. (2018), "Reform of State Owned Enterprises: A Big Challenge to the Vietnamese Economy", available at: http://www.iima.or.jp/Docs/newsletter/2018/NL2018No_12_e.pdf (Accessed 8 Ap 2024).

Стаття надійшла до редакції 03.05.2024 р.



Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 331.101.38:331.2

О. О. Кундицький,
д. е. н., професор кафедри менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7848-4717>
А. М. Гаца,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7126-8060>
В. О. Марунчак,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0845-7106>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.78

ОБГРУНТУВАННЯ ЗАСОБІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ ТА МАТЕРІАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ В СУЧАСНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

O. Kundytskyi,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department
of Management, Ivan Franko National University of Lviv
A. Gatsa,
Ivan Franko National University of Lviv
V. Marunchak,
Ivan Franko National University of Lviv

JUSTIFICATION OF MEANS OF INTANGIBLE AND MATERIAL MOTIVATION OF EMPLOYEES IN THE MODERN ORGANIZATION

У науковому дослідженні здійснено порівняння, аналіз та оцінку засобів нематеріальної та матеріальної мотивації персоналу в сучасних економічних ринкових умовах, вивчено базові засоби мотивації персоналу в Україні, визначено базові проблеми мотивації персоналу в сучасній організації.

Згідно наукового дослідження, варто акцентувати увагу на тому, що в процесі переходу України до сучасних ринкових відносин, що має місце паралельно зростанню економічної самостійності організацій в Україні, необхідне, на наш погляд, комплексне поєднання усіх засобів механізму мотивації персоналу. Встановлення оптимального співвідношення нематеріальної та матеріальної мотивації працівників — це, ми вважаємо, головна мета організації власне мотивації в сучасній організації. Ринкова економічна система сьогодні, на наше переконання, характеризується наявністю переважно нематеріальних та матеріальних засобів мотивації персоналу.

На наш погляд, під час обґрунтування засобів матеріальної та нематеріальної мотивації працівників, необхідно брати до уваги історичний загальносвітовий досвід, а також вітчизняну історію відносно мотивації персоналу в організації.

Отже, ми вважаємо, сьогодні існує необхідність переглянути засоби нематеріальної та матеріальної мотивації персоналу в організації, що створює необхідність розробити методологію і законодавство мотивації працівників в сучасних організаціях у нашій державі.

In the scientific study, a comparison, analysis and assessment of the means of non-material and material motivation of personnel in modern economic market conditions were carried out, the basic means of personnel motivation in Ukraine were studied, and the basic problems of personnel motivation in the modern organization were determined. According to a scientific study, it is worth emphasizing that in the process of Ukraine's transition to modern market relations, which is taking place in parallel with the growth of economic independence of organizations in Ukraine, a complex combination of all means of the personnel motivation mechanism is necessary, in our opinion. Establishing the optimal ratio of immaterial and material motivation of employees is, in our opinion, the main goal of organizing actual motivation in a modern organization. The market economic system today, in our opinion, is characterized by the presence of mainly intangible and tangible means of motivating personnel. In our opinion, when justifying the means of material and non-material motivation of employees, it is necessary to take into account the historical global experience, as well as the domestic history regarding the motivation of personnel in the organization. So, we believe that today there is a need to review the means of non-material and material motivation of personnel in the organization, which creates the need to develop a methodology and legislation for the motivation of employees in modern organizations in our country.

The modern economic system, characterized by various forms of ownership and management, provides for employee motivation through a combination of intangible and tangible means of motivation. Today, we believe, the problems of defining and substantiating the main means of non-material and material motivation of personnel in a modern organization remain relevant.

In modern economic literature, we believe, directions and methods of personnel motivation are widely considered. Motivation was studied by Boginya D. P., Kryvenko S. V., Grishnova O. A., Tkachenko L. G., Kolot A. M. and other authors. Despite this, in our opinion, the problems of comprehensive study and substantiation of the means of non-material and material motivation of personnel in the modern organization are still unexplored.

Summarizing the above, the main task of our article is to define and substantiate the main means of intangible and material motivation and establish the main factors of their formation in order to take the latter into account in the process of forming an effective system of personnel motivation in a modern organization.

During our scientific research, general scientific methods, special research methods, systematic and complex approaches were used. In the process of writing a scientific article, we used general economic methods in general and other specific methods in particular.

Ключові слова: мотивація; матеріальна мотивація; нематеріальна мотивація; засоби матеріальної мотивації; засоби нематеріальної мотивації.

Key words: motivation; material motivation; intangible motivation; means of material motivation; means of intangible motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна економічна система, що характеризується різними формами власності та господарювання, передбачає мотивацію працівників шляхом поєднання нематеріальних та матеріальних засобів мотивації.

Сьогодні залишаються актуальними, на наше переконання, проблеми визначення та обґрунтування основних засобів нематеріальної та матеріальної мотивації персоналу в сучасній організації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній економічній літературі, ми вважаємо, широко розглядаються напрями і методи мотивації персоналу. Мотивацію досліджували Богиня Д. П., Ткаченко Л. Г., Колот А. М., Кривенко С. В., Грішнова О. А. та інші автори. Незважаючи на це, остаточно недослідженими,

на наш погляд, є проблеми комплексного вивчення та обґрунтування засобів нематеріальної та матеріальної мотивації персоналу в сучасній організації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Підсумовуючи вищеописане, головним завданням нашої статті є визначення та обґрунтування основних засобів нематеріальної та матеріальної мотивації та встановлення основних факторів їх формування із метою врахування останніх в процесі формування ефективної системи мотивації персоналу в сучасній організації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час нашого наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи, спеціальні методи дослідження, системний та комплексний підходи. В процесі написання на-

укової статті нами використано загальноекономічні методи загалом та інші специфічні методи зокрема.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стратегічною метою розвитку сучасної організації в ринкових умовах економіки, ми вважаємо, є розробка ефективного механізму стимулювання працівників, враховуючи виробничі особливості, а також якісний склад працівників організації.

Матеріальне стимулювання, на наш погляд, має вагоме значення для більшості працівників на будь-якому рівні сучасної організації. Збільшення робочого часу в сучасній організації за умови виникнення потреби здійснення великого обсягу невідкладної роботи може бути обґрунтованим, при цьому, повинно відповідно оплачуватися та чітко регламентуватися керівниками.

В умовах нестабільної економіки сьогодні, на наш погляд, для співробітників нижчого рівня, важливе значення мають соціальні гарантії, керівники сучасної організації повинні створювати гідні умови праці для свого персоналу, офіційне працевлаштування має передбачати регулярні, декретні відпустки, наявність забезпечення стабільності зайнятості, медичного та пенсійного страхування.

Чинять вплив на працівників і є вагомими, на наш погляд, неекономічні методи мотивації, використання яких викликане тими ж факторами, що і економічні методи, до яких варто віднести: власне процес праці та склад трудового колективу [1].

Сучасні конкурентні умови, на наш погляд, формують потребу високої ефективності праці та інноваційного підходу до самої роботи. Стимулювання висококваліфікованих працівників сьогодні не обмежується виключно фінансовими засобами. До основних факторів варто віднести також наступні: можливість професійного росту, розвитку, забезпечення працівників можливостями навчання, отримання нових навичок, участі в тренінгах тощо.

Створення командної роботи та формування сприятливого корпоративного середовища, при цьому, дає можливість суттєво збільшити задоволеність працівників. В сучасній організації, ми вважаємо, заохочення до обміну ідеями, спільної роботи, взаємодії, зумовлює потребу в творчому підході відносно вирішення завдань.

Система визнання і нагородження в сучасній організації може включати фінансові бонуси, публічне визнання перед керівництвом

і колективом здобутків працівників, що, в свою чергу, може підняти самооцінку індивідів та забезпечити позитивний корпоративний клімат.

На наш погляд, однією із допустимих стратегій в сучасній організації може розглядатися активна співпраця із навчальними закладами і програмами відносно підвищення кваліфікації із метою вирішення проблем нестачі кваліфікованих працівників. Співпраця із навчальними інститутами, індустрійними організаціями, ми вважаємо, сприятиме розробці програм, які відповідають сьогodнішнім потребам на ринку праці, надають доступ організації до випускників, які мають високу кваліфікацію [2].

В сучасній організації, на наш погляд, не можна недооцінювати значення таких моментів трудової діяльності, як негрошові матеріальні стимули, нематеріальне стимулювання, основою яких є розуміння психологічних аспектів поведінки індивіда у трудовому процесі, розуміння вагомості трудової діяльності у процесі задоволення власне вищих потреб працівників в цілому та окремих індивідів зокрема.

До шляхів вивільнення ресурсів в сучасній організації на забезпечення нематеріального та матеріального стимулювання працівників варто віднести наступні: раціональне оптимальне використання фінансових ресурсів, які варто перерозподілити на премії за якісно зроблену роботу. Гарантована і справедлива премія за якісно зроблену роботу надихне, ми вважаємо, працівників на дбайливіше ставлення до робочих процесів.

В сучасній організації ефективно розроблена система нематеріального стимулювання, може компенсувати, на наш погляд, дефіцит матеріального стимулювання, а саме: підтримка працівників, моральне визнання спричинює продуктивнішу роботу персоналу через відчуття власної важливості індивідів [3].

В сучасній організації для забезпечення високопродуктивної праці працівників слід розглядати, на наш погляд, інноваційні підходи до формування та розвитку програм підвищення продуктивності персоналу. Ми вважаємо, що важливим аспектом сьогодні є використання сучасних технологій та цифрових інструментів, які спричиняють підвищення ефективності власне робочих процесів. До таких технологій та інструментів варто віднести наступні: використання Інформаційних Технологій, ефективне управління проектами, система навчання, а також система обміну знаннями, індивідуалізація навчання, власне здоров'я працівників та їх благополуччя.

Для забезпечення вдосконалення безпосередньо методів нематеріальної мотивації працівників в сучасній організації варто розробити наступні рекомендації для різних категорій персоналу, а саме:

— Для робітників:

1. Систематичний аналіз результатів виробництва, які досягнуті.

2. Офіційне визнання досягнень.

3. Виявлення потреб індивідів шляхом проведення анкетування.

4. Зростання особистої відповідальності індивідів шляхом створення можливості самостійно обирати способи реалізації завдань.

— Для фахівців:

1. Почесні грамоти та листи подяки за роботу, яка зроблена успішно.

2. Забезпечення можливості самонавчання, підвищення кваліфікації, програми навчання працівників.

— Для керівників:

1. Участь в форумах, виставках, конференціях.

2. Публікації у ЗМІ від імені організації.

3. Навчання у навчальних програмах, бізнес-школах для менеджерів.

Стимулювання праці загалом варто розглядати як важливий метод винагороди працівників, на наш погляд, який повинен бути збалансованим із участю у виробництві для формування впевненості та захисту працівників, забезпечуючи паралельно продуктивність персоналу та його задоволеність.

Розробка ефективної системи мотивації персоналу в сучасній організації потребує чіткого обґрунтування критеріїв оцінки безпосередньо службових обов'язків, врахування внутрішніх індивідуальних мотивів, надання навчання персоналу, створення гнучких систем безпосередньо соціальних виплат, пільг, які забезпечують потреби працівників. Оперативна оцінка та контроль мотиваційної системи, на наш погляд, також займають важливе місце в процесі успішного формування та функціонування мотиваційної системи.

Табл. 2 відображає етапи розвитку в сучасній організації системи навчання і містить розробку індивідуальних та групових навчальних планів, встановлення потреби безпосередньо в навчанні, оцінку ефективності навчання через проведення постійних перевірок, а також проведення опитування персоналу на постійній основі.

Табл. 3 наголошує на необхідності розгляду та врахування внутрішніх мотивів індивідів

Таблиця 1. Розробка критеріїв оцінки та службових обов'язків

Етапи	Дії
Визначення обов'язків	- Оцінка позицій, узгодження безпосередніх службових обов'язків. - Чіткий опис очікуваних результатів.
Розробка критеріїв оцінки	- Розробка вимірюваних, об'єктивних критеріїв успіху. - Узгодження критеріїв із працівниками та керівниками.
Зворотний зв'язок	- Постійний огляд та обговорення результатів. - Корегування вимог, критеріїв.

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 2. Надання навчання працівників

Етапи	Дії
Визначення потреб	- Анкетування працівників для визначення потреби в навчанні. - Аналізування вимог, тенденцій в певній галузі.
Розробка навчальних планів	- Розробка індивідуальних, групових навчальних програм. - Використання зовнішніх ресурсів, внутрішніх ресурсів.
Оцінка ефективності	- Постійна оцінка безпосередньо результатів навчання. - Опитування працівників відносно задоволеності та корисності.

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 3. Урахування внутрішніх мотивів персоналу

Елементи врахування	Дії
Мотивація самовираження	- Можливості реалізації творчих ідей, проектів. - Постійні форуми безпосереднього обговорення ініціатив.
Забезпечення кар'єрного розвитку	- Система зростання і розвитку кар'єри в сучасній організації. - Обговорення цілей кар'єри, особистих планів розвитку.
Задоволення безпосередніми результатами роботи	- Система розуміння досягнень і зворотного зв'язку. - Створення корпоративної культури, формування позитивної робочої атмосфери.

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 4. Формування гнучких систем соціальних виплат і пільг

Елементи гнучких систем	Дії
Мобільний графік роботи	- Формування мобільного робочого графіку на певних посадах. - Система дистанційної роботи.
Соціальні пакети, пільги	- Розробка програм соціальних пільг. - Безпосередня адаптація до потреб працівників.
Фінансові бонуси, премії	- Формування критеріїв фінансового розуміння досягнень. - Постійні виплати, бонуси за високі результати.

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 5. Оперативна оцінка та безпосередній контроль системи

Елементи контролю	Дії
Систематичний аудит системи	- Аудити ефективності системи мотивації. - Для вдосконалення системи використання рекомендацій із аудиту.
Зворотний зв'язок	- Формування каналів відгуку, обговорення системи мотивації. - Систематичні зустрічі, опитування працівників.
Безпосередні адаптації, корегування	- Реакція на переми в галузі, організації. - Безпосередня адаптація системи мотивації з урахуванням виникаючих потреб, викликів.

Джерело: розроблено автором.

для забезпечення максимального задоволення та максимальної продуктивності.

У табл. 4 описані складові розробки гнучких систем соціальних пільг та виплат для працівників, що передбачають фінансові бонуси, соціальні пакети, мобільність робочого графіку.

Табл. 5 описує елементи оцінки і контролю ефективності системи мотивації та передбачає систему зворотного зв'язку, постійний аудит системи, необхідні корегування для адаптації системи до виникаючих потреб і викликів в сучасній організації.

ВИСНОВКИ

Отже, ми визначили, здійснили аналіз та обґрунтували напрями удосконалення мотиваційного механізму працівників в сучасній організації, що створило підґрунття для розробки та запровадження безпосередніх конкретних заходів вдосконалення нематеріальної та матеріальної мотивації персоналу. Використовуючи запропоновані засоби нематеріальної та матеріальної мотивації в сучасній організації виникне можливість безпосередньо забезпечити підвищення продуктивності та рівня задоволеності працівників, що чинитиме позитивний вплив на успіх сучасної організації в цілому.

Література:

1. Іванов С. А. Роль нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. Наукові праці НДФІ. 2010. № 5. С. 34—38.
2. Ільченко В. М. Підвищення ефективності управління мотивацією праці управлінського персоналу. Економіка і регіон ПолтНТУ. 2012. № 5. 36 с.
3. Галайда Т. О. Європейський досвід застосування ефективних систем оплати праці та мотивації працівників підприємства. Науковий

вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2017. Вип. 16 (1). С. 65—68.

References:

1. Ivanov, S. (2010), "The role of intangible factors of labor motivation in the formation of human capital of a modern enterprise in Ukraine", Scientific works of NDFI, vol. 5, pp. 34—38.
2. Ilchenko, V. (2012), "Increasing the effectiveness of management of work motivation of management personnel", Economy and the region of the National Technical University of Ukraine, vol. 5.
3. Galayda, T. (2017), "European experience in the application of effective systems of remuneration and motivation of the company's employees", Scientific Bulletin of Kherson State University, vol. 16 (1), pp. 65—68.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2024 р.

ІНВЕСТИЦІЇ!

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

<https://nauka.com.ua>



Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 658

О. О. Лемешев,
аспірант, Національний технічний університет
"Харківський політехнічний інститут"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7921-8952>
Н. М. Шматко,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4909-252X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.83

НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

O. Lemeshev,
Postgraduate student, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
N. Shmatko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

THE NEED TO IMPLEMENT AN ENTERPRISE BUSINESS PROCESS MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM

Досліджено інформаційну систему управління підприємством, як набір інтегрованих програм, які комплексно підтримують основні аспекти управлінської діяльності підприємства. Встановлено, що системний підхід в управлінському процесі підкреслює важливість інтеграції інформаційних систем з охопленням різних видів діяльності (маркетинг і збут, виробництво, закупівлі, фінанси), що підвищує якість управління за рахунок координації та інформаційного обміну, забезпечуючи тим самим отримання додаткового ефекту. Визначено, що основу для інтеграції утворюють різні бізнес-процеси, процес прийняття рішень.

Доведено, що сучасні ERP-системи надають можливість вирішення завдань інтеграції при плануванні, управлінні та контролі роботи підприємства. ERP інформаційні системи управління діють на основі об'єднаної ІТ-платформи в рамках єдиного стандарту обміну даними. Вдала інформаційна інтеграція сприяє усуненню дублювання інформаційних потоків, визначенню єдиного стандарту інформаційних процесів, виконанню операцій з інформаційного перетворення. При цьому формуються єдині вимоги до форм і методів зберігання, передачі та подання інформації.

The current economic situation and a high degree of uncertainty require successful business management in the areas of production, CRM, marketing, HRMS, industry solutions, etc. For this purpose, management information systems are designed, which are computer information systems that focus on actual operational areas of activity, which is important in planning, decision-making, control and provides the necessary information to managers. The current stage of development is characterized by the creation of new types of enterprise management information systems, and they allow solving functional tasks, providing internal users with complete and reliable information about business processes, taking into account the impact of environmental factors.

Trends in the development of enterprise information infrastructure are characterized by a significant number of functions, processes, data elements and complex interconnections between them. In turn, changes in the external environment and improvement of business processes necessitate change management with the help of integrated information systems, the functionality and scope of which is expanding.

The study of significant works by scientists proves the relevance of researching the feasibility of implementing an enterprise information system for managing business processes to improve performance.

The experience of creating ERP systems and the development of a progressive concept by experts, taking into account the adaptation to the Ukrainian business realities, allowed us to develop a structure and functionality that helps to achieve world standards of enterprise management. Based on the requirements of optimizing the company's work and increasing its profitability, the Odoo platform was created, which took into account the analysis of the needs of thousands of successful international companies.

The Ukrainian ERP system BJet for business management complies with domestic legislation. Among the advantages is the optimal unified functionality.

The effectiveness of the BJet solution for enterprises is due to the following:

- it takes into account the cycle of business processes: from processing potential customers to reviewing performance and analyzing development prospects
- multi-level analytics of income and expenses, which allows you to see the full state of the processes, as well as control income and expenses by customer, and promptly generate reports;
- generating invoices to customers for goods and services provided;
- can be integrated to interact with other systems: synchronize and import data, connect to the bank, view the status of accounts and transactions in real time.

Ключові слова: бізнес-процеси, ERP-системи, системи управління, управління бізнесом, дашборди, аналітика.

Key words: business processes, ERP systems, management systems, business management, dashboards, analytics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Сучасна економічна ситуація і високий ступінь ризикованості та невизначеності потребують вправно керувати бізнесом за напрямками виробництво, CRM, маркетинг, HRMS, склад, проекти, галузеві рішення тощо. Для цього призначені управлінські інформаційні системи (Management Information System) — це комп'ютерні інформаційні системи, що орієнтовані на фактичні, операційні напрями діяльності, що особливо важливо в плануванні, прийнятті рішень, контролюванні і надає повсякденну інформацію менеджерам [1]. Сучасний етап розробки характеризується створенням нових видів інформаційних систем, і вони, як компонент інформаційного забезпечення управління підприємством, дають змогу вирішувати функціональні завдання керування, забезпечуючи внутрішніх користувачів повною та достовірною інформацією про господарські процеси, враховуючи вплив чинників зовнішнього середовища.

Тенденції розвитку інформаційної інфраструктури підприємств характеризуються значною кількістю функцій, процесів, елементів даних і складними взаємозв'язками між ними. У свою чергу зміни у зовнішньому середовищі і удосконалення бізнес-процесів викликають необхідність управління змінами за допомогою інтегрованих інформаційних систем, функціональність і масштаб охоплення яких розширюється.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню можливостей інформаційних систем в управлінні діяльністю підприємства присвячено праці М. Б. Вітер, Ю. М. Грибовської, К. І. Дмитріва, В. І. Дудука, Ж. А. Кононенко, О. М. Томашевського, Г. Г. Цегелика, Ю. Н. Шпака, Н. П. Юрчука [1—4]. У свою чергу, аналіз переваг та недоліків впровадження ERP-систем в компаніях можна спостерігати у роботах таких дослідників, як І. Вовк, А. М. Гафіяк, Я. В. Карпусь, Н. В. Курган, Л. М. Пилипенко [5—9]. Вивчення вагомих праць вчених доводить актуальність пошуку оптимальної інформаційної системи управління комплексом бізнес-процесів підприємства, забезпечуючи єдність виконання завдань, заощадження часу та коштів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження доцільності впровадження підприємством інформаційної системи управління бізнес-процесами для підвищення ефективності діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Власників малого та середнього бізнесу цікавить вдалий сучасний інструмент автоматизації бізнес-процесів, що дозволить наочно представити формування прибутків, обсяг та структуру витрат та резерви покращення діяльності. Популярними є не лише CRM-системи, які впорядковують процеси взаємодії з клієнтами, але і по-

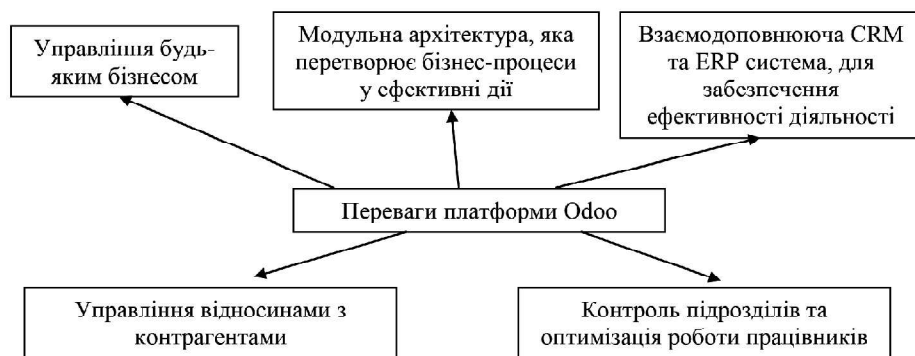


Рис. 1. Переваги платформи Odoo для системного управління бізнесом



Рис. 2. Інтерфейс системи VJet

вності ERP-системи. ERP мають широкий функціонал і містять CRM інструмент, як модуль, що оптимізує внутрішні процеси підприємства і роботу з клієнтами [10].

Досвід створення ERP-систем, розробка експертами прогресивної концепції з урахуванням пристосування до українських реалій ведення бізнесу дозволили розробити структуру та функціонал, які допомагають досягти світових стандартів управління підприємством. Спираючись на вимоги оптимізації роботи суб'єкта господарювання і підвищення прибутковості діяльності, а також управління бізнес-процесами і контролю була створена платформа Odoo (рис. 1), яка врахувала аналіз потреб тисячі успішних компаній міжнародного рівня [11].

На базі популярної ERP-платформи Odoo в Україні з'являються різні локалізовані рішення. Наприклад, комплексне хмарне рішення

VJet Service для розвитку та ефективного управління бізнесом, яке сприяє результативній взаємодії між працівниками, забезпечуючи єдність у виконанні завдань, заощаджуючи час та кошти.

Українська ERP-система VJet для управління бізнесом відповідає вітчизняному законодавству, до поточних змін адаптується автоматично, легко інтегрує редакції і доповнення нормативної бази. Серед переваг можна вказати оптимальний уніфікований функціонал. VJet придатне для роботи відразу після базового налаштування та імпорту даних, які користувачі можуть провести і самостійно. Готове рішення VJet має головне меню з встановленими додатками, набір яких може варіюватися (рис. 2).

Зазначена система містить комплект словників, таких як:

Management Information Systems report (MIS): фінансова та управлінська звітність; Аналітичний облік (система бухгалтерських кореспонденцій рахунків з деталізацією відомостей про рух господарських засобів, призначена для оперативного управління господарством і складання звітності, будується щодо кожного синтетичного рахунку); Класифікатор видів економічної діяльності: складова частина державної системи класифікації і кодування техніко-економічної та соціальної інформації в Україні; Табельний облік (облік робочого часу працівників за кожен робочий день). Багаторівнева аналітика даних системи доступна користувачам у актуальний для них момент часу, для керування бізнесом. Наприклад, VJet характеризується адаптивністю (відкритий код, що дозволяє змінювати систему та створювати власні модулі, пристосовуючись до



Рис. 3. Можливості системи VJet

специфіки бізнесу) і доступом до бібліотеки з чотирмастами модулями з можливістю вибору. У системі разом зібрана консолідована звітність (фінансова, податкова, управлінська). Вищезазначене вказує на широкі можливості системи VJet (рис. 3).

Світові стандарти управління підприємством диктують необхідність впровадження системи, адаптованої до реалій ведення бізнесу в Україні, з автоматизацією обліку, забезпеченням безпеки даних. Певні спеціалізовані ІТ-продукти виконують такі завдання, зберігаючи інформацію у хмарному сховищі, захищеною рівнями доступу та двофакторною аутентифікацією. Для попередження випадкової втрати даних система автоматично створює резервні копії. Завдяки структурі та функціоналу VJet допомагає бізнесу швидше досягти світових стандартів управління підприємством.

Система VJet для управління сервісним бізнесом надає:

- CRM (база потенційних клієнтів, лійка продажів, контроль угодам);
- управління відносинами з клієнтами: виставлення рахунків (на основі відпрацьованого часу), проведення оплати (банківської виписки), перегляд дебіторської заборгованості;
- управління проєктами, завданнями, таблицями обліку робочого часу;
- кадровий облік, облік відсутностей;
- облік взаємовідносин з працівниками: нарахування (на основі відпрацьованого часу) та виплата заробітної плати;

— облік розрахунків з постачальниками, перегляд кредиторської заборгованості;

— формування управлінської звітності та дашбордів.

Ефективність рішення VJet для підприємств обумовлена наступним:

— передбачено облік циклу бізнес-процесів: від опрацювання потенційних клієнтів до перегляду результатів діяльності та аналізу перспектив розвитку;

— багаторівнева аналітика доходів та витрат, яка дозволяє бачити повний стан процесів, а також контролювати доходи та витрати за клієнтами, оперативно формувати звітність;

— генеруються рахунки клієнтам за надані товари, послуги на підставі кількості годин, відпрацьованих спеціалістами щодо проєктів;

— через API можливо інтегруватися для взаємодії з іншими системами: синхронізувати та імпортувати дані, підключатися до банку, переглядати стан рахунків та транзакцій у режимі реального часу.

Це рішення для компаній містить функціонал для управління проєктами, обліку робочого часу, працівників та активів, щомісячний інвойсинг за відзвітованими годинами. Дозволяє управляти запасами на складах, підключати обладнання, отримувати оперативні звіти, вести складський бухгалтерський облік в одній системі. Можливо автоматизувати цикли виробництва, побудувати систему контролю якості, управляти запасами на складах, отримувати оперативні звіти, побудувати облік в одній системі та сформувати онлайн звіти для всіх напрямків компанії. Конструктор звітів дає можливість створювати власні управлінські звіти, налаштувавши їх структуру і стиль, а також містить готові бухгалтерські звіти.

З системи VJet можна оперативно отримати аналітику щодо доходів та витрат, договорів і оплат за ними, а інформація може формуватися у звіти та дашборди (у форматі P&L, Cashflow, Balance Sheet). Можливо здійснити аналіз прибутковості проєктів та формування рахунків клієнтам (вручну, з замовлення на продаж, а також з шаблонів для регулярних операцій); маркування боржників за показниками платіжної дисципліни, планування комунікацій з клієнтами, відправку комерційних пропозицій. У підсумку система дозволяє управляти проєкта-

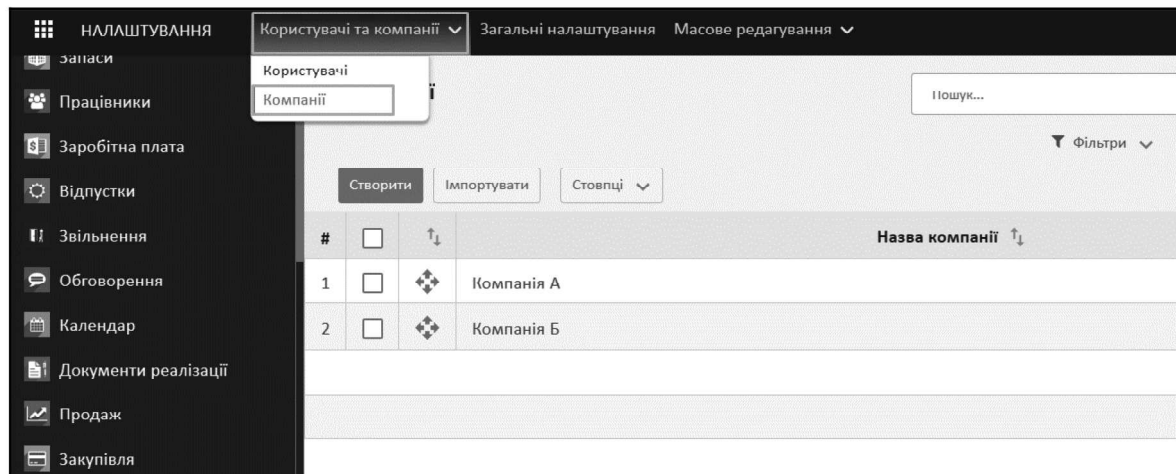


Рис. 4. Редагування картки компанії через меню



Рис. 5. Редагування лого компанії у системі

ми, планувати етапи роботи, делегувати завдання команді, відслідковувати прогрес, планувати ресурси.

Для початку роботи у системі VJet потрібно внести початкові дані компанії у налаштуваннях (рис. 4).

Разом з назвою компанії треба обрати зображення для компанії, яке необхідне для коректної роботи усіх друкованих форм, наприклад документів на реалізацію (рис. 5).

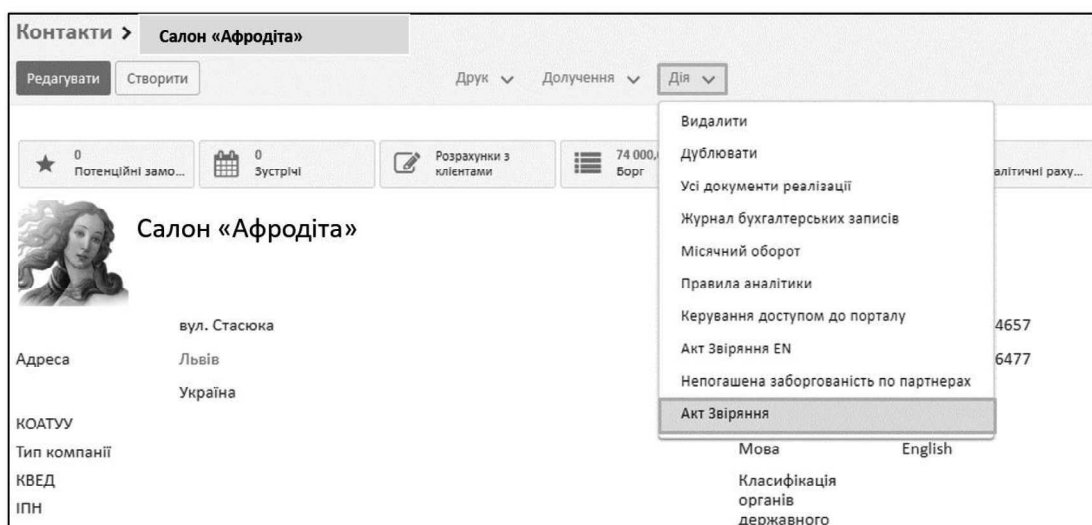


Рис. 6. Смарт-кнопки для переходу на відповідні розділи системи VJet для роботи з контрагентами та спадний список кнопки "Дія"

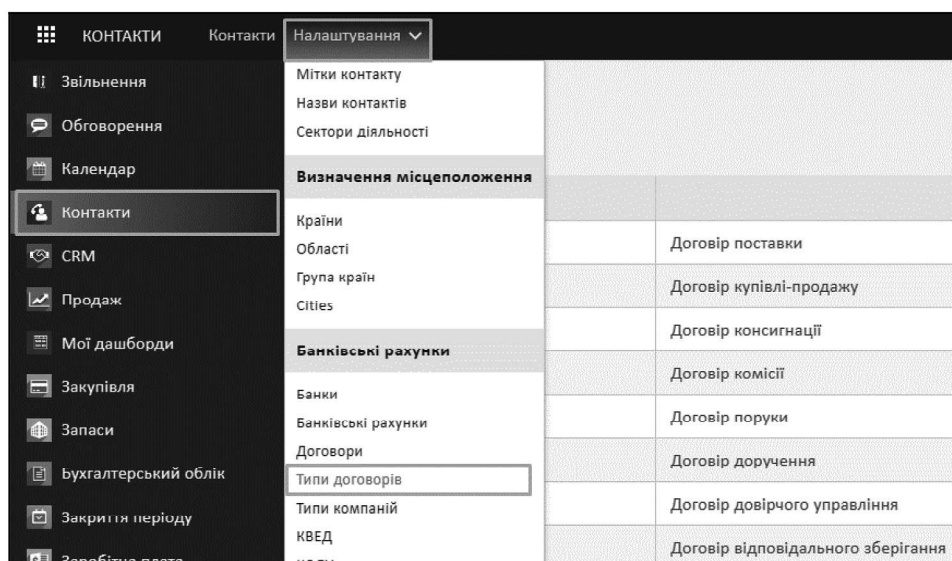


Рис. 7. Налаштування типу договорів для роботи з контрагентами у системі BJet

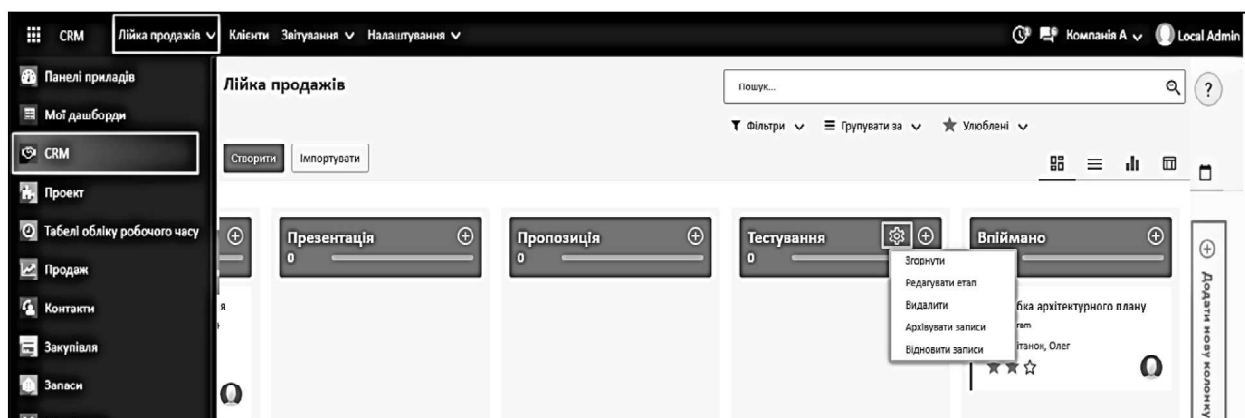


Рис. 8. Меню "CRM" з діями для стадії лійки продажів у системі BJet

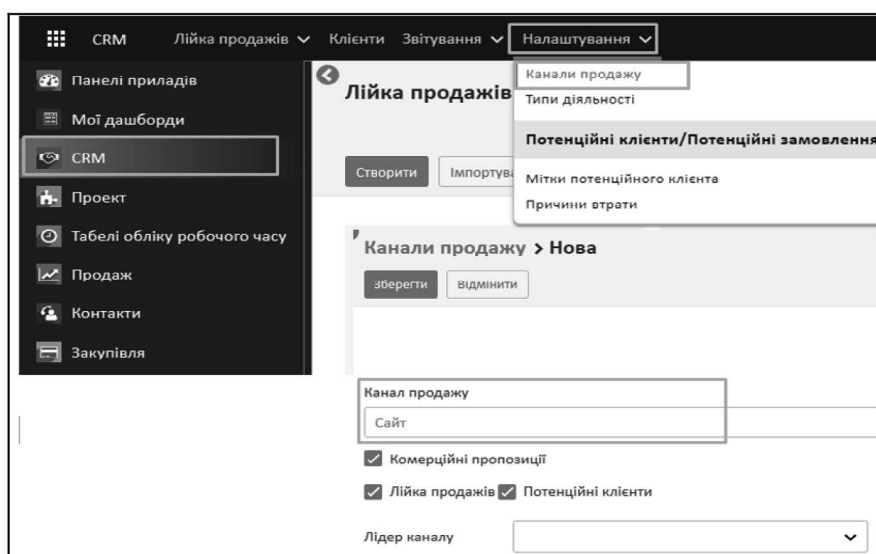


Рис. 9. Створення у системі BJet нового каналу продажу через пункт меню "CRM"

Перед проведенням операцій та створенням документів у BJet потрібно заповнити довідники. Для операцій по закупівлям і продажу товарів (послуг) є ті, що створюються за замовчуванням (План рахунків, Податки, Журнали, Склади), але деякі потрібно додатково заповнити (категорії продуктів, прайслисти, контрагенти, договори, аналітика за статтями та центрами витрат). Можливо одразу активізувати валюти, які актуальні для діяльності певного підприємства.

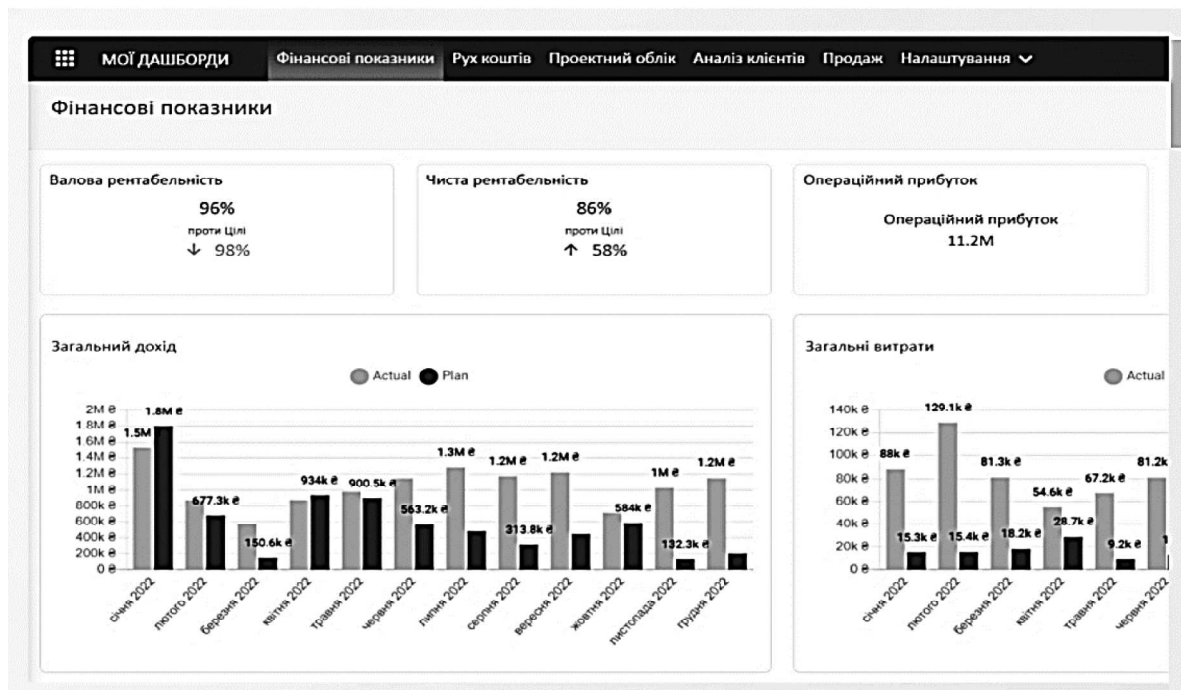


Рис. 10. Фінансові показники у меню "Мої дашборди" у системі BJet

Для роботи в BJet необхідно додати контакти (компанії, штатні працівники, клієнти, постачальники). Усі компанії та контрагенти відображаються у відповідному списку контактів. Для кожної з компаній автоматично створюється партнер, який братиме участь в операціях купівлі-продажу валют, операціях між контрагентами. У картці контрагента будуть доступні смарт-кнопки, що відображають потенційні замовлення, замовлення на закупівлю та продаж, борги, документи реалізації та надходження, завдання у проектах, договори (рис. 6).

Смарт-кнопки "Узгодити дебіторську (кредиторську) заборгованість" переходять до розділів, у яких можна узгодити документи, пов'язані з контрагентами та банківські виписки. Система містить певні типи договорів, додатково можна створити інші (рис. 7).

Перед початком роботи з розділом CRM також необхідно провести налаштування. Наприклад, власні стадії лійки продажів, за якими проходять клієнти (рис. 8). Лійка (воронка) продажів у CRM-системі — це дошка з етапами, які відображають життєвий цикл взаємодії з клієнтом, починаючи від першого контакту і закінчуючи укладанням угоди або підтримкою клієнта [12].

Для оптимізації роботи з клієнтами налаштовуються канали продажу: соціальні мережі, сайт (рис. 9).

Користувач системи може створити та наповнити дашборди, де будуть відображатись ключові показники сфери бізнесу, які допоможуть відстежувати поточний стан процесів у реальному часі.

Аналітичні дашборди — це і готові інформаційні панелі, і створені персоналізовані, для швидкого дослідження та кращої візуалізації даних [13].

Дашборди можна наповнити графіками чи показниками з попередньо встановлених дашбордів: звіт про прибутки та збитки, контроль грошових коштів, проектний облік, аналітика по клієнтах. Так, дашборд "Фінансові показники" відображає фінансові результати діяльності підприємства за звітний період і містить дані про доходи, витрати та кінцевий результат (рис. 10).

Дашборд "Контроль грошових коштів" відображає касовий контроль за звітний період і містить дані про отримання, видаток та використання коштів компанії (рис. 11).

Дашборд "Аналітика по клієнтах" відображає планові та фактичні дані по загальному прибутку і витратах, неврахований прибуток, а також валовий коефіцієнт прибутку.

Зазначимо також, що ERP-система повинна відповідати сучасним стандартам безпеки щодо запобігання несанкціонованому доступу, витоку даних, кібератакам і порушенням нормативних вимог. Важливим є процес дотримання законів і правил, які застосовуються до системи SaaS ERP та її клієнтів (комплаєнс). Документація системи повинна забезпечувати дотримання національного законодавства про збереження конфіденційних даних для користувачів, а також про дотримання відповідних актів ЄС, США тощо. У BJet ERP реалізована політика управління доступами на основі ролей, коли кожен користувач може бачити лише ту інфор-

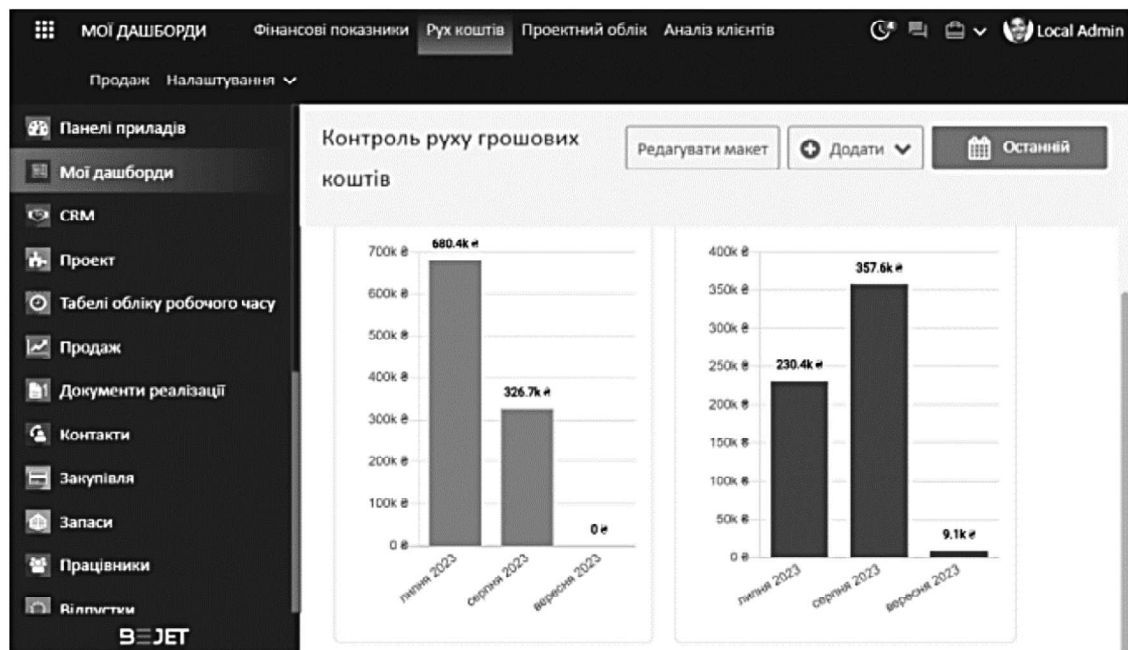


Рис. 11. Рух грошових коштів у меню "Мій дашборд" у системі BJet

мацію, яка призначена для його ролі (рівень доступу для працівників, зовнішніх контрагентів).

ВИСНОВКИ

Сьогодні на підставі провідних практик автоматизації бізнес-процесів, з урахуванням українського законодавства, пропонуються універсальні інформаційні рішення для впорядкування процесів управління фінансами та бізнесом компаній. Разом з тим, необхідно враховувати, що відповідна модернізація бажана за помірні інвестиції для оптимізації витрат суб'єктів господарювання. За допомогою розглянутої системи BJet можна здійснити оперативне керування бізнесом, користувач отримає, у необхідний момент часу, інформацію про доходи та витрати. ERP-система дозволяє контролювати договори та оплати, а отриману інформацію формує у звіти та дашборди. Перевагами інформаційної системи управління бізнесом є: європейський зразок будови, проста та зручна CRM, аналітика по клієнтах, контроль заборгованостей, облік доходів та витрат у різних розрізах, управління проектами та завданнями, конструктор звітів. ERP-система BJet автоматизує різні бізнес-процеси: облік та інвентаризацію, управління персоналом, відносини з клієнтами. Саме таке поєднання процесів надає різномірну аналітику для ухвалення керівником стратегічних рішень.

Література:

1. Грибовська Ю. М., Кононенко Ж. А. Застосування інформаційних систем в управлінні підприємством. Економіка та суспільство. Вип.

47. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84> (дата звернення: 01.05.2024).

2. Томашевський О. М., Цегелик Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

3. Дмитрів К. І., Шпак Ю. Н. Дослідження інформаційних систем в управлінні підприємствами: досвід та перспективи. Економічний вісник НТУУ "КПІ". 2017. № 14. С. 231—239.

4. Юрчук Н. П. Інформаційні системи в управлінні діяльністю підприємства. Агросвіт. 2015. № 19. С. 53—58. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/19_2015/12.pdf (дата звернення: 01.05.2024).

5. Вовк І. Проблеми автоматизації управління ресурсами підприємства засобами ERP систем. Соціально-економічні проблеми і держава. 2011. Вип. 2(5). URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vipres.pdf> (дата звернення: 01.05.2024).

6. Гафіяк А. М. ERP-системи: переваги та недоліки. 71 наук. конф. професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів університету, м. Полтава, 22 квітня—17 травня 2019 р. / Полтавський нац. технічний ун-т ім. Ю. Кондратюка. Полтава, 2019. Т. 1. С. 377—378. URL: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PoltNTU/5888> (дата звернення: 01.05.2024).

7. Карпусь Я. В. Переваги та недоліки впровадження ERP-систем для підвищення ефективності діяльності підприємства. Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: праці Все-

укр. наук.-практ. конф., м. Харків, 22 квітня 2016 р. Харків, 2016. С. 554—559.

8. Курган Н. В. Обґрунтування вибору ERP-рішення для цифровізації обліку, аналізу та управління на підприємстві України. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2020. № 17. С. 238—249.

9. Пилипенко А. М., Редько М. О. Аналіз переваг та недоліків упровадження ERP-системи на підприємствах. Приазовський економічний вісник. 2019. № 6(17). URL: http://www.pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/6_17_2019.pdf#page=172 (дата звернення: 01.05.2024)

10. Що таке ERP-система та як вона допоможе вашому бізнесу? Дія. Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/sistematizacia-biznes-procesiv/so-take-erp-sistema-ta-ak-vona-dopomoze-vasomu-biznesu> (дата звернення: 01.05.2024).

11. Odoo: powerful business software. Captivea. URL: <https://www.captivea.com/odoo> (дата звернення: 01.05.2024).

12. Попова К. Воронка продажів в CRM: як створити та використовувати. CRM LAB. URL: <https://nethunt.ua/blog/voronka-prodazhiv-v-crm-iak-stvoriti-ta-vikoristovuvati/> (дата звернення: 01.05.2024).

13. Мучанка В. Що таке аналітичні дашборди і як використовувати їх для звітності? Webpromo. URL: <https://web-promo.ua/ua/blog/sho-take-analitichni-dashbordi-i-yak-vikoristovuvati-yih-dlya-zvitnosti/> (дата звернення: 01.05.2024).

References:

1. Hrybovska, Yu.M. and Kononenko, Zh.A. (2023), "Application of information systems in enterprise management", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84>.

2. Tomashevskiy, O.M. Tsehelyk, H.H. Viter, M.B. and Duduk, V.I. (2012), *Informatsiini tekhnolohii ta modeliuvannia biznes-protsesiv* [Information technology and business process modeling], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. Dmytriv, K.I. and Shpak, Yu.N. (2017), "Doslizhennia informatsiinykh system v upravlinni pidpriemstvamy: dosvid ta perspektyvy", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, vol. 14, pp. 231—239.

4. Yurchuk, N.P. (2015), "Information systems in enterprise management", *Ahrosvit*, vol. 19, pp. 53—58, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/19_2015/12.pdf (Accessed 01.05.2024).

5. Vovk, I. (2011), "Problems of automation of enterprise resource management by means of ERP systems", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 2 (5), available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11vipres.pdf> (Accessed 01 May 2024).

6. Hafiak, A.M. (2019), "ERP systems: advantages and disadvantages", 71 nauk. konf. profesoriv, vykladachiv, naukovykh pratsivnykiv, aspirantiv universytetu [Conference Proceedings of the 71 Science Conference], National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine, vol. 1, pp. 377—378, available at: <http://reposit.pntu.edu.ua/handle/PolNTU/5888> (Accessed 01 May 2024).

7. Karpus, Ya.V. (2016), "Advantages and disadvantages of implementing ERP systems to improve the efficiency of the enterprise", *Rozvytok ievropejs'koho prostoru ochyma molodi: ekonomichni, sotsial'ni ta pravovi aspekty: Pratsi Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii* [The development of the European space through the eyes of young people: economic, social and legal aspects: All-Ukrainian scientific and practical conference], Kharkiv, Ukraine, pp. 554—559.

8. Kurhan, N.V. (2020), "Rationale for choosing an ERP solution for digitalization of accounting, analysis and management at an Ukrainian enterprise", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, vol. 17, pp. 238—249.

9. Pylypenko, L.M. and Redko, M.O. (2019), "Analyzing the advantages and disadvantages of implementing an ERP system at enterprises", *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 6(17), available at: http://www.pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/6_17_2019.pdf#page=172 (Accessed 01 May 2024).

10. Diya. Business (2021), "What is an ERP system and how can it help your business?", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/sistematizacia-biznes-procesiv/so-take-erp-sistema-ta-ak-vona-dopomoze-vasomu-biznesu> (Accessed 01 May 2024).

11. Captivea (2024), "Odoo: powerful business software", available at: <https://www.captivea.com/odoo> (Accessed 01 May 2024).

12. CRM LAB (2023), "Sales funnel in CRM: how to create and use it", available at: <https://nethunt.ua/blog/voronka-prodazhiv-v-crm-iak-stvoriti-ta-vikoristovuvati/> (Accessed 01 May 2024).

13. Webpromo (2024), "What are analytical dashboards and how to use them for reporting?", available at: <https://web-promo.ua/ua/blog/sho-take-analitichni-dashbordi-i-yak-vikoristovuvati-yih-dlya-zvitnosti/> (Accessed 01 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 05.05.2024 р.

УДК 69.003:316.77:658

Ю. В. Малиновський,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7139-5623>

О. А. Мусянович,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5813-8233>

В. Ю. Битяк,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2229-060X>

А. В. Дубравський,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9948-7881>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.92

ІНТЕГРАЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕС ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН НА ПІДПРИЄМСТВАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Y. Malynovskyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University

O. Musianovych,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

V. Bytiak,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

A. Dubravskyi,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

INTEGRATING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY INTO ORGANIZATIONAL CHANGE MANAGEMENT AT ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті розглядається роль корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у процесах організаційних змін на підприємствах в контексті євроінтеграції. В дослідженні акцентується на збільшенні масштабів бізнес-операцій через глобалізацію, що зумовлює підвищену відповідальність компаній перед різними групами стейкхолдерів. Особлива увага приділяється впливу європейського законодавства та стандартів на КСВ, зокрема через політики, які спонукають до вищої прозорості, етичності та зменшення екологічного впливу. Автори аналізують як теоретичні, так і практичні аспекти інтеграції КСВ, розглядаючи її як інструмент забезпечення сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному рівні. На прикладі європейських ініціатив, таких як Європейський зелений курс (Green Deal), демонструється, як стратегічна інтеграція КСВ сприяє досягненню екологічних і соціальних стандартів, визначених ЄС. Стаття також висвітлює виклики та переваги, асоційовані з впровадженням КСВ, зокрема спротив змінам у корпоративній культурі, високі витрати на ініціативи КСВ, а також необхідність адаптації до динамічних законодавчих рамок. В той же час, акцентується на стратегічних перевагах КСВ, які включають зміцнення репутації, підвищення довіри споживачів та інвесторів, а також сприяння стійкості бізнесу в умовах глобальних вик-

ликів. В рамках дослідження пропонуються конкретні рекомендації для компаній, які прагнуть ефективно інтегрувати КСВ у свої стратегії змін. Рекомендації спрямовані на забезпечення того, щоб компанії могли не тільки відповідати сучасним вимогам регулювання та етики, а й використовувати КСВ як стратегічний інструмент для підвищення власної конкурентоспроможності та стійкості. У заключенні пропонуються перспективи подальших досліджень у сфері КСВ, які можуть зосередитись на вивченні впливу КСВ на різні бізнес-моделі та галузі, розробці нових інструментів для оцінки її ефективності та адаптації підприємств до мінливих міжнародних норм та очікувань.

Globalization has significantly expanded the scope of business operations, providing companies with access to international markets and, at the same time, increasing their responsibility to a wide audience of stakeholders, including not only shareholders but also consumers, employees, civil organizations, and the governments of the countries where they operate. In the article, the role of corporate social responsibility (CSR) in organizational change processes at enterprises in the context of European integration is examined. The study focuses on the expansion of business operations through globalization, which increases companies' responsibility towards various stakeholder groups. Special attention is given to the impact of European legislation and standards on CSR, particularly through policies that encourage greater transparency, ethical behaviour, and reduced environmental impact. The authors analyse both theoretical and practical aspects of CSR integration, considering it a tool for ensuring sustainable development and enhancing competitiveness at the international level. Through examples of European initiatives, such as the European Green Deal, the article demonstrates how strategic integration of CSR contributes to achieving the environmental and social standards set by the EU. The article also highlights the challenges and advantages associated with implementing CSR, including resistance to changes in corporate culture, high costs of CSR initiatives, and the need to adapt to dynamically changing legislative frameworks. At the same time, it emphasizes the strategic advantages of CSR, which include strengthening reputation, enhancing consumer and investor trust, and promoting business resilience in the face of global challenges. The study offers specific recommendations for companies aiming to effectively integrate CSR into their change strategies. These recommendations are aimed at ensuring that companies not only meet current regulatory and ethical requirements but also use CSR as a strategic tool to enhance their own competitiveness and resilience. In conclusion, perspectives for further research in the field of CSR are proposed, focusing on examining the impact of CSR on various business models and industries, developing new tools for assessing its effectiveness, and adapting enterprises to changing international norms and expectations.

Ключові слова: глобалізація, євроінтеграція, Зелена угода ЄС, корпоративна соціальна відповідальність, організаційні зміни, стійкість бізнесу.

Key words: business sustainability, corporate social responsibility, EU Green Deal, European integration, globalization, organizational changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вступ до теми корпоративної соціальної відповідальності не може бути повним без розуміння її значення у контексті глобалізації та євроінтеграції. Глобалізація значно розширила масштаби бізнес-операцій, забезпечуючи компаніям доступ до міжнародних ринків і, водночас, збільшуючи їхню відповідальність перед широкою аудиторією стейкхолдерів, що включає не лише акціонерів, але й споживачів, працівників, громадські організації та уряди країн, де вони ведуть свою діяльність [1]. Суттєвий вплив на корпоративну соціальну відповідальність також має процес євроінтеграції, який несе з собою не тільки економічні, але й соціальні, екологічні вимоги до бізнесу. Європейський Союз, як один із лідерів у формулю-

ванні високих стандартів корпоративної соціальної відповідальності, впроваджує численні регулятивні акти, що стимулюють компанії до підвищення відповідальності, прозорості у діяльності та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Це включає, наприклад, директиви щодо звітності про сталий розвиток, управління корпоративними ризиками та зобов'язань у сфері екології.

Особливо важливим є поняття "інтеграції" у цьому контексті. Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у стратегічні та оперативні плани компаній стає не тільки зовнішнім вимогам, але й внутрішньою потребою, спонукаючи організації переглянути свої довгострокові стратегії в умовах євроінтеграції. Відтак, компанії, що прагнуть успішно конкурувати на міжнародному рівні, мають не тільки відповідати цим стандартам, але й активно використовувати їх як засіб досягнення стійкого розвитку.

Врешті-решт, євроінтеграція вимагає від бізнесу глибокого осмислення та впровадження корпоративної соціальної відповідальності у всіх аспектах діяльності. Це не просто додатковий вимір для ведення бізнесу, а фундаментальна зміна в підходах до управління, культури компанії та її взаємодій із суспільством та довкіллям.

Постановка проблеми корпоративної соціальної відповідальності в контексті євроінтеграції та організаційних змін вимагає розуміння її впливу як на наукові, так і на практичні аспекти бізнесу. У глобалізованому світі, де кордони стають все менш відчутними, компанії зіштовхуються з викликом інтегрувати принципи КСВ у свої стратегії та повсякденну діяльність, що є значною перепорою, особливо для тих, хто прагне відповідати міжнародним стандартам та вимогам регулювання.

Наукове співтовариство зосереджується на аналізі та розробці методології вимірювання впливу корпоративної соціальної відповідальності на корпоративну ефективність, репутацію, та стійкість до зовнішніх викликів. Особливо це актуально в умовах, коли екологічні та соціальні стандарти ЄС стають дедалі строгішими в рамках процесу євроінтеграції. Важливим завданням для науковців є розробка таких інструментів, які б дозволяли не тільки оцінити поточний стан КСВ у компаніях, але й прогнозувати майбутні тренди в розвитку цієї галузі.

З практичної точки зору, впровадження корпоративної соціальної відповідальності стає інструментом для досягнення конкурентоспроможності та інновацій. Компанії, які ефективно інтегрують корпоративну соціальну відповідальність у свою корпоративну стратегію, часто досягають кращих результатів на міжнародних ринках, оскільки стандарти ЄС вимагають високого рівня відповідальності та етики. Проте, не всі компанії готові до таких змін, і багато з них стикаються з серйозними труднощами, спробуючи адаптувати свої внутрішні процеси та культуру.

Зв'язок між корпоративної соціальної відповідальності і важливими науковими та практичними завданнями має вирішальне значення для забезпечення стійкого розвитку бізнесу в умовах євроінтеграції. Відповідальність перед суспільством та довкіллям, прозорість у діяльності, етичне лідерство — ці аспекти стають не просто "доброю практикою", а невід'ємною частиною сучасного бізнесу, що прагне бути успішним на глобальній арені.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз літератури стосовно корпоративної соціальної відповідальності, з акцентом на їх інтеграцію під час процесу євроінтеграції, дозволив виявити наступні загальні тренди.

1. Зростаюча значущість сталого розвитку. Дослідження [2; 3] показують, що зростаючий тиск з боку регуляторів та споживачів стимулює компанії інтегрувати сталий розвиток у свої стратегічні цілі. Європейські директиви, такі як EU Green Deal, впливають на бізнес-практики шляхом встановлення нових вимог до зниження вуглецевого сліду, збереження ресурсів і мінімізації відходів.

2. Етичне лідерство і корпоративна культура. Новітні дослідження [4; 5; 6] акцентують на важливості етичного лідерства у формуванні корпоративної культури, яка підтримує принципи КСВ. В Європі компанії зосереджують увагу на розвитку лідерських компетенцій, які включають відповідальне прийняття рішень і прозорість у веденні бізнесу.

3. Залучення зацікавлених сторін. Підходи до залучення зацікавлених сторін еволюціонували до більш активного та відкритого діалогу [7]. Компанії використовують різноманітні платформи та інструменти для забезпечення взаємодії з клієнтами, партнерами та місцевими громадами, особливо у відповідь на європейські ініціативи зі зміцнення соціальної відповідальності [8].

4. Прозорість і звітність. Особливий наголос у сучасних публікаціях [9; 10] робиться на прозорість бізнес-операцій та звітність. Завдяки регулятивним вимогам ЄС, що стосуються нефінансової звітності, компанії вдосконалюють свої звітні системи для кращої ілюстрації своїх КСВ ініціатив.

5. Технологічні інновації у КСВ. Використання передових технологій, таких як штучний інтелект [11] і великі дані [12], у сфері КСВ стає все більш поширеним. Ці технології дозволяють компаніям краще вимірювати свій вплив на навколишнє середовище, оптимізувати ресурси і підвищувати ефективність своїх КСВ ініціатив.

Ці тренди демонструють, як компанії в Європі та за її межами реагують на зміни у міжнародному регулятивному середовищі, інтегруючи КСВ у свої ділові моделі, щоб відповідати не тільки законодавчим вимогам, а й соціальним очікуванням сучасного суспільства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою статті є дослідження процесів інтеграції корпоративної соціальної

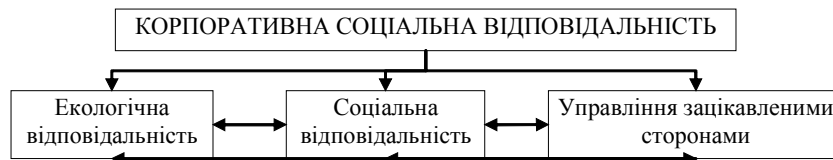


Рис. 1. Складові Корпоративна соціальна відповідальність

Джерело: складено автора за даними [1; 4; 5].

відповідальності у стратегії та діяльності компаній, що перебувають на шляху євроінтеграції, з метою визначення ключових викликів і переваг, пов'язаних з цією інтеграцією.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Корпоративна соціальна відповідальність є важливою складовою стратегій організаційних змін, особливо в контексті адаптації до глобалізованих ринків та зростаючих вимог стейкхолдерів. Впровадження КСВ не лише сприяє сталому розвитку, але й може підвищити репутацію та фінансові результати компанії. Представимо основні компоненти КСВ (рис. 1).

Розкриємо детальніше складові:

а) екологічна відповідальність. Цей компонент КСВ зосереджується на мінімізації негативного впливу компанії на довкілля. Це може включати зменшення викидів вуглекислого газу, впровадження технологій очищення стоків, раціональне використання ресурсів та рециклінг матеріалів. Ініціативи, такі як "зелене" офісне управління або перехід на відновлювальні джерела енергії, також відіграють ключову роль.

б) соціальна відповідальність. Цей аспект КСВ стосується добробуту співробітників та місцевих спільнот. Програми соціальної відповідальності можуть включати справедливі умови праці, підтримку громадських ініціатив, інвестиції в місцеву інфраструктуру та здоров'я. Також це включає забезпечення рівних можливостей та дотримання прав людини у всіх аспектах діяльності компанії.

в) управління зацікавленими сторонами. Ефективне управління зацікавленими сторонами є ключовим для успішної інтеграції КСВ. Це включає встановлення та підтримку відкритого діалогу з акціонерами, клієнтами, постачальниками, регуляторами та громадськістю. Важливо визначити очікування та потреби цих груп, а також адекватно реагувати на їх зміни.

Євроінтеграція значно впливає на корпоративну соціальну відповідальність, зокрема через зміни в законодавстві та впровадження нових стандартів. Цей вплив здійснюється через два основних напрями: посилення законодавчих вимог до прозорості та відповідальності

компаній та через політики, що прямо стимулюють практики КСВ.

Зміни в законодавстві та стандартах. Європейський Союз вживає заходів для забезпечення того, щоб компанії, які працюють на його території, відповідали високим стандартам прозорості та соціальної відповідальності. Зокрема:

1. Директива ЄС про нерозкриття фінансової інформації вимагає від компаній звітувати про соціальні та екологічні аспекти своєї діяльності. Це включає інформацію про енергоспоживання, вплив на довкілля та залучення спільнот.

2. Регулювання у сфері праці зміцнює права працівників, вимагаючи від компаній забезпечити належні умови праці, справедливу оплату та дотримання прав людини у всіх своїх локаціях.

Існує кілька політики ЄС, що стимулюють КСВ

ЄС активно впроваджує політики, які спрямовані на стимулювання КСВ серед компаній. Однією з ключових ініціатив є Зелена угода ЄС (Green Deal), який має на меті зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року. Ця політика включає:

— стимулювання зеленої енергетики. Підтримка впровадження відновлювальних джерел енергії та покращення енергоефективності.

— стимули для сталого сільського господарства. Заохочення практик, які зменшують вплив на довкілля та підтримують біорізноманіття.

— розвиток сталого транспорту. Інвестиції в розвиток міського та міжміського транспорту, що сприяє зниженню викидів.

Також, ЄС впроваджує заходи для стимулювання соціальної відповідальності компаній, включаючи ініціативи для підтримки рівності, диверсифікації на робочому місці та соціальної інтеграції.

Завдяки цим змінам, компанії, які активно впроваджують КСВ, здатні не тільки виконувати нові вимоги, але й покращувати свою конкурентоспроможність на міжнародних ринках, підвищуючи свою репутацію та створюючи більш стійкі та ефективні бізнес-моделі.

Таблиця 1. Виклики та переваги інтеграції КСВ у процеси змін

Виклик/перевага	Зміст
<i>Виклики інтеграції КСВ</i>	
Спротив змінам у корпоративній культурі	Одним з найбільших викликів є спротив співробітників та керівництва до нових ініціатив КСВ. Зміна ставлення та поведінки вимагає часу та ресурсів, а також часто зустрічається з недовірою або нерозумінням цінності таких змін.
Високі витрати на впровадження КСВ	Початкові інвестиції в КСВ можуть бути значними, особливо в аспектах, пов'язаних з екологічною відповідальністю, як-от впровадження чистих технологій або систем управління відходами.
Вимоги до дотримання нових регуляцій	Адаптація до строгих законодавчих рамок, особливо у міжнародному контексті, може бути складною. Законодавчі зміни часто вимагають від компаній швидкого реагування та здатності до модифікації існуючих практик.
Вимірювання впливу КСВ	Компаніям може бути складно виміряти безпосередній вплив ініціатив КСВ на свою діяльність та визначити, які заходи є найефективнішими у контексті їх специфічних цілей.
<i>Переваги КСВ для довгострокової стійкості бізнесу та його репутації</i>	
Підвищення репутації та довіри	Компанії, які активно впроваджують КСВ, часто спостерігають зростання довіри з боку споживачів, партнерів та інвесторів. Це сприяє підвищенню лояльності клієнтів та залученню нових інвестицій.
Збільшення конкурентоспроможності	КСВ може стати значущим конкурентним перевагою, допомагаючи компаніям відрізнитися на ринку, особливо серед тих споживачів, для яких важливі соціальна та екологічна відповідальність.
Зменшення ризиків та покращення стійкості	Прозорість та відповідальність допомагають зменшити ризики, пов'язані з екологічними та соціальними чинниками. Ефективне управління зацікавленими сторонами може підвищити стійкість компанії до зовнішніх викликів.
Приваблення та утримання талантів	Компанії, які демонструють високі стандарти КСВ, часто мають кращі шанси привабити та утримати кваліфікованих працівників, особливо серед молодого покоління, яке цінує соціальну відповідальність роботодавця.

Джерело: побудовано за основи [2; 3; 5; 9].

Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у процеси змін компаній несе в собі як значні виклики, так і обіцяє важливі переваги. Розглянемо детальніше ці аспекти (табл. 1).

Інтеграція КСВ у процеси змін, незважаючи на існуючі виклики, пропонує компаніям значущі переваги, які можуть допомогти їм досягти стійкості та успіху в довгостроковій перспективі.

Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у стратегії змін може бути викликом для компаній, але з відповідним підходом, вона може значно покращити їхню діяльність, репутацію та стійкість.

Отже, запропонуємо деякі рекомендації для компаній, які прагнуть ефективно інтегрувати КСВ у свої стратегії змін (табл. 2).

Застосування цих рекомендацій допоможе компаніям не тільки ефективно інтегрувати КСВ у свої стратегії змін, але й максимізувати соціальну, екологічну та економічну вигоду від такої інтеграції.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у процеси змін є ключовим аспектом

для досягнення стійкості, підвищення конкурентоспроможності та поліпшення іміджу компанії на глобальному ринку. Аналіз досліджень і практик у цій сфері вказує на зростаюче значення КСВ для бізнесу у контексті глобалізації та євроінтеграції. Інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у процеси змін є ключовим аспектом для досягнення стійкості, підвищення конкурентоспроможності та поліпшення іміджу компанії на глобальному ринку. Аналіз досліджень і практик у цій сфері підкреслює зростаюче значення КСВ для бізнесу у контексті глобалізації та євроінтеграції, де компанії, що ефективно інтегрують КСВ у свої стратегії, спостерігають підвищення своєї довіри та репутації, зниження ризиків та краще виконання на ринку. Зміни у законодавстві, особливо в рамках Європейського Союзу, виступають як каталізатори для впровадження КСВ, вимагаючи від компаній вищої прозорості та відповідальності. Інноваційні технології, такі як штучний інтелект і великі дані, відіграють важливу роль у моніторингу та оцінці КСВ, дозволяючи компаніям краще зрозуміти та управляти своїм впливом на суспільство та довкілля. Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні того, як різні бізнес-моделі можуть адаптувати КСВ для

Таблиця 2. Рекомендації для компаній, які прагнуть ефективно інтегрувати КСВ у свої стратегії змін

Інструмент	Зміст
1. Визначення чіткої політики КСВ	Необхідно чітко визначити, що включає КСВ для компанії. Формулювання політики, яка враховує екологічні, соціальні та етичні аспекти діяльності компанії, є критично важливим.
2. Залучення зацікавлених сторін	Ефективне управління зацікавленими сторонами є ключем до успішної інтеграції КСВ. Рекомендується залучати співробітників, клієнтів, постачальників, місцеві громади та інвесторів до розробки та впровадження політик КСВ.
3. Підготовка та навчання	Організація тренінгів та навчальних сесій для керівників і співробітників є необхідною для забезпечення розуміння важливості КСВ та способів її реалізації у щоденній діяльності компанії.
4. Інтеграція КСВ у корпоративну стратегію	КСВ повинна бути інтегрованою частиною бізнес-стратегії компанії. Це включає врахування КСВ у плануванні, бюджетуванні, маркетингу, а також у внутрішніх аудитах і звітності.
5. Моніторинг та оцінка ефективності	Рекомендується регулярно оцінювати вплив ініціатив КСВ на діяльність компанії. Використання показників ефективності для моніторингу прогресу та виявлення областей для подальших удосконалень є ефективним підходом.
6. Прозорість та звітність	Забезпечення високого рівня прозорості у діяльності компанії, шляхом публікації регулярних звітів про виконання КСВ, є важливим для підвищення довіри зацікавлених сторін.
7. Адаптація до змін у законодавстві та стандартах	Необхідно слідкувати за змінами в законодавстві та стандартах, що впливають на КСВ, та швидко адаптувати свої політики та процедури, щоб відповідати новим вимогам.
8. Співпраця з іншими організаціями	Взаємодія з іншими компаніями, недержавними організаціями та урядовими агенціями для обміну знаннями та кращими практиками у сфері КСВ є корисною для підвищення стандартів усієї індустрії.

Джерело: побудовано за основі [2; 3; 5; 9].

максимальної вигоди, включаючи аналіз секторальних відмінностей, оцінку довгострокового впливу КСВ на стійкість та фінансові результати компаній, розробку нових методологій для точнішого вимірювання впливу КСВ, та інтеграцію знань з економіки, соціології, екології та управлінських наук для кращого розуміння комплексної природи КСВ та її впливу на сучасний бізнес. Ці висновки та перспективи надають підґрунтя для подальших досліджень та розвитку стратегій КСВ, що відповідають на сучасні виклики та використовують можливості, що виникають внаслідок глобальних та регіональних змін.

Література:

1. Dudek M., Bashynska I., Filypova S., Yermak S., Cichon, D. Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises. *Journal of Cleaner Production*. 2023. 394. 136317.
2. Кузьмак О. Соціальна відповідальність як інструмент маркетингової стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств в контексті сталого розвитку. *Економічний форум*. 2024. № 1 (4). С. 70—80.
3. Мирошниченко Ю.В. Корпоративна культура як основний чинник сталого розвитку торговельного підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2021. № 26. С. 66—78.

4. Литвиненко Н. Корпоративна культура як елемент глобального тренду соціально-економічного розвитку. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Серія Економіка. 2023. № 16 (32). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-16\(32\)-15](https://doi.org/10.33296/2707-0654-16(32)-15)

5. Апостолук О. Корпоративна культура як інструмент ефективного менеджменту підприємства в підвищенні його конкурентоспроможності. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 2. С. 68—73.

6. Маковоз О. С. Корпоративна культура як складова управління підприємством. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Економічні науки. 2015. № 10. С. 187—192.

7. Alshurafat H., Ananzeh H., Al-Hazaima H., Al Shbail M. O. Do different dimensions of corporate social responsibility disclosure have different economic consequence: multi-approaches for profitability examination. *Competitiveness Review: An International Business Journal*. 2023. Vol. 33 (1). P. 240—263.

8. Zhang Q., Oo B. L., Lim B. T.-H. Key practices and impact factors of corporate social responsibility implementation: Evidence from construction firms". *Engineering, Construction and Architectural Management*. 2023. Vol. 30 (5). P. 2124—2154.

9. Стоянець Н., Ткаченко В. Корпоративна соціальна відповідальність та прибутковість

компаній: концепція модерувальної функції репутації фірми та доступу до капіталу. Bulletin of Sumy National Agrarian University. 2023. № 1 (93). С. 46—51.

10. Pasko O., Lagodiienko N., Kudlaieva N., Riabenko L., Gerasymenko N. Does corporate governance moderate the effect of corporate social responsibility on a firm's financial performance?. Problems and Perspectives in Management. 2022. Vol. 20 (4). P. 588—601.

11. Bashynska, I. Revolutionizing Advertising: How AI Will Reshape the Industry. Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law. 2023. Vol. 27 (4). P. 105—111.

12. Kyslova O. Big Data in the Context of Studying Problems of Modern Society. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. 2019. Vol. 42. P. 59—68.

References:

1. Dudek, M. Bashynska, I. Filyppova, S. Yermak, S. and Cichon, D. (2023), "Methodology for assessment of inclusive social responsibility of the energy industry enterprises", Journal of Cleaner Production, vol. 394, 136317.

2. Kuzmak, O. (2024). "Social Responsibility as a Marketing Strategy Tool for Ensuring Enterprise Competitiveness in the Context of Sustainable Development", Economic Forum, vol. 1 (4), pp. 70—80.

3. Myroshnychenko, Y.V. (2021), "Corporate Culture as a Main Factor of Sustainable Development of a Trading Company", Problems and Perspectives in Entrepreneurship Development, vol. 26, pp. 66—78.

4. Lytvynenko, N. (2023), "Corporate Culture as an Element of the Global Trend of Socio-Economic Development", Adaptive Management: Theory and Practice, Economics Series, vol. 16 (32). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-16\(32\)-15](https://doi.org/10.33296/2707-0654-16(32)-15)

5. Apostoliuk, O. (2016), "Corporate Culture as a Tool for Effective Enterprise Management in Enhancing Its Competitiveness", Economic Journal of the Eastern European National University Named After Lesya Ukrainka, vol. 2, pp. 68—73.

6. Makovoz, O.S. (2015), "Corporate Culture as a Component of Enterprise Management", Bulletin of the Kamianets-Podilskyi National University Named After Ivan Ohienko, Economic Sciences, vol. 10, pp. 187—192.8.

7. Alshurafat, H., Ananzeh, H., Al-Hazaima, H., and Al Shbail, M. O. (2023), "Do different dimensions of corporate social responsibility disclosure have different economic consequence:

multi-approaches for profitability examination", Competitiveness Review: An International Business Journal, vol. 33 (1), pp. 240—263.

8. Zhang, Q., Oo, B. L., and Lim, B. T.-H. (2023), "Key practices and impact factors of corporate social responsibility implementation: Evidence from construction firms", Engineering, Construction and Architectural Management, vol. 30 (5), pp. 2124—2154.

9. Stoyanets, N. and Tkachenko, V. (2023), "Corporate Social Responsibility and Company Profitability: The Concept of Moderating Function of Firm Reputation and Access to Capital", Bulletin of Sumy National Agrarian University, vol. 1 (93), pp. 46—51.

10. Pasko, O., Lagodiienko, N., Kudlaieva, N., Riabenko, L., and Gerasymenko, N. (2022), "Does corporate governance moderate the effect of corporate social responsibility on a firm's financial performance?", Problems and Perspectives in Management, vol. 20 (4), pp. 588—601.

11. Bashynska, I. (2023), "Revolutionizing Advertising: How AI Will Reshape the Industry", Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law, vol. 27 (4), pp. 105—111.

12. Kyslova, O. (2019), "Big Data in the Context of Studying Problems of Modern Society", Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, vol. 42, pp. 59—68.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 332.2:339.5:634.8:663.2

Н. І. Кара,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7000-2931>

С. М. Пенгрин,

аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0009-6816-3934>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.99

ВИНОРОБНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗШИРЕННЯ

N. Kara,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and International Business, Lviv Polytechnic National University

S. Penhryn,

Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

UKRAINIAN WINE INDUSTRY: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR REGIONAL EXPANSION

У статті проаналізовано сучасний стан виноробної промисловості України та розглянуто основні регіони, що є перспективними для виноробства. Розглянуто твердження різних авторів щодо сучасного стану та потенціалу цього сектору агропромисловості. Досліджено динаміку зміни площі промислових виноградників в Україні. Проаналізовано причини скорочення кількості виноградників. Розглянуто динаміку виробництва вина в Україні, зокрема зазначено причину основних скорочень за досліджуваний період. Зіставлено результати обох динамік для формування узагальнень. Виділено 3 категорії вина, які експортуються Україною на закордонні ринки, зокрема вино ігристе, вино бутильоване, вино наливне. Досліджено обсяги експорту по кожній з категорій, проведено їх порівняльний аналіз, визначено пріоритетну категорію та основних виробників в категорії ігристого вина. Проведено детальний аналіз структури експорту вина, визначено основних країн контрагентів, куди експортуються українські вина, постійними країнами імпортерами є Німеччина та Казахстан. Також зазначено про зміну експортних ринків української винної продукції. Виявлено основну причину, через яку зазнає збитків виноробна промисловість України. Запропоновано нові регіони України, які є перспективними для вирощування винограду, зокрема Поділля, Наддніпрянщина та Галичина. Проведено аналіз основних виноробів даних регіонів, їхні обсяги виробництва, основні сорти винограду, які вирощуються, їх мікроклімат, специфіку розташування враховуючи природні ресурси. Проведено аналіз ґрунтів, на яких дані виноробні підприємства вирощують виноград, описано їхній вплив та придатність до вирощування винограду. Розглянуто межі сум активних температур, які зазначені в досліджуваних регіонах. Запропоновано сорти винограду відносно періоду дозрівання, які варто вирощувати в даних регіонах, в основному це білі та рожеві сорти винограду. Також було зроблено припущення, який економічний ефект на дані регіони матиме збільшення обсягів виробництва там, зокрема, це призведе до розвитку туризму та створення робочих місць для місцевого сільського населення.

The article analyzes the current state of the wine industry in Ukraine and examines the main regions that are promising for winemaking. It reviews statements from various authors regarding the current state and potential of this sector of agro-industry. The dynamics of changes in the area of industrial vineyards in Ukraine are investigated, and the reasons for the reduction in the number of vineyards are analyzed. The dynamics of wine production in Ukraine are considered, including the main reasons for significant reductions during the studied period. The results of both dynamics are compared to form generalizations. Three categories of wine exported by Ukraine to foreign markets are identified, including sparkling wine, bottled wine, and bulk wine. The volumes of exports for each category are examined, and their comparative analysis is conducted to determine the priority category and the main producers in the sparkling wine category. A detailed analysis of the wine export structure is carried out, identifying the main trading partner countries where Ukrainian wines are exported; Germany and Kazakhstan are constant importing countries. Changes in export markets for Ukrainian wine products are also noted. The main reason for the losses suffered by the Ukrainian wine industry is identified. New regions of Ukraine that are promising for grape growing are proposed, including Podillia, Naddniprianshchyna, and Halychyna. An analysis of the main winemakers in these regions is conducted, including their production volumes, the main grape varieties grown, microclimate, and the specificity of their location considering natural resources. An analysis of the soils on which these wineries grow grapes is conducted, describing their influence and suitability for grape growing. The framework of average sum of active temperatures specified in the studied regions is considered. Recommendations are made regarding which grape varieties, in terms of ripening period, should be grown in these regions, primarily white and pink grape varieties. Assumptions are made about the economic effect of increasing production volumes in these regions. This will primarily lead to the development of tourism and create more job opportunities for local rural populations.

Ключові слова: експорт, міжнародна торгівля, виноробний потенціал, вино, мікроклімат, ґрунт, сільськогосподарський.

Key words: export, international trade, winemaking potential, wine, microclimate, soil, agricultural.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Виноробна промисловість України є важливим галузевим сектором, який має потенціал для розвитку та регіонального розширення. Однак, існують певні економічні та політичні чинники, які впливають на цей сектор. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку виноробної промисловості України дозволить краще зрозуміти умови, в яких функціонує цей сектор, і виявити чинники, які перешкоджають або сприяють його розвитку. Особлива увага буде приділена аналізу експортних спроможностей України та розвитку виноробства в нових регіонах України, таких як Поділля, Галичина та Наддніпрянщина. Таке дослідження є важливим для розробки стратегій, спрямованих на підтримку сталого розвитку виноробного сектору та його позитивного впливу на регіональні економічні системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню української виноробної промисловості присвячено багато праць вітчизняних науковців. Зокрема, В. В. Россоха [1] та О. А. Петриченко [1] детально проаналізу-

вали потенціал ринку вина в Україні. Водночас В. А. Пазюк [2] провела порівняння українського ринку вина з іноземними. Б. Шуліка [3] проаналізував виробництво вина в північно-східній частині України та його поєднання з винним туризмом. Деякі науковці досліджували позиціонування підприємств на ринку вина Р.Г. Іванів [3], Галян Д.В. [4], Грещак М.Ю. [4], Петрик С.В. [4], Петрик А.В. [4].

Однак, постійні негативні зміни в секторі виноробства через агресивні дії РФ щодо України, потребують подальших досліджень потенційних регіонів виробництва вина, де можливе виробництво окремих сортів винограду з метою покращення теперішнього стану сектору.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Цілями статті є проаналізувати теперішній стан виноробної промисловості України, дослідити основних торгових партнерів за даною категорією товару та оцінити нові перспективні виноробні регіони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Станом на сьогодні, виноробна галузь не є стратегічною для України. Вона здебільшо-

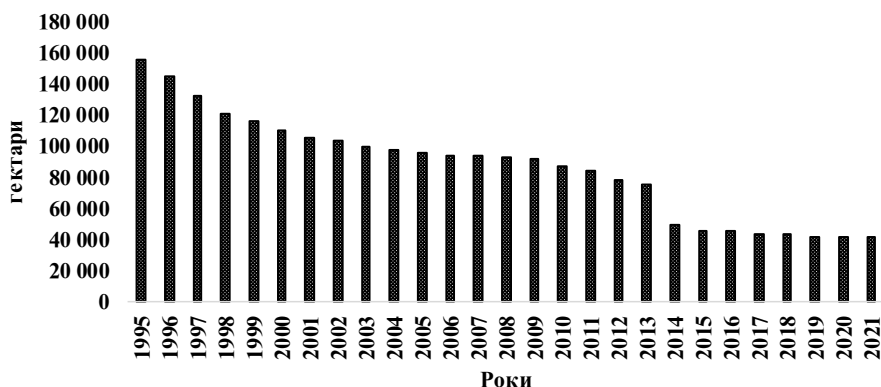


Рис. 1. Зміна площі виноградників в Україні за 1995–2021 рр., гектари

Джерело: сформовано на основі [5].

го має певний локальний іміджевий характер. Адже основне виробництво вина розташоване здебільшого в таких областях як Закарпатська, Одеська, Миколаївська, Херсонська та Запорізькі області, тобто в теплих регіонах з придатним кліматом для сільського господарства. Однак не має масового характеру, в Україні є декілька великих виробників вина, які переважно і мають найбільші виробничі потужності та великі площі виноградників. Також останнім часом суттєво збільшилась присутність малих локальних крафтових виробників, які зосереджені в основному на внутрішній ринок та виробляють продукцію у невеликих кількостях, володіючи при цьому невеликими земельними ділянками з власним вирощуванням винограду, подекуди навіть закупаючи виноград в фермерських господарствах. Також, якщо подивитися на площу виноградників, яка є в Україні, то вона постійно зменшується. Згідно даних, які надає Міжнародна організація виноградарства і виноробства за 2015–2021 рр., площа українських виноградників скоротилася майже на 73%. Варто звернути увагу, на динаміку зміни площі виноградників, яка відображена на (рис. 1).

Виходячи з цих даних, можна зробити висновки про те, що виноробство в Україні занепадало, або якщо бути точнішим занепадало саме вирощування винограду, адже не всі виноградні насадження використовуються безпосередньо для виробництва вина. Однак, як бачимо в 2014 році стався дуже різкий спад за кількістю. Це пов'язано з окупацією Криму і, відповідно втратою близько 26400 гектарів або 35,15% виноградників всієї України, що було великим ударом для всієї галузі. Саме тоді Україна втратила такі відомі виноробні як "Масандра", "Інкерман", "Коктебель" та "Сонячна долина" [6].

З метою проведення більш якісного аналізу виноробної галузі України, варто розглянути статистичні дані саме щодо виробництва вина і порівняти їх з попередніми показниками площі виноградників. Адже попри зменшення площ, якісь і кількість врожаю могла покращуватися за рахунок впровадження інновацій та кращому догляду за виноградниками. Саме тому варто звернути увагу на динаміку виробництва вина (рис. 2).

Тож в даному випадку, ми можемо спостерігати те, що виробництво вина кардинально відрізняється від площі виноградників. Спосте-

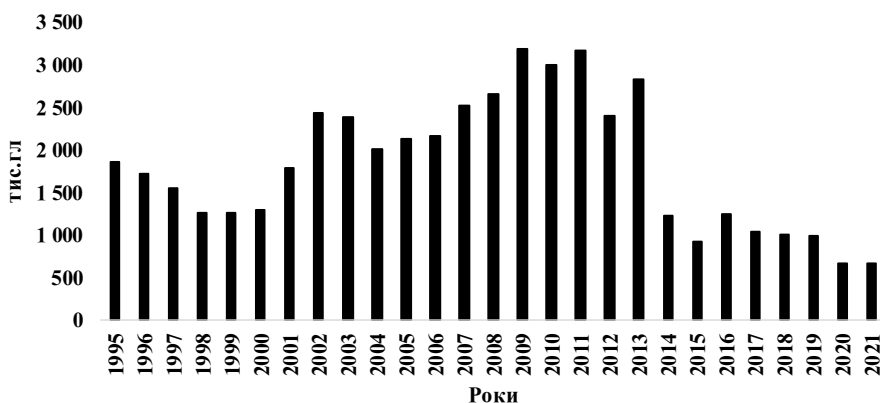


Рис. 2. Зміна обсягів виробництва вина в Україні за 1995–2021 рр., тис. гл

Джерело: сформовано на основі [5].

Таблиця 1. Топ-5 країн імпортерів українського вина за 2018–2022 рр.

Країна	Росія		Грузія		Китай		Казахстан		Німеччина	
2018	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$
	19,7	5,3	10,3	3,73	8,15	2,96	4,78	1,74	4,76	1,73
Країна	Казахстан		Німеччина		Китай		Білорусь		Нігерія	
2019	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$
	20,3	1,27	17	1,06	10,9	0,68	7,18	0,45	5,2	0,33
Країна	Білорусь		Казахстан		Німеччина		Румунія		Іспанія	
2020	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$
	18,6	1,97	17	1,8	12	1,27	9,39	0,99	8,61	0,91
Країна	Німеччина		Казахстан		Білорусь		Молдова		Алжир	
2021	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$
	24,5	2,81	13,4	1,55	12,2	1,4	11,7	1,35	4,98	0,57
Країна	Німеччина		Молдова		Румунія		Данія		Казахстан	
2022	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$	%	млн \$
	13,3%	0,93	12,9	0,9	11,6	0,81	9,56	0,67	9,21	0,64

Джерело: сформовано на основі [9].

Таблиця 2. Обсяги експорту вина в розрізі категорій за 2018–2022 рр.

Роки	Ігристе, тис. дол. США	Бутильоване, тис. дол. США	Наливне, тис. дол. США
2018	8491,44	7545,19	23786,51
2019	5417,52	5340,31	1101,01
2020	4486,93	4935,2	3626,19
2021	7667,02	5473,13	2968,87
2022	3463,36	3337,11	1910,88

Джерело: сформовано на основі [10–12].

рігається нестабільна динаміка, проте відбувалось і зростання, а в 2014 році був великий спад, який склав майже 56,52% або 1 598 тис.г л вина. Тобто виноробна галузь України втратила від анексії Криму більше, ніж половину своїх виробничих потужностей, що має негативний вплив на цілу індустрію. Також можемо помітити спад у 2020 році, який був спричинений зупинкою експорту в РФ. На початку 2019 року РФ заборонила ввозити українські вина [7]. На той момент РФ була одним з основних експортних ринків, а так як не було куди експортувати, виробники були змушені зменшувати виробництво в наступному році.

Після аналізу перших двох показників, можна зробити висновок про те, що сучасний ринок вина в Україні не є перспективним і він скоріш за все не зможе повернутись до попередніх показників. Тому ймовірно буде продовжувати в тому ж темпі, де на ринку є основні великі гравці та локальні крафтові виробники, які переважно орієнтуються на споживача, що є достатньо перебірливим та буде вибирати відповідно дорогий і якісний продукт. Проте, щоб повністю зробити висновок про те, на скільки він є перспективним варто провести аналіз експортних спроможностей України. Зокрема основних ринків, куди експортується вино, щоб зрозуміти який саме споживач вибирає українське вино, та подивитися на експортні показники в розрізі 3 категорій вин

згідно з Гармонізованою системою опису та кодування товарів [8]:

— код 220421 — Вина виноградні, включаючи вина кріплені у посудинах місткістю 2 л або менше (далі — пляшкове вино);

— код 220429 — Вина виноградні, включаючи вина кріплені у посудинах більше 2 л (далі — наливне вино);

— код 220410 — Вина ігристі.

Тож, спочатку проаналізуємо основні експортні ринки для українського вина за 2018–2022 рр. (табл. 1).

З табл. 1 ми можемо побачити те, що основними споживачами вина України за 2018–2022 рр. є Німеччина та Казахстан. Зокрема Німеччина, за останні 2 роки є основним імпортером. Згідно з даними Міжнародної організації виноградарства і виноробства, Німеччина входить в трійку найбільших експортерів вина в світі і українське вино також споживається в цій країні. Отже, можна зробити висновок, що українське вино високо цінується споживачем, що в майбутньому може привести до збільшення імпорту. На основі даних табл. 1, ми бачимо, що імпорт вина якраз і зростає до 2022 року до моменту повномасштабного вторгнення. За досліджуваний період Україна в основному експортувала до країн сусідів Білорусі, Молдови, Румунії і Казахстану. Також у 2022 році серед імпортерів вина з'явилась Данія, що теж є доволі хорошим показником, адже це розвинута країна з високим рівнем добробуту, що свідчить про те, що українське вино є якісним. Таким чином, Україна має основних партнерів — переважно країни-сусіди, проте за останні роки, а особливо після 2022 року, українське вино почало продаватись в більш розвинутих країнах, що є важливим визнанням для вітчизняних виноробів.

Однак, варто зосередитися на структурі експорту, щоб мати розуміння яке саме українське вино є найзатребуванішим (табл. 2).

Ці статистичні дані відображають те, що структура експорту є не зовсім стабільною, зокрема, у 2019 році різко скоротився експорт наливного вина, до того він був лідером у загальній структурі. Як бачимо, практично все це вино експортувалося до РФ, а після торговельних обмежень, обсяг скоротився. Надалі, від 2019 року ігристе вино майже повністю займає лідерські позиції і є основою експорту вина. Бутильоване вино має практично схожі показники, що і ігристе. А наливне має негативну тенденцію до спаду. Отже, українське вино все ж має потенціал, особливо ігристе, яке навіть попри падіння в 2022 році займає лідерську позицію. До найбільших виробників ігристого вина, відзначених міжнародними нагородами відносяться ПрАТ "Артвайнері" (Артемівське) та ТОВ "ПТК Шабо" (Шабо) [13]. Проте через окупацію м. Бахмут, де розміщувалися виробничі потужності Артемівського, компанія не зможе повністю продовжувати виробляти вина в тих самих обсягах, адже на даний момент підприємство передислокувалося на південь Одеської області [14].

Підсумовуючи, можна говорити про те, що українські вина мають потенціал до розвитку, особливо в категорії ігристих вин. Також українські вина експортуються до європейських країн, де рівень споживання є на високому рівні. Основними виноробними регіонами все ще залишається південь, зокрема Одеська область, яка є лідером за кількістю виноробень. Всі кризові становища в галузі спричинені агресивними діями РФ, такі як окупація Криму в 2014 р., обмеження на експорт в 2019 р. і повномасштабне вторгнення в 2022 р. І основними регіонами, які зазнають втрат є саме південні регіони.

Виходячи з даної проблеми, варто розвивати виноробство і у інших українських регіонах, які є достатньо привабливими та придатними для виробництва вина. Через кліматичні зміни, які спостерігаються на території України протягом останніх років регіони, які раніше не були придатними для виноробства, зараз потенційно можуть бути новим осередком. Тому варто проаналізувати Львівську, Тернопільську, Хмельницьку, Київську та Вінницьку області. Тут все ще присутній прохолодний клімат, що дає можливість виробляти якісні білі вина з підвищеною кислотністю. Також ці регіони дозволяють виробляти рожеві та бурштинові вина, що вважаються доволі таки експериментальними для цих регіонів. Наразі в цих регіонах не представ-

лено багато виноробень, які працюють повністю офіційно, маючи ліцензію на виробництво.

Спочатку варто розглянути регіон Поділля, куди входять Тернопільська, Хмельницька та Вінницька області. Головна річка Поділля — це Дністер. На його схилах або на берегах сусідніх річок, що впадають у Дністер, є мікрозони з теплим кліматом, які полюбає виноград [15]. А поєднуючи це з відмінними природними характеристиками та історичною забудовою в регіоні, Поділля може стати одним з центрів винного туризму в Україні. До найвідоміших виноробень, які там є належать ТМ "Калюс Вайнери" (Kalyus Winery), ФГ "РВ Зелениці" (Родина виноробня Зелениці), Винарня Богдана Павлія (Bohdan's Winery), ФГ "Татове вино ВБ" (Father's Wine), ПП "Винний дім Гігінеїшвілі" (Винний дім Гігінеїшвілі).

Щодо Kalyus Winery (урочище Калюс, Хмельницька обл.), то обсяги виробництва складають близько 750 л/рік. Основними сортами, які виробляються є — білі: Рислінг, Мускат, Шардоне, Сухолиманський., а щодо червоних: Сапераві, Каберне Кортис, Каберне. Основні виноградники розміщені в урочищі Калюс, також виноград закуповується в інших областях.

Родина виноробня Зелениці (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.), обсяги виробництва складають близько 16500 л/рік. Основними сортами є — білі: Рислінг, Мускат білий, Йоханітер, Ритон, Монарх, Йоханітер, Цитронний Магараха та Мускат Дублянський, а серед червоних: Мерло, Юпітер, Каберне, Мускат Блау, Одеський Чорний, Свенсон Ред, Піно Нуар, Піно Грі. Виноградники розташовані в селі Боришківці поблизу Кам'янця-Подільського.

Bohdan's Winery (с. Гораївка, Хмельницька обл.), обсяги виробництва складають близько 1875 л/рік. Основними сортами є білі — Шардоне, Совіньйон, Аліготе, Рислінг, Сільванер, Шенен Блан, Трамінер, Йоханітер, Соляріс, Барон, Мускаріс та червоні Поділля Дунай, Цвайгельт, Небіоло, Санжовезе, Євмолпія, Піно Нуар, Піно Грі, Сіра, Каберне-Фран. Виноградники в основному ростуть в урочищі Бакота та схилах Подільських Товтр.

Father's Wine (м. Гусятин, Тернопільська обл.), обсяги виробництва складають близько 26250 л/рік. Основні сорти, що вирощуються — білі сорти винограду — Йоханітер, Соляріс, Мускаріс, Геліос і Дублянський. До червоних сортів винограду відносяться — Каберне Кортис, Регент, Піно Тін, Леон-Мійо, Чорна

Перлина, Красень та Юпітер. Виноградники розташовані біля міста Гусятин.

Винний дім Гігінеїшвілі (с. Корделівка, Вінницька обл.), обсяги виробництва складають близько 27000 л/рік. Основні сорти, що вирощуються серед білих сортів винограду — Мускат Оттонель, Шардоне та Ркацители, щодо червоних то це — Піно Нуар, Каберне Совіньйон, Мерло, Одеський чорний, Сапераві. Виноград вирощується поблизу міста Могилів-Подільський, а також закуповується в інших областях.

Таким чином, ті винороби, які мають ліцензії на вирощування винограду і виробництво вина, розміщені в південній частині Поділля, в основному на берегах річки Дністер чи її притоках в тих місцях, де гирло річки є доволі широким, тим самим, створюючи відповідні умови для вирощування винограду. Проте наявність великої водойми не є достатньою умовою для вирощування якісного винограду. Однією із важливих умов також є сума активних температур (САТ). САТ — це показник активних температур, який характеризує кількість тепла, що отримує рослина за весь період вегетації [16]. Згідно з картою "Сума активної температури повітря", розміщеної в Національному атласі України, ці місцевості переважно мають показник в межах 2600—2800 і 2800—3000 градусів за Цельсієм [16]. Тільки виноробня Father's Wine перебуває в межах 2400—2600 градусів за Цельсієм. Згідно з цими даними, переважно для всіх виноробень цієї місцевості, сортами для вирощування за даних умов мають бути переважно дуже ранні, ранні, середньоранні та середні сорти, тобто загалом ті, які якраз і є перерахованими вище. Також ті виноробні, які розміщені в температурних межах 2800—3000, можуть ще вирощувати сорти середньопізнього і пізнього дозрівання, відповідно збільшується кількість можливих червоних сортів винограду.

І останньою важливою умовою є ґрунти. Усталеним правилом для виноробства є те, що зазвичай ґрунти повинні бути бідними, проте в нашому випадку вони дещо відрізняються від даного правила. Згідно з картою ґрунтів України в розрізі областей, можемо побачити, що в основному — це дернові карбонатні ґрунти, переважно на елювії щільних карбонатних порід, сірі опідзолені ґрунти, темно-сірі опідзолені ґрунти, чорноземи опідзолені, чорноземи глибокі малогумусні та чорноземи реградовані [17]. Ці породи за рівнем родючості є добре та середньо родючими [18]. Тож, зважаючи на це, виноградарям потрібно часто здійсню-

вати "зелені операції", тобто обрізати верхівки зелених пагонів, зайве листя у період уповільнення їх зростання, щоб вся енергія йшла в лозу, в ягоду, а не в зелену масу. Крім того, цікавим також є те, що в переважній більшості згаданих ґрунтів на глибині є наявність сланцю, карбонатних порід, таких як вапняк, мергель, крейда, що надає великий потенціал вирощування винограду для створення білих та ігристих вин [15]. Особливо на схилах Подільських Товтр розташовані в основному багато вапняків, які вважаються найкращими для виробництва білого вина. Тобто це є ще одним поясненням, чому даний вид вин є найпопулярнішим тут. Проте це є доволі хорошою перспективою для виноробів регіону, адже білий виноград набирає менше цукру, відповідно вино є менш міцним, а згідно з сучасними підходами до споживання алкоголю, є популярнішим і більше цінується.

Отже, на нашу думку, Подільський регіон є безперечно перспективним виноробним регіоном. Найкращі умови мають території, які розташовуються вздовж річки Дністер та її приток, адже завдяки всім характеристикам, які є в даному мікрорегіоні (температурі, клімату, ґрунтам, історичній складовій), він є придатним до виробництва високоякісних білих, бурштинових, ігристих та рожевих вин. У випадку зростання зацікавленості місцевих фермерів у виноградарстві, цей регіон може мати багато перспектив і бути одним з центрів винного туризму в Україні.

Наступним регіоном, де виноробство тільки починає розвиватися є Галичина, зокрема Львівська область та північ Івано-Франківської області. На Галичині свої тонкощі вирощування винограду через мінливий клімат, проте це не зупиняє виноробів, а, навпаки, стимулює їхню цікавість. Часто це є як хобі, де переважно працює одна сім'я. Також найбільш придатною частиною для виноробства є Опілля, яке є західною частиною Подільської височини. Тут розташовано декілька виноробень, які ліцензійно виробляють вино, проте більшість з них повністю здійснює купівлю винограду в південних регіонах країни, або володіє власними виноградниками саме на півдні. Причиною цього є те, що традиційно цей регіон не є найтеплішим і відповідно тут часто вирощуються інші сільськогосподарські культури, а вино виробляється в переважній більшості з ягід як малина та ожина, аніж з винограду.

Звідси варто звернути увагу на Сімейну виноробню "Янчинські пагорби" (с.Іванівка,

Львівська обл.), обсяги виробництва приблизно до 3000 л/рік. Основні сорти винограду, які вирощуються — білі — Олег, Дублянський, Йоганітер, Соляріс, Мускаріс, Цитронний Магарача, Буковинка та Мускат одеський. Щодо червоних, то це тільки два сорти — Рубіновий Магарача та Гурзуфський рожевий [19].

Щодо САТ, то вся територія регіону перебуває в межах 2400—2600 градусів за Цельсієм, тобто знову ж таки, основними сортами винограду, які можливі до вирощування в даних умовах є білі сорти. Також на зиму більшість з них потребуватимуть накривання, для того щоб уникнути обмороження лози.

І тут також слід проаналізувати склад ґрунтів. У випадку досліджуваної виноробні, то вони розміщені на чорноземі опідзолених оглеєних [17]. Якщо подивитися на карту родючості, то переважно ці ґрунти відносять до добре та середньо родючих [18]. Це також свідчить про те, що для проведення "зелених робіт" потрібно більше витрат часу. Щодо інших ґрунтів, то переважно тут розташовуються чорноземи різного типу, котрі переважно є середнього рівня родючості. Також є дернові ґрунти з великим вмістом карбонатних порід, що є хорошим показником для вирощування білих вин високого класу.

Тож, цей регіон можна вважати перспективним, проте він потребує багато умов, професійного підбору сортів, які зможуть давати найкращий результат в даних умовах. Кількість офіційних виноробень, які вирощують виноград і роблять вино є малою, проте це здебільшого пов'язано з стереотипністю, щодо непридатності цього регіону. Також цей регіон є привабливим і в історичному контексті, що може привертати туристів.

Третім і останнім регіоном, який вважається перспективним є Наддніпрянщина. Цей регіон також не має багато виноробень, основним осередком є Київ та населені пункти в Київській області. Переважно всі виноробні є сімейними бізнесами. Також дана територія характеризується унікальним мікрокліматом, який створений наявністю Дніпра та інших природних характеристик [20]. До найвідоміших виноробень, які там є розташовані є ТОВ "БАЙН КЛАБ БІОЛОГІСТ" (Biologist), Сімейна виноробня Кассія (Cassia Wine), ТОВ "ВИННА ІДЕЯ" (Wine Idea), ФГ "КУЛІНІЧЕНКО" (Kulinichenko Winery).

Тож, якщо розглянути Biologist (с.Лісники, Київська обл.), то обсяги виробництва вина становлять приблизно 18750 л/рік. Щодо сортів,

які вирощуються, то це білі — Рислінг, Мюллер Тургау, Грюнер Вельтлінер, Аліготе, Шардоне, Сільванер та Ркацителі. Щодо червоних, то це — Каберне, Кармінер, Піно Нуар, Мерло, Одеський чорний та Трамінер рожевий. Виноградники розміщені в селі Лісники.

Наступною виноробнею є Cassia Wine (с. Мила, Київська обл.). Обсяги виробництва складають близько 2000 л/рік. Основними сортами є білі — Плевен та Аліготе і червоні — Академік. Також частина винограду закуповується в Одеській області. Власні виноградники розміщені в селі Мила.

Далі розглянемо Wine Idea (с. Ясногородка, Київська обл.). Обсяги виробництва становлять 17000 л/рік. Вирощуються переважно білі сорти винограду — Ркацителі, Рислінг та Цитронний Магарача. Щодо червоних, то це — Одеський Чорний та Піно Нуар. Виноградники розміщені в селі Ясногородка.

І останньою виноробнею є Kulinichenko Winery (с. Горохове, Київська обл.). Обсяги виробництва складають 2250 л/рік. До білих сортів, які вирощуються, належать — Мускат одеський, Буковинка, Цитронний Магарача, Мускаріс, Соляріс, Шардоне та Рислінг. До червоних належать — Каберне Совіньйон, Мальбек, Мерло, Піно Мен'є, Піно Нуар та Сіра. Виноградники розташовані в селі Горохове.

Отже, всі виробники вирощують виноград на локальних територіях, в переважній більшості — це знову ж таки білі вина, зокрема саме українські сорти. Також територіально, вони розташовані близько до околиць Києва, відповідно і річки Дніпро, що слугує основною водою регіону, маючи при цьому багато приток, що в поєднанні з Київським плато створює унікальний мікроклімат. Відповідно середні температури тут перебувають на достатньо високому рівні, враховуючи, що це є північна частина України. Цей регіон перебуває в межах 2600—2800 градусів за Цельсієм, що дозволяє вирощувати надранні, ранні, середньоранні та середні сорти винограду [16].

І як у вище розглянутих регіонах, варто провести характеристику ґрунтів. Згідно даних, які представлені в карті ґрунтів України в розрізі областей, дані виноробні підприємства розташовані на чорноземах неглибоких слабогумусованих та малогумусних, дерново-прихованопідзолисті піщані та глинисто-піщані ґрунти (борові піски) та чорноземи глибокі малогумусні карбонатні. Приблизно такі умови і потрібні для вирощування винограду — піщаний ґрунт з великою кількістю міне-

ральних порід, каміння. Зокрема, на території виноградників Kulinichenko Winery під чорно-земами розташована гранітна плита, що є позитивною характеристикою для винограду [20].

Таким чином, даний регіон також може вважатися перспективним, якщо не найперспективнішим серед розглянутих нами. Перш за все, за рахунок свого розташування, адже Київ є одним з основних ринків збуту і територіальна близькість до нього є однозначною перевагою. Також тут є достатній рівень температур для вирощування відносно широкої кількості сортів винограду. Також ґрунти є найкращими в порівнянні з іншими регіонами, адже вони є близькими до таких, що потрібні для вирощування якісного винограду.

Ми розглянули перспективність даних регіонів в розрізі тільки природних характеристик. Варто припустити, який економічний ефект ці нові виноробні мікрорегіони можуть мати безпосередньо на сам регіон та галузь загалом. Пропонуємо тут виділити два аспекти, які на нашу думку, прямо впливають на економічний розвиток регіону, це є зайнятість місцевого сільського населення та туризм.

Виробництва вина в основному розміщені в сільській місцевості. Більшість сіл в Україні не є надто перспективними місцями для їх жителів в плані наявності робочих місць. Відповідно розширення виноробного сектору здатне забезпечувати значну кількість робочих місць. Перш за все, це постійна зайнятість основних працівників, яка створюється завдяки повному циклу виробництва вина, який триває цілий рік. Кількість такого персоналу може коливатися в залежності від розмірів виробництва. Крім того, даний тип виробництва часто відіграє значну роль в сезонній зайнятості, яка забезпечує робочі місця особливо в літньо-осінній період під час догляду за виноградником (зелені роботи) та збирання врожаю. Це особливо важливо для сільських громад, де доступ до іншої роботи може бути обмеженим. Також згідно з даними Державної служби статистики України, в 2019 р. кількість населення зайнятого в сільському господарстві складала 2938 тис. осіб з тенденцією до зростання [21]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що ці нові регіони матимуть позитивний вплив на власну економічну систему, адже забезпечення робочих місць в сільських районах сприяє стабільності місцевого населення та зменшує міграцію до міст.

Наступним аспектом є туризм. Згідно з даними Державного агентства з розвитку ту-

ризму України, в 2023 р. туристичний бізнес сплатив податків на суму понад 2,04 млрд грн, що на 32% більше, ніж у 2022 р. та на 8% менше рівня 2021 р. [22]. Тобто можна припустити, що надходження збільшилися саме завдяки розвитку внутрішнього туризму, адже з війною населення почало більше цікавитися тим, що є наявним в Україні. З точки зору винного туризму, це в основному екскурсії по виноробних підприємствах, проведення виноробних фестивалів та інших подій, що беззаперечно є важливою галуззю туризму. Прикладами екскурсій на виноробню є Шабо, де постійно проводиться багато екскурсій територією підприємства [23]. Тобто досліджувані нами регіони також можуть враховувати практику великих виноробень і йти схожим шляхом. Слід звернути увагу і на те, що винний туризм також сприяє підвищенню свідомості та популяризації місцевої культури, історії та традицій, що сприяє зміцненню ідентичності місцевого населення та підвищенню престижу регіону. Особливо, якщо цей регіон яскраво виділяється якимись характеристиками, зокрема Бакота на Подільських Товтрах. Крім того, щодо користі окремому регіону, то винний туризм привертає до регіону людей з усього світу, що сприяє збільшенню обсягів продажу місцевого вина, розширенню його експорту через впізнаваність бренду, а також до відкриття нових локальних виноробень. Тим більше, це стимулює розвиток супутніх галузей, таких як готельний бізнес, ресторанний бізнес чи сироваріння.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний стан виноробного сектору України наразі перебуває не в найкращому становищі за всю історію незалежності, кількість виноградників зменшується, експорт також коливається і не має постійної динаміки до зростання. Переважно всі ці проблеми є наслідком військових дій РФ проти України. Таким чином, Україна втратила велику частину виноградників в Криму, з початку 2022 р. страждає південна частина України, зокрема такі регіони як Таврія, Приазов'я та Причорномор'я, де є зосереджені великі насадження виноградників. В 2022 році Україна також переорієнтувалась на європейські країни для збуту вина. Основною складовою експорту українського вина, зокрема, є ігристі вина. Тож задля зменшення ризиків і зростання галузі, потрібно починати виробляти вина в

інших регіонах, які мають перспективи для цього. Таким чином, наразі є три регіони, які мають хороший потенціал, це є Наддніпрянщина, Поділля та Галичина. Більшість з них є придатними для виробництва високоякісних білих вин з українських та закордонних сортів винограду. На даних територіях присутні ліцензовані виноробні з різними обсягами виробництва. Проте сама їх наявність призводить до того, що потенційно в цих регіонах можуть з'являтися і нові виробники, тим самим сприяючи розвитку цих регіонів. Також, збільшення потенціалу виноробного регіону може мати безпосередній вплив на збільшення зайнятості в сільській місцевості та покращення умов життя місцевого населення і може призвести до розвитку туризму та популяризації локальної культури. Щодо подальших досліджень, то важливо дослідити міжнародний досвід розвитку перспективних регіонів у виноробні зони, оскільки впровадження інновацій може прискорити цей процес. Також варто дослідити, за допомогою яких управлінських методів виноробні підприємства можуть ефективно пришвидшувати розвиток підприємства.

Література:

1. Россоха В.В., Петриченко О.А. Потенціал ринку вина в Україні. Економіка АПК. 2020. № 9. С. 17—29.
2. Пазюк В.А. Аналіз стану та динаміки розвитку ринку вина в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 4 (4). С. 236—242. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/76564/72114>
3. Шуліка Б.О., Виноградарство і виноробство в північно-східному лісостеповому краї України в поєднанні з винним туризмом. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2021. № 34. С. 53—58. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/22360/20643>
4. Іванів Р. Г., Галян Д. В., Грещак М. Ю., Петрик С. В., Петрик А. В. Позиціонування підприємства на ринку вина в сучасних умовах. Академічні візії. 2023. № 16. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/263/224>
5. Database. 2024. URL: <https://www.oiv.int/what-we-do/data-discovery-report?oiv>
6. Виноробство в Криму. 2022. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Виноробство_в_Криму
7. Ударом на удар: як відповість Україна на нові санкції РФ. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/01/9/7091336/>
8. Mariani A., Pomarici E. and Boatto V. The international wine trade: Recent trends and critical issues. Wine Economics and Policy. 2012. vol 1 (1), pp. 24—40. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221297741200004X>
9. Where does Ukraine export Wine to? 2024. URL: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/ukr/all/42204/2022
10. Wine; sparkling imports by country in 2022. 2024. URL: <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Imports/partner/WLD/product/220410>
11. Wine; still, in containers holding 2 litres or less exports by country in 2022. 2024. URL: <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Exports/partner/WLD/product/220421>
12. Wine; still, in containers holding more than 2 litres exports by country in 2022. 2024. URL: <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Exports/partner/WLD/product/220429>
13. Топ-15 ТМ ігристих вин. 2024. URL: <https://uba.top/ihryste-vyno/>
14. Завод ігристого вина переїхав з Бахмута: де нове місце виробництва. 2023. URL: <https://novynarnia.com/2023/03/02/zavod-igrystogo-vyna/>
15. Вина України. Поділля: Kalyus Winery, "Родинна виноробня Зелениці", Bohdan's Winery. 2023. URL: <https://www.ukrainer.net/vynopodillia/>
16. Сума активних температур (CAT). 2017. URL: <https://deep634.wixsite.com/vinograd/summa-aktivnyh-temperatur-sat?lang=uk>
17. Ґрунти України в розрізі областей. 2015. URL: <https://geomap.land.kiev.ua/obl-0.html>
18. Родючість ґрунтів України. 2015. URL: <https://geomap.land.kiev.ua/fruitfulness.html>
19. Вина України: Галичина. Axis Wine, "Галицька Сорока" "Янчинські пагорби" та Olpol. 2023. URL: <https://www.ukrainer.net/vynohalychyny/>
20. Вина України: Наддніпрянщина. Biologist, Cassia Wine, Wine Idea та Kulinichenko Winery. 2023. URL: <https://www.ukrainer.net/vyno-naddniprianshchyny/>
21. Сільське господарство. 2020. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/s_gosp/SG.pdf
22. Податкові надходження від туристичного бізнесу минулого року зросли на 32%. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/02/19/710125/>
23. Центр культури вина. 2024. URL: <https://shabo.ua/czentr-kulturi-vina/>

References:

1. Rossokha, V.V. and Petrychenko, O.A. (2020), "Wine market potential in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 17—29.
2. Paziuk, V.L. (2015), "Analysis of the state and dynamics of development of wine market in Ukraine", *Problems and prospects of economics and management*, [Online], vol. 4 (4), available at: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/76564/72114> (Accessed 14 April 2024).
3. Shulika, B.O. (2021), "Viticulture and wine-making in the northeastern forest-steppe region of Ukraine in combination with wine tourism", *The problems of continuous geographical education and cartography*, [Online], vol. 34, available at: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/22360/20643> (Accessed 14 April 2024).
4. Ivaniv, R.H. Halian, D.V. Hreshchak M.Y. Petryk, S.V. and Petryk, A.V. (2023), "Positioning the company in the wine market in modern conditions", *Academic Visions*, [Online], vol. 16, available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/263/224> (Accessed 14 April 2024).
5. International Organisation of Vine and Wine (2024), "Database", available at: <https://www.oiv.int/what-we-do/data-discovery-report?oiv> (Accessed 15 April 2024).
6. Wikipedia (2022), "Winemaking in Crimea", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Виноробство_в_Криму (Accessed 15 April 2024).
7. European Pravda (2019), "Strike for strike: how Ukraine will respond to Russia's new sanctions", available at: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2019/01/9/7091336/> (Accessed 15 April 2024).
8. Mariani A., Pomarici E. and Boatto V. (2012), "The international wine trade: Recent trends and critical issues", *Wine Economics and Policy*. [Online], vol 1 (1), available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221297741200004X> (Accessed 17 April 2024).
9. The Observatory of Economic Complexity (2024), "Where does Ukraine export Wine to?", available at: https://oec.world/en/visualize/tree_map/hs92/export/ukr/all/42204/2022 (Accessed 17 April 2024).
10. World Integrated Trade Solution (2024), "Wine; sparkling imports by country in 2022", available at: <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Imports/partner/WLD/product/220410> (Accessed 17 April 2024).
11. World Integrated Trade Solution (2024), "Wine; still, in containers holding 2 litres or less exports by country in 2022", available at: <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Exports/partner/WLD/product/220421> (Accessed 17 April 2024).
12. World Integrated Trade Solution (2024), "Wine; still, in containers holding more than 2 litres exports by country in 2022", available at: <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Exports/partner/WLD/product/220429> (Accessed 17 April 2024).
13. Ukrainian Business Award (2024), "TOP-15 sparkling wine brands", available at: <https://uba.top/ihryste-vyno/> (Accessed 19 April 2024).
14. Novynarnia (2023), "Sparkling wine plant moved from Bakhmut: where is the new production site?", available at: <https://novynarnia.com/2023/03/02/zavod-igrystogo-vyna/> (Accessed 19 April 2024).
15. Ukrainer (2023), "Wines of Ukraine. Podillia: Kalyus Winery, Zelenytsia Family Winery, Bohdan's Winery", available at: <https://www.ukrainer.net/vyno-podillia/> (Accessed 20 April 2024).
16. Pyshnykh Vineyard (2017), "Average sum of active temperatures (SAT)", available at: <https://deep634.wixsite.com/vinograd/summa-aktivnyh-temperatur-sat?lang=uk> (Accessed 20 April 2024).
17. Maps of Ukraine (2015), "Soils of Ukraine by region", available at: <https://geomap.land.kiev.ua/obl-0.html> (Accessed 20 April 2024).
18. Maps of Ukraine (2015), "Soil fertility in Ukraine", available at: <https://geomap.land.kiev.ua/fruitfulness.html> (Accessed 20 April 2024).
19. Ukrainer (2023), "Wines of Ukraine: Halychyna. Axis Wine, Galytska Soroka, Yanchyn Hills and Olpol", available at: <https://www.ukrainer.net/vyno-halychyny/> (Accessed 21 April 2024).
20. Ukrainer (2023), "Wines of Ukraine: Naddnyprianshchyna. Biologist, Cassia Wine, Wine Idea and Kulinichenko Winery", available at: <https://www.ukrainer.net/vyno-naddnyprianshchyny/> (Accessed 21 April 2024).
21. State Statistics Service of Ukraine (2020), "Agriculture", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/s_gosp/SG.pdf (Accessed 22 April 2024).
22. Ekonomichna Pravda (2024), "Tax revenues from the tourism business increased by 32% last year. 2024", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/02/19/710125/> (Accessed 22 April 2024).
23. Shabo (2024), "Wine Culture Centre", available at: <https://shabo.ua/czentr-kulturi-vina/> (Accessed 23 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2024 р.

УДК 658.152.32

О. П. Попова,

к. і. н., завідувач відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2587-2860>

О. А. Скубій,

науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8414-9894>

Л. М. Коцюбинська,

старший науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7276-6935>

Ю. А. Стефківська,

старший науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5679-0377>

І. Ю. Дубова,

старший науковий співробітник відділу науково-організаційної роботи,

Український інститут експертизи сортів рослин

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-9946-1004>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.109

ПОКАЗНИКИ СТАНУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ ЕКСПЕРТИЗИ СОРТІВ РОСЛИН

O. Popova,

Phd in History Sciences, Head of the Department of Scientific
and Organizational Work, Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

O. Skubii,

Researcher of the Department of Scientific and Organizational Work,
Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

L. Kotsiubynska,

Senior Researcher of the Department of Scientific and Organizational Work,
Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

Y. Stefkivska,

Senior Researcher of the Department of Scientific and Organizational Work,
Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

I. Dubova,

Senior Researcher of the Department of Scientific and Organizational Work,
Ukrainian Institute for Plant Variety Examination

INDICATORS OF THE STATE AND EFFICIENCY OF THE USE OF THE MAIN PRODUCTION ASSETS OF THE UKRAINIAN INSTITUTE FOR PLANT VARIETY EXAMINATION

У статті дано визначення економічного змісту поняття "основні засоби", визначено завдання та значення стратегічного підходу в управлінні та відтворенні основних засобів.

У результаті дослідження доведено, що основні фонди є невід'ємною і особливо важливою частиною будь-якого підприємства, без яких неможливо здійснення господарської діяльності.

Здійснено аналіз ефективності використання основних фондів Українського інституту експертизи сортів рослин та проведено аналіз залежності ефективності діяльності Українського інституту експертизи сортів рослин від того, наскільки повно та раціонально використовуються основні засоби виробництва.

Встановлено залежність поліпшення структури основних фондів та зростання ефективності виробництва і показника фондоддачі, зниження собівартості, збільшення грошових накопичень. Інструментарій управління основними засобами повинен включати прийоми та засоби управлінського впливу, що забезпечують темпи відтворення, формують оптимальну структуру основних фондів і дозволить спрямувати ефективно організований процес використання основних фондів на забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції у необхідному обсязі.

Виділено фактори, що впливають і змінюють структуру основних фондів. Визначено основні шляхи поліпшення структури основних фондів пунктів досліджень Українського інституту експертизи сортів рослин.

Доведено, що саме від забезпеченості Українського інституту експертизи сортів рослин матеріально-технічною базою, а саме основними виробничими ресурсами, залежить збалансованість розвитку за всіма напрямками його діяльності.

The article defines the economic meaning of the concept of "fixed assets", examines the tasks and importance of a strategic approach in the management and reproduction of fixed assets.

As a result of the study, it was proven that fixed assets are an integral and particularly important part of any enterprise, without which it is impossible to carry out economic activity.

An analysis of the effectiveness of the use of fixed assets of the Ukrainian Institute for Plant Variety Examination was carried out, and an analysis of the dependence of the activity of the Ukrainian Institute for Plant Variety Examination on how fully and rationally the main means of production are used was carried out.

The dependence of the improvement of the structure of fixed assets and the growth of production efficiency and the rate of capital return, the reduction of the cost price, and the increase of monetary accumulations have been established. Timely technologically rearm production, introduction of more productive and economic equipment will provide an opportunity to obtain better results. That is, the management of fixed assets mainly boils down to ensuring a timely increase in their use.

The fixed assets management toolkit should include techniques and means of managerial influence that ensure reproduction rates, form the optimal structure of fixed assets and allow to direct the effectively organized process of using fixed assets to ensure the production of competitive products in the required volume.

Factors affecting and changing the structure of fixed assets are highlighted. The main ways of improving the structure of the fixed assets of the branches of the Ukrainian Institute for Plant Variety Examination have been determined.

It has been proven that the balanced development in all areas of its activity depends on the supply of the Ukrainian Institute for Plant Variety Examination with the material and technical base, namely, the main production resources.

According to the results of the conducted research, it was established that during the period under investigation the financial and economic activity of the Ukrainian Institute for Plant Variety Examination was stable and the real production potential of the institute is at a satisfactory level and has a tendency to increasing.

Ключові слова: основні фонди, структура основних фондів, фондоддача, фондомісткість, фондоозброєність, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів, використання та оновлення основних засобів.

Key words: fixed assets, structure of fixed assets, productivity, capital return, capital capacity, fundamental armament, coefficient of the real cost of the main means of production, use and renewal of fixed assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день в умовах повномасштабної агресії РФ в Україні промисловість і аграрний сектор економіки зазнали значних утрат і руйнувань. Низка підприємств у зонах бойових дій та окупації зупинилася, велику кількість виробничих потужностей зруйновано або пошкоджено, ускладнено доступ підприємств до ресурсів і сировини, ринків збуту. На значній частині земель неможливим є проведення сільськогосподарської діяльності. Діяльність аграрних підприємств нашої держави відбувається в умовах обмеженості основних виробничих фондів. Це пов'язане як з моральним так із матеріальним старінням наявних в господарстві фондів, а також відсутності повноцінних джерел їх оновлення, низьким рівнем інвестиційних процесів. Істотний вплив на ефективність виробництва в аграрному секторі

є забезпеченість виробничими ресурсами сільськогосподарських підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань обліку та управління основними фондами в сільськогосподарських підприємствах присвячені роботи багатьох українських учених. Незважаючи на численні наукові та практичні досягнення, значну кількість наукових робіт, залишається актуальною проблема оптимізації використання основних виробничих засобів за умови недостатнього інвестування та нестачі власних фінансових ресурсів. Тож, проблема визначення ефективності використання основних фондів виробництва займає визначальне місце в дослідженнях таких сучасних вчених-економістів і фахівців таких як О.І. Карінцева, А.Г. Мельник [1],

Д. Г. Нога [2], О.В. Коваленко, І.В. Громова В. [3], Ф. В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик [4], К.О. Орошан, М.А. Кухта [5], С.Ф. Покропивний [6] та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз стану та ефективності використання основних виробничих фондів в Українському інституті експертизи сортів рослин (далі — УІЕСР) та розробка стратегічних напрямів її підвищення. Відповідно до поставленої мети передбачається виконання завдань таких як вивчення теоретичних основ економічної ефективності використання основних засобів підприємств аграрного сектору; здійснення аналізу ефективності використання основних фондів; розробка конкретних стратегічних напрямів підвищення ефективності використання основних фондів УІЕСР.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні засоби є важливою умовою функціонування суб'єкта господарювання, тому бухгалтерський облік повинний забезпечувати систему управління якісною інформацією для подальшого вирішення проблем ефективного та раціонального їх використання. Саме обсяг основних засобів дає підстави судити про розмір підприємства, його можливості та перспективи розвитку [7].

В умовах динамічного розвитку селекційних досягнень за кордоном і в Україні та швидкої інтеграції економіки в світову економіку необхідно адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Це передбачає здійснення постійного моніторингу та коригування пріоритетів розвитку УІЕСР. Управління ресурсами УІЕСР з метою підвищення ефективності інноваційного розвитку системи охорони прав на сорти рослин та посилення його конкурентних позицій на національному і міжнародному рівнях потребує впровадження в діяльність установи системи діагностики процесу формування та функціонування основних фондів (далі — ОФ), що дозволить розробити новий підхід до забезпечення їх діяльності оптимальним обсягом і структурою ресурсів. Використання інструментарію діагностики в системі управління ОФ повинно спиратися на відповідні методичні засади щодо цієї проблеми, а також на практичну діяльність вітчизняних і зарубіжних подібних науково-дослідних установ, спрямованих на застосування найбільш дієвих методів управління.

На нашу думку, ОФ УІЕСР варто розглядати як сукупність найбільш важливих, що включають: земельні ділянки; будівлі, споруди та передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар (меблі); та нематеріальних ресурсів, що забезпечують його наукову та господарську діяльність, дають змогу створювати, впроваджувати та реалізовувати конкурентоспроможний процес польових і лабораторних досліджень з науково-технічної експертизи сортів рослин в Україні, а також проведення ділянкового (грунтового) та лабораторного сортового контролю, забезпечувати ефективне виробництво сільськогосподарської продукції (з вирівнювальних посівів).

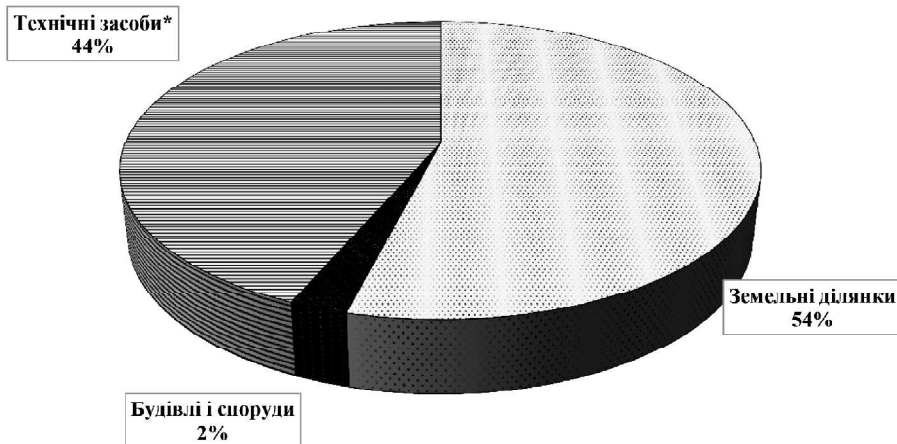
Внаслідок реформування державної системи охорони прав на сорти рослин у 2011—2012 роках, земельні ресурси фактично були передані ДП "Центр сертифікації та експертизи насіння і садивного матеріалу", залишивши УІЕСР без земельних ділянок, необхідних для проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин. На підставі Наказів Мінагрополітики: № 3 від 08.01.2019 р. та № 73 від 17.02.2018 р. "Про деякі питання реорганізації державних сортодослідних станцій" частина земельних ділянок і майна передано УІЕСР та здійснення комплекс заходів по їх оформленню і реєстрації. Впродовж 2016 -2023 рр. в УІЕСР у повному обсязі сформовані земельні ділянки площею 3092,49 га та повноцінно функціонують 27 пунктів досліджень в різних кліматичних зонах.

За результатами аналізу структури ОФ встановлено, що станом на 01.01.2024 р. земельні ділянки складають 54 %, технічні засоби — 44%, будівлі і споруди — 2% до загальної вартості основних фондів. (Рис. 1).

Структуру ОФ можна охарактеризувати як співвідношення між окремими видами ОФ. Вона показує яку відсоткову частку займає той чи інший вид (група) ОФ у загальному їх обсязі, у загальній їх вартості.

Для оцінки стану та руху ОФ УІЕСР використано дані бухгалтерського обліку за 2019 — 2023 роки (Табл. 1).

З наведених даних видно, що балансова вартість основних виробничих засобів постійно збільшується. Так у 2019 році вона становила 193,5 млн грн, а на кінець 2023 року — 283,0 млн грн Також у 2023 році значно зросли показники залишкової вартості основних виробничих фондів та вартість майна підприємства порівняно з показниками 2022 року. В 2022 році залишкова вартість основних виробничих фондів складала 183,7 млн грн, у 2023 році — 214,5 млн грн, а вартість майна УІЕСР у 2022 році стано-



* Технічні засоби — машини і обладнання, транспортні засоби, інструмент, виробничий інвентар, господарський інвентар, інші основні фонди.

Рис. 1. Структура ОФ УІЕСР станом на 01.01.2024 року

вила 250,4 млн грн, а в 2023 році — 307,1 грн Зростання балансової вартості, вартості майна підприємства та залишкової вартості ОФ відбувалося за рахунок передання основних засобів на баланс УІЕСР, оформлення земельних ділянок, придбання нової техніки, обладнання, будівель, тощо. Прослідковується стала тенденція до збільшення таких показників, як сума зносу основних засобів, вартість уведених основних виробничих засобів та вартість виведених основних виробничих засобів. Так у 2019 році вони становили 44,8 млн грн, 7,4 млн грн, 3,0 млн грн, а у 2023 році — 68,5 млн грн, 57,6 млн грн, та 18,7 млн грн відповідно. Але слід зауважити, що у 2022 році показники вартості уведених основних виробничих фондів та вар-

тості виведення основних виробничих фондів були значно нижчі ніж у попередні роки, що обумовлено наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Аналіз результатів економічної діяльності УІЕСР показав, впродовж досліджуваного періоду спостерігалось зростання собівартості виробленої продукції. Так у 2019 році собівартість виробленої продукції становила 8,7 млн грн, у 2020 році — 15,1 млн грн, у 2021 році — 10,6 млн грн, у 2022 році — 8,9 млн грн, а у 2023 році — 23,5 млн грн Значне збільшення собівартості виробленої продукції зумовлено такими факторами: підвищенням закупівельних цін на паливо-мастильні матеріали, засоби захисту рослин, на добрива, витратні матеріали та запасні частини до сільськогосподарської техніки та рівня мінімальної заробітної плати. Збільшення собівартості виробленої продукції не призвело до зменшення прибутку від реалізації продукції. Так у 2019 році прибуток від реалізації продукції становив 5,7 млн грн, у 2020 році — 18,4 млн грн, у 2021 році — 19,4 млн грн, у 2023 році — 19,1 млн грн

Важливе значення має аналіз руху та технічного стану основних фондів В УІЕСР, який проводиться за такими показниками: коефіцієнт зносу ОФ, коефіцієнт придатності ОФ, коефіцієнт оновлення ОФ, коефіцієнт вибуття ОФ, коефіцієнт приросту ОФ та коефіцієнт реальної вартості ОФ.

Оцінка стану та руху ОФ за результатами діяльності УІЕСР з 2019 по 2023 роки наведена у таблиці 2.

Як видно із розрахунків коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні УІЕСР та його філій протягом досліджуваного періоду коливається у межах 0,66 — 0,73 і не сягає критичної позначки (0,2—0,3). Це дає змогу зробити висновок про те, що реальний виробничий потенціал інституту та його філій не є низьким і не потребує коштів для виправлення становища, а навпаки має тенденцію до збільшення.

Згідно проведеного аналізу можна зробити висновок, що коефіцієнт зносу основних засобів протягом досліджуваного періоду знаходився в межах від 0,23 у 2019 році

Таблиця 1. Показники використання основних фондів УІЕСР у 2019—2023 роках

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6
Балансова вартість основних виробничих засобів, млн грн	193,5	220,3	240,3	244,2	283,0
Собівартість виробленої продукції, млн грн	8,7	15,1	10,6	8,9	23,5
Середньооблікова чисельність, чол.	671	690	671	716	652
Залишкова вартість основних виробничих засобів, млн грн	148,7	170,6	185,1	183,7	214,5
Вартість майна підприємства, млн грн	225,8	240,8	254,3	250,4	307,1
Сума зносу основних виробничих засобів, млн грн	44,8	49,7	55,2	60,5	68,5
Вартість уведених основних виробничих засобів, млн грн	7,4	37,1	35,0	8,1	57,6
Вартість виведених основних виробничих засобів, млн грн	3,0	10,6	2,1	4,2	18,7
Прибуток від реалізації продукції, млн грн	5,7	18,4	19,4	12,4	19,1
Сума реалізації продукції, млн грн	14,5	33,6	30,0	21,3	42,58

Джерело: складено автором за даними бухгалтерського обліку УІЕСР.

Таблиця 2. Оцінка стану та руху основних фондів УІЕСР

№ з/п	Показник	Рік				
		2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7
1	Коефіцієнт реальної вартості ОЗ	0,66	0,71	0,73	0,73	0,70
2	Коефіцієнт зносу ОЗ	0,23	0,23	0,23	0,25	0,24
3	Коефіцієнт придатності ОЗ	0,77	0,77	0,77	0,75	0,76
4	Коефіцієнт оновлення ОЗ	0,04	0,17	0,15	0,03	0,20
5	Коефіцієнт вибуття ОЗ	0,02	0,05	0,01	0,02	0,07
6	Коефіцієнт приросту ОЗ	0,02	0,12	0,14	0,02	0,14

Джерело: складено автором за даними бухгалтерського обліку УІЕСР.

Таблиця 3. Оцінка ефективності використання основних фондів

№ з/п	Показник	Рік				
		2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7
1	Фондомісткість, грн	22,24	14,59	22,67	27,44	12,04
2	Фондоозброєність, тис. грн	0,29	0,32	0,36	0,35	0,43
3	Фондовіддача, грн	0,04	0,07	0,04	0,04	0,08
4	Рентабельність, %	2,95	8,35	8,07	5,08	6,75

Джерело: складено автором за даними бухгалтерського обліку УІЕСР.

до 0,25 у 2022 році і зменшився у 2023 році на 0,01 та склав 0,24 що є прийнятним для діяльності підприємства. Як видно із таблиці, коефіцієнт придатності основних засобів протягом 2019—2022 років знизився з 0,77 до 0,75, але у 2023 році зріс на 0,01 і становить 0,076. Таким чином, збільшення коефіцієнта придатності пов'язане зі зменшенням коефіцієнта зносу, що вважається позитивним явищем, оскільки характеризує збільшення темпів оновлення основних засобів. Це свідчить про те, що УІЕСР поступово змінює старі засоби на нові, що позитивно відображається на обсягах виробництва продукції.

Також не менш важливим фактором, який впливає на зменшення коефіцієнту зносу є введення в експлуатацію основних засобів та їх модернізація. З наведених даних видно, що значення коефіцієнтів оновлення, вибуття та приросту основних засобів у 2022 році значно знизилися, порівняно з попередніми періодами, і становили: 0,03, 0,02 0,02 відповідно. Але за результатами діяльності УІЕСР у 2023 році вище вказані коефіцієнти значно зросли і складають: коефіцієнт оновлення основних засобів — 0,20, коефіцієнт вибуття основних засобів — 0,07, коефіцієнт приросту основних засобів — 0,14. Отже можна зробити

висновок, що у 2023 році в УІЕСР дещо поліпшилася ситуація за станом основних фондів і покращився їх рух. Підтвердженням покращення цих показників стало зменшення коефіцієнту зносу і збільшення коефіцієнту придатності, оновлення та приросту.

Одним із важливих напрямків підвищення ефективності виробництва є поліпшення використання основних фондів. До показників, які характеризують ефективність використання основних засобів, належать: фондовіддача, фондомісткість, фондоозброєність та рентабельність основних фондів (Табл. 3).

Ефективність вкладення коштів в основні фонди відображає показник фондовіддачі. Він показує скільки гривень продукції одержує підприємство з однієї гривні наявних функціонуючих основних фондів. Так у 2019 році на 1 гривню основних засобів було вироблено продукції на 0,04 грн, у 2020 році — на 0,07 грн, у 2021 та 2022 роках — на 0,04 грн відповідно, а у 2023 році коефіцієнт фондовіддачі збільшився у два рази і склав 0,08 грн.

З наведених даних видно, що показник фондомісткості, який характеризує забезпеченість підприємства основними фондами, протягом досліджуваного періоду зазнавав значних коливань, так у 2019 році він становив 22,24 грн на 1 гривню продукції, у 2020 році — 14,59 грн, у 2021 році — 22,67 грн, у 2022 році — 27,44 грн, а у 2023 році показник значно знизився і складає 12,04 грн, що на 10,2 грн менше ніж у 2019 році.

За стабільного функціонування підприємства фондовіддача повинна підвищуватися, а фондомісткість знижуватися. Показники фондовіддачі та фондомісткості ОФ в динаміці за 2019—2023 показано на рисунку (Рис. 2).

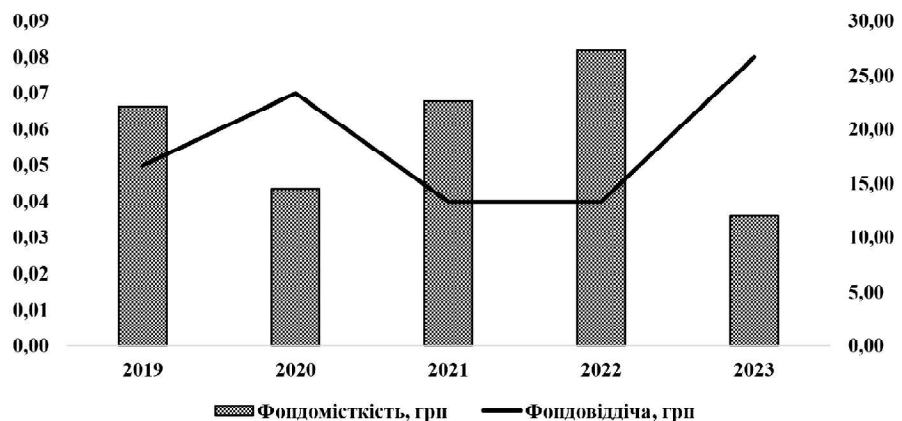


Рис. 2. Показники фондомісткості та фондовіддачі ОФ у 2019—2023 роках

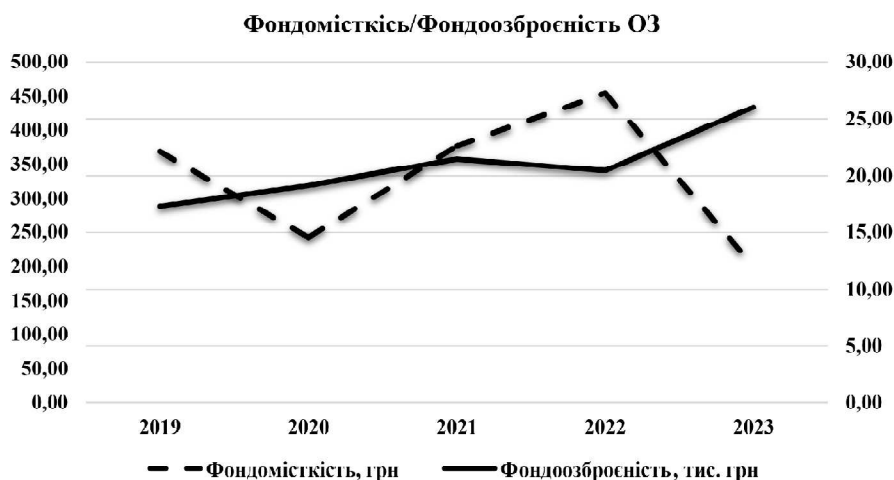


Рис. 3. Показники фондомісткості та фондоозброєності основних фондів у 2019–2023 роках

Значною мірою на показники фондомісткості і фондівіддачі вплинув показник фондоозброєності, який за у 2019 році становив — 0,29 тис. грн, у 2020 році — 0,32 тис. грн, — у 2021 році — 0,36 тис. грн, у 2022 році — 0,34 тис. грн. У 2023 році показник фондоозброєності збільшився на 0,09 тис. грн і становить — 0,43 тис. грн на 1 працівника. Показник фондоозброєності застосовується для більш детальної характеристики ступеня забезпеченості праці робітників. Чим більше його значення, тим більша вартість основних фондів і тим більше об'єм виробництва. Показники фондомісткості і фондоозброєності ОФ показано на рисунку (Рис. 3).

Рентабельність основних засобів у 2023 році дещо збільшилася порівняно з 2022 роком і становить 6,75%, але не перевищила показники 2020 — 2021 років, що становили: 8,35% та 8,07% відповідно. Низька рентабельність зумовлена зниженням закупівельних цін на вироблену продукцію та збільшенням собівартості виробленої продукції, за рахунок підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, електроенергію, на запасні частини та ремонт техніки і обладнання, а також збільшення мінімальної заробітної плати тощо.

Переважає кількість наявної техніки, яку використовують пункти досліджень для закладання польових дослідів з врахуванням всіх технологічних операцій (підготовка ґрунту — сівба — догляд — збирання дослідних ділянок) експлуатується понад 20 років, морально та технічно застаріла і потребує заміни та оновлення. Для забезпечення діяльності філій по проведенню кваліфікаційної експертизи сортів рослин важливе значення має наявність сільськогосподарської техніки і агрегатів для обробітку ґрунту, сівби і збирання врожаю.

В УІЕСР важливого значення набуває система організації сортовипробування, за якої

окремі її складові з часом трансформуються кількісно і якісно відповідно до досягнень науково-технічного прогресу й організаційно-економічних заходів. За цих умов розвиток установи вимагає наявності та структурованої збалансованості матеріально-технічної бази, яка б відповідала світовим стандартам та сучасним вимогам щодо новітніх технологій.

Недостатній рівень фінансування галузі науки, недосконале правове забезпе-

чення, застаріла матеріально-технічна база, несприятливий інвестиційний клімат негативно впливають на розвиток системи науки в Україні, тому діяльність державних наукових установ в тому числі і УІЕСР зосереджена, зокрема, на отриманні додаткових коштів для функціонування і розвитку. Формування дохідної частини бюджету УІЕСР (спеціального фонду) значною мірою залежить від реалізації вирощеної продукції на вирівнювальних посівах.

ВИСНОВКИ

За результатами проведених досліджень встановлено, що протягом періоду, що досліджувався, фінансово-господарська діяльність УІЕСР була стабільною і реальний виробничий потенціал інституту знаходиться на задовільному рівні та має тенденцію до збільшення. Проте вказують такі показники руху та технічного стану основних фондів, як коефіцієнт реальної вартості основних фондів, що знаходиться у межах 0,66—0,73 і значно перевищує критичні позначки. Позитивним явищем, що характеризує збільшення темпів оновлення основних фондів є збільшення коефіцієнту придатності, оновлення та приросту який пов'язаний зі зменшенням коефіцієнту зносу основних фондів. Також на стабільну діяльність вказують фондівіддача та фондомісткість, так протягом останніх років показники фондомісткості знижувалися, а показник фондівіддачі збільшувалися.

Було визначено, що на успішне управління основними фондами УІЕСР впливають багато чинників як зовнішнього так і внутрішнього характеру. Тож, своєчасна розробка стратегічного підходу в пунктах досліджень сприятиме вирішенню комплексу основних завдань щодо підвищення ефективності виробничо-

господарської діяльності УІЕСР. Інструментарій управління основними засобами повинен включати прийоми та засоби управлінського впливу, що забезпечують темпи відтворення, формують оптимальну структуру основних фондів і дозволить спрямувати ефективно організований процес використання основних фондів на забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції у необхідному обсязі. Саме тому необхідно не тільки модернізувати, а й максимально ефективно використовувати власні основні фонди. Своєчасне технічно переозброєне виробництво, впровадження більш продуктивної та економічної техніки забезпечить можливість отримати кращі результати. Тобто управління основними фондами переважно зводиться до того, щоб забезпечити своєчасне підвищення їх використання.

Література:

1. Економічна сутність та відтворення основних фондів. О.І. Карінцева та ін. Економіка і бізнес: підручник за ред. д.е.н., проф. А.Г. Мельника, д.е.н., проф. О.І. Карінцевої. Суми: Університетська книга, 2021. С. 104—113.
2. Нога Д.Г. Аналіз стану та ефективності використання основних виробничих фондів аграрних підприємств. Продуктивність агропромислового виробництва. Науково-практичний збірник (економічні науки). НДІ "Укрупропродуктивність". 2020. С. 38—46. URL: <https://uaprr.in.ua/wp-content/uploads/2021/04/31.pdf> (дата звернення 25.01.2024 р.).
3. Коваленко О. В., Громова І. В. Напрями підвищення ефективності використання основних фондів підприємства. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2014. Вип. №7. С. 20—27. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/evzdia_7_020.pdf (дата звернення 26.01.2024).
4. Горбонос Ф.В., Черевко Г.В., Павленчик Н.Ф., Павленчик А.О. Економіка підприємств: підручник / Горбонос Ф.В. [та ін.]. Київ: Знання, 2010, 463 с.
5. Орошан Т.А., Кухта Т.О. Дослідження ефективності використання основних фондів. Агросвіт. 2019. №4. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2019/8.pdf (дата звернення 26.01.2024 р.).
6. Економіка підприємств: підручник / за ред. С.Ф. Покропівного К.: КНЕУ, 2006. 528 с.
7. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби": Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text (дата звернення 25.01.2024 р.).
8. Домаскіна М. А., Крачковська А. С. Ефективність використання основних фондів аграрних підприємств Миколаївської області. Агросвіт. 2013. №3. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/12.pdf (дата звернення 25.01.2024 р.).
9. Юрчишена Л. В., Волинець С. М., Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві. Ефективна економіка. 2011. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=668> (дата звернення 26.01.2024).

References:

1. Karintseva, O.I. (2021), *Ekonomika i biznes: pidruchnyk*, [Economics and business: a textbook], University Book, Sumy, Ukraine.
2. Noha, D.H. (2020), "Analysis of the state and efficiency of the use of the main productive assets of agricultural enterprises", *Produktyvnist' ahro-promysloвого vyrobnytstva. Naukovo-praktychnyy zbirnyk (ekonomichni nauky)*. NDI "Ukrahro-promproduktyvnist'", pp. 38—46.
3. Kovalenko, O. V. and Gromova, I. V. (2014), "Directions for improving the efficiency of the use of fixed assets of the enterprise". *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 7, pp. 20 — 27.
4. Gorbonos, F.V., Cherevko, G.V., Pavlenchuk, N.F. and Pavlenchuk, A.O. (2010), *Ekonomika pidpryyemstv* [Business economics], Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Oroshan, T.A. and Kukhta, T.O. (2019), "Study of the effectiveness of the use of fixed assets", *Ahrosvit*, [Online] vol. 4, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2019/8.pdf (accessed 26 January 2024).
6. Pokropyvny, S. F. (2006), *Ekonomika pidpryyemstv* [Business economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order "On the approval of the National regulation (standard) of accounting 7 "Fixed assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text> (Accessed 25 January 2024).
8. Domaskina, M. A. and Krachkovska, A. C. (2013), "Effectiveness of using fixed assets of agricultural enterprises of the Mykolaiv region", *Ahrosvit*, [Online] vol. 3, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/12.pdf (accessed 25 January 2024).
9. Yurchishena, L. V. and Volynets, S. M., (2011), "Analysis of the efficiency of the use of fixed assets at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=668> (accessed 26 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 02.05.2024 р.

УДК 369.06

С. О. Кириченко,

к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6195-5204>

М. Ю. Тарічева,

студент, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4042-7722>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.116

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

S. Kyrychenko,

PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Economics
and Entrepreneurship, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

M. Taricheva,

Student, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

HEALTH INSURANCE: PROSPECTS AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

У статті розглянуто стан та перспективи розвитку системи медичного страхування в Україні в контексті сучасних викликів. Здійснено огляд існуючих моделей медичного страхування, обов'язкове та добровільне, і оцінено їх ефективність у контексті України. Також представлено аналіз міжнародного досвіду з метою виявлення оптимальних практик, що можуть бути адаптовані для України. Це включає розгляд механізмів фінансування, управління та контролю якості послуг, що можуть бути застосовані для українських реалій з метою підвищення ефективності національної системи охорони здоров'я. Висвітлено потенційні шляхи покращення системи медичного страхування через створення сприятливого середовища за рахунок ухвалення чіткого законодавства, створення механізмів для прозорого та стабільного фінансування, покращення якості медичних послуг та здійснення інформаційних кампаній для підвищення свідомості населення.

This article offers an in-depth analysis of the current state and potential evolution of health insurance systems in Ukraine, particularly in the wake of significant socio-political changes such as the COVID-19 pandemic and the ongoing terrifying war that began in 2022. The analysis critically examines both compulsory and voluntary health insurance models to gauge their effectiveness within the unique socio-economic and political landscape of Ukraine. The study extends beyond local evaluation to incorporate international experiences, thereby identifying and proposing best practices that could be adapted to enhance the functionality and efficiency of Ukraine's national health system.

The paper delves into the core deficiencies of Ukraine's health system, including significant underfunding, the absence of robust mechanisms for quality control, and a marked disparity in healthcare accessibility, especially notable in rural versus urban areas. This exploration is critical for understanding the foundational reforms needed to implement a more effective health insurance model. Furthermore, the research compares diverse global health insurance models from highly developed countries like Germany, France, the USA, Canada, and Israel, assessing their applicability to the Ukrainian context. This comparative analysis aims to offer a nuanced perspective on the potential for adopting mixed models that incorporate elements of both compulsory and voluntary insurance, thus providing widespread coverage while maintaining fiscal sustainability.

In its discussion on the feasibility of compulsory health insurance in Ukraine, the article outlines the potential benefits such a system could offer in terms of stabilizing healthcare funding and reducing the financial burden on citizens during health crises. However, the implementation challenges — stemming from legislative instability, bureaucratic inefficiencies, financial constraints, and pervasive corruption — are thoroughly examined to highlight the complex dynamics that could hinder the adoption of a compulsory health insurance system.

Ключові слова: медичне страхування, охорона здоров'я, доступність медичної допомоги, обов'язкове медичне страхування, добровільне медичне страхування, досвід зарубіжних країн.

Key words: health insurance, health care, access to health care, compulsory health insurance, voluntary health insurance, experience of foreign countries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Медичне страхування є важливою складовою системи охорони здоров'я кожної країни. В Україні цей аспект набуває особливого значення у зв'язку з реформами, що тривають, та необхідністю адаптації до сучасних викликів. Враховуючи світовий досвід, медичне страхування може забезпечити більш ефективне фінансування сектору охорони здоров'я та підвищити доступність і якість медичної допомоги для всіх верств населення.

Незважаючи на те, що за останні роки Україна доклала значних зусиль і досягла значного прогресу в реформуванні системи охорони здоров'я, сектор все ще стикається з низкою викликів. Основними з них є недостатнє фінансування, відсутність ефективних механізмів контролю за якістю медичних послуг, нерівний доступ до лікування в різних частинах країни та низький рівень медичного обслуговування в сільській місцевості.

Вирішенням цих проблем могло б стати запровадження обов'язкового медичного страхування, яке забезпечило б стаке фінансування охорони здоров'я та зменшило б фінансове навантаження на населення у разі хвороби. Це також сприяло б залученню приватних інвестицій в інфраструктуру охорони здоров'я та підвищенню якості медичних послуг.

Наразі Україна має потенціал для розвитку медичного страхування, але це потребує детального аналізу досвіду інших країн. Таким чином адаптація зарубіжних моделей медичного страхування країн з урахуванням українських реалій може сприяти підвищенню ефективності системи охорони здоров'я України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тема медичного страхування в Україні розкривається у напрацюваннях таких вітчизняних науковців: Климчук Н., Януль І., Федорович І., Сова О. та інших, які вказують на необхідність

реформування системи охорони здоров'я для підвищення рівня медичного страхування. Зарубіжні науковці, Йоріко М., Какухіро Ф. Д. У. Гімшельштейн, Т. Кемпбелл Ш. Вулхандлер, дійшли висновку, що медичне страхування є ключовим елементом для забезпечення доступності медичних послуг та захисту від фінансового ризику в разі виникнення медичних проблем. Борисюк О, Бойко О., Хижинська Г., Горюхов С., Старинчук С., Самойлович А. та інші досліджували питання порівняння зарубіжного і вітчизняного досвіду для виявлення механізмів, які можна адаптувати в Україні.

Оскільки багато праць приділено проблемі відсутності реального механізму обов'язкового медичного страхування в Україні, було запропоновано створення інтегрованої системи, яка б поєднувала дві форми медичного страхування. Однак, запропоновані адаптаційні механізми, які не розглядалися в умовах воєнного стану, потребують подальшого теоретичного та практичного дослідження для повноцінного розуміння їхнього потенціалу та ефективності в таких умовах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення потенціалу і напряму розвитку медичного страхування в Україні з огляду на світовий досвід та врахуванням внутрішньої політичної, економічної та соціальної ситуації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи останні дослідження, виявлено, що немає єдиного визначення, яке розкривало б сутність медичного страхування. Базилевич трактує медичне страхування як форму особистого страхування, що гарантує медичне обслуговування населення за рахунок накопичених страхових виплат у разі настання страхового випадку [2]. На думку науковців, Говорушко та Стецюк, медичне страхування покриває втрату здоров'я з будь-якої причини, включаючи

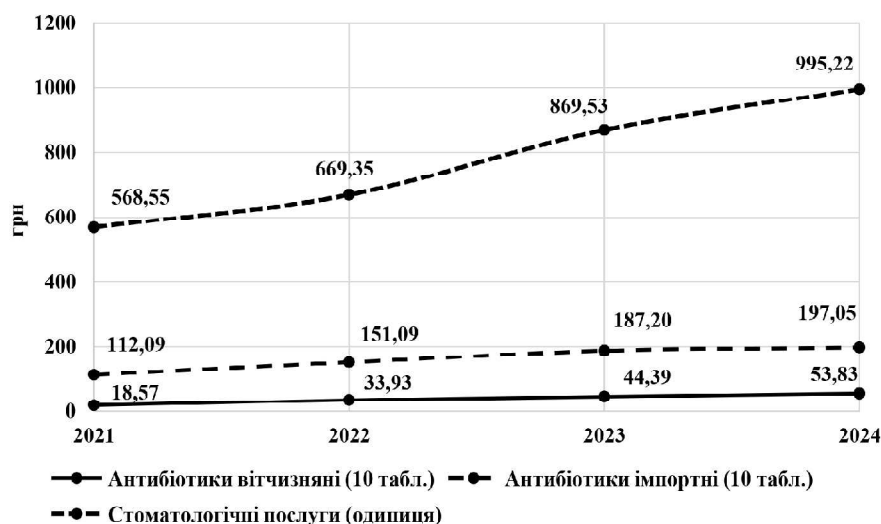


Рис. 1. Динаміка цін на медичні препарати та послуги за період з 2021 по 2024 рр., грн

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [10].

хворобу або нещасний випадок [5, с. 108]. В той час Всесвітня організація охорони здоров'я визначає медичне страхування як забезпечення доступу всіх людей до необхідного спектру якісних медичних послуг, коли і де вони їх потребують, без фінансових труднощів [9].

На основі аналізу цих підходів, можна сформулювати узагальнене визначення про те, що медичне страхування — це система, яка забезпечує фінансовий захист і доступ до медичної допомоги в разі хвороби або нещасного випадку і водночас гарантує загальний доступ до якісної медичної допомоги без фінансових труднощів.

Медичне страхування має велике значення для населення України, враховуючи останні події, а саме COVID-19 та повномасштабне вторгнення з 2022 року, збільшують потребу у фінансовій захищеності у разі потреби в медичній допомозі.

За формою медичне страхування в Україні є добровільне та обов'язкове. Добровільне медичне страхування (ДМС) дає можливість особам самостійно вибирати пакети медичних послуг, що входять до полісу страхування. Ці послуги можуть включати амбулаторне лікування, стаціонарне лікування, швидку медичну допомогу та інші. Клієнти можуть вибрати рівень закладів, де вони отримуватимуть лікування, включно з клініками преміум-класу. ДМС може входити до соціального пакету від роботодавця або може бути придбаним як особисте страхування [11].

Обов'язкове медичне страхування (ОМС) передбачає фінансування з державного бюджету і покриває базові медичні послуги для всіх громадян. Проте в Україні досі неврегульоване питання обов'язкового страхування через

низку чинників, які включають економічні, політичні та соціальні аспекти. Виключенням є ухвалення проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють в районах ведення воєнних (бойових) дій)". Даний закон встановлює перелік осіб, які повинні бути застраховані при в'їзді в Україну, а саме журналісти, працівники ЗМІ та особи, які планують в'їхати в країну тимчасово [1].

Складнощі з впровадженням такої системи часто пов'язані з великими витратами

на її утримання та необхідністю створення ефективного механізму управління та контролю. В умовах війни та переорієнтації бюджету на військові дії, основною причиною відсутності ОМС є нестача фінансових ресурсів.

Серед інших причин можна виділити наступні:

1. Україна досі не має стабільної законодавчої бази, яка б ефективно регулювала та підтримувала таку систему на національному рівні.

2. Складність впровадження та управління ефективною системою обов'язкового медичного страхування в умовах обмеженого бюджету і високого рівня бюрократії.

3. Недостатність фінансування для покриття витрат на медичні послуги для всього населення.

4. Нестабільна політична ситуація та відсутність широкої громадської підтримки.

5. Високий рівень корупції у медичній галузі та загальна неефективність управління медичними ресурсами, викликають сумніви щодо можливості чесного та ефективного управління страховими фондами.

В 2022 році медичне страхування набуло ще більшої популярності, у зв'язку з бажанням забезпечити страховий захист від нещасних випадків, адже спостерігалась тенденція збільшення кількості укладених договорів. Окрім гаранту надійності, медичний страховий захист став вигіднішим. Ціни на медичні товари та послуги зросли майже в половину за період 2022—2024, при цьому страхові поліси в більшій мірі мають повільне зростання у 10—12% (Рис. 1).

Загалом, підвищена увага до медичного страхування в Україні викликана саме зовнішніми факторами і є доволі новим. В той час, як в інших країнах це питання є досить поширеним та охоплює

три моделі: модель соціального медичного страхування, модель приватного медичного страхування та модель загального медичного страхування.

Модель соціального медичного страхування базується на принципі обов'язкового участі всіх громадян у системі. У цій моделі внески на медичне страхування здійснюються за рахунок заробітної плати, підприємств і держави. Соціальне медичне страхування надає базові медичні послуги всім членам системи [7, с. 73—74].

Наприклад, медичне страхування в Німеччині є однією з найрозвиненіших систем у світі та засноване на принципі соціальної солідарності. Це означає, що витрати на охорону здоров'я розподіляються між усіма членами суспільства, незалежно від їх особистих доходів. У Німеччині медичне страхування є обов'язковим для всіх жителів. Існують дві основні форми страхування: обов'язкове медичне страхування та приватне медичне страхування. Загальнообов'язкове медичне страхування фінансується на основі внесків від доходу особи, при цьому роботодавець та працівник ділять цю суму порівну. Ця система покриває широкий спектр медичних послуг, включаючи візити до лікарів, лікарняне лікування, витрати на ліки та навіть деякі види зубопротезування. Приватне медичне страхування доступне для тих, хто заробляє понад певний поріг або не підпадає під категорії, наприклад, самозайняті особи та більшість державних службовців. Приватне страхування часто забезпечує ширші та більш гнучкі покриття, але й коштує дорожче. Хоча більшість населення користується послугами обов'язкового медичного страхування, система є достатньо гнучкою, щоб люди могли вибирати між різними страховими компаніями, які конкурують за надання кращих послуг та покриття [3, с. 94].

Загальна характеристика медичного страхування у Франції, відомого як "Securite Sociale", статутне медичне страхування, включає універсальне покриття, що гарантує медичні послуги всьому населенню країни. Французька система також заснована на принципах солідарності, де фінансування охорони здоров'я здійснюється переважно через внески працівників і роботодавців, а також через спеціальні податки з різних видів доходів. Статутне медичне страхування у Франції забезпечує медичне покриття для всіх резидентів, включаючи громадян і законних іммігрантів. Всі резиденти автоматично включені в систему, і вони покривають близько 70% витрат на лікування через соціальне страхування, з можливістю збільшення покриття через додаткові страхові плани. На додаток до основного страхування, більшість громадян Франції використовують додаткові страхові плани (*mutuelles*), які покривають різницю між роз-

міром відшкодування за основним страхуванням і фактичними витратами на лікування. Ці плани часто покривають також дентальні послуги і оптику, які не повністю покриваються статутним страхуванням, забезпечуючи високий рівень медичного обслуговування [8].

Приватна модель медичного страхування характеризується тим, що внески на страхування здійснюються приватними особами або компаніями. Ця модель дає більшу свободу у виборі медичних послуг, але вона є вищою за вартістю та недоступна для всіх шарів населення. [7, с. 73—74].

В Сполучених Штатах Америки більшість громадян мають приватне медичне страхування, яке фінансується роботодавцями (55%), а менша частка (11%) купується приватними особами у комерційних і некомерційних страхових компаній. Медичне страхування в США має ряд переваг, зокрема обширне покриття, яке охоплює широкий спектр медичних послуг. Забезпечення доступності медичного страхування відбувається через програми, такі як Medicaid, Medicare та Affordable Care Act (ACA). Завдяки ACA, значна частина населення США має доступ до медичного страхування, що дозволило зменшити кількість незастрахованих американців. Програма розширила покриття Medicaid і створила маркетплейси з субсидіями для полегшення купівлі страхування для домогосподарств з середнім і низьким доходом. Однак, система має й виклики, такі як високі витрати на медичне обслуговування та страхування, а також складнощі з доступом для деяких груп населення. Незважаючи на розширення покриття через ACA, близько 28 мільйонів американців досі залишаються без страхового покриття [8].

Третя модель, загальна модель медичного страхування, поєднує елементи обох попередніх. Вона базується на обов'язковому страхуванні, яке забезпечує основні медичні послуги для всіх громадян, але також дозволяє додаткове приватне страхування для тих, хто бажає отримати розширений покриття або переваги. Ця модель спрямована на забезпечення універсального доступу до медичної допомоги, а також на задоволення індивідуальних потреб у здоров'ї залежно від фінансових можливостей кожного [7, с. 73—74].

Канада є яскравим представником даної моделі, адже Medicare, канадська система медичного страхування, забезпечує універсальне покриття для всіх резидентів країни. Система керується на рівні провінцій та територій, які відповідають за надання медичних послуг. Федеральний уряд Канади встановлює національні стандарти за до-

помогою Канадського закону про охорону здоров'я і надає фінансування через федеральні трансфери. Державна система охорони здоров'я покриває всі медично необхідні послуги, включаючи лікарські послуги, діагностичні тести та лікарняне лікування. Система фінансується за рахунок податків, що дозволяє громадянам уникнути високих витрат, які часто асоціюються з медичним страхуванням у приватних системах. Хоча основні медичні послуги покриваються державою, багато канадців також мають приватне страхування для покриття додаткових послуг, таких як стоматологічні послуги та фізіотерапія, які зазвичай не покриваються державним страхуванням [6, с. 25].

Для визначення можливостей для України на основі досвіду інших держав, варто розглянути медичне страхування в Ізраїлі. Країна, як і Україна, зіштовхується з труднощами у наданні послуг під час військових конфліктів, зокрема внаслідок прямих атак на медичні установи та персонал. Ізраїль також відноситься до моделі загального медичного страхування. Медичне страхування в Ізраїлі охоплює всіх громадян і постійних резидентів через систему Національного медичного страхування (NHI). Кожен резидент Ізраїлю має право на базовий пакет медичних послуг, який включає візити до лікарів, лабораторні тести, госпіталізацію, а також знижки на рецептурні ліки. Ці послуги забезпечуються чотирма основними некомерційними медичними планами (Kupot Cholim): Clalit, Maccabi, Meuhedet і Leumit. Фінансування системи здійснюється за рахунок податків, що становлять від 3% до 5% від доходів громадян, а решту витрат покриває держава. Громадяни можуть придбати додаткове страхування (Bituach Mashlim), щоб розширити покриття та отримати доступ до послуг, які не входять в базовий пакет [4, с. 27—28].

Отже, досвід зарубіжних країн показує різні моделі, які мають переваги та недоліки. Німеччина і Франція мають універсальні системи з обов'язковими внесками, які забезпечують широке покриття, але стикаються з високими витратами. США пропонує комбіновану систему з високим рівнем послуг та значними нерівностями в доступі. Канада та Ізраїль надають універсальне страхування, фінансоване через податки, що гарантує доступність, але іноді з обмеженими опціями вибору медичного обслуговування.

Таким чином можемо виділити наступні можливості адаптації зарубіжного досвіду:

1. Впровадження універсального медичного страхування, що може забезпечити всім громадянам рівний доступ до необхідних медичних послуг.

2. Фінансування охорони здоров'я через податки, що може допомогти зменшити прямі витрати для громадян та забезпечити стабільне джерело фінансування для системи охорони здоров'я.

3. Впровадження сучасних технологій у медицині, включаючи електронні медичні записи та цифровізацію процесів, що допомагає знизити адміністративні витрати та підвищити доступність послуг. Варто зазначити, що така практика вже наявна в Україні, але потребує доопрацювання.

4. Забезпечення рівного доступу до високоякісних медичних послуг у всіх регіонах України, включаючи сільські та віддалені райони.

Окрім запозичення досвіду необхідно створити сприятливе середовище для впровадження реформи в охороні здоров'я через:

1) розробку та ухвалення чіткого законодавства, яке б визначало рамки функціонування обов'язкового медичного страхування, включаючи права та обов'язки учасників, механізми фінансування та контролю;

2) здійснення заходів для підвищення прозорості у фінансуванні та управлінні медичними ресурсами, наприклад, впровадження сучасних систем для моніторингу та аудиту медичних витрат;

3) організацію інформаційних кампаній для пояснення переваг обов'язкового медичного страхування, демонстрацію успішних прикладів з інших країн та залучення громадськості до обговорення та планування реформ;

4) створення механізмів для забезпечення стабільного та адекватного фінансування медичної системи, яке може включати як державні, так і приватні джерела коштів;

5) посилення медичної інфраструктури для забезпечення кращого доступу до якісних медичних послуг в усіх регіонах країни.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Медичне страхування в Україні стоїть перед значними викликами та можливостями, які зумовлені як внутрішніми так і зовнішніми факторами. З одного боку, сучасні умови — військовий конфлікт і пандемія — підсилюють потребу в ефективних системах страхування, що можуть забезпечити громадянам доступ до якісної медичної допомоги без суттєвого фінансового тягаря. З іншого боку, проблеми, такі як нестабільність законодавчої бази, бюрократія, фінансові обмеження та корупція, значно ускладнюють реформування системи.

Аналіз зарубіжних моделей медичного страхування показує, що не існує універсального

рішення, яке було б ідеально придатним для всіх країн. Проте, певні елементи, такі як універсальне покриття та податкове фінансування можуть стати корисними для розробки більш ефективної та справедливої системи в Україні.

Основними кроками для поліпшення системи медичного страхування в Україні мають стати реформа законодавства, посилення прозорості і підзвітності фінансових потоків в галузі, впровадження сучасних ІТ-рішень для оптимізації управління і контролю, а також активізація громадської участі в обговоренні та реалізації медичних реформ.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України: Закон України від 08.07.2022 № 2382-IX [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2382-20>
2. Базилевич В. Д. Страхування / за ред. В. Д. Базилевич. Київ: Знання-Прес, 2008. 1019 с.
3. Бойко О. О., Хижинська Г. Є. Апробація зарубіжного досвіду активізації медичного страхування в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. № 27 (2). С. 93—97.
4. Гамбург Л.С. Обов'язкове державне страхування здоров'я в Ізраїлі та медичні страхові каси: правове забезпечення. Правові проблеми сучасної трансформації охорони здоров'я-2023: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 30—31 трав. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 25—28.
5. Говорущко Т.А., Стецюк В.М. Страхування: навч. посіб. / за ред. Т.А. Говорущко. Львів: "Магнолія 2006", 2014. 328 с.
6. Горохов С. В., Старинчук С. Д. Порівняльний аналіз систем медичного страхування зарубіжних країн. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. № 9. С. 24—28.
7. Федорович І. М. Медичне страхування: досвід зарубіжних країн та можливості для України. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 6. С. 72—76.
8. Country Profiles. Home | Commonwealth Fund. URL: <https://www.commonwealthfund.org/international-health-policy-center/countries> (дата звернення: 01.05.2024).
9. Всесвітня організація охорони здоров'я. Офіційний сайт. URL: <https://www.who.int/> (дата звернення: 01.05.2024).
10. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2024).
11. Які бувають види добровільного медичного страхування в Україні? ukasko.ua. URL: <https://ukasko.ua/uk/blog/vidi-dobrovilnogo-medichnogo-strahuvannja> (дата звернення: 01.05.2024).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On amendments to certain laws of Ukraine regarding the provision of additional guarantees for the protection of media workers working in war zones and/or temporarily occupied territories of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2382-20> (Accessed 01 May 2024).
2. Bazylevych, V.D. (2008), Strakhuvannia [Insurance], Znannia-Press, Kyiv, Ukraine.
3. Boiko, O.O. & Khizhynska, H.Ye. (2018), "Approval of foreign experience in activating medical insurance in Ukraine", Prychornomorski Ekonomichni Studii, vol. 27, pp. 93—97.
4. Hamburg, L.S. (2023), "Mandatory state health insurance in Israel and medical insurance funds: legal support", Pravovi problemy suchasnoi transformatsii okhorony zdorovia-2023: zb. tez dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Legal problems of the modern transformation of health care-2023: coll. abstracts of international science and practice conf.], Zaporizhzhia, Ukraine, 30-31 May 2023, pp. 25—28.
5. Hovorushko, T.A. & Stetsiuk, V.M. (2014). Strakhuvannia [Insurance], Magnolia 2006, Kyiv and Lviv, Ukraine.
6. Horokhov, S.V. & Starynychuk, S.D. (2016). "Comparative analysis of medical insurance systems in foreign countries", Aktualni Problemy Filosofii ta Sotsiologii, vol. 9, pp. 24—28.
7. Fedorovych, I.M. (2023). "Medical insurance: experience of foreign countries and opportunities for Ukraine", Investytsii: Praktyka ta Dosvid, vol. 6, pp. 72—76.
8. Country Profiles (2024). "Country Profiles", available at: <https://www.commonwealthfund.org/international-health-policy-center/countries> (Accessed 01 May 2024).
9. WHO (2024). "Official Site", available at: <https://www.who.int/> (Accessed 01 May 2024).
10. State Statistics Service of Ukraine (2024). "Derkhava Sluzhba Statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 01 May 2024).
11. ukasko.ua (2024). "What types of voluntary medical insurance are there in Ukraine?", available at: <https://ukasko.ua/uk/blog/vidi-dobrovilnogo-medichnogo-strahuvannja> (Accessed 01 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024 р.

УДК 368.001.6

О. В. Марценюк,

к. е. н, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0920-7070>

О. А. Руда,

к. е. н, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3266-7470>

Б. В. Гайдамачук,

магістрант, Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7068-0522>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.10.122

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O. Martseniuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,

Banking and Insurance, Vinnytsia National Agrarian University

O. Ruda,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,

Banking and Insurance, Vinnytsia National Agrarian University

B. Hidamashchuk,

Master's, Vinnytsia National Agrarian University

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PROPERTY INSURANCE IN UKRAINE: REALITIES AND PROSPECTS

Майнове страхування є одним з найдавніших інститутів страхування та визнається обов'язковим елементом суспільних та економічних систем. Ця форма захисту страхує майно від втрат та пошкоджень, а також від підприємницьких ризиків, за умови, що вони не мають умисного характеру. Майнове страхування включає будь-яку страховку, що не стосується особистого страхування або страхування відповідальності.

Проаналізовано сучасний стан вітчизняного страхового ринку за 2020—2023 рр. Встановлено, що не дивлячись на зменшення кількості страховиків (понад 50%) розмір страхового покриття не зменшується, що свідчить виключно про кількісне, а не якісне скорочення. Доведено, що військовий стан вплинув на усі сфери економічних відносин в Україні та на страховий ринок зокрема.

Доведено, що майнове страхування являє собою найбільш розгалужений і складний тип страхування, спрямований на забезпечення необхідної фінансової допомоги страхувальникам у випадках знищення або пошкодження їх майна внаслідок непередбачених обставин, таких як стихійні лиха, пожежі, крадіжки тощо.

Здійснено аналіз ТОП-10 страховиків України на ринку КАСКО у 2023 році, так як даний вид становить найбільшу питому вагу в структурі майнового страхування в Україні та світі.

Обґрунтовано необхідність стабілізації ситуації шляхом впровадження багатостороннього механізму майнового страхування, що охоплюватиме взаємодію між міжнародними організаціями, державою, страховими компаніями та застрахованими особами.

З метою полегшення доступу до страхових послуг запропоновано удосконалення можливостей дистанційного укладення страхових договорів через інформаційно-телекомунікаційні мережі та електронний оформлення полісів.

Узагальнено основні напрями для розвитку майнового страхування в Україні.

Property insurance is one of the oldest institutions of insurance and is recognized as a mandatory element of social and economic systems. This form of protection insures property against loss and damage, as well as business risks, provided they are not intentional. Property insurance includes any insurance other than personal or liability insurance.

This form of insurance is an effective means of minimizing the negative impact of various phenomena on social life and can even prevent unwanted consequences of their action. Property insurance has an objective necessity and plays an important role in protecting the property interests of both business entities and citizens.

The current state of the domestic insurance market for 2020—2023 has been analyzed. It was established that despite the decrease in the number of insurers (more than 50%), the amount of insurance coverage does not decrease, which indicates only a quantitative, not a qualitative reduction. It has been proven that the state of war affected all spheres of economic relations in Ukraine and the insurance market in particular.

It has been proven that property insurance is the most extensive and complex type of insurance, aimed at providing the necessary financial assistance to policyholders in cases of destruction or damage to their property due to unforeseen circumstances, such as natural disasters, fires, thefts, etc.

An analysis of the TOP-10 insurers of Ukraine on the CASCO market in 2023 was carried out, as this type has the largest specific weight in the structure of property insurance in Ukraine and the world.

The need to stabilize the situation through the introduction of a multilateral mechanism of property insurance, which will cover interaction between international organizations, the state, insurance companies and insured persons, is substantiated.

In order to facilitate access to insurance services, it is proposed to improve the possibilities of remote conclusion of insurance contracts through information and telecommunication networks and electronic registration of policies.

The main directions for the development of property insurance in Ukraine are summarized.

Ключові слова: страхова компанія, майнове страхування, страхова премія, страхове відшкодування, військові ризики.

Key words: insurance company, property insurance, insurance premium, insurance compensation, military risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах роль і необхідність всебічного розвитку майнового страхування є вкрай важливими, оскільки для відновлення, стабілізації та відшкодування наслідків реалізації прямих та опосередкованих збитків через систему страхування має позитивний макроекономічний результат. Ефективна система страхового забезпечення є основою стабільності відтворювального процесу, досягненням соціальної стабільності безпеки та виступає гарантом добробуту населення. Роль майнового страхування в сучасних умовах важко переоцінити, так як страхування є дієвим засобом захисту, за допомогою якого можна мінімізувати страхові ризики як цивільного так і військового характеру. Таким чином, актуальністю даної теми є необхідність функціонування та розвитку страхування майна в нашій державі, яка викликана тим, що воно є ефективним, мотивованим, економічним та доступним засобом захисту майнових інтересів як юридичних, так і фізичних осіб. Використання даних, штучний інтелект та інші інноваційні підходи стають ключовими в адаптації страхових послуг до сучасних реалій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти функціонування страхового ринку та майнового страхування, зокрема, досліджувались у роботах вітчизняних науковців М.М. Александрової, О.І. Барановської, Н. Н. Внукової, К.Г. Воблого, О.Д. Заруби, М.С. Клапків та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз сучасного стану функціонування ринку страхування майна, обґрун-

туванні закономірностей та розробленні практичних рекомендацій для подальшого розвитку цього сектору в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасному етапі розвитку ринкової економіки, страхування виступає як важливий інструмент управління ризиками, що сприяє захисту майнових інтересів громадян і підприємств. Подальший розвиток страхового ринку відображає економічні можливості країни, сприяючи розподілу ризиків та підвищенню ефективності економіки загалом. Участь страхування стає надзвичайно важливою під час економічних реформ, сприяючи розвитку ринкових відносин та покращенню інвестиційного клімату.

Сучасний стан діяльності страхових компаній на ринку майнового страхування залежить від ряду ключових факторів, які впливають на їхні стратегії та функціонування. Ось деякі з них:

1. Конкуренція: ринок майнового страхування відомий своєю конкурентністю, де багато страхових компаній змагаються за клієнтів. Аналіз конкурентів включає оцінку їхніх продуктів, тарифів, рівня обслуговування та інноваційних рішень.

2. Технологічні інновації: сучасні технології, такі як штучний інтелект, аналітика даних та онлайн-платформи, впливають на те, як страхові компанії надають свої послуги, оцінюють ризики та взаємодіють з клієнтами.

3. Зміни в споживацьких уподобаннях: зростання свідомості клієнтів щодо страхового покриття, а також зміни в їхніх уподобаннях (наприклад, збільшення попиту на онлайн-продажі та гнучкі страхові пакети) впливають на стратегії страхових компаній.

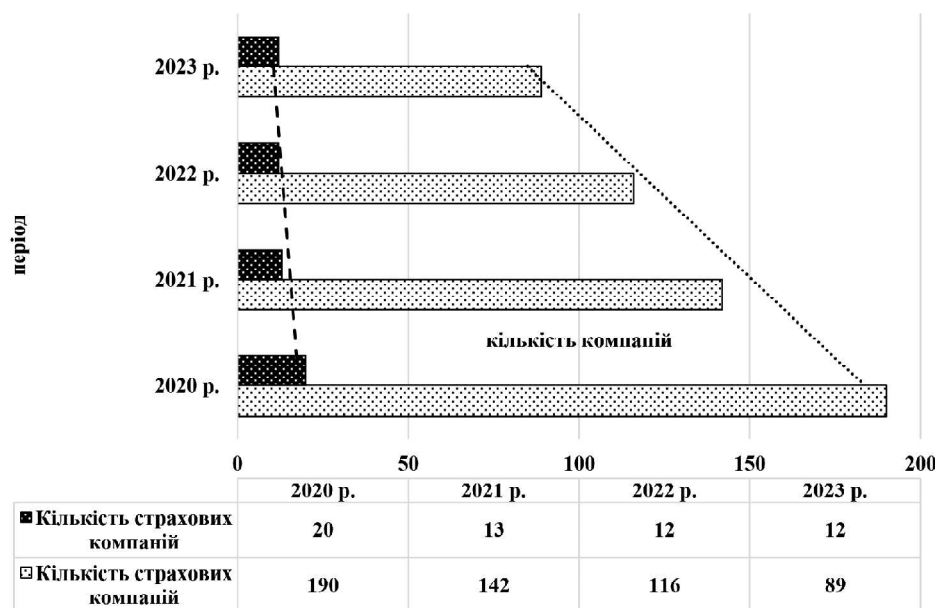


Рис. 1. Кількість страхових компаній на страховому ринку України в 2020–2023 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [6].

4. Ризикові фактори: природні катастрофи, економічні коливання та інші ризикові фактори можуть суттєво впливати на виплати страховим компаніям та формування їхнього портфеля страхування.

5. Регулювання: зміни в законодавстві та регулюванні можуть впливати на страхові компанії, змушуючи їх адаптуватися до нових вимог та стандартів.

6. Клієнтське обслуговування та репутація: якість обслуговування та репутація грають важливу роль у залученні та утриманні клієнтів. Соціальні мережі та відгуки клієнтів можуть впливати на образ страхової компанії.

7. Стратегії ризикового управління: ефективне управління ризиками є ключовим для успіху страхових компаній. Аналіз їхніх стратегій ризикового управління дозволяє оцінити готовність до різних сценаріїв.

8. Глобальні та локальні тенденції: світові та регіональні тенденції у фінансах, економіці та соціумі можуть визначати зміни в попиті на різні види майнового страхування.

Об'єктивний аналіз цих факторів допомагає страховим компаніям адаптувати свої стратегії, покращувати послуги та забезпечувати ефективне управління ризиками в змінному середовищі.

На страховому ринку України переважає добровільне майнове страхування, що складає понад 70% ринкової частки. У цій структурі страхування фінансово-кредитних ризиків має найбільшу частку, яка збільшується протягом останніх років. Високий обсяг цього виду страхування, порівняно з розвинутими ринками,

свідчить про значні обсяги квазі-страхування в Україні.

Український страховий ринок найбільше розвиває ризикові види страхування в якості добровільних та обов'язкових форм. Сегменти страхування відповідальності, страхування врожаю в сільському господарстві та страхування життя залишаються менш розвиненими. Порівняно з ринками європейських країн, український страховий ринок значно відстає за обсягами та реально наданими страховими послугами. Низькі показники свідчать про необхід-

ність розвитку та модернізації страхового сектору в Україні.

На українському страховому ринку діють дві основні групи страхових компаній: ті, що спеціалізуються на страхуванні життя (СК life), та ті, що зосереджені на ризикових видах страхування (СК non-life). У період з 2020 по 2023 рік кількість страхових компаній на страховому ринку України зазнала значного зменшення. СК non-life компаній було 190 у 2020 році, що зменшилося до 89 у 2023 році, тоді як кількість компаній, що спеціалізуються на страхуванні життя (life), також зменшилася з 20 до 12 за цей період. Усього кількість страхових компаній скоротилася з 210 у 2020 році до 101 у 2023 році, що становить відхилення від базового року на 109 компаній.

Ці тенденції свідчать про зміни та адаптацію страхового ринку до нових умов, відображаючи вплив змін в економіці, регуляторному середовищі та попиті на конкретні види страхових послуг.

Страхові компанії з фізичних осіб отримали страхові премії у розмірі 28,76 млрд грн, від юридичних осіб — 17,2 млрд грн, а від перестраховувальників — 1,06 млрд грн. Загальна сума чистих страхових премій перевищила 46 млрд грн, чисті зароблені страхові премії склали 38,7 млрд грн, а загальний обсяг підписаних премій становив 46,5 млрд грн. Згідно з даними НБУ, загальна кількість укладених договорів страхування в 2023 році перевищила 94,82 млн одиниць.

Премії зі страхування життя значно зросли як за кварталом, так і за рік, на 22% та 19%

відповідно, при цьому обсяги виплат також збільшилися на 41%. Загальна сума виплат скла-
ла 41,85 млрд грн за ризикове страхування (що становить 89%) та 5,15 млрд грн за страхування життя (11%).

Майнове страхування пред-
ставляє собою найбільш розгаль-
жуваний і складний тип страху-
вання, спрямований на забезпе-
чення необхідної фінансової
допомоги громадянам-страху-
вальникам у випадках знищен-
ня або пошкодження їхнього
майна внаслідок непередбаче-
них обставин, таких як стихійні
лиха, пожежі, крадіжки тощо.
До основних галузей майново-
го страхування відносяться
страхування майна юридичних осіб та страху-
вання майна громадян.

Вибір страхових компаній, у яких юридична
або фізична особа може застрахувати своє май-
но, досить великий. Страховики для нарощення
страхових премій пропонують приблизно одна-
кові умови страхування та страхові пакети, але
щодо здійснення виплат їх політика щодо
клієнтів суттєво різниться. Характерним для
багатьох крупних страхових компаній є низький
рівень задоволення страхових інтересів середніх
та дрібних страхувальників, де обсяги страхо-
вих виплат суттєво занижуються. При цьому
страховики часто не мають бажання пролонгації
договору страхування з такими клієнтами.

Проаналізуємо ТОП-10 страховиків України
на ринку страхування майна за 2023 рік (табл. 1).

Таблиця 1. ТОП-10 страховиків України на ринку страхування майна за 2023 р.

	Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн	Питома вага виду у портфелі страховика, %	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис. грн	Рівень виплат, %	Рівень перестраховування, %
1	ARX	433 262,0	11,74	37,56	56 604,6	13,06	12,55
2	ІНГО	185 795,0	6,95	83,30	12 592,0	6,78	40,00
3	УЛЬТРА АЛЬЯНС	161 540,9	37,73	136,10	268,6	0,17	53,52
4	ВУСО	118 284,3	4,42	74,66	21 962,6	18,57	18,00
5	УНІКА	111 603,5	3,47	14,73	5 091,9	4,56	34,73
6	UNIVERSALNA	86 776,2	4,33	42,93	40 974,8	47,22	18,20
7	УСГ	82 965,7	2,83	11,62	3 371,6	4,06	49,96
8	КОЛОННЕЙД УКРАЇНА	76 441,5	12,74	70,47	1 209,2	1,58	22,74
9	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	64 383,0	2,77	39,98	1 777,0	2,76	16,84
10	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС	52 720,9	17,53	1 229,72	73,0	0,14	86,24

Джерело: сформовано автором на основі [8].

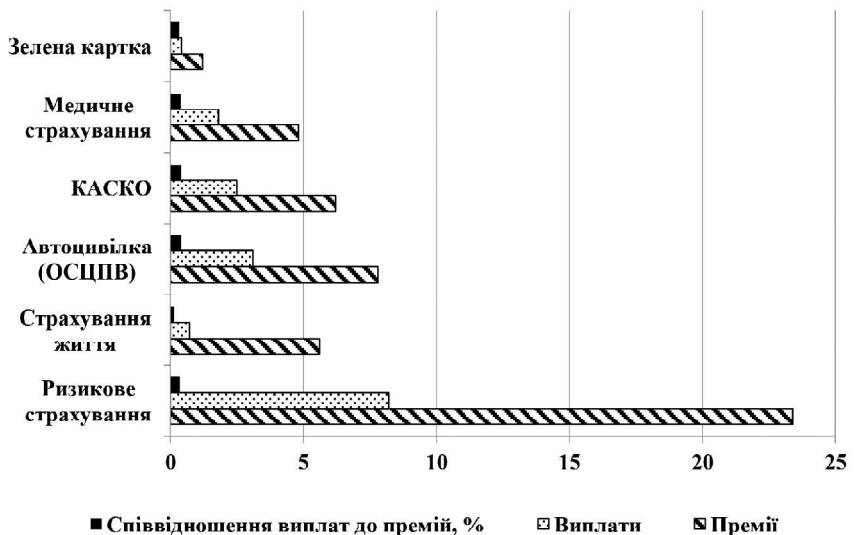


Рис. 2. Страхові премії та виплати за найпоширенішими видами страхування за 2023 року, млрд грн

Джерело: сформовано та побудовано автором на основі [6].

За наведеними даними в табл. 1, провідними ком-
паніями по окремих напрямках у сегменті страху-
вання майна на ринку України за 2023 рік є:

1. за сумою страхових платежів: ARX — 433 262,0 тис. грн.

2. за питомою вагою виду у портфелі стра-
ховика: УЛЬТРА АЛЬЯНС — 37,73%.

3. за приростом страхових платежів: ЄВРО-
ПЕЙСЬКИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС — зі
значним приростом 1229,72%.

4. за сумою страхових виплат: UNIVERSALNA
— 40 974,8 тис. грн.

5. за рівнем виплат: UNIVERSALNA —
47,22%.

6. за рівнем перестраховування: ЄВРОПЕЙСЬ-
КИЙ СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС — 86,24%.

Одним з найрозповсюдженіших типів майно-

вого страхування на вітчизняному стра-
ховому ринку є стра-
хування автотранс-
порту. Ця форма
страхування перед-
бачає комплекс за-
ходів, спрямованих
на захист майнових
інтересів власників
транспортних за-
собів та осіб, що ма-
ють законне право на
їх використання.

Договори стра-
хування автотранс-
порту, на відміну від
інших видів транс-
порту, укладаються

тільки на добровільній основі. Одним із основних угод цього виду є договір КАСКО (Комплексне автостраховання), в рамках якого страховик відповідає за випадки викрадення транспортного засобу, збитки, завдані йому в результаті дорожньо-транспортних пригод, пожеж, вибухів, стихійних лих, пошкодження через падіння сторонніх предметів або протиправні дії третіх осіб і т. д. Крім того, страхування автотранспорту може також включати різні аспекти, такі як транспортний засіб, додаткове обладнання, причіп, багаж, вантаж, водій та пасажери, а також цивільна відповідальність перед третіми особами, що може бути включено в один комбінований договір.

Щодо структури видів страхування, страхові компанії отримали наступні суми премій за різними видами: 8,54 млрд грн за ОСАГО, 4,99 млрд грн за "зеленою картою", 3,94 млрд грн за накопичувальним страхуванням життя, 987 млн грн за банківським страхуванням життя, 1,4 млрд грн за страхування від нещасних випадків, 5,7 млрд грн за ДМС, 10,9 млрд грн за КАСКО, 1,3 млрд грн за вантажі, 1,2 млрд грн за пожежними ризиками, 2,4 млрд грн за майновими ризиками, 873 млн грн за страхуванням туристів, 602 млн грн за обов'язковим авіаційним страхуванням, 152,8 млн грн за ядерними ризиками, і понад 1 млрд грн за фінансовими ризиками.

Автомобільні види страхування, такі як КАСКО, ОСЦПВ та "Зелена картка", лишаються лідерами за обсягом страхових премій серед інших ризикових видів. Порівняно з попереднім періодом, премії за автостраховання зросли на 15%, але в останньому кварталі 2023 року спостерігався невеликий спад на 3%, переважно через зменшення премій за продуктом "Зелена картка". Пік популярності цього продукту, ймовірно, вже минув через вимушену еміграцію українців, тоді як обсяг виплат продовжує зростати, збільшивши рівень виплат більш ніж удвічі за останній рік.

Проведемо аналіз ТОП-10 страховиків України на ринку КАСКО у 2023 році, що наведено в таблиці 2. За даними таблиці 2, можна виділити провідних гравців у різних аспектах сегменту страхування КАСКО на ринку України за 2023 рік: за обсягом страхових платежів лідером є ARX з сумою 1 950 804,8 тис. грн; за питомою вагою у портфелі страховика першість належить ЕКСПРЕС СТРАХУВАННЮ з показником 86,02%; за зростанням страхових платежів перевагу має ВУСО з приростом на рівні 59,89%; за обсягом страхових виплат знову виділяється ARX з сумою виплат 836 777,5 тис. грн; за відсотком виплат лідирує ТАС СГ з рівнем виплат 55,69%; за рівнем перестрахован-

ня провідним є ВУСО з показником 17,33%. Ці дані надають уявлення про те, які компанії є провідними у різних аспектах страхування КАСКО на українському ринку у 2023 році.

Галуззю економіки, що потребує додаткової державної підтримки та страхового захисту являється сільське господарство, адже саме дана галузь забезпечує продовольчу безпеку країни. Проведемо аналіз ТОП-10 страховиків України на ринку страхування сільськогосподарської продукції у 2023 році (табл. 3). За даними 2023 року, лідерами ТОП-10 страховиків України на ринку страхування сільськогосподарської продукції є:

1. РЗУ Україна. Незважаючи на від'ємний приріст страхових платежів у розмірі -74,94%, ця компанія має найбільшу суму страхових платежів в розмірі 10 946,2 тис. грн Рівень виплат складає 42,62%, а рівень перестраховання — 44,84%.

2. УКРАЇНСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ. Значна сума страхових платежів становить 10 631,3 тис. грн, що відображається у високому показнику приросту страхових платежів у розмірі 81,78%. Рівень виплат складає 27,37%, а рівень перестраховання — 52,40%.

3. ARX. Хоча питома вага виду у портфелі страховика невелика (0,22%), компанія показує значний приріст страхових платежів у розмірі 89,09%, досягаючи суму 8 089,3 тис. грн Рівень виплат становить 20,39%, а рівень перестраховання — 51,85%.

Ці три компанії можна вважати провідними у сфері страхування сільськогосподарської продукції згідно з даними 2023 року.

Валові премії за страхування майна та вогневих ризиків зросли на 40% за рік, а валові виплати скоротилися на чверть. Незважаючи на стрімке зростання, цей продукт все ще не повністю відновився після падіння у 2022 році.

На сьогодні страхові компанії пропонують страхування від воєнних ризиків, проте через високу вартість цього виду страхування та зменшену платоспроможність населення, його популярність залишається низькою. ООН повідомляє, що третина території України має руйнування в межах від 20% до 77%, а відсутність ефективних механізмів компенсації може призвести до гуманітарної катастрофи, яку українські страхові компанії не можуть вирішити самостійно.

Для стабілізації ситуації пропонується впровадження багатостороннього механізму майнового страхування, що передбачає взаємодію між міжнародними організаціями, державою, страховими компаніями та застрахованими особами. Перша частина цього механізму полягає в фіксації та документуванні пошкод-

Таблиця 2. ТОП-10 страховиків України на ринку КАСКО за 2023 р.

	Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн	Питома вага виду у портфелі страховика, %	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис. грн	Рівень виплат, %	Рівень перестраховання, %
1	ARX	1 950 804,8	52,84	28,56	836 777,5	42,89	0,71
2	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	1 533 938,0	66,05	35,92	697 128,0	45,45	6,13
3	УНІКА	967 054,5	30,09	25,41	430 884,0	44,56	0,82
4	УСГ	795 231,4	27,08	31,47	393 038,9	49,42	0,59
5	ТАС СГ	723 231,6	20,43	41,05	402 782,9	55,69	0,40
6	ВУСО	707 603,4	26,43	59,89	270 469,0	38,22	17,33
7	UNIVERSALNA	646 118,6	32,22	28,79	219 464,1	33,97	0,93
8	ЕКСПРЕС СТРАХУВАННЯ	622 402,5	86,02	50,82	284 405,5	45,69	0,00
9	ІНГО	545 603,0	20,40	21,31	320 589,0	58,76	1,17
10	PZU УКРАЇНА	368 492,2	19,72	29,01	167 433,2	45,44	0,64

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних [8].

жень застрахованого майна за допомогою передових технологій, таких як електронні документи, спеціальні додатки, чат-боти і т. д. Друга частина передбачає реалізацію прав застрахованих осіб та компенсацію збитків, спричинених втратою майна. Здійснення цієї частини механізму вимагає активної участі уряду України, міжнародних організацій та українських страхових компаній, які можуть допомогти в реалізації прав застрахованих осіб через регулювання судових позовів до країни-агресора.

Після кожної війни невід'ємним наслідком є руйнування та збитки, які зазвичай компенсуються за допомогою страхування. Проте, війна є винятком для багатьох полісів страхування, які мають виключення для воєнних подій. Умови страхових договорів можуть варіюватися, і кожен договір потребує окремого вивчення. Зазвичай всі страхові поліси містять застереження, що збитки від воєнних дій не вважаються страховим випадком. Важливо враховувати, що ключовим є наявність причинно-наслідкового зв'язку між воєнними подіями та завданими збитками. Тобто сам по собі факт введення воєнного стану не повинен служити підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування.

Цей аспект, також застосовується до ситуацій, коли страховий випадок стався на території, яка була окупова-

на після виникнення конфлікту. Зазвичай після 2014 року договори страхування охоплювали всю територію України, за винятком певних областей. Отже, факт страхового випадку на тимчасово окупованій території не має бути причиною для відмови у страховому відшкодуванні. Особливий вид страхування від воєнних ризиків також відзначається певною поширеністю в регіонах, що прилягають до окупованих територій.

Однак через високі витрати цей вид страхування не є широко популярним і застосовується переважно в окремих випадках.

Війна суттєво зменшила фінансові надходження страхових компаній у формі страхових премій, при цьому кількість деяких компаній зафіксувала зменшення надходжень більше ніж на половину. Також варто відзначити, що продажі окремих видів страхування в перші тижні війни зросли. Зокрема, це стосується туристичного страхування (для отримання медичної допомоги за кордоном) та міжнародної системи автострахування "Зелена карта", оскільки багато громадян покидали країну.

Серед проблем майнового страхування важливо відзначити низький попит, що впливає з недостатньої фінансової грамотності та обмежених можливостей доходів населення. Для вирішення цих проблем пропонується розвиток спеціальних страхових послуг, орієнтованих на клієнтів із низь-

Таблиця 3. ТОП-10 страховиків України на ринку страхування сільськогосподарської продукції за 2023 р.

	Страхова компанія	Сума страхових платежів, тис. грн	Питома вага виду у портфелі страховика, %	Приріст страхових платежів, %	Сума страхових виплат, тис. грн	Рівень виплат, %	Рівень перестраховання, %
1	PZU УКРАЇНА	10 946,2	0,59	-74,94	4 664,9	42,62	44,84
2	УКРАЇНСЬКА АГРАРНО-СТРАХОВА КОМПАНІЯ	10 631,3	43,59	81,78	2 909,9	27,37	52,40
3	ARX	8 089,3	0,22	89,09	1 649,8	20,39	51,85
4	ОРАНТА	2 908,9	0,19	-11,23	806,1	27,71	0,00
5	ЕТАЛОН	1 964,0	0,55	-22,13	10 367,0	527,85	0,00
6	UNIVERSALNA	1 032,7	0,05	-92,92	577,4	55,91	25,31
7	КРАЇНА	885,5	0,22	-68,73	0,0	0,00	-5,14
8	UPSK	568,8	0,12	-13,82	20,0	3,52	0,00
9	ТАС СГ	211,0	0,01	-16,07	42,5	20,14	0,00
10	ІНГО	168,0	0,01	-60,56	0,0	0,00	12,50

Джерело: сформовано автором на основі [8].

кими доходами. Ці продукти мають забезпечувати застосування загальних принципів надання страхових послуг, спрощений процес укладення договорів, включаючи регулювання виплат за збитки.

Ще однією проблемою в майновому страхуванні є обмежений вибір страхових продуктів. Українські страхові компанії наразі пропонують клієнтам лише обмежену кількість страхових продуктів для майнового страхування, що значно менше, ніж у Японії, де перелік таких послуг налічує понад 30 видів.

Рівень виплачених страхових відшкодувань також впливає на розвиток майнового страхування. Високий рівень виплат підвищує довіру до страхових договорів як ефективного інструменту управління ризиками. Забезпечення адекватної вартості послуг та розміру виплат є важливим для привертання клієнтів.

Розмір загальних активів страховиків є ще одним показником стану страхового ринку. Український страховий ринок відрізняється низькою консолідацією цього показника. Невеликі розміри статутного та резервного капіталів призводять до обмеженої ємності ринку. Недостатня розвиненість страхового ринку в Україні призвела до того, що більшість ризиків в економіці країни зараз або не забезпечені взагалі, або забезпечені на дуже низькому рівні.

Для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страхових організацій пропонується підвищити якість активів та власних ресурсів страхових компаній, здійснювати комплексну оцінку ризиків та достатність активів для виконання прийнятих зобов'язань.

У зв'язку з цим зростає роль учасників страхового ринку, таких як страхові актуарії та страхові посередники. Пропонується регулювання їхньої діяльності, встановлення вимог до послуг, обсягів відповідальності та створення професійних об'єднань на основі саморегулювання.

Сформульовані напрями розвитку майнового страхування в Україні дозволять піднятися на новий рівень, досягти вищих показників у своїй діяльності, розширити асортимент та обсяги страхових послуг та привернути більше клієнтів. Зарубіжний досвід розвитку майнового страхування свідчить про можливість використання приватно-державного партнерства та необхідність введення державних обов'язкових видів страхування за соціально-важливими напрямками, регулювання ринку через створення державної перестраховальної компанії або спеціальних фондів з державними гарантіями для вирішення соціально значущих завдань.

З іншого боку, важливо стимулювати громадян та підприємства укладати договори стра-

хування майна як засобу захисту своїх інтересів. Також потрібно підвищувати рівень обізнаності населення щодо страхових послуг та зобов'язань страховиків з надання інформації про умови, тарифи та пояснення умов договору. Ця міра не лише сприятиме популяризації страхування, але й дозволить клієнтам більш детально оцінювати страхові продукти. Також важливо підвищувати інтерес до різних видів страхування серед різних груп населення, зокрема серед студентів і старшокласників, для створення потенційних страхувальників.

З метою зробити страхові послуги більш доступними, пропонується впровадження можливості укладення страхових договорів дистанційно через інформаційно-телекомунікаційні мережі та електронне оформлення полісів. Важливим є також проведення комунікаційної кампанії для збільшення продажів послуг зі страхування майна, використання нетрадиційних методів просування, таких як ексклюзивне спонсорство популярних шоу та промо заходи в торгових центрах.

Отже, для вирішення проблем майнового страхування в Україні важливо впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на розвиток галузі, підвищення фінансової стійкості страхових компаній, популяризацію страхування та створення сприятливого середовища для клієнтів та інвесторів.

Стійкість економіки може привернути іноземних інвесторів для участі в капіталі українських страхових компаній і сприяти відкриттю їхніх філій на місцях. Можливий постійний ріст участі іноземного капіталу в статутних капіталах українських страхових компаній. Також може продовжуватися тенденція до концентрації капіталу, укрупнення суб'єктів страхової справи та формування фінансових груп з участю страховиків.

Активна підтримка держави може стимулювати інтерес громадян до страхування майна, зменшуючи фінансове навантаження для держави, пов'язане з компенсацією збитків громадянам. Також, заохочуючи страхування майна, держава може залучити значні інвестиції для своєї економіки.

Найбільшим викликом в умовах довготривалої війни є планування кроків розвитку ринку надалі. Хоча це й складно, проте робота триває. Задля цього Національний банк постійно здійснює діалог з учасниками ринку.

Так, під час післявоєнного відновлення економіки України планується залучення страховиків до убезпечення ризиків у пріоритетних напрямках розвитку економіки. Зокрема, у сфе-

рах будівництва, агросектору, енергетики, відновлення інфраструктури, логістики, вантажних перевезень, іпотечного кредитування, лізингових операцій, інформаційних технологій та інвестицій.

Очікується розвиток особистого страхування. Зокрема, Національний банк всебічно підтримує створення передумов для широкого впровадження медичного страхування. Це дасть змогу здійснити фінансування вторинної і третинної ланки медичної допомоги з переходом на закупівлю послуг державою в закладів охорони здоров'я.

З упевненістю можна говорити й про зміни асортименту страхових послуг, розширення обсягів страхового покриття та включення до нього актуальних ризиків, зокрема воєнних.

Крім того, ринок очікують істотні зміни у зв'язку з уведенням в дію з початку 2024 року основних положень нового Закону України "Про страхування". Цей закон системно змінює підхід до регулювання та нагляду за ринком страхування, що надалі сприятиме його оздоровленню і розвитку [9].

Для забезпечення реалізації положень цього закону Національним банком вже розпочато роботу з розроблення нових нормативно-правових актів та внесення змін до діючих, які продовжать ідеологію нового регулювання ринку.

Два важливих нововведення:

1. впровадження застосування ризик-орієнтованого пруденційного нагляду та удосконалення вимог до платоспроможності страховиків.

2. впровадження нового виду нагляду — нагляду за ринковою поведінкою. Йдеться про контроль додержання правил та стандартів надання фінпослуг і поведінки на ринку, поширення інформації про послуги, ділової репутації власників та керівників тощо.

Загалом 2024 рік стане роком нової парадигми нагляду, визначеної новим законом, новими вимогами до капіталу та інвестиційної діяльності та ризик-орієнтовним підходом. Так само, як і в банківському секторі, будуть рішучі реакції на участь компаній у будь-яких схемах з ухиляння сплати податків [9].

Водночас новації в регулюванні діяльності страховиків (нові нормативи, вимоги до формування резервів, до системи внутрішнього контролю, управління ризиками тощо) наберуть чинності після завершення воєнного стану з урахуванням стану ринку в післявоєнній перспективі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У ситуації воєнного стану великою мірою важлива є роль майнового страхування як ключового елемента економічної та соціальної системи суспільства. Система страхування в Україні визначається як стратегічна, оскільки вона забезпечує відновлення пошкоджених майнових інтересів у разі непередбачуваних природних, техногенних та інших подій, що сприяє покращенню фінансової стійкості держави. Майнове страхування не тільки розгортає фінансове навантаження на бюджет під час страхових випадків, але й є сталим джерелом довгострокових інвестицій.

Напрями розвитку майнового страхування в Україні можуть включати:

1. Розширення асортименту продуктів: страхові компанії повинні працювати над розширенням свого портфоліо страхових продуктів для майнового страхування, включаючи нові пакети страхування, які відповідають різним потребам клієнтів.

2. Підвищення фінансової грамотності населення: зростання рівня фінансової грамотності серед населення сприятиме більшій усвідомленості важливості майнового страхування та його переваг.

3. Інновації в технологіях: використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект та аналітика даних, може покращити процеси оцінки ризиків та управління страховими виплатами, забезпечуючи більш ефективне страхування.

4. Розвиток онлайн-платформ: створення зручних онлайн-платформ для укладення страхових договорів та здійснення платежів може підвищити доступність майнового страхування для населення.

5. Підтримка держави: держава може сприяти розвитку майнового страхування шляхом впровадження стимулюючих програм, субсидій та інших заходів підтримки для страхових компаній та населення.

6. Підвищення якості обслуговування: зосередження на покращенні якості обслуговування та підвищення рівня задоволеності клієнтів може позитивно вплинути на репутацію страхових компаній та збільшити їхню клієнтську базу.

Ці напрями розвитку сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності майнового страхування в Україні та забезпечать більш широкий доступ до надійного фінансового захисту для громадян і підприємств. Позитивний розвиток майнового страхування в Україні також може залежати від активної участі держави в регулюванні страхового ринку. Це включає субсидюван-

ня майнових страховок для малозабезпечених громадян та розробку регіональних програм, що враховують потреби та особливості різних регіонів. Забезпечення можливості дистанційного укладення страхових полісів та залучення електронних засобів також сприятиме підвищенню доступності страхових послуг. У цьому контексті важливо звертати увагу на довіру клієнтів, що потребує зміцнення взаємовідносин та створення ефективної державної політики у сфері регулювання страхового ринку в Україні.

Загалом, розглядаючи сучасні тенденції на ринку страхування майна, слід визнати популярність та актуальність цього виду страхового захисту для споживачів страхових послуг. Проте розвиток цього сегменту може бути ускладнений економічними факторами, такими як конкуренція та демпінг, що призводять до переукладання договорів та фінансової нестабільності страхових компаній.

Література:

1. Антонов Р. Страхування під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685760/> (дата звернення: 26.04.2024 р.).
2. Відшкодування страховими компаніями збитків, завданих протягом дії воєнного стану та у зв'язку з воєнними діями. URL: https://biz.ligazakon.net/analytys/210301_strakhuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu-chi--shansi-na-vdshkoduvannya (дата звернення: 27.04.2024 р.).
3. Карпов С. Що змінюється у страхуванні в умовах воєнного стану? URL: <https://eba.com.ua/shho-zminyuyetsya-u-strahuvanni-v-uovah-voyennogo-stanu> (дата звернення: 29.03.2024 р.).
4. Martseniuk O.V. Current trends of auto-transport insurance in Ukraine. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2021. №2 (56). С. 94—107. (дата звернення: 19.04.2024 р.).
5. Martseniuk O. Trends in digitalization in the insurance market of Ukraine. In: Digitalization and information society. Selected issues: Monograph 53. Katowice: Publishing House of University of Technology. 2022. Part 3. P. 283—294. (дата звернення: 01.05.2024 р.).
6. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2024 р.).
7. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Постанова № 380, від 26 березня 2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220380?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.107471810.118874471.1654022391-822619003.1630900472 (дата звернення: 26.04.2024 р.).

резня 2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220380?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.107471810.118874471.1654022391-822619003.1630900472 (дата звернення: 26.04.2024 р.).

8. Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 05.05.2024 р.).

9. "Форіншурер". Онлайн-журнал Ліги страхових організацій України. URL: <https://forinsurer.com/> (дата звернення: 23.03.2024 р.).

References:

1. Antonov, R. (2022), "Insurance during the war", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685760/> (Accessed 26.04.2024).
 2. ligazakon.net (2022), "Reimbursement by insurance companies for losses incurred during martial law and in connection with hostilities", available at: https://biz.ligazakon.net/analytys/210301_strakhuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu-chi--shansi-na-vdshkoduvannya (Accessed 27.04.2024).
 3. Karpov, S. (2022), "What changes in insurance under martial law?", available at: <https://eba.com.ua/shho-zminyuyetsya-u-strahuvanni-v-uovah-voyennogo-stanu> (Accessed 29.03.2024).
 4. Martseniuk, O.V. (2021), "Current trends of autotransport insurance in Ukraine", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 2 (56), pp. 94—107.
 5. Martseniuk, O. (2022), "Trends in digitalization in the insurance market of Ukraine", *Digitalization and information society. Selected issues*, Publishing House of University of Technology. Katowice, vol. 3, pp. 283—294.
 6. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2022), available at: <https://nfp.gov.ua> (Accessed 15.02.2024).
 7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the military aggression of the Russian Federation", available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220380?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.107471810.118874471.1654022391-822619003.1630900472 (Accessed 26.04.2024).
 8. Forinshurer (2024), "Statistics of the insurance market of Ukraine", available at: <https://forinsurer.com/stat> (Accessed 05.05.2024).
 9. Forinshurer (2024), available at: <https://forinsurer.com/> (Accessed 23.03.2024).
- Стаття надійшла до редакції 08.05.2024 р.*